Keynes'in Genel Teori'si Üzerine

Editörler
Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın - Prof. Dr. Ahmet İncekara
Prof. Dr. Gülsüm Akalın

KEYNES'İN GENEL TEORİ'Sİ ÜZERİNE

Keynes'in Genel Teori'si Üzerine

Editörler: Prof.Dr. Uğur Selçuk Akalın - Prof.Dr. Ahmet İncekara
Prof.Dr. Gülsüm Akalın

Kalkedon Yayıncılık: 217
Siyaset ve Ekonomi Kitaplığı

Hırkai Şerif Mahallesi, Balipaşa Caddesi, No 155A, Fatih - İstanbul
Telefon ve Fax: 0212 512 43 56
e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran
Kapak Tasarım: Şahan Yatarkalkmaz

Bu kitap Ceylan Matbaası'nda (Ahmet Uçar) basılmıştır
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi, No: 83, No: 317-318-319,
Zeytinburnu/İstanbul.
Tel: 0 212 613 10 79

isbn: 978-605-4511-51-8

Birinci Baskı: Kalkedon Yayınları - Mayıs 2012
Copyright© Kalkedon Yayınları 2012

KEYNES'İN GENEL TEORİ'Sİ ÜZERİNE

Editörler

Prof.Dr. Uğur Selçuk Akalın - Prof.Dr. Ahmet İncekara

Prof.Dr. Gülsüm Akalın

KALKEDON

KATKIDA BULUNANLAR

Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın, *Monthly Review, Bağımsız Sosyalist Dergi (Türkiye) Editörü* ve *Evrensel Gazetesi Ekonomi Yazarı*,

Prof. Dr. Ahmet İncekara, *İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Prof. Dr. Gülsüm Akalın, *Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Prof. Dr. A. Dinç Alada, *Maltepe Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Prof. Dr. Radhika Desai, *University of Manitoba (Kanada) Öğretim Üyesi*,

Prof. Dr. Neşe Erim, *Kocaeli Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Doç. Dr. Sinan Alçın, *Kültür Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Doç. Dr. Dündar Murat Demiröz, *İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Doç. Dr. Binhan Elif Yılmaz, *İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Y. Doç. Dr. Burhan Baloğlu, *İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Y. Doç. Dr. Filiz Baloğlu, *İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Y. Doç. Dr. Betül Gür, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Y. Doç. Dr. Selman Yılmaz, *İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi*,

Dr. Demet Vardaeri, *Serbest İktisat Yazarı*.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

GENEL TEORİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME 11
Uğur Selçuk Akalın

KEYNES'İN GERİ DÖNÜŞÜ - Tarih Konuşuyor 31
Radhika Desai

KEYNES'İN *GENEL TEORİ*'SİNİN İKTİSADi FELSEFESİ ÜZERİNE BİR DENEME 65
Burhan Baloğlu-Filiz Baloğlu

TÜKETİM TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE *'GENEL TEORİ*'NİN' POLİTİKA ÇÖZÜMLEMESİ 89
Neşe Erim - Demet Vardareri

GENEL TEORİ VE REEL ÜCRET - İSTİHDAM 111
Selman Yılmaz

KEYNES'İN FİNANS 'MOTİFİ' ÜZERİNE 125
Gülsüm Akalın

KEYNES'İN İKTİSAT FELSEFESİNDE BELİRSİZLİK KAVRAMININ YERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER 151
A. Dinç Alada

GENEL TEORİ'DE VE PSİKOLOJİDE 'SÜRÜ PSİKOLOJİSİ' 185
Betül Gür

KEYNES'TE DEVLET MÜDAHALESİNİN SINIRLARI 205
Sinan Alçın

GENEL TEORİ VE "KAMU BORÇLANMASI" ÜZERİNE 227
Binhan Elif Yılmaz

KRİZ ÇAĞINDA KEYNES'E YENİDEN DÖNÜŞ:
KEYNES'İN TİCARET ÇEVRİMİ 243
Dündar Murat Demiröz

ÖNSÖZ

J. M. Keynes'in Şubat 1936 yılında *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* adı altında yayınlamış olduğu kitap, kapitalizmin 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yaşamaya başladığı iktisadî kriz ortamının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. *Genel Teori*'nin iktisadî istikrarın sağlanmasına ilişkin devletin ekonomiye müdahale etme gerekliliği, belirsizlik altında alınacak iktisadî kararlar ve en nihayetinde de, dünya ekonomisine ilişkin kurumsal yapıların oluşturulmasına yönelik kaygıları içinde barındırdığını belirtmek mümkündür. Bunun ötesinde, *Genel Teori*, günümüz makroiktisadının da gelişmesi açısından ortaya konan ilk çalışma olma niteliğine sahiptir.

Genel Teori, ister yayınlandığı tarihte yaşanmakta olan iktisadî krizin aşılmasına ilişkin çözüm yollarını sunması açısından önemsensin, isterse de dönemde söz konusu krizin çözümüne ilişkin elde başkaca kaynak olmaması temelinde değerlendirilerek hafife alınsın, kapitalizmin 20 yüzyıldaki iktisadî krizine çözüm sağladığı bir vakıadır. Bunun ötesinde, Genel

Teori'de sunulan iktisadî politika çözümlemelerinin 1960'lı yılların sonuna kadar kapitalizmin uzun genişleme dönemini yani Altın Çağı'nı yaşamasını mümkün kıldığı da görmezlikten gelinemez. Ancak, bu tarihten sonra Keynes İktisadı'nın değil ama Keynesyen iktisadın işlevini yitirmesinin yanı sıra yenidünya düzeni düşüncesi çerçevesinde devreye sokulan monetarist iktisat politikası ve uygulamalarının beslediği neoliberal iktisat politikaları dünya ekonomisinde hâkimiyet kurmuştur.

Bu noktadan hareketle, 21. yüzyılın başında yani 2007 yılı sonundan itibaren kapitalist dünya sisteminin yeni, derin ve büyük bir iktisadî kriz yaşamaya başlaması, genelde kapitalizmin iç dinamiklerinin kaçınılmaz bir sonucu olsa da, özelde, 1970'li yıllardan itibaren uygulanagelen neoliberal iktisat politikalarının bir ürünü olduğu söylenebilir. Elan yaşanmakta olan dünya iktisadî krizini çözmeye yönelik şu ana kadar devreye sokulan ve ağırlıklı olarak monetarist iktisadî politikalar niteliğine sahip uygulamaların pek de işe yaramamış olduğu görüntüsünü vermesi, Keynesyen iktisat politikalarının da bir iktisadî politika bileşeni olarak devreye sokulup sokulmaması tartışmalarını gündeme oturtmuştur. Tam da bu aşamada yani 2007 yılından bu yana sürmekte olan iktisadî krize çözüm bulma arayışında Keynesyen iktisat politikalarının yararlılığının söz konusu edilebilmesi, bu politika uygulamasının devreye sokulduğu dünya iktisadî konjonktürünün hatırlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bir başka deyişle, Keynesyen iktisat politikalarının uygulandığı dönemde elde ettiği bir başarıdan söz edilecekse, bu başarı, söz konusu iktisadî politika uygulamalarının, ilgili dönemde yaşanan sorunlar ve münhasıran bu sorunlara yönelik politika uygulamaları olması nedeniyledir. Bunun yanı sıra 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Savaş'ın da, Keynesyen iktisadî politikaların başarı elde etmesinde hiç tereddütsüz katkıda bulunduğu da ayrıca unutulmamalıdır.

Bu nedenle, 1929 ve 2007 yılı iktisadî krizlerini yaratan dünya iktisadî koşullarının, beraberinde getirdiği sorunların ve gelişmelerin farklılığı veri iken, şu günlerde yaşanmakta olan iktisadî sorunlara yönelik uygulamaların pek de etkin olmaması karşısında Keynesyen iktisadî politikaların tereddütsüz devreye sokulması biçimindeki tartışmaların çok da rasyonel olduğu söylenemez.

Yapılan bu derlemede, hâlihazırda yaşanmakta olan iktisadî krize ilişkin Keynes çözümlemelerini ön plâna çıkaran metinlerin ortaya konması hedefi güdülmemiştir. Hedeflenen, Genel Teori'de yer alıp da yaygın olarak üzerinde fazlaca durulmamış konuların günümüzdeki iktisadî gelişmeler veri iken bir kez daha ele alınması ve değerlendirilmesine yöneliktir. Hâl bu olduğunda, derlemede yer alan çalışmaların, sürmekte olan iktisadî krizin çözümüne yönelik Keynes İktisadı'na başvurulup vurulmaması gereği tartışmalarına da ışık tutacağına inanılmaktadır.

Bu nedenle, arzulanan, derlemede yer alan tüm katılımcıların ele aldıkları konuların ve gerçekleştirdikleri çalışmaların okuyucuya yararlı olmasıdır.

Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın - Prof. Dr. Ahmet İncekara
Prof. Dr. Gülsüm Akalın - İstanbul, 2012

GENEL TEORİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Uğur Selçuk Akalın

Giriş

Yaklaşık 250 yıldan beridir işletilen mekanizması ve bu mekanizmanın ortaya çıkarmış olduğu sonuçlar çerçevesinde kapitalizmin 21. yüzyıla ilişkin ilk iktisadî krizi 2007 yılının sonlarına doğru A.B.D.'de subprime mortgage piyasasındaki çöküşle başlamış ve 2008 yılının son çeyreğinde ise tüm dünyaya yayılmıştır. Daha açıkçası ve esas itibariyle söylenmesi gereken husus, kapitalizmin yaşamaya aşinâ olmasının yanı sıra varlık sebebi de sayılan, dahası kendini yenidenüretmesi için olmazsa olmaz niteliğine sahip bir koşul olan iktisadî krizi, yeni yüzyılın ilk yıllarında tüm insanlığı da kaçınılmaz bir biçimde yaratmış olduğu girdabın içine çekmeye ve yeniden ayağa kalkabilmek amacıyla dişlilerinin arasına alıp öğüterek yok etme girişimine bir kez daha başlamıştır.

Değişik teorik adlar altında ortaya konmuşsa da, kapitaliz-

min dünya iktisadî sistemine hâkim olmasına dayanarak, sistemin işleyişine ve sorun çıktığında çözümüne yönelik olarak elinde bulundurduğu iktisadî politikalar ve söz konusu politikaların hedefine ulaşması açısından gerekli politika araçları bellidir. Bunlar ise geleneksel olarak bilinen yerleşik para, maliye ve ağırlıklı olarak da emek gücünün aleyhine olacak bir biçimde geliştirilen gelirler politikası araçlarından başkaca bir şey değildir.

İster dünya ekonomisi genelinde, isterse de tekil ülke ekonomileri düzeyinde yaşanan iktisadî sorunlar, benimsenen burjuva iktisat teorisinin iktisat politikası araçlarının devreye sokulmasıyla aşılmaya çalışılmış ve çalışılmaktadır. Ya da söz konusu iktisadî sorunlar, ağırlıklı olmasa da, rakip olarak görülmekle birlikte hiçbir ideolojik çelişkisinin olmadığı bir diğer burjuva iktisat teorisinin iktisadî politika araçlarının da ikincil düzeyde işletilmeye başlanması ve mevcut uygulamalara yardımcı olması amacıyla benimsenmesiyle aşılmaya çalışılmakta yani teorik ve pratik düzeyde iktisat politikası uygulamaları bileşimine başvurulmaktadır. Bu noktadan hareketle, bir önceki yüzyılda yaşanmış kapitalizmin iktisadî krize ilişkin gelişmelere yani 1929 sonrası ortaya çıkan duruma ve sorunun çözümüne göz atmak yararlı olacaktır.

Tam anlamıyla 1945 yılı sonrası işletildiği söylenebilecek ve 20. yüzyılın ilk ve en büyük iktisadî krizi olan 1929 Büyük Depresyonu'nun aşılmasında yararlanılan ve kimi çevrelerce de devrim olarak nitelendirilen Keynes İktisadı ve sonrasında sürdürülen Keynesyen iktisat politikaları, 1970'li yıllardan itibaren yerini başta A.B.D. ve İngiltere'de uygulanmasına başlanan monetarist iktisada ve bu iktisadın politika araçlarına bırakmıştır. Söz konusu uygulamalar ise daha sonra dünya geneline dayatılarak ve yaygınlaştırarak işletilmeye başlanmıştır.

Neoliberal iktisat politikalarının dünya ekonomisi çerçevesinde yaygınlaştırılarak uygulanmasında bir araç olarak kulla-

mlan monetarist iktisat, emperyalizmin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlığını globalizasyon adı altında sürdürmesinde kendine dayanak olarak aldığı önemli bir mihenk taşıdır. Hele de 1980'li yılların sonlarında S.S.C.B.'nde yaşanan gelişmeler sonrasında monetarist iktisat, neoliberal iktisat politikası uygulamaların daha da keskin, sert ve tavizsiz bir biçimde yerleşik hale gelmesine vesile olmuştur. Sonuç itibariyle de, dünya ölçeğinde ulus devlet yapılarının ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacak hamleleri tek tek devreye sokmaya başlamıştır.

2007 yılının sonlarına doğru A.B.D.'de patlak veren ve dünya ekonomisi geneline yayılan iktisadî krize neden olan gelişmelerin temelini oluşturan genelde kapitalizm ve dolayısıyla da, burjuva iktisadı ve özelde de, son 40 yıllık iktisadî politika uygulamaları, kapitalizmin sürmekte olan günümüz iktisadî krizinin aşılmasında yetersizliğini elan ispatlamış durumdadır. Bu çerçevede, başta da belirtmiş olduğum gibi, rakibi olmasına rağmen hiçbir ideolojik çelişkisinin olmadığı Keynesyen iktisat politikası ve araçlarının devreye sokulması gerekliliği şimdilerde dillendirilmeye başlanmıştır.

A.B.D.'de başlayan 21. yüzyılın ilk iktisadî krizinin beşinci yılını doldurduğu Ekim 2012 tarihine doğru, sorunun çözümünün J.M.Keynes'in öğretisinin temeli olarak değerlendirilen ve 1936 yılında yayınlanmış olan *The General Theory of Employment, Interest and Money* (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi) adlı kitabında belirtilen iktisadî politika reçeteleriyle gerçekleştirilmesi tartışmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaların, söz konusu kitabın basımının 75. yılına da denk gelmesi belki de bir tesadüf olarak düşünülebilir. Ya da bu girişim, Keynes'i izleyen iktisatçıların varlık nedenlerini ispatlamaları için bir fırsat niteliğinde olduğu değerlendirmesinde bulunulabilir. Esasında işin doğrusu, Keynesyen iktisat politikası ve araçlarının, dünya ekonomisinin bugün içine

düştüğü durumu ya da daha doğru ifadelerle söylemek gerekirse, bizzat kapitalizmde mündemiç açmazı aşmada bir yarar sağlayamayacağı, sadece kapitalist dünya sisteminin iflâsını geciktirmekten başkaca bir işe yaramayacağı da aşikârdır. Buna rağmen konuşulan ve işletilmesi beklenen iktisadî politika bileşiminin Keynesyen iktisat politikası araçları temelli olması istenmektedir.[1]

Genel Teori'nin Niteliği

1929 Büyük Depresyonu'nun aşılmasında askerî ve siyasî

1) Daha ileri gitmeden uygulanması gerekliliği üzerinde durulan söz konusu iktisadî politika araçları ve reçetelerine ilişkin bir saptamada bulunmak istiyorum.

J.M.Keynes'in adını ilk kez yüksek öğrenimde okurken 2. sınıfta makroiktisat dersini alırken ve de sadece kitabının adının zikredilmesi biçiminde duydum. Hepsi o kadar. Daha doğrusu, J.M.Keynes'in adının ve kitabının zikredilmesinden sonra 'Keynesyen' ifadesiyle bizlere neredeyse iki dönem boyunca anlatılan iktisadın, onun, kitapta ortaya koymuş olduklarının öğretilmesi biçimde olduğunu zannettim. Bu durum, Haziran 1983 tarihi itibariyle yazmaya başladığım doktora tezim çerçevesinde kaçınılmaz olarak okumamın gerekli olduğuna inandığım *Genel Teori*'ye başvurmama kadar sürdü.

Kitabı ele aldığımda yaşadığım ilk şaşkınlık, sadece tek bir şeklin yer almış olmasıydı. Daha açıkçası, *Genel Teori*'de klâsik iktisat teorisinin faiz oranlarının belirlenmesine ilişkin eleştirisine temel olmak üzere çizdiği tek bir şekil varlığıydı.

İkinci şaşırdığım nokta, *Genel Teori*'nin, makroiktisat ve diğer ilgili iktisat derslerinde bize öğretilen eşitliklerden ve özdeşliklerden büyük ölçüde azade olmasıydı.

Üçüncü nokta ise kitabı okumaya başladıktan sonra ve bizlere 'Keynesyen İktisat' başlığı altında öğretilmesine rağmen aktarılan bilgilerin sanki Keynes'e ait görüşlermiş gibi algılanmasını beraberinde getirmiş olması hususunda kendini gösterdi.

O zamandan bu zamana kadar geçen süre içinde lisans düzeyinde münhasıran Keynes'e aitmiş gibi anlatılan iktisatta değişen hiçbir şey yok. Bu durumun dünyadaki tüm iktisat eğitimi veren kurumlarda da benzer bir çizgide sürdürüldüğünden emin olunması gerekmektedir. Bunları ifade etmekle anlatmak istediğim husus, az önce yukarıda belirtmiş olduğum ve özellikle de, yaşanmakta olan iktisadî krizin aşılması konusunda Keynesyen iktisadî politika araçlarına ve reçetelerine başvurma tartışmaları ve olası uygulamaları çerçevesinde, tüm dünyada öğretildiği gibi, Keynes'in *Genel Teori*'yle ortaya koyduklarından farklı olmaması gerekliliği üzerinedir.

gelişmelerin yanı sıra daha doğrusu, bu evrelerden geçildikten sonra iktisat alanında kılavuz olarak seçilen çizginin, Keynes'in 1936 yılında yayınlamış olduğu *The General Theory of Employment, Interest and Money* adlı kitabı olduğu yukarıda belirtildi.

J.M.Keynes ve Şubat 1936 tarihinde yayınlamış olduğu *Genel Teori'*, İngiltere kaynaklı olması ve burjuva iktisadını temsil etmesi açısından, 18. yüzyılda Adam Smith'in *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776) adlı kitabı, 19. yüzyılda David Ricardo'nun *Principles of Political Economy and Taxation* (1817) adlı kitabıyla birlikte burjuva iktisadının sırasıyla 20. yüzyıldaki son temsilcisi ve çalışması olma özelliğini taşımaktadır. Ancak, burada hemen önemle belirtmek istediğim ve Keynes'e atfederek ifade ettiğim husus, *Genel Teori*'nin üzerinde en fazla konuşulan ve tartışılan çalışma olmasına dayanmamakta, belli bir çizginin süregeldiğinin vurgulanması amacını taşımaktadır. Bir başka deyişle, en azından benim için, Keynes'in, *Genel Teori*'den çok daha önemli çalışmalarının olduğunun göz önüne alınması ve bilinmesi önemlidir. Bunun böyle bilinmesi gerekli olduğu halde, Keynes'in *Genel Teori*'ye, yapmış olduğu diğer çalışmalardan daha fazla önem atfettiğine ilişkin kimi belirtilerin de olduğunu vurgulanması gereklidir.

Keynes, *Genel Teori*'yi yazdığı sırada, 1 Ocak 1935 tarihinde George Bernard Show'a gönderdiği mektupta,

> Halet-i ruhiyemi anlamak için, dünyanın, iktisadî sorunlar konusunda düşündükleriyle ilintili olarak -şu anda olmasa da, gelecek on yıl içinde- iktisat teorisinde büyük ölçüde devrim yaratacak bir kitap yazdığıma inandığımı bilmeniz gerekmektedir.

ifadesini kullanmaktadır.

Genel Teori'nin niteliği kadar, Keynes'in bu kitapla iktisat teorisinde devrim yaratıp yaratmadığı tartışması da, günümüzde Keynes'le ilgili olarak yapılan çalışmalar çerçevesinde anlaşmazlığın sürdüğü konulardan biri olarak iktisatçılar arasında sürdürülen ve hiçbir kesintiye uğramadan da devam eden noktalardan biri olarak güncelliğini korumaktadır.

Genel Teori'nin devrimci bir karakterde olup olmadığı tartışmasının ana ekseni, kitapta yer alan fikirlerin ne kadarının Keynes'e ait olduğunun ve ne kadarının da kendinden önceki iktisatçıların fikirlerine dayandığının sorgulanması temelinde kendisini göstermektedir. Bu çerçevede, kitapta yer alan kimi düşünceler Keynes'e ait özgün fikirler olsa da, kimi düşünceler de kendinden önceki örneğin, Malthus, Hobson, Wicksell, Robertson ve Khan gibi diğer burjuva iktisatçılarının fikirleri üzerinde temellenerek geliştirilmiştir. Bu tartışmaların haklılığı üzerine gidecek değilim ama bir hususun açıkça bilinmesi gerektiğine inanıyorum.

Keynes'in ortaya koyduğu fikirlerin kendinden önceki kimi iktisatçılardan etkilenmemesinin mümkün olmaması açısından devrimci bir karakter taşımadığını ifade etmek doğru olsa da, bu etkileşim çerçevesinde geliştirdiği fikirlerin kitabın yazılmasıyla birlikte yaygın bir biçimde kabul görmesi ve söz konusu fikirlerin hükümet politikalarını etkilemesi, kitabın devrimci bir özellik taşımasını sağlayan unsur olmuştur. Buradan hareketle, *Genel Teori*'nin niteliğine ilişkin genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, özetle şunların ifade edilmesi mümkündür.

Keynes, klâsik iktisadın önermelerine karşı çıkarak, efektif talep ilkesini ortaya koyup, tanımlar ve fikirleri sıralayarak işe başlamakta, beklentiler ve sermayenin marjinal etkinliği, tüketim eğilimi, yatırımların teşviki, parasal ücretler, faiz, istihdam ve fiyatlar konusunu ele alarak devam etmekte ve ticarî çevrimler, merkantilizm ve toplumsal felsefenin geleceğine ilişkin

düşüncelerin ele alınmasıyla çalışmasını sonlandırmaktadır.

Keynes'in *Genel Teori*'sinin, iktisat teorisinin ve iktisadî olayların temel olarak beklentiler ve efektif talep kavramları çerçevesinde ele alınması ve dolayısıyla da, özetlenmesi gerekmektedir. Ancak, bu gerekliliğin, *Genel Teori*'nin niteliğine ilişkin diğer ele alış ve özetlemelerle bir bütünsellik içinde burada ortaya konamayacak olması, kitabın özetini, Harrod'un 30 Ağustos 1935 tarihinde Keynes'e yazdığı mektupta yazdıklarına binaen yine Keynes'in, Harrod'un kitaba ilişkin olarak yaptığı özetinden kendisinin ne anladığını ifade ettiği satırlarla sınırlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

> Anladığım kadarıyla görüşlerin, en geniş anlamıyla şu şekildedir: Yatırım hacmi, sermayenin marjinal etkinliği şedülü ve faiz oranı tarafından belirlenmektedir. Faiz oranı, likidite tercihi şedülü ve para miktarı tarafından belirlenmektedir. İstihdam hacmi, yatırım hacmi ve çarpan tarafından belirlenmektedir. Çarpanın değeri, tasarruf eğilimi tarafından belirlenmektedir.

Genel Teori'nin ruhuna ilişkin olarak belirtilenler her ne olursa olsun, Keynes kitabında, temelde millî gelir düzeyini ve istihdam miktarını belirleyen unsurlar üzerinde durmaktadır. Klâsik iktisatçıların, arz ve talep arasındaki dengenin tam istihdamı sağlayacağını belirterek temel bir hata yaptıklarını vurgulayan Keynes, kapitalist ekonominin kronik olarak istikrarsızlık içinde olduğu ve iktisadî dalgalanmalara maruz kalacağı üzerinde önemle durmuştur. Daha açıkçası, arz-talep arasındaki uyumun tam istihdam düzeyini sağlamasını gerektirmediğini, söz konusu uyumun eksik istidam dengesinde de gerçekleşebileceği vurgusunda bulunmuştur. Bu durumun ise belirsizliğin beraberinde getirdiği yatırım-tasarruf uyumsuzluğu çerçevesinde geliştiği tespitini yapmıştır.

Genel Teori'ye İlişkin Bazı Saptamalar

Genel Teori'ye ilişkin belli başlı saptamalara girişmeden önce, Keynes'in yazmış olduğu kitabın satışına ilişkin öngörüsünü bir cümleyle de olsa belirtmek istiyorum.

Kitabın 5 şilin üzerinden piyasa sürülecek olması üzerine çok satacağı öngörüsünde bulunan Keynes bir anlamda dereyi görmeden paçası sıvamıştır. Zira kitap pek de alıcı bulamamıştır.

Aslına bakarsanız, Keynes'in *Genel Teori*'nin 'Giriş' kısmında yer alan ilk iki cümlesi, kitabın satışına ilişkin beklentisinin sadece herhangi bir yazarın kendi kitabının satışının oldukça rağbet görecek olmasına ilişkin en hafif kelimelerle ifade edilecek olursa bir iyi niyet ifadesi olarak görülmesi gerekmektedir. Zira Keynes şunları yazmaktadır:

> Bu kitap, özellikle meslektaşlarıma yöneliktir. İktisatçı olmayanlar tarafından da anlaşılabileceği umudunu taşıyorum.

Yine Keynes'in, kitabın okunması ve anlaşılmasına ilişkin olarak 'Giriş' kısmında belirtmiş olduğu ifadeler oldukça manidardır. Kitabı okuyanların ya da en azından okuma girişiminde bulunanların pek de fazla ilerlemeden vardıkları ilk intiba, okunması oldukça zor bir kitap olması üzerinde düğümlenmektedir. Bu zorluğun temel nedeni, Keynes'in de bizzat 'Giriş' kısmının ilk ve son paragraflarında belirtmiş olduğu gibi, teorik sorunları ele alıp, teorinin pratiğe ilişkin uygulamalarını ikinci plâna atmasından, çok sayıda teknik jargon kullanılmasından ve anlaşılmaz bir dille yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Keynes şunları söylemektedir:

> ...kitabın temel amacı, zor teorik sorunları ele almak ve teorinin pratiğe ilişkin uygulamalarını ikinci

planda tutmaktır.

Bu kitabın oluşumu, benim için, alışılmış düşünce şekli ve ifadesinden uzun soluklu bir kaçış mücadelesi biçiminde olmuştur. Yazdıklarımın anlaşılması ve bunlara inanılması konusunda elde edeceği başarı, kitabı okuyacak olanların büyük bir çoğunluğunun da benzer bir çaba göstermesini gerektirecektir. Kitapta, oldukça emek verilerek ortaya konan fikirler bir hayli basit ve açıktır. Zorluk, yeni fikirlerin anlaşılmasında değil, çoğumuzun yetiştirilmesi çerçevesinde zihnimizin her köşesinde dallanıp budaklanmış eski fikirlerden uzaklaşmaktadır.[2]

Şimdi de, *Genel Teori*'ye ilişkin olarak bazı saptamalarımı ortaya koymaya çalışayım. Bu çerçevede, ilk olarak Keynes'in kaleme almış olduğu kitabı neden 'Genel' kelimesine vurguda bulunarak adlandırdığını yine onun ifadeleriyle belirtmek yararlı olacaktır. Öyle ki Keynes, I. Kitap'm 1. Kısmı olan ve 'Genel Teori' başlığını taşıyan ele alışı birkaç satırdan oluşmaktadır.

Keynes şunları söylemektedir:

Bu kitabı genel kelimesine vurguda bulunarak *The General Theory of Employment, Interest and Money* olarak adlandırdım. Kitabı bu şekilde adlandırmam, argümanlarımın ve vardığım sonuçların niteliğinin, yetiştirildiğim ve hem pratik ve hem de teorik açıdan iktisadî düşünce ve bir asır öncesinde olduğu gibi günümüzdeki akademisyenler üzerinde hâkimiyet kuran klâsik teorinin konuyla ilgili argümanları ve sonuçlarıyla olan karşılığını ortaya koyma amacını taşımaktadır. Klâsik

2) Kişinin yetiştirilmesi çerçevesinde Keynes'in belirtmiş olduğu hususa ilişkin olarak örnek olması açısından konu temelinde ünlü Marksist iktisatçı P.M.Sweezy de benzer bir ifadelendirmede bulunmaktadır. Sweezy 1990'lı yılların başlarında yapmış olduğu bir söyleşide, klâsik ve neoklâsik iktisada atıfta bulunarak, eğitimlerinin bu temelde gerçekleşmiş olduğundan hareketle, Marksist iktisadı benimsemelerinin oldukça zor ve zaman aldığı vurgusunda bulunmaktadır.

> teorinin önermelerinin genele değil de, sadece özel bir duruma ilişkin uygulanabilirliğinin olduğunu, varsaydığı durumların mümkün olan denge konumları açısından sınırlayıcı bir nokta olma özelliğini taşıdığını göstereceğim. Bundan başka, klâsik teori tarafından varsayılan özel durumun niteliklerinin, şu anda içinde yaşadığımız iktisadî toplum açısından hiçbir geçerliliği yoktur. Öyle ki, söz konusu varsayımları deneyimle elde edilen gerçeklere uygulamamız yanlış bir öğretiye neden olacak ve iş felâketle sonuçlanacaktır.

Hâl bu iken, öncelikle, *Genel Teori*'nin tamamıyla soyut bir teorik temel üzerinde yükseldiği söylenebilecek olsa da, buna karşın, somut olaylara yer verdiği, yaşanan iktisadî gelişmeleri somut iktisadî verilerle desteklediği ve bu noktadan hareketle çok da belirgin ve kesin iktisadî politika reçeteleri sunduğu ileri sürülebilecek bir husus değildir. Ancak, *Genel Teori*'nin, günümüz makroiktisat teorisinin temelini oluşturduğu da yadsınamaz bir gerçekliktir.

Malûm olduğu üzere, nedenini ve gelişimini şimdi burada uzun uzadıya ele almak istemediğim ve I. Savaş sonrası dünya ekonomisinde ortaya çıkan iktisadî faaliyetlerdeki gerilemenin ve kitlesel işsizliğin dünya ekonomisinde bir genel iktisadî kriz ortamını beraberinde getirmiş olduğu bilinen bir vakıadır. Bu nedenle, *Genel Teori*'nin, 20. yüzyılda kapitalizmin yaşadığı ilk büyük iktisadî krize bir çözüm bulmak amacıyla kaleme alındığından söz edilmesi de mümkündür.

İşte tam bu gelişmelerin yaşandığı bir evrede, Keynes, sorunun çözümüne yönelik olarak devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekliliği vurgusunu yaparak, kapitalizmin sistemik krizinin üstesinden gelineceği üzerinde durmuştur. Bir başka deyişle, devletin ekonomiye müdahalesi olmaksızın, özel sektörün carî ücret düzeyinde çalışmak isteyip de iş bulamayan işsizlere yani gönülsüz işsizlere iş yaratamayacağı vurgusunu

geliştirmiştir.

Her şeyden önce, *Genel Teori*, tarihî gelişme süreci içinde genel olarak burjuva iktisadının ve iktisatçılarının sıkı sıkıya benimsemiş olduğu yani klâsikleşmiş nadir birkaç iktisat kitabından bir tanesi olma özelliğini taşımaktadır. İşin garip tarafı ise *Genel Teori* yaygın bir biçimde duyulduğu ve bilindiği halde, genel olarak pek de okunduğundan söz edemeyeceğim bir metin olduğu inancını içimde barındırıyor olmamdır.

Yukarıda belirtmiş olmama rağmen *Genel Teori*'ye ilişkin olarak biraz daha ayrıntıyla ortaya koymak istediğim ikinci husus, kitabın okunmasının ve anlaşılmasının oldukça zor olması eksenindedir. Duyulduğu ve bilindiği halde pek de okuma zahmetine katlanılmamasım, kitapta ele alman konuların değil ama konuların anlatımının bir demir leblebiyi çiğnemek kadar zor olmasına bağlamak mümkündür. Bu durumun, yayınlandığı tarihte olduğu kadar bugün için de geçerliliği olan bir tespit olduğunun kabul edilmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Yayınlandığı tarihten bugüne gelinceye kadar kitabın kolaylıkla anlaşılmasına yönelik olarak yazılan tespit edebildiğim beş kitap çalışması bulunmaktadır. Öyle ki, yayınlanmasından sonraki ilk 17 yıl içinde *Genel Teori*'nin kolay anlaşılabilmesinin sağlanması amacıyla Joan Robinson, Dudley D. Dillard ve Alvin H. Hansen birer kitap çalışması yapmıştır.[3] 2006 yılından bu yana da sanki kapitalizmin 21. yüzyıl içindeki ilk iktisadî krizini önceden kestirmişlermiş gibi (!), *Genel Teori*'nin yeni kuşaklar tarafından kolay anlaşılmasının sağlanması amacıyla Mark Hayes ve 2007 tarihinde tetiklenen iktisadî krizle birıikte Brendan Sheehan tarafından kaleme alı-

3) Joan Robinson, *Introduction tto the Theory of Employment*, London, MacMillan Comp,; 1937; Dudley D. Dillard, *The Economics, of John Maynard Keynes: The Theory of a Monetary Economy*, New York, Prentice-Hall Inc., 1948; Alvin H. Hansen, *A Guide to Keynes*, New York, McGraw-Hill Comp, 1953.

nan kitapların varlığının da oldukça manidar olduğunu söylemem gerekmektedir.[4-5]

Genel Teori'nin okunma zorluğuna ilişkin olarak şahsen tespit edebildiğim bir başka hususun da ayrıca belirtilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Bu belirteceğim noktanın, konuya ilişkin değerlendirmelerde yer almadığını da ayrıca belirtmek isterim. Bu da, kitabın anlaşılma zorluğundan ziyade ele aldığı başlık çerçevesinde ortaya koymuş olduğu iktisadî kavramlara, bu kavramlarla ilgili karşılıklı ilişkilere, beraberinde getirmiş olduğu sonuçlara ilişkin hamlelere belli bir hareket noktası esas alınarak başlanmış olması ve sürdürülüp sonlandırılmasıdır. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, aynı çizgi yani konu üzerinde ele alınan aynı değişkenlerin değişik versiyonlarının olası gelişmeler karşısında varacağı yeni koşulların Keynes'in bir zihin jimnastiği çerçevesinde vücut bulmasıdır. Eş deyişle, Keynes'in ele aldığı ve karşılıklı olarak ilişkilendiği özellikle iktisadî değişkenlerle vardığı sonuçların anlaşılması, ancak ve ancak, Keynes'in ilgili konu hakkmdaki hareket noktasının daha açıkçası aklından geçenlerin bilinmesi temeline dayanmaktadır. Bunu tespit edemediğiniz sürece, Keynes'in ele aldığı konu başlığı altında belli bir sonuca ulaşmak üzere başlatmış olduğu değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerinden sayısız sonuçlara ulaşabilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu nedenle de, kitabın okunmasına ilişkin olarak belirtmiş olduğum iki temel hususun üstesinden gelinmesi için, Keynes'in konuya iliş-

---

4) Mark Hayes, *The Economics of Keynes: A New Guide to the General Theory*, Cheltenham, Edward-Elgar Publishing Inc. 2006 ve Brendan Sheehan, *Understanding Keynes' General Theory*, New York, Palgrave MacMillan, 2009.

5) Ancak, burada hemen şunu not etmek gerekir ki, II. Savaş'ın yaşanmışlığı ve savaş koşullarının kaçınılmaz olarak gerektirdiği harcamaların Keynes'in iktisadî politika reçeteleriyle de örtüşmesi, *Genel Teori*'nin popüler hale gelmesinde önemli olduğu hususu üzerinde de vurguda bulunulması gerekmektedir.

kin açıklamalarına temel teşkil eden hareket ya da başlangıç noktasının iyi tespit edilmesi gerekmektedir.

Her ne kadar kitabı okuyup, bitirdikten sonra şimdi söyleyecek olduklarıma ulaşılsa da, okuyucunun kitaba daha kolay ısınması açısından öncelikli olarak *Genel Teori*'nin son bölümü olan 'Kitap VI' başlığı altına konan ve '*Genel Teori*'nin Ele Aldığı Kısa Notlar' başlığı altında yer alan 22., 23. ve 24. Kısımlardaki sırasıyla ticarî çevrimler, merkantilizm ve toplumsal felsefenin geleceğinin ele alındığı son üç kısmın ya da hiç değilse, 24. Kısımda yer alan toplumsal felsefenin geleceğine ilişkin son kısmın okunması tavsiyesinde bulunmanın yararlı olacağı inancını içimde taşımaktayım.

Şimdi de *Genel Teori*'ye ilişkin biraz daha genel olduğunu ifade edebileceğim saptamaya girişeyim. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, yayınladığı kitabıyla Keynes'in temel olarak ortaya koymuş olduğu husus, en basit ve kaba anlatımıyla harcama temeline yani paranın harcanmasına dayanmaktadır. O günün koşullarında dünya ekonomisinin içinde bulunduğu duruma merhem olan yani iktisadî krizin aşılmasını sağlayan Keynes İktisadı'nın yaşanan sorununun geçici de olsa üstesinden geldiğine ilişkin bir tartışmanın yapılmasının bir anlamı yoktur. Ancak, bu noktadan hareket ederek, elan yaşanmakta olan iktisadî krizin çözümüne yönelik olarak yaklaşık olarak 80 yıl önceki niteliği farklı olan kapitalizminin iktisadî krizine uygulanan iktisat politikası reçetesi çerçevesinde medet ummanın ne ölçüde yararlı olacağı oldukça tartışmaya açık bir konudur. Bu hususun nispî olarak açıklığa kavuşturulması için, 80 yıl öncesinde dünya kapitalist sisteminin iktisadî krize sürüklenmesine neden olan koşullara ve bu koşulların aşılmasına ilişkin iktisadî politika uygulamalarına kısaca bir göz atmak yararlı olacaktır.

Ekim 2008 tarihinden itibaren uygulanan iktisadî politikaların yaşanmakta olan kapitalizmin krizinin çözümünde bir me-

safe alamamış olması karşısında, Keynes'in 1929 Büyük Depresyonu'nun nedeninin eksiktüketim sorunu olarak tespit ettiği ve buradan hareketle de, *Genel Teori*'sinde az önce de kısaca ifade edilmiş olduğu gibi sorunu çözdüğü argümanı kullanılarak, iktisatçıların Keynes politikalarına yönlenmesi gereği sıklıkla konuşulur hale gelmiştir.

Keynes'in kapitalizmin 1929 yılı krizine ilişkin tespitini ve çözümünü kısaca şu şekilde belirtmek mümkündür. Keynes, özel sektörün eksiktüketim sorununu üretken yatırımları gerçekleştirerek ve dolayısıyla da, istihdamı ve hanehalkı gelirlerini yükselterek çözemeyeceği tespitinde bulunmuştur. Bu noktadan da hareket ederek, devletin para ve maliye politikalarıyla ekonomiye müdahale etme yoluyla devreye girmesini yani harcamalara yönelmesi gerekliliğini ifade etmiştir. Daha açıkçası, önerilen iktisadî politika uygulaması, para politikası aracılığıyla faiz oranlarının düşürülüp, tüketicilere ve üreticilere ucuz para yani kredi imkânı yaratılmasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra maliye politikası yoluyla da altyapı yatırımları öncelikli olarak ele alınıp değerlendirilecektir. Belirtilen bu politikaların kullanılmasıyla birbirini izleyecek gelişmelerin neler olacağının çıkarsanması son derece açıktır. Maliye politikasıyla istihdam, dolayısıyla da, gelir artışıyla birlikte tüketicilere yönelik ucuz kredi yoluyla talep artışı ve yine özel sektöre yani üreticilere yönelik ucuz kredi yoluyla üretim ve dolayısıyla da, istihdam artışı ve gelir artışı süreklilik kazanacaktır. Bu yolla da, ekonominin düze çıkarılmasının yolu sağlanmış olacaktır. Birazdan da belirtileceği gibi, sırf bu zincirleme iktisadî ilişkilerden hareketle bile Keynes'in ortaya koymuş olduğu iktisadî politika önerilerinin devletin ekonomide tek hâkim güç olması düşüncesine dayanmadığı açıkça kendisini göstermektedir. Amaçlanan, aslî görevini yerine getirmede güçlük yaşayan özel sektör üretiminin, devletin öncülüğünde ve teşvikiyle ayağa kaldırılıp rayına oturtulmasıdır.

Bu noktaya kadar yani 1929 Büyük Depresyonu'nun nedenine ilişkin olarak Keynes'in yapmış olduğu tespit ve getirmiş olduğu çözüm konusunda tartışmanın yapılmasının, hele de iktisadî gelişme süreçlerine ilişkin analizin burjuva iktisatçısı mantığıyla sürdürülmesi temelinde pek de farklı yollara gidilmesini sağlamayacağı tüm çıplaklığıyla ortadadır.

Tam da bu aşamada, hâlihazırda yaşanmakta olan kapitalizmin iktisadî krizinin, çok kısa bir süreyi ifade ediyor olsa da, çözümüne yönelik herhangi bir olumlu adımın atılmamış olması, daha doğrusu ortaya atılan ve uygulanan palyatif çözüm önerilerinin ve uygulamalarının bugünkü iktisadî krizin aşılmasına yönelik somut iyileştirmeleri beraberinde getirememiş olması sonucunda, Keynes iktisadının devreye sokulması tartışmalarının, velev ki benimsense bile, iktisadî krizin atlatılmasında ne ölçüde işe yarayacak olduğu hususu üzerinde kısaca durmak gerekir.

1945-1970 yılları arası kapitalizmin 20. yüzyıla ilişkin uzun genişleme dönemi olarak bilinir ve Altın Çağ olarak adlandırılır. II. Savaş'ın yarattığı yıkımın atlatılması için A.B.D.'nin güçlü iktisadî desteğinin yanı sıra sanayileşme süreçlerini tersine çevirip, tarım ekonomisine geri dönüşe zorladığı gelişmekte olan ülkelerin (örneğin Türkiye) desteğiyle başta Almanya olmak üzere savaş yıkımına uğrayan Avrupa iktisadî durumunu düzeltmiştir. Bu arada, söz konusu desteğin, kapitalizmin pazar sorununun giderilmesine yönelik bir hamlesi olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu çerçevede, A.B.D.'nin yanı sıra Avrupa'nın da üretime ilişkin sorunların aşıldığından ve hatta daha da ileri giderek artık üretimin bizzat kendisinin bir sorun olmaya başlamasından yani aşırıüretimden söz edilmesi gerekmektedir.

Söz konusu sürecin aynı zamanda aşırıbirikimin koşullarını da yaratmış olduğu somut bir vakıadır. Aşırıbirikimin kaçınılmaz sonucu ise kâr oranlarının düşmesini beraberinde getir-

mesidir. Belirtilen bu olumsuzluk, bir taraftan teknolojik gelişmenin sağlanmasıyla başta A.B.D. olmak üzere Kıta Avrupa'sında kâr oranlarında meydana gelen azalışı bertaraf etmek üzere devreye sokulmuştur. Diğer taraftan da, eskimiş teknolojinin özellikle de, 1970'lerin başlarından itibaren ilk önce A.B.D.'den ve daha sonra da Avrupa'dan Asya'ya doğru kaydırıldığına tanık olunur. Böylelikle, merkez ülkelerde kullanılmayan teknolojilerin Asya ülkelerine transferi sayesinde, söz konusu düşük teknolojiler üzerinden yine merkez ülkeler kâr elde etmeyi sürdürmüşlerdir. Bu süreç, daha birçok başka ara süreçleri de içinde barındırmaktadır. Ancak, üzerinde durduğumuz konu itibariyle bunun ayrıntılarına burada girmenin fazlaca gerekli olmadığını düşünmekteyim.

Tabii ki, Asya ülkelerine yönelik söz konusu teknoloji transferinin siyasî ve askerî düşünüşten bağımsız olmadığı da bilinen bir vakıa olmasına rağmen bu husus üzerinde de benzer gerekçelerde durmak istemiyorum. Bu arada II. Savaş sonrası siyasî ve askerî temeller üzerinde yani bu gerekçelerin beraberinde getirdiği sonuçlar nedeniyle Japon Ekonomi'sinin hızlı yükselişini de, 1970'lerden itibaren dünya ekonomisinde ortaya çıkan durumun açıklanması açısından unutulmaması gereken bir husus olduğunu akıldan çıkartmamak gerekir.

Belirtilen bu nedenlerle, dünya ekonomisinde aşırıüretimin topyekûn tüm dünyayı sarıp sarmalayan bir sorun haline gelmiş olmasının yanı sıra aşırıbirikimin de yaşanan soruna ilâve bir kambur oluşturması da söz konusudur. Bu ifadelerden hareketle, dünya genelinde reel sektör üretiminin ciddi bir biçimde yok olduğunun özellikle ve önemle vurgulanması gerekmektedir. Böylesi bir durum veri iken, Keynes İktisadı'nın bugünün iktisadî krizine ne ölçüde çözüm getireceği ciddi tartışma konusudur.

Şu an için, 65 trilyon dolarlık tüm dünya GSMH'sına karşılık, 650 trilyon dolara yaklaşan ve iktisadî olarak değerlendi-

rilmemesi gereken bir sanal varlığın bulunması, bugün yaşananların ve yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız gelişmelere neden olan temellerin belki de en çarpıcı verisidir.

Konu üzerinden devam edersek, J.M.Keynes'in adının ve *Genel Teori*'de ortaya koymuş olduğu iktisadî politikaların günümüzde de konuşulmaya başlaması, söz konusu kitabın değerini ne artıracak ve ne de azaltacak bir hususdur. Bir başka deyişle, burada önemli olan, kapitalizmin krizinin atlatılması sürecinde katlanılacak maliyetlerin toplumun geneline nispî olarak daha fazla ödettirilmesinin hedeflenmesi ve iktisadî politikaların da söz konusu hedefin benimsenmesi çerçevesinde şekillendirilmesidir. Durumu bir başka şekilde ve tersinden ifade etmek gerekirse, sermayenin yaratmış olduğu iktisadî kriz sorununun en az maliyetle atlatılması sağlandığı sürece, uygulanacak ve bunu destekleyecek iktisadî politika çözümlerinin hangi iktisat teorisine ve teorisyenine ait olduğunun hiçbir önemi bulunmamaktadır.

Bu anlamıyla bakıldığında, 1929 yılı ve sonrasının koşullarında neoklâsik iktisadın sorunlara ilişkin çözümsüzlüğü, Keynes'in reçeteleriyle çözülmüş, dünya ekonomisinde uzun bir genişleme dönemi yaratılabilmiştir. Sistem tıkandığında, monetarist iktisat politikası uygulamalarına girişilmiş, sermayenin yegâne güç olmasına yönelik olarak da son belirtilen uygulamalar neoliberal iktisadî politikalarla beslenerek desteklenmiştir. Bu nedenle, iktisadî sorunlar karşısında devreye sokulan iktisadî politikalar birbirinin rakibi olmaktan çok, sermayenin dünya genelindeki hâkimiyetini sürdürmesi için farklı iktisadî koşullarda ve değişik zamanlarda devreye sokulmakla birlikte belli bir hedefe ulaşmada ardışık iktisadî politika uygulamalarıdır. Bu durumun böyle okunması ve Keynes İktisadı'nın bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yazımı, Keynes'in *Genel Teori*'sine ilişkin bir son saptamamı ve görüşümü sizlerle paylaşarak sonlandırmak istiyorum.

Keynes ve *Genel Teori* konusunda çok sayıda makale, kitap v.s. bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı Keynes'in ideolojik görüşünün ne olduğuna ilişkin olarak kaleme alınmıştır. Bu çerçevede, kimi çalışmalarda Keynes bir liberal, kimilerinde bir neredeyse sosyalist düşünce önderi olarak ifade edilmektedir. *Genel Teori*'den ya da Keynes'in diğer kaleme aldığı çalışmalardan hareket ederek, çalışmalarındaki kimi ifadeleri cımbızla çekip, alıntı yapılan bu ifadeler üzerinden yorum yapmak ve Keynes'in ideolojik düşüncesine ilişkin değerlendirmelerde bulunmak tabiî ki mümkündür. Ancak, herhalde kimse, Keynes'in ideolojik dünyasını O'ndan daha iyi bildiği iddiasında bulunamaz. Bu nedenle, Keynes'in bizzat kendisinin kendi ideolojisi üzerine kaleme almış olduğu yazı görmezlikten gelinemez. J. M. Keynes'in, Essays in Persuasion'de (1931) (J. M. Keynes, *Am I a Liberal?*, An Address to the Summer School at Cambridge, 1925) yer alan ifadeleri, ideolojisinin ne olduğuna ilişkin hiçbir açık kapı bırakmamaktadır. Ancak, durum bu olduğu halde, Keynes'i hâlâ da bir sosyal demokrat ve hatta daha da ileri giderek bir sosyalist olarak görmek arzusunda olmak isteyenler varsa; Keynes'e, ideolojisine ve Genel Teorisi'ne bu pencereden bakmaları bu işe kalkışanların kendi sorunlarından başkaca bir şey değildir.

Sonuç

Dünya pazarlarının paylaşılması temelinde başlatılan I. Savaş'ın bir nihaî sonuç elde edilmeksizin sonlanması, esas itibariyle, emperyalistler arası güç dengesindeki eşitliğin yanı sıra İngiltere'nin yaklaşık olarak 122 yıllık hegemonik gücüne yönelik olarak Almanya'nın bir karşı güç olarak kendisini hissettirmiş olmasına ve *Ekim 1917 Devrimi*'nin gerçekleşmesine dayanır.

Bunun ötesinde, I. Savaş sonrasında Kıta Avrupasının yaraları, 1920'lerden itibaren tüm Avrupa'ya yönelik A.B.D.'den yapılan sermaye ihracıyla sarılmaya çalışılmış, iktisadî faali-

yetler kısmî de olsa bir canlanma içine girmiştir. Daha açıkçası, I. Departmanın, II. Departmana yani üretim malları üreten sektör üretiminin, tüketim malları üreten sektörün talebine olan ihtiyacı bir süreliğine de olsa azalma evresine girmiştir. Ancak, bu gelişme, orta sınıfların yoksullaşmasını, işçiler arasında işsizliğin özellikle de teknolojik işsizliğin ortaya çıkarak tüketim malları talebinin azalmasını beraberinde getirmiştir. Bu ise iktisadî faaliyetlerin sürdürülebilirliğini etkileyen bir unsur olmuştur. Üretim ve istihdam hızla azalarak iktisadî kriz ortamını yaratmıştır.

Ekim 1917 Devrimini ve I. Savaş'ın yaratmış olduğu yıkım ve savaş sonrası dünya ekonomisinde iktisadî kriz koşullarını yaratan gelişmeleri, Keynes'in *Genel Teori*'sinde geliştiği iktisadî politika reçetelerine ilişkin temel itici unsurlar olarak görmek gerekir. Öyle ki iktisadî politika reçeteleri, bir taraftan klâsik liberalizmin eksikliklerini giderme ve fakat diğer taraftan da, toplumsal dokunun olası bir sosyalizme kayışının önüne geçme kaygısı içinde belirlenmiş olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuç itibariyle, Keynes'in esas olarak istediği ve benimsediği husus, kapitalizmin iktisadî zor durumları atlatıncaya kadar devlet tarafından desteklenmesi gerektiği ve düze çıkıldığında devletin üstlendiği iktisadî rolün terk edilmesi zorunluluğudur.

Bu nedenle, Keynes'in *Genel Teori*'yi kapitalizmin defin işlemini gerçekleştirmek amacıyla değil ama onu düzlüğe çıkarmak için kaleme almış olduğu asla hatırdan çıkarılmamalıdır.

KEYNES'İN GERİ DÖNÜŞÜ*

Tarih Konuşuyor

Radhika Desai

> Ülkeler arasındaki iktisadî engelleri son raddesine kadar artıranlar var iken, bunları en aza indirenlere karşı sempati duyuyorum. Fikirler, bilgi sanat konukseverlik, seyahat -bunlar doğası gereği uluslararasıdır. Ancak, nerede makul ve uygun olması mümkünse, mallar o ülkede üretilmiştir; ve her şeyin ötesinde, finans da öncelikle ulusal olmalıdır. (John Maynard Keynes[1])

Bugün yaşanan krizde neoliberalizmin çöküşü, iktisat politikası tartışmalarına yenilikçi fikirlerin girmesinin ve bunun da, belki de kapitalizmin ötesine geçip sol tarafından yapılmasının yolunu açmıştır. Ancak, bu yol, 'reformist' Keynesyenler tarafından engellenmiştir.[2] Bununla birlikte, bu çalışmada, izlenecek yol Keynes yani gerçek ve radikal Keynes'in etrafında

---

* Uğur Selçuk Akalın tarafından Türkçeleştirilmiştir.

1) Keynes, 'National Self-Sufficiency'. Çalışmayı okuyan Victoria Chick ve Geoff Tily'ye yapmış olduğu anlamlı katkılardan dolayı teşekkür ederim. Alan Freeman'a da çalışmam boyunca verdiği destek için müteşekkirim.

2) Cy Gonik, 'The Return of Mr. Keynes'.

değil de, onun aracılığıyla gerçekleşecek ve uluslar arası olmanın yanı sıra ulusal iktisadî yönetişim alanını kapsayacaktır.

Görünürde Keynes'in izlediği yol taktire şayan bir biçimde, neoliberal gerilemenin, küçülmenin ve serbest ticaretin enkazını çiğneyen, Çin ya da Hindistan kadar Birleşik Devletler ve İngiliz hükümetleri tarafından uygulanan mali paketlere dayanan iktisat politikası ortodoksisine kadar gitmektedir. Bu, bu kadar basittir! Keynes'in hâkim iktisadî çıkarları yeniden liberalize ettiğinden ve radikal yönlerini törpülediğinden emin olmak gerekir. Ancak, aynı zamanda da, bunlar birer kaçınılmazlık olarak ortaya çıkmış ve peşini bırakmamıştır. Keynesyenizme yönelik olarak otuz yıl boyunca sürdürülen saldırı hükümetlerin iktisadî faaliyet ve istihdam konusundaki sorumluluklarının önünü kesememiş, sadece -Reagan'ın 'askeri Keynesyenizmi ve Alan Greenspan'ın 'kredi Keynesyenizminde' olduğu gibi- hâkim çıkarlara hizmet etmenin yönünü saptırmıştır. Bugün, iktisatçılar ve politika yapıcıları Keynes'in fikirlerinden uzak durarak, inkâr ederek ve saptırarak, 'Keynesyen' reçeteleri seçerek uygulamakta, kapitalizme yönelik eleştirilerini ihmâl etmektedir; dünün neoliberalleri bugünün 'Keynes'e bağlı Keynesyenler'[3] haline gelerek Keynes'i sansürlemişlerdir; ve neoliberalizmin gücü (örneğin, Birleşik Devletlerin 'Aldıkların Amerika kaynaklı olsun' biçimindeki ifadelere yönelik korumacılık karşıtı çığlıklar) bu biçimde ifade edilen Keynes'i bile perdelemiştir. Tabii ki, inatla muhafazakârlığını sürdüren neoliberal ortodoksi çevreleri de -örneğin Kongredeki Cumhuriyetçiler arasında ve Reichstag'taki Hıristiyan Demokratlar- bu işi sürdürmektedir.

Keynes'in ruhu da uluslararası düzeyde 'yeni bir Bretton Woods'un' peşinde koşmaktadır. Dünya liderlerinin anlaşmaya varmak üzere New Hampshire'da bir araya geldikten sonra

3) Prabhat Patnaik, 'Speculation and Growth under Contemporary Capitalism'.

adı konan Bretton Woods sistemi, savaş sonrası uluslararası iktisadî yönetişimin temellerini atmıştır. Bu sistemin belli başlı kurumları -35$/ons altına sabitlenme temelinde sabit döviz kuru sistemine ve uluslararası para hareketlerinin hükümet tarafından kontrolüne örneğin, sermaye kontrolleri, International Monetary Fund (IMF), International Bank for Reconstruction and Development (World Bank) ve General Agreement on Tariff and Trade (GATT), dayanan parasal düzen-plânlandığı gibi işlememekle birlikte sonraki yirmi yılda dünya ekonomisinde yüksek büyümenin sağlanmasında işleri kolaylaştırmıştır. Bunun temel nedeni, sermaye kontrollerinin ulusal ekonomiler üzerinde hükümetin etkin kontrol kurmasına imkân tanımış olmasıdır. Bununla birlikte, söz konusu düzenlemeler, Birleşik Devletler doların altın karşılığı değerini korumada yetersiz kaldığında ve dolayısıyla, altının yurtdışına akmasıyla karşı karşıya kaldığında, doların altına karşı konvertibl olmasını askıya almış ve o zamandan bu yana dünya iktisadî yönetişiminin çapası haline gelen 'pür dolar standardının' önünü açmıştır. Bu gelişme, neoliberaller tarafından, özellikle de sermaye kontrollerinin kaldırmasıyla birlikte Bretton Woods üzerindeki Keynesyen sınırlamaların esnetilmesi çerçevesinde memnuniyetle karşılanmıştır. Bununla birlikte, ortaya konan eleştiriler, söz konusu durumun Birleşik Devletlere senyoraj imkânı sağlaması temelinde haksızlık, sürdürülemez ve deflâsyonist[4] ve de ulusal iktisadî yönetişimi imkânsız hale getirmese de zorlaştıracak olması açısından mahkûm etme çizgisi biçiminde gelişme göstermiştir. Bretton Woods 1950'li ve 1960'lı yıllarda büyümede 'altın çağın' yaşanması imkânını sağladığı halde, pür dolar standardı 'uzun dönemli kötü gidişatta'[5] düşük ortalama büyüme oranını bera-

4) Bakınız örneğin Gowan, *The Global Gamble*.

5) Robert Brenner, *The Economics of Global Turbulence*.

berinde getirmiştir. Bugün yaşanan kriz doların düşmesine neden olduğundan ve de yapılan düzenlemelere ilişkin soru işaretlerini ortaya çıkardığından, dünya para ve iktisadî yönetişimi sorunu yeniden gündeme gelmiştir.

Yenilikçi düşünce, ulusal iktisadî yönetişimden ziyade uluslararası iktisadî yönetişime ilişkin alanda daha büyük engellerle karşılaşmaktadır. Pür dolar standardının 'globalleşen' ve 'finansallaşan' dünya ekonomisinden yararlananlar güçlüdür ve ulusal düzeye nazaran uluslararası alanda daha sorgulanır haldedir. Söz konusu çevreler, hâkimiyetlerini yeniden kazanmak isteyenlere göre öncesine nazaran tartışmalar karşısında işleri daha zor olacak, bahaneler uyduracaklar ve yalan söyleyeceklerdir. Aynı amanda da, birçok yenilikçi çevre Keynes'i bir reformist olarak gözden çıkarmakta ve uluslararası iktisadî yönetişimi anlaşılması zor ve teknik bir konu olarak görmektedir. 'Yeni bir Bretton Woods'tan' söz edenler bile, İngiliz delegesi olan Keynes'in Bretton Woods konferansına entellektüel düzeyde hâkim olmasına rağmen söz konusu konferansın eleştiri düzeyinde onu *yenilgiye uğrattığını* pek de hatırlamamaktadırlar.

Bu hususlar, yenilikçi bir ulusal politika çatı oluşumu içinde cisimleşmiştir. Uluslararası sınırların (örneğin kamu harcamaları üzerinde) ve kurumların (IMF ve kamu borcunu değerlendiren kredi derecelendirme kuruluşları) ulusal iktisat politikalarını nasıl ciddi bir biçimde sınırlandırdıkları ve neoliberal sağ cenaha sürükledikleri veri iken, uluslararası iktisadî yönetişim sorunlarını ihmâl edemeyiz. Keynes düşüncesinde meydana gelen sapmaları -'Keynesyen' ve neoliberal- Keynes'in Bretton Woods'taki yenilgisini anlamamız zorunludur. Tarihi olarak yeterli olmasa da, ne olup bittiğini anlamanın ilk adımı budur.[6] Keynes'in dehası bir 'depresyon iktisat-

6) Örneğin 'Alternative Finances'; George Monbiot, *The Age of Consent and Joseph Stiglitz* 'Can the World Economy be Sayed?'.

çı' olmasında değil[7], *uluslararası* iktisadî yönetişime ihtiyaç duyan *ulusal* ekonomilerin iktisatçısı olmasında yatmaktadır. Söz konusu ekonomiler, emperyal dünya I. Savaş'ta felâkete yol açan bir biçimde zirveye doğru tırmandığında ortaya çıkmışlar ve Keynes de ulusal ekonomilerin uluslararasıcılığa ihtiyacı olduğunu görmüştür: krize yönelik koordineli çözümler *ad hoc* uluslararasıcılıkla sağlanamamakla birlikte sorunun çözümü, hükümetlerin, ekonomilerin refaha çıkmasını mümkün kılmaları için ülkeler aralarında devam eden ve sürdürülebilir işbirliğiyle gerçekleşir. Keynes'in yaşamış olduğu trajedi çok önceleri yaşamış ve konuşmuş olması nedeniyledir. Sesini yükseltmiş olduğu dünya daha sonraları gerçekleşecek bir dünya haline gelmiş ve emperyalizm, emperyalizmi ve faşizmi yenme konusunda gerekli gayretin büyüklüğüne ancak iş bittikten sonra müteşekkir olmuştur. Bu gayret, kapitalist dünyanın geri kalan kısmının üstesinden gelebilecek kadar büyük bir üretken güce sahip tek bir ülke olan Birleşik Devletlerde gelişip büyümüştür: kıta büyüklüğünde bir ekonomiye sahip olan bu ülkenin ekonomisi, 1939 ilâ 1945 yılları arasında ikiye katlanmıştır (ve bu yılların akabinde yaşanan 'altın çağdaki' büyümeye rağmen bir sonraki yirmi iki yılda ekonomisini ikiye katlayamamıştır). Üretken güçteki bu büyük artış, diğer kapitalist ülkeler yerle bir olduğundan -zafer ya da yenilgi olsun olmasın- büyük önem taşımaktadır. Keynes'in Birleşik Devletlerin çok güçlü iktisadî hâkimiyetinin aşınacağını önceden görmüş ve bu da 1970'li yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bu durum, ebediyen sürdürülemeyecek finansal araçlarla onlarca yıl ertelenmiştir. Bugünkü krizin çekim merkezinin Birleşik Devletler olması söz konusu araçların kullanımının sonuna gelinmesinde yatmaktadır. 1944 yılında Keynes çağının ötesinde bir insdan olmasına rağmen bugün

7) Krugman, 'Introduction'

onu çok iyi anlamamız mümkündür.

Bu çalışmada, ilk önce, bugün yaşanan krizin yanı sıra çok az ölçüde de olsa, Keynes'i alaşağı eden Bretton Woods Konferansında kurulan sistemin pür dolar standardına dayanan dünya iktisadî yönetişimi sistemindeki çatlakları nasıl ortaya çıkardığını ortaya koyacağım. Bu sistemler, Birleşik Devletlerin dünyadaki iktisadî hâkimiyetinin işleri giderek kötüleştirmesine ve sömürmesine hizmet etmiştir. Pür dolar standardı, kendinden önceki Bretton Woods'tan daha beter sonuçlar doğurmuştur. Keynes, Birleşik Devletlere ayrıcalık sağlanacak herhangi bir sistemin yaratacağı sorunları önceden görmüş ve buna ilişkin olarak da 1944 yılında radikal alternatifler teklif etmiştir. Bugünkü krize ilişkin olarak ortaya konan, esas itibarıyla hiçbir şekilde Keynesyen olmayan ve o amacı taşımayan, ihtimâl olarak da görülmeyen, sözüm ona çözümlerin birçoğu Birleşik Devletleri -ve finans hâkimiyetine dayanan global kapitalist ekonomiyi- yeniden inşa etmeye yöneliktir. Bununla birlikte, Keynes'in ilk sunduğu ve bozguna uğrayan radikal teklifleri bizim gibi sol cenahta bulunanlar ve kırılan bu sisteme ilişkin alternatif arayanlar açısından vazgeçilmez bir nitelik taşımaktadır.

Dünya Parasının Krizi

Kriz patlak verdiğinde başlangıçta Birleşik Devletler doları güçlü bir biçimde hızla yükselmiştir. Kaygı duyan Birleşik Devletler yatırımcıları yatırımlarını 'gelişen piyasalardan' ülkeye yönlendirmişler ve işletmeler ellerinde nakit tutmaya başlamışlardır. Gerçekte, güvenilir rezerv varlıkların olmaması altına yönelmeye neden olmuş, yatırımcıların 'güvenli liman olarak' Birleşik Devletler hazine bonolarına geçmeleri negatif getiriyle sonuçlanmıştır. Ancak, dünyanın Birleşik Devletlere ödünç verme yani elde dolar tutma gönüllülüğü azalmaktadır. 1971 yılından itibaren, bir dizi finansal araç bunu destekle-

miştir: doların şişirdiği petrol ticareti, yüksek faiz oranları, iki borsa balonu, 1998 yılı sonrası 'gelişen piyasaların' rezerv biriktirmeye zorlanması ve son zamanlarda Birleşik Devletlerdeki konut balonu. Birleşik Devletlerin önderliğinde gelişen böylesi 'finansallaşma' doları ve Birleşik Devletlerin hâkim olduğu dünya finansal sistemini desteklemesiyle Birleşik Devletlerin hâkimiyetini suni bir biçimde uzatmıştır. Kimileri, Birleşik Devletlerdeki kötüleşen iktisadî koşulların ağırlığına meydan okumakla birlikte bunun ebediyen devam edeceği hülyasına kapılmış, ancak bu hülya 2008 kriziyle birlikte sona ermiştir.

Finansallaşma, 1960'lı yıllarda altının yurtdışına kaçmasına ve sonradan da 'altın penceresinin kapanmasına' neden olan kritik iktisadî zayıflığın sonuçlarından kaçınmayı ve ertelemeyi hedeflemiştir. Bu iktisadî zayıflıkların başında Birleşik Devletler ihracatının rekabet gücünün zayıflaması gelmektedir. Birleşik Devletlerin dünyadaki 'emperyal' girişimleri sayesinde, (örneğin, Vietnam ve Kore'deki savaşlar) Birleşik Devletler 1950'li ve 1960'lı yıllarda dışarıda kazandığından daha fazlasını harcamıştır -yani ödemeler bilânçosu negatiftir. Rekabetinin azalmasıyla birlikte, Birleşik Devletlerin ticaret fazlası azalmış ve bunun sonucunda da, ödemeler bilânçosunun pozitif yönüne yapmış olduğu katkı gerilemiştir. Bu ise doları zayıflatmış, altın talebinin artmasına neden olmuş ve 1970'li yıllardan itibaren Birleşik Devletler hegemonyasının azaldığına ilişkin konuşmaların yapılmasını beraberinde getirmiştir.[8] Bu zorluklar, rekabetin azalması sınırsız ticaret açıklarına ve daha da büyük ödemeler bilânçosu açıklarına neden olduğundan sadece birkaç on yılda daha şiddetlenmiştir. Ortaya çıkan yeni zorluklar -özellikle de, düşük ücretlere ve yüksek gelir farklılıklarına güvenen finansallaşmış bir ekonominin karşılaştığı yeni zorluk-

8) Kennedy, *Rise and Fail and Rosecrance, America as an Ordinary Country*.

lar- bu gücü tüketen duruma katkıda bulunmuştur.

Finansallaşmanın en son şeklinde, Birleşik Devletler, talebin yavaş büyüdüğü ve uluslararası borçlanarak tüketimin tüketim araçlarının ötesine geçtiği deflâsyonist bir dünyada en gerekli pazar haline gelmiştir. Ancak, durağan hatta azalan değil de artan tüketim, ücretlerin yerine kredi -varlığa dayalı menkul kıymet- üzerinde temellenmiştir. Ödemelerin güçlükle yapıldığı zor koşulların veri olması çerçevesinde, bu krediler hiçbir zaman 'kolay ödenebilecek kredi' niteliğinde olmamıştır. İktisadi koşulların altında yatan çözümlenmemişliği hatta daha da beter hale gelmeyi yansıtan kötüleşme başladığında, giderek korumasız hale gelen Birleşik Devletlerde kazanç elde edenlerin önemli bir kısmı borçlarını ödeyemez hale gelmiş, 'subprime' krizi patlamıştır.

Resesyonun nedeni finansal kriz değildir. Birleşik Devletlerde kazanç elde edenlerin borçlarını ödeyememesi krizin bir sonucu değil, *nedenidir*.[9] 'Gelişmekte olan piyasalar' 'ayrışmış' olsun ya da olmasın, kötüleşme Birleşik Devletleri orantısız bir biçimde etkilemiştir. Finansallaşma (İngiltere dışında) başka yerde olmadığı kadar Birleşik Devletlerde reel büyümenin yerine geçmiştir. Kriz, Birleşik Devletlerin lâyığını bulmasıdır.[10] George Soros'un Ocak 2008 tarihinde de önceden görmüş olduğu gibi, krizin, 'Birleşik Devletlerde nispi bir gerileme ve Çin'de ve gelişmekte olan diğer ülkelerde bir yükselmeyle birlikte global ekonominin radikal bir biçimde yeniden düzene girmesinden ziyade global bir resesyona neden olma ihtimâli pek yok gibidir'.[11] Doların hızlı bir biçimde yükselmesi çok kısa bir süre sonra zayıflamış ve 2008 yılına doğru kararlı bir biçimde gerilemeye başlamıştır.

---

9) Bakınız Brenner, *The Economics of Global Turbulence*.

10) Desai, 'The Last Empire?'.

11) Soros, 'The Worst Market Crisis'.

Önceden olduğu gibi şimdi de pür dolar standardının yerine başka bir şeyin konması acilen konuşulan bir husus haline gelmiştir. G-20 liderleri uluslararası finansal kurumların yeniden şekillendirilmesi taahhüdünde bulunmuşlar, 'bu yolla da, meşruiyetlerini ve etkinliklerini artırmak için dünya ekonomisindeki değişen iktisadî ağırlıklarını daha iyi bir biçimde yansıtacaklardır'.[12] Birleşmiş Devletler Genel Kurul başkanı, Joseph Stiglitz'in başını çektiği Commission of Experts on Reform of the International Monetary and Financial System adlı bir oluşuma gitmiştir. Nisan 200 tarihine doğru Londra'daki G-20 Zirvesi'nde elinde dünyanın en fazla dolarını bulunduran Çin Halk Bankası başkanı, o tarihte, doların yerine çok taraflı olarak yaratılan ve yönetilen uluslararası paranın konması teklifinde bulunmuştur. Rusya, Brezilya, Hindistan, Çin, Güney Kore ve Güney Afrika benzer çizgide düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu teklifler Keynes'in Bretton Woods'da yapmış olduğu teklifleri yankılanmasının yanı sıra söz konusu tekliflerin hatırlanmasını da sağlamıştır. Bu ve diğer teklifleri nasıl anlayacağımız ve değerlendireceğimiz -bu tekliflerin sınırları ve bu tekliflere yönelik Birleşik Devletler ve miadı dolmuş pür dolar standardına bağlı ülkelerin kaçınılmaz bir biçimde karşı koymaları- Keynes'in başlangıçta ortaya koymuş olduğu tekliflerin doğru bir biçimde tarihi değerlendirilmesine bağlıdır.

Tarihi Olarak Keynes

Keynes, alışılmadık bir biçimde değerlendirilip ve eğip bükülerek bir 'iktisatçı', hatta 'neoklâsik bir iktisatçı' (Paul Samuelson ve McCarthizme teşekkürler[13]) ve bir 'reformist' olarak ele alınmaktadır. 'Duruma göre Keynesyen' olanlar, bu

12) Press Secretary Office, 'Declaration'.

13) Davidson, Controversies in Post-Keynesian Economics.

günlerde, Keynes'in radikalizminin kendilerinin (muhtemelen beyhude olan) 'normal' iktisat politikası oluşturma girişimlerini etkilemesine izin vermeksizin, kapitalizmi içinde düşmüş olduğu büyük kriz ortamından çıkarmada reçetelerini selektif olarak uygulamak amacıyla onu bir 'depresyon iktisatçısı' olarak göstermektedirler.[14] Bununla birlikte, politika konusundaki savaş alanında çok farklı bir Keynes ortaya çıkmakta[15] ve entelektüel mirası daha ileriye taşınmaktadır -esas itibarıyla, J. A. Hobson, Fabiyanlar, Shaw[16] Keynes'i yorumlama konusundaki birçok tartışma, onun politika tartışmalarına müdahalesinin teori çalışmalar olarak görülmesinden[17] ve diğer birçoğu da, Keynes'in düşüncesinin ahlâki ve siyasi değil de iktisadî olduğu biçimindeki hatalı düşünceden kaynaklanmaktadır.[18] Sol Keynesyenler ve post-Keynesyenler[19], Keynes'in kapitalizm eleştirisinin ortaya koymuş olduğu inancın[20] liberalizmin nasıl uzağında durduğunu, radikal ve hatta sosyalist bir yönde gelişme gösterdiğini hesaba katmamışlarsa da, onun çizgisine yaklaşmışlardır. Keynes kapitalizmi kurtarmak amacıyla yeniden şekillendirilmesi iddiasında bulunmuştur. Ancak, bu gerçekleşirse, ortada kapitalizm diye bir şey kalacak mıdır?

---

14) Patniak, 'Speculation and Growth'.

15) Dostaler, *Keynes and His Battles*.

16) Clarke, *Liberals and Social Democrats*.

17) Victoria Chick yakın zamanda şunu ifade etmiştir:
'Genel Teori'nin yazılmasına ilişkin en önemli motivasyon, politikanın...temellerini oluşturmak, teori ve pratiği uyumlu hale getirmek ve işsizliği hafifletmek amacına yönelik politikaları doğrulamaktır'. Aynı zamanda bakınız Chick, 'WhatWere the Children Doing?'.

18) Bu konuda Victoria Chick'le yapmış olduğum görüşmelerden oldukça faydalandım.

19) Chick, *Macroeconomics*; *Davidson, Controversies*; Tily, *Keynes's General Theory*.

20) Dostaler, *Keynes and His Battles* adlı kitabında hem Keynes'e olan 'alerjisinden' hem de onun para teorisi de dâhil olmak üzere kritik noktalara ilişkin kavrayışını ortaya koymasından söz etmektedir.

Marx gibi Keynes de klâsik politik iktisadı ve 1870'li yıllarda söz konusu iktisadın yerine geçmek üzere ortaya çıkan neoklâsik iktisadı eleştirmiştir. Özellikle de, Keynes, Say'in, uzun dönemde arzın kendi talebini bulacağına ve dolayısıyla da, yatırım ve üretimin daima kendiliğinden uyum içinde olacağı biçiminde ifade ettiği Kanunu reddederek, piyasanın kendiliğinden dengeye geleceğine ilişkin düşüncesine katılmamaktadır. En iyi ihtimâlle, böylesi fikirler, 'tam istihdam koşullarında bir bölüşüm teorisi'[21] olabilmiştir. Marx'a benzemeyen bir biçimde Keynes'in eleştirisi bu oluşum dışında değil de içinde gelişmişse, bu yalnızca Felâket Çağı'nda (1914-1945) kapitalizmin birikiminin nasıl çöktüğünü göstermek amacını taşımaktadır.[22]

Keynes, Marx (ve Sismondi) gibi, iktisadî süreçlerin gerçek zamanlı olarak yer aldığı 'geçici' bakış açısıyla dengesizlikleri ve krizleri kavrayabilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar daima belirsizdir. Kararlar kaçınılmaz bir biçimde yanlış olabilecek b eklentilere dayanmaktadır. Bu nedenle de, rasyonel hesaplamalar tek başına iktisadî değişmeleri açıklayamaz: belirsizlik ve gelecek korkusunun oynadığı bir rol söz konusudur ve bunada aracılık eden paradır. Bundan başka, Marx ve Simmel gibi, Keynes de parayı doğal bir şey olarak değil de, toplumsal ve siyasi bir kurum olarak görmüştür.[23] Böylelikle, paranın oynadığı rol, paraya ilişkin politikanın yani sınıf politikasının dışında anlaşılamaz. Veri bir ekonomide, paranın değeri toplumsal ve siyasi mücadelelerinin sonucunda belirlendiğinden, hak ettiği değeri taşımasının bir garantisi yoktur. Bu mücadelelerin üzerinde durulması gerekmektedir. Bunun yerine, denge ekonomisi, krizlerin anlaşılamadığı ve paranın da sadece

21) Keynes, *The General Theory*, s. 16.

22) Hobsbawm, *The Age of Extremes*.

23) Bakınız Freeman "Geld"; Simmel, *The Philosophy of Money*; ve Ingham, *The Nature of Money*.

'reel şey ve reel varlıklar arasındaki işlemlerde nötr bağ' olduğu bir 'reel mübadele ekonomisi' varsayımını ortaya koymaktadır. Aksine, Keynes'in 'para ekonomisinde', 'para kendi rolünü oynamakta ve' özellikle de kapitalist sınıfların 'güdülerini ve kararlarını etkilemektedir'. Ayrıca, potansiyel olarak dengesizlik ve kriz yaratan *'bugün ve gelecek arasındaki bağdır'*.

Keynes'in *ulusal* gerçekliklerin ortaya çıkması karşısında laissez-faire ve serbest ticaret görüşlerini reddetmesi, hem liberalleri ve hem de Marksistleri kapsaması nedeniyle üzerinde fazlaca durulmayan bir husus olmuştur. Bu çevrelerin kapitalist dünyası tam anlamıyla iktisadî ya da emperyalist bir dünyaya benzememektedir. Ne Adam Smith ve ne de Marx bu kozmopolit önyargıları paylaşmaktadır.[24] Ayrıca, İngiltere'nin hâkimiyeti altındaki on dokuzuncu yüzyıl ideolojisini ve emperyalizm gerçeğini yansıtmaktadır.[25] Bu görüşler, serbest ticaretin iktisadî avantajı yoğunlaştırdığını ve güçlendirdiğini - ayrıcalıklı ülkeler, olmayanlar karşısında yüksek değere sahip sanayi malları üretmektedir- ve söz konusu ticarete, ulusal kalkınma politikalarıyla karşı çıkılması gereğini ileri süren on dokuzuncu yüzyıl iktisadî milliyetçileri olan Friedrich List, Alexander Hamilton ve Henry Carey tarafından da reddedilmiştir. Bunların düşünceleri Birleşik Devletlerin, Almanya'nın ve Japonya'nın İngiltere'nin sanayi üstünlüğüne karşı koymada güçlendirmiş ve diğer milliyetçi ve sömürgeci olmayan düşünürlere hayat vermiştir. Serbest ticaret düşüncesi, en nihayetinde, daha sonraki on yıllarda zayıflayan dünyanın en büyük imparatorluğu olan İngiltere'de de[26] sanayide nispi gerileme başladığında, yeni ve özellikle de ulusal iktisadî sorunlar

24) Arrighi, *Adam Smith in Beijing*; Desai, 'Imperialism and Nation-States'.

25) Gallagher and Robinson, 'The Imperialism of FreeTrade'.

26) Semmel, *Imperialism and Social Reform*.

ortaya çıkmaya başladığında ortadan kalkmıştır.[27]

On dokuzuncu yüzyılın sonlarıyla birlikte ulusal ekonomilerin jeopolitik önemi, ülke içinde yeni bir siyasi durumla örtüşmüştür. Polonyi'ni de ısrarla üzerinde durduğu gibi, piyasaların ve kapitalizmin yayılmasıyla, 'Toplum kendini, kendiliğinden işleyen piyasa sisteminde mündemiç tehlikelere karşı korumuşsa'[28], ulus devletler toplumsal korunmanın dayanağı haline gelmiştir. Popüler -reformist olduğu kadar devrimci- enerji, birçok ideoloji uluslararası nitelikte varlığını sürdürmeye devam ettiğinde bile ulus devletler üzerinde odaklanmıştır. Birçoğu, Avrupa'daki Marksist partiler 1914 yılındaki savaş nedeniyle uluslararasıcılıktan vazgeçmekle birlikte pratiklerinin, liderlerinin izledikleri yol devrimci ve uluslararasıcı olsa bile reformist ve ulusal çizgide sürmesi nedeniyle dehşete düşmüştür.[29] Liberallerin çoğu 'toplumsal sorunu' karşılayamamış ve azınlıkta olan toplumsal-liberalizm liberalleri geride bırakmıştır. 'Eşitsiz ve bileşik gelişme'[30] konusundaki Bolşevik fikirler, ülkenin siyasi ve jeopolitik dinamikleri arasındaki karşılıklı etkileşimi anlamada radikal düşüncelerin önünü açmıştır. Bu iş de, büyük ölçüde, kimi ulus devletlerin sonunu hazırlayan 'kalkınmacı devlet'[31] konusunda yazı yazanlara kalmıştır.

---

27) İngiltere'nin nispi çöküşünü ele alan geniş bir literatür bulunmaktadır. Bakınız Hobsbawm, *Industry and Empire*; Gamble, *Britain in Decline*; Leys, *Politics in Britain*; Anderson, *English Questions*. Bu literatür, kimileri 'globalizasyonun' sorunların yerini aldığını düşünmekle birlikte bu sorunların yeniden su üstüne çıktığının düşünüldüğü 1980'li yıllarda zirveye ulaşmıştır. Aynı zamanda bakınız Coates, *Prolonged Labour*.

28) Polanyi, *The Great Transformation*. s. 76.

29) Joll, *The Second International* ve Schorske, *German Social Democracy*.

30) Trotsky, *The Permanent Revolution*; Löwy, *The Politics of Combined and Uneven Development*; Nairn, *The Break-up of Britain*; Teschke, *The Myth of 1648*.

31) Gerschenkron, *Economic Backwardness*; Haggard, *Pathways*; Deyo, *Political Economy*; Woo-Cumings, *The Developmental State*; Amsden, *The Rise of the 'Rest'*; Chang, *KickingAway*; Reinert, *Why Rich Countries*.

Ve Keynes. Keynes, iktisada ve istatistiğe yeni dallar kazandıran ulusal iktisadî büyüklüklerin ele alınmasına öncülük etmiştir: makroiktisat ve ulusal gelir hesapları (savaş sonrası United Nations System of National Accounts'larıyla genelleştirilen). Bunlar, bugün iktisadî politika yapımının ve tartışmaların öylesine özünü oluşturmaktadır ki, II. Savaş'tan önce Büyük Kriz sırası da dâhil olmak üzere işsizlik sorun olarak düşülmediğinden, bu büyüklüğe ilişkin yarar sağlayacak değerlerin neden olmadığını bile unutmuş durumdayız. Savaş sonrası, ulusal gelir istatistikleri,

kamu ve özel her türden toplam mal ve hizmet üretiminin değerini göstermektedir. Gayrisafi Ulusal Ürün. Buna koşut olan tablolarda, tür ve kaynak olarak bundan elde edilen geliri göstermektedir. Ulusal Gelir. Ulusal Gelirin Gayrisafi Ulusal Ürünü satın almaya yetecek düzeyde olması, kimsenin görmezden gelemeyeceği bir düşünce değildir. Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse, gelirden yapılan tasarrufun tümüyle kullanılamayabileceği düşüncesinin uzağında kalmak mümkün olmamıştır -gelir, yatırım mallarına yapılan harcama sonucunda massedilmeyebileceği de tablolarda gösterilmiştir. Kamu harcamalarında olduğu gibi, gelirde meydana gelen çok küçük bir artışın işe yarar bir biçimde yatırım harcamalarındaki ve tüketicilerin gerçekleştirdiği borçlanma yetersizliğini telâfi edebileceği ve mal satın alımına ve üretimine nasıl katkıda bulunacağı açıkça ortaya çıkmıştır.[32]

En inatçı neoliberaller bile, seçimleri kaybetmeleri nedeniyle duydukları acıyla, söz konusu politikaların yaygın bir meşruiyet kazandığını onaylamak durumunda kalmışlardır[33] -'İşte ekonomi budur, Aptal!'.[34] Yüksek istihdam düzeyleri, yatay

32) Galbraith, *A History of Economics*, s. 245-246.

33) Esping-Anderson, *Why We Need a New Welfare State?*

34) Bu, 1992 yılındaki Clinton kampanyasının sloganıydı.

seyreden ücretler ve refah devleti de, resesyonların ciddiyetini yatıştırarak savaş sonrası talebe bir taban oluşturmuştur.[35]

Radikal Keynes

Keynes'in makroekonomisinin merkezi istihdamdır. Klâsik ve neoklâsik düşünürler iktisadî faaliyeti ve istihdamı veri olarak alırken, Keynes bunları temel açıklayıcı olarak ele almıştır. Klâsik ve neoklâsik düşünürler işsizlik sorununu varsayımından uzak durdukları halde, Keynes söz konusu sorunu çözmeyi başlıca politika önceliği olarak göz önüne almıştır. Söz konusu düşünürler tasarrufu bir erdem olarak değerlendirip, faizle ödüllendirirken, Keynes tasarrufu 'işlevi olmayan yatırımcının' kötü alışkanlığı olarak görüp eleştirerek, faiz oranının sıfıra doğru çekilmesiyle ve o düzeyde tutulmasıyla 'rantiyerin ötenaziyi' seçmesine neden olacak bir biçimde söz konusu kötü alışkanlığın kırılması gereğini ifade etmektedir. Klâsik ve neoklâsik düşünürler devlet müdahalesinden nefret ettiği ve korktuğu halde, Keynes söz konusu müdahalenin, tam istihdamın sağlanması için ve 'yatırımların toplumsallaşması (kamu yatırımları-ç.n.)' gerçekleşinceye kadar yapılmasını savunmaktadır. Bu düşünürler korumacılığa karşı olduğu halde, Keynes ulusal ekonomiyi savunmuştur. Söz konusu düşünürler etkin bir tek amaç gütme peşinden giderken, Keynes sessizce yeterli ölçüde amaç gütme konusunda ısrarcı olmuştur. Ve de en nihayetinde, Klâsik ve neoklâsik düşünürler, sözüm ona nötr altın standardı sunağında ibadetlerini sürdürürken, Keynes bunun nötr bir biçimde görünmesine neden olan unsurların tarihi koşullarını ve bunun kısa dönemde kabul edilebilir hale gelmesinin siyasi koşullarını gözler önüne sermiştir.

Keynes tam istihdamı hedeflemektedir -mevcut emeğin tümünün istihdam edildiğinde, derneşik istihdamın, yaratmış

35) Desai and Freeman, 'How Bad Is U.S. Unemployment?'.

olduğu çıktına ilişkin efektif talepte meydana gelen bir artış karşısında inelâstik olduğu durum.[36] Bunun için de, parasal bir ekonomide yani yatırımcıların geleceğe ilişkin beklentilerinin belirleyici bir rol oynadığı ve hem 'çevrime karşı koyan' ve hem de sürekli olan devlet müdahalelerinin söz konusu olduğu ekonomide, bir derneşik üretim düzeyi ve istihdam teorisi gereklidir. Tam istihdamın sağlanması için tüketim ve yatırıma ilişkin ne düzeyde efektif talep (mevcut fiyatlar çerçevesinde talep) gerekmektedir? Bu talep nasıl oluşturulabilir? Gelirler, tüketime yönelik efektif talebi, mevcut düzeylerine, dağılımlarına ve harcanma oranlarına bağlı olarak ortaya çıkarır. İşçi sınıfına dâhil olanlar yüksek 'tüketim eğilimine' sahip olduklarından ve daha az tasarruf yaptıklarından, gelirleri üzerinden daha fazla harcamada bulunurlar. Bu nedenle de, işçilere verilecek yüksek ücretler, yüksek istihdam düzeyleri eşitlikçi bir gelir dağılımı tüketim talebini artırmaktadır.

Bugünkü krizin hafifletilmesi, işsizlik yardımlarının kapsamının genişletilmesinden ve artırılmasından daha fazlası gerektirmektedir. Diğer tedbirlerin içinde, doğrudan doğruya istihdamın artırılması ve yeterli ödemenin yapılmadığı konularda yani gençlere ve yaşlılara yapılan ödemelerde telâfi edici ödemelerin artırılması yer almalıdır. Zenginlerin ödedikleri vergilerin azaltılması talebi artırmayacaktır: zenginler paralarını muhtemelen nakit olarak ellerinde tutacaklar ya da paralarını, kriz kâr beklentilerini azalttığında uzun dönemli üretken işlerden ziyade kısa dönemli kâğıtlara yatıracaklardır. Böylesi 'likidite tercihi' aşırıya kaçabileceğinden, Keynes pek de istenmeyecek bir ölçekte iyileştirici devlet müdahalesi tasavvur etmiştir. Keynes, tek başına faiz oranlarının düşürülmesinin yatırımları yeterince artıramayabileceğini görmüştür. Kamu yatırımlarının, tam istihdama ulaşılmasında tek yol ol-

36) Keynes, *The General Theory*, s. 26.

duğunu düşünüyorum. Bu ise kamu otoritesinin, özel sektörle işbirliği yapmaya elverişli her türlü anlaşmaları ve araçları saf dışı bırakmasını gerektirmez.[37]

Bu, Keynes'in öne sürmüş olduğu sosyalizm değildir. Ancak, bu kapitalizm midir? Nicel olarak, Birleşik Devletleri Büyük Depresyondan çıkaran hususun Roosevelt'in New Deal tedbirleri değil ama savaş olduğunu göz önüne alındığında[38], yapılması gereken müdahalenin çok büyük olması gerekir. Niteliksel olarak, 'devletin geleneksel işlevindeki bu artış'[39], girişimcinin rolünün, 'girişimcinin ve yardımcılarının kişisel hizmetlerine'[40], büyük ölçüde vasıflı işçilere[41], indirgenmesiyle birlikte gelişir. Bunların yararlı bir biçimde oynadıkları rol yani 'varlıkların yaşam süreleri boyunca olası hâsılalarını öngörme', sadece 'piyasa psikolojisini öngören [öngörmüş olan]'[42] rantiyerlerin -spekülâtörler ya da 'işlevi olmayan yatırımcıların'- rolüne ters düşmektedir. Rantiyerler yatırım ve iktisadî faaliyeti sınırlamaktadır. Bunlar, toplum ve 'teknik gelişimimizin bize sağladığı maddi refah düzeyimiz' arasında yer almaktadır. Keynes tasarrufun büyümeyi engelleyeceği hususunda tam anlamıyla şeffaftır. Dahası, 'efektif tasarrufun boyutu ister istemez yatırım ölçeği tarafından belirlenir ve ...yatırım ölçeği ise düşük bir faiz oranı tarafından artırılır'.[43] Faiz, 'sermaye hacminin artırılmasıyla'[44], gerektiğinde de 'devlet aracılığıyla toplumsal tasarrufla' azaltılmalıdır.[45] Bu, kimi bi-

37) Ibid., s. 378.

38) Freeman, 'Not Enough'.

39) Keynes, *op.cit.*, s. 379.

40) *op.cit.* s. 213-214.

41) Chernomas, 'Keynes on Post-Scarcity'; Dillard, *The Economics*.

42) Keynes, *op.cit.* s. 158; Chernomas, 'Keynes on Post-Scarcity'.; Dillard, *The Economics*.

43). Keynes, *op.cit.* s. 375.

44) *Ibid.*, s. 376.

45) *Ibid.*, s. 375-376.

reyselcilik ölçütleriyle bağdaşabilse de...rantiyerin yok olup gitmesi ve sonuçta da, sermayenin kıt olması nedeniyle sahip olduğu değeri sömüren kapitalistin birikimli bir biçimde gelişen ezici gücü yitirmesi anlamına gelecektir.[46]

Kamu yatırımı ve rantiyerin yok edilmesi sermaye kontrollerini gerekli kılar -devletin, ülkeye gelen ve giden sermayeye ve genellikle de büyük hacimli parayı kontrol etmesi. Rantiyerler de 'ulusun kendi kendine yetmesine ilişkin tedbirlere ve 1914 yılında olduğu gibi ülkelerin birbirlerinden ayrı tutulmasını' eleştirmektedirler. Keynes, serbest ticaretin barışı beraberinde getireceği düşüncesine karşı çıkmaktadır -'iktisadî uluslararasıcılık çağı savaşın çıkmasını önlemede başarılı olamamıştır'[47]- ve 'üreticiyi ve tüketiciyi aynı ulusal, iktisadî ve finansal örgüt alanında' bir araya getirmeyi savunmaktadır. Bu etkinliği tersine etkileyebilse de, Keynes'in yeterlilikle ilgili görüşlerine uymaktadır. 'En modern kütlesel-üretim süreçleri çoğu ülkede işletilebilir ve hemen hemen aynı etkinlikte doruğa ulaşır' ve Keynes, söz konusu üretim süreçlerinin oynadığı rolün, ne aynı etkinlik kazançlarına ve ne de ticarete konu olan malların konusu olmayan 'evler, kişisel hizmetler ve yerel yerler' lehine azalabileceği tahmininde bulunmuştur. Böylelikle, bu biraz pahalıya mâl olsa da, 'Ulusal olarak kendi kendine yeterlilik...olmasını istiyorsak, bu iş gücümüzün yetebileceği bir lüks haline gelebilir'.[48]

Tüm bunların hepsi, enikonu iyi bir siyasi düzen altında gerçekleşebilir. Keynes'i bir 'reformist' olarak işin dışında turanlar genellikle, bu kapitalizm eleştirisinin ve politika tavsiyelerinin yüzeysel olduğunu belirtirler. İleri sürdükleri husus, bu girişimlerin daha 'devrimci' teklifler olması gerektiğidir:

---

46) *Ibid.*

47) Keynes, 'National Self-Sufficiency'.

48) *Ibid.*

Ancak, bunlar nedir? Bugün solda bulunanların çoğu, ne kadar demokratik olursa olsun, her şeyi kontrol eden bir hükümetin söz konusu olduğu Sovyet tipi ekonomileri desteklememektedir. Bunun yerine hâkimiyetin devlette olmakla birlikte piyasalara ve bireysel özgürlere imkân tanıyan bir tür 'piyasa sosyalizmi' ve 'toplumsallaştırılmış piyasalar'[49] istemektedir - sermaye birikimi özgürlüğünden başka. Bu husus, Keynes'in düşüncelerinden nasıl olur da farklı olabilir ya da uyumlu olmayabilir? Piyasa sosyalizmine yönelik makroekonomik politika tekliflerinden farklılık göstermektedir? Bu çevreler, bugünkü krizi çözme adına bankerlerin ve rantiyer kapitalistlerin kurtarılmasının üstlenilmesinin çok uzağında durmaktadırlar. Herhangi bir sosyalizmin sahip olduğu değer gibi, Keynes'in gerçek ve radikal teklifleri de, kapitalist çıkarların hedeflediğine karşı ortaya konan oldukça iyi önceden belirlenen mücadeledir. Savaş sonrası yıllarda iktisat politikasının gücünün portallarına giren Keynes'in radikal olmaktan uzaklaşmasının ve Keynes'i saptırmasının nedeni budur.

Güvenilmez Pırıltı

Para ve yatırımın yüksek düzeyli iktisadî faaliyet ve istihdama yönelik olarak rasyonel bir biçimde idare edilmesi, Keynes'in entellektüel kariyeri ve bunun Bretton Woods'da zirveye ulaşmasıyla gerçekleşmiştir. Keynes için ne altın ve ne de 'serbestçe konvertible edilebilecek uluslararası standart' nötrdür. Bunlar sadece paranın miktar teorisyenlerinin hayâlleri dâhilinde 'kendiliğinden' işlevlerini yerine getirmiş ve normal olarak da birkaç neden çerçevesinde deflâsyonist olmuştur. Altın ve 'serbestçe konvertible edilebilecek uluslararası standart', örneğin, geçici ödemeler dengesi zorlukları çerçevesinde ulusal paranın altın karşılığı değerini korumak için ülke

49). Bakınız örneğin Nove, *The Economics* ve Elson, 'Market Socialism'.

içindeki iktisadî faaliyeti (ve fiyat düzeylerini) feda etmiştir. Dahası, -diyelim ki, belli başlı yeni bir teknolojinin genelleşmesi nedeniyle -iktisadî faaliyette büyük bir atak gerçekleşecekse yeterli paranın bulunmaması ihtimâli her zamankinden daha yüksek olmuştur. En nihayetinde, altın standardı da deflâsyonist olabilir. Bunun nedeni, Keynes'in de işaret ettiği gibi, altın standardının normal olarak borçlu ülkenin ticaret ve ödeme dengesizliklerini düzenlemesidir. Düzenleme, 'Borçlu için zorunlu ve kreditör için *isteğe bağlıdır*'; ihracatı sadece 'bunların ithalât cinsinden uluslararası fiyatını düşürerek' harekete geçirir[50] -böylelikle de, daha zayıf ekonomiler üzerinde olumsuz etkide bulunur.

İngiliz pound sterling'in belli bir fiyattan altına bağlı olduğu altın-sterling standardının 1880'li yıllardan 1914 yılına kadar iyi bir biçimde işlemesi birkaç tarihi beklenmedik gelişme nedeniyledir. Altının tesadüfen bulunması, iktisadî ve ticari gelişmenin ardından likiditenin artmasını beraberinde getirmiştir.[51] İngiltere ekonomisinin emperyal ve finans hâkimiyetine dayalı doğası veri iken, ülkeye altın girişinin olması, 'kredi düzenleyiciliği' şeklini ortaya çıkarmıştır -üretken kapasitelerini artıracak borçlu ülkeye sermaye ihracı. Bu ihracat, İngiltere'nin büyük ödemeler bilânçosu fazlasının nispi olarak küçük olan ana ülke ekonomisinin para arzını artırmasını enflâsyonist bir biçimde önlemektedir. Bunun yerine, sermaye ihracatı dünyanın geri kalan kısmına iktisadî büyüme ve ticaret için para arz etmektedir yani uluslararası likidite yaratmaktadırlar.[52] Ulusal ekonomilerin rekabet ettiği çağda, beklenmedik bu arzulanan gelişmelerle birlikte, söz konusu ekonomilerin büyük çoğunluğu sanayileşme peşinde düşmüştür. Altın standardı ne 'kendiliğinden' ve ne de 'siyaset dışıdır'. Hiçbir

50) Keynes, *The Collected Writings*, s. 29.

51). Keynes, *Essays In Persuasion*.

52). *Ibid.* s. 30.

ülke bunu olmadık bir bahaneyle kendisini, çeşitli ülkeler arasındaki fiyat ve faiz oranı farkına dayanan bir tür uluslararası iktisadî meritokrasi yaratan uluslararası para sistemine bağlamaz...Birçok böylesi iktisat politikalarını hâkim sınıfın çıkarlarına hizmet edeceği için uygulamaktadır. Mümkün olduğu gördüklerinde sabit döviz kuruna teveccüh göstermektedirler. Gerektiğinde de gişisatı değiştirme konusunda beis duymamaktadırlar.[53]

İki savaş arası dönemde, altın-sterling standardının sürdürülmesine karşı iki gelişme daha işin içine girmiştir. Ülkede, resesyon ve yüksek işsizlik altına geri dönüş maliyetini gözler önüne sermiş ve aynı zamanda da, oylama ayrıcalıklarının genişletilmesi işçinin siyasi sesinin yükselmesini beraberinde getirmiştir.[54] Uluslararası olarak, Birleşik Devletlerin önder kapitalist ülke olarak İngiltere'nin yerini alması, altın standardının yönetilmesi konusunda hiç de uygun düşmemiştir. Birleşik Devletlerin ekonomisi o zamanlar emperyal değil, ulusal niteliktedir. Altın standardını uygulayan herhangi bir ülke, Birleşik Devletlerin öncelikleriyle ve kararlarıyla muhatap olmuştur.[55] Birleşik Devletler o dönemde, Avrupalı güçlere vermiş olduğu üretken olmayan savaş ödünçleri borçlu durumunda olan bu ülkelere yönelik deflâsyonist borçlu düzenlemeler getirdiği halde, net üretken sermaye ithalâtçısı durumundadır. On dokuzuncu yüzyılın sermaye hareketleri, üretken yatırımlar açısından özel sermaye hareketleri olduğu halde yirminci yüzyılda üretken olmayan devletlerarası düzeyde müttefikler arası savaş borçları akımı en sonunda Birleşik Devletlerin üstlenmiş olduğu küçük özel sermaye hareketleri haline gelmiştir. Bundan başka, sermaye borçlu ülkelerden, kredi veren ül-

53) De Cecco, *The International Gold Standard*, s. 60-61.

54) Eichengreen, *Golden Fetters*.

55) Dostaier, *Keynes and His Battles*, s. 211.

kelere doğru akmaktadır. Daha kötüsü, iki savaş arası Avrupa'sının belirsiz ikliminden kaçan daha fazla altınının Birleşik Devletler akması, savaş borçlarının geri ödenmesi ya da yatırım fırsatları tarafından teyit edilmektedir. Birleşik Devletlere gelen altın öylesine fazladır ki, Birleşik Devletler çıktığı 1933 yılına kadar hazine 'demonatizasyona' yönelik yani Birleşik Devletler gibi kıta büyüklüğündeki bir ülkede enflâsyonist olmasını önleyecek karmaşık manevralar yapmak durumunda kalmıştır. Bu koşullarda Keynes, bu isözleri söylemiştir:

Ortada, sermaye hareketlerinin düzenlemesi gereğinden daha açık bir durum bulunmamaktadır.[56]

Keynes'e Ait Teklifler

İngiltere'nin Bretton Woods'daki resmi duruşu temelinde Keynes'in büyük teklifleri; uluslararası ticaret ve ödemelerin çöküşünü tersine döndürmek, dünya çapındaki iktisadî faaliyet düzeylerinin ve İngiltere'nin savaş sonrası içine düşmüş olduğu korkunç durumu baskılama amacını taşımaktadır. Dünyanın, büyümek ve ticaret yapmak için ulusal ve uluslararası likiditeye ve ülkelerdeki hükümetlerin ülke içi üretkenlik düzenlemelerine özellikle de tam istihdam ve ilerici toplumsal politikalara ihtiyacı bulunmaktadır. Burada üç nokta önemlidir:

1. 'Finansal baskılama' ya da sermaye kontroller;
2. Düzenleme açısından kredi veren/fazla veren ülkenin karşılıklı sorumluluğu; ve
3. Ticaretteki dengesizleri yatıştırmak amacıyla çok taraflı yönetilen uluslararası para (tek bir ülkeye ait olmayan para) yani *bancor*.

Dünyadaki yüksek büyümeyi kolaylaştırmak için Bretton Woods sistemine sadece sermaye kontrolleri dâhil edilmiştir.

---

56) Keynes, *The Collected Writings*, s. 31.

Ancak, pür dolar standardında önde gelen kapitalist ülkelerde söz konusu kontroller uluslararası para sistemini her açıdan bir düzenlemeye tabi tutacak bir biçimde kaldırılmışsa da, Keynes bundan uzak durmuştur.

Sermaye Kontrolleri

Neoliberaller, düzenlenmemiş nitelikte finansal olmayan ulusal sermaye hareketleri, sermayenin 'sermaye açısından zengin ülkelerden', 'sermaye açısından fakir olan ülkelere' doğru akacağını ileri sürmüşlerdir. Gerçekte, en üretken uluslararası yatırım zengin ülkeler arasında dolaştığı halde, söz konusu yatırım diğer yönde hareket etmektedir. Daha kötüsü, 'yuları boşalmış finans, üretken kapasiteye hiçbir katkıda bulunmadığı halde ulusal politikaları sınırlayarak ve ekonomileri istikrarsızlaştırarak kısa dönemli ve sınır ötesi spekülâtif sermaye akımlarını astronomik düzeyde artırmıştır. Bunun etkileri ise özellikle de 1990'lı yıllardaki bir dizi finansal krizlerde açıkça görülmüştür. Sermaye kontrolleriyle bunun dışında sadece Hindistan, Çin, Tayvan ve Vietnem gibi ülkeler kalmıştır. Sermayenin deregulasyonu ucuz değil de, pahalı para rejimini yaratmış ve özellikle de Birleşik Devletler'de devasa ticaret ve ödemeler dengesizliklerine neden olmuştur. Yaratmış olduğu tehlike, bugünkü finansal krizin Birleşik Devletlerin ötesine hızlı bir biçimde yayılmasından daha açık bir biçimde kendisini göstermiş olamaz.

Kredi Verenin Düzenlemesi

Keynes, düzenlemenin ticaret açıkları ve borçlu ülkeler üzerindeki deflâsyonist yükü sorununu zarif bir biçimde çözmüştür: basitçe ticaretteki dengesizliğin diğer yüzü olan süregiden ticaret fazlalıklarının cazibesini ortadan kaldırmıştır. Bretton Woods'da ve dahası pür dolar standardında küçük açıklar bile, birçok Üçüncü Dünya ülkesinin 1980'li ve 1990'lı yıllarda

da öğrenmiş olduğu gibi, IMF'nin deflâsyonist politika yani kamu harcamalarına ilişkin olarak siyasi temelde giderek azalan nitelikte politika dayatmasına maruz kalarak iktisat politikası uygulamaları konusunda otonomilerini kaybetme cezasına çarptırılmıştır. Diğer taraftan, fazlalıklar zaman içinde, iktisadî milliyetçi olan List gibilerin uzun zamandan beridir söylemiş olduğu büyük avantajları beraberinde getirmiştir. Derneşik etki, dünya talebini ve büyümesini sınırlandırmak olmuştur. Keynes'in teklif etmiş olduğu International Clearing Union (ICU) dengeli ticaret ve büyümeyi artıracaktı. Ticari ödemeler, çok taraflı olarak yönetilen para olan bancor'la yapılması gerekirdi. Her ülke, ticari ihtiyaçlarıyla orantılı fazladan fazla talep etme kolaylığına sahip olmalıydı. Ülkelerin fazlalıklarını ve açıklarını yansıtan tüm borç ve kredi dengeleri birbirlerini yok edecektir.

Fazlalıklara karşı yapılan teşvikler önemlidir. ICU yılsonunda *hem* kredi ve *hem de* borç dengelerine faiz yürütebilecektir. Bancor altın ya da ülke paraları karşılığında satın alınabilecek olmasına rağmen satılamamaktadır, dolayısıyla da, fazla veren ülkeler sadece bancor balansları biriktirebilmektedir. Belli bir kota üstündeki balansların belli bir oranı, kalkınma amaçlarına yönelik borçlanma temelinde rezerv fon olarak transfer edilebilecektir.[57] Büyük ve sürekli kredi dengesine sahip olan ülkeler birkaç tedbir uygulayabilirler: yurtiçi kredi ve talebi genişletebilirler; ithalata yönelik tarife ya da diğer engelleri azaltabilirler; ve sermaye ihraç edebilirler.[58] Son olarak da, ulusal politika öncelikleri, düzenlemeyle karşı karşıya kaldığında dikkat çekici ölçüde hareket edebilecek çok da geniş bir alana sahip olabilirler -örneğin, ICU borçlu ülkelerin düşük borç dengeleri nedeniyle yüzde 5'e kadar devalüsayon yapma

57) *Ibid.*, s. 118-119.

58) *Ibid.*, s. 120.

yetkisine *izin vermekte* ve yüksek borçluluk düzeylerini cezalandırmaktadır.

Uluslararası Para

Bancor, emperyal dünya parasının yerine geçmek üzere teklif edilen uluslararasıbir paradır. Emperyal ülkeye, ne dünyanın geri kalanı karşısında yurtiçi ayrıcalıklar sağlayan senyoraj hakkı tanımakta ve ne de bunu çıkaran ülkeye belli sorumluluklar yüklemektedir. Bu son belirtilen özellik önemlidir. Birleşik Devletler, hiç bencillik göstermeden üstleneceği yüke vurguda bulunarak altın destekli doların dünya parası olması arzusunu ortaya koymuştur. Keynes'in teklifleri bu argumanları çok güzel bir biçimde tepetaklak etmiştir; Birleşik Devletler dünyanın 'sağmal ineği' olmayacaktır:

> Plânın, şu ya da bu şekilde kendilerinin kullanmayı seçeceği tek bir dolar için Birleşik Devletlere ya da bir başka ülkeye ihtiyacı bulunmamaktadır. Bunun özü, bir ülkenin mal ve hizmet satın alma ya da yurtdışında yatırım yapma konusunda kullanmak için seçmediği kendi çıkarına olan bir balansı varsa, bu balans ICU için uygundur -bu ise sürekli değil ama buna sahip olan ülkenin bunu kullanmaktan vazgeçinceye kadar geçerlidir.[59]

Schumpeter, 'Keynes'in yapmış olduğu tavsiyenin evvel emirde daima bir İngiliz'in yapacağı doğuştan İngiliz sorunlarından kaynaklanan bir sorun' eleştirisinde bulunmuştur.[60] Hiç şüphesiz Keynes'in Bretton Woods'da yapmış olduğu teklif İngiltere'nin çıkarlarını yansıtmaktadır. Öyle ki görüşmeler can sıkan düzeydedir ve Birleşik Devletler'in gücü Keynes'i ge-

59) *Ibid.*, s. 276.

60) Skidelsky, *John Maynard Keynes*, s. 293'ten alınmıştır.

ri adım atmaya zorlayıp, sadece İngiltere'yi kurtarmaya çalışmaya yöneltmiştir. Ancak, yapmış olduğu teklifler, ticaret ve finansal açıklara katlanmak zorunda olan iktisadî olarak zayıf olan (sömürgelerini kaybedecek olmasıyla durumu kötüleşecek olan) İngiltere için hazırlanmıştı ve böylelikle de, İngiltere'ye duyulan ilgi, dünya imalâtının yüzde 40'ını üreten, dünyadaki GSYİH'nm yarıdan fazlasına ve altın rezervlerinin yüzde 70'ine sahip olan dünyanın en büyük kredi veren ülkesi durumunda olan Birleşik Devletlerden daha fazlaydı.

Emperyalizmin Geleceği

Keynes'in Bretton Woods'ta yerleşik geleneklere karşı çıkan teklifleri 'siyasi temellerde reddedilebilirdi; söz konusu teklifler iktisadî temellerde hiçbir zaman reddedilmemiş ve doğruluğundan şüphe edilmemiştir'.[61]

Anlaşma, Keynes'in Genel Teorisi'yle değil de, Birleşik Devletlerin, ticaretin serbestleştirilmesinin bir aracı olarak altın standardının güncelleştirilmesi arzusu çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bunun ideologu varsa, o da, Morgenthau'nun Washington'da finansal gücü yoğunlaştırmayı belirlemesidir.[62]

Keynes görüşmelere büyük bir umutla katılmışsa da,

Amerikalılar uluslararası işbirliğine ilişkin hiçbir mefhuma sahip olmadıkları baştan bellidir; zira pratik olarak her alanda boruyu öttürme hakkına sahip olan en büyük katılımcılardır olduklarını düşünmektedirler. Müziği çalmayı bilseler, sorun olmazdı; ancak, ne yazık ki, bilmiyorlar[63] biçiminde şikâyette bulunarak görüşmeleri acı içinde terk etmiştir.

Bilmedikleri müzik, söz konusu müziğin uluslararasıcılık olduğudur. Keynesyen ulusal ekonomiler ve uluslararası ikti-

61) Jily, *Keynes's General Theory*, s. 79.

62) Skidelsky, *John Maynard Keynes*, s. 357.

63) Keynes, *The Collected Writings*, s. 217. Gilles Dostaler, *Keynes and His Battles*, s. 225'ten alınmıştır.

sadî yönetişim, Bağımsızlık Bildirgesi'nden itibaren emperyal hırs içinde olan ve bu yönde adımlarını sürdüren Birleşik Devletlerin[64], -her ne kadar resmen bir emperyal güç olmasa da, İkinci Savaş'm Birleşik Devletleri baş edilemez bir iktisadî ve finansal güç haline getirmesiyle- on dokuzuncu yüzyılın emperyalist İngiltere'si gibi[65], yirminci yüzyılın uluslararası dünyasına hâkim olma şansını ele geçirmesi nedeniyle Bretton Woods'ta yenilgiye uğramıştır -başı çektiği sanayi ve emperyal gücü ona kullanılmak üzere parasını dayatma ve geopolitik düzeni oluşturma gücünü vermiştir.[66]

Birleşik Devletlerin hâkimiyeti bencil olmama retoriğini ve aklıselim liderliği yerleştirmişse de, yapmış olduğu girişimler, komünist ve milliyetçi karşı çıkışlara karşı Birleşik Devletlerin hâkimiyetini teminat altına alma amacını taşımaktadır. Marshall Plânı biçimindeki yardım[67] bir cömertlik hamlesi olmamakla birlikte Birleşik Devletlerin savaş zamanında aşırı büyüyen ekonomisinin gelişimini sürdürmesini ve Avrupa komünizme karşı savaşmasını sağlamıştır. Doların altına dayalı olması yalnızca amaca uygunluk açısından önemlidir. Altının 'ticari değerinden başka fiili hiçbir değeri bulunmamaktadır. Bu büyük işletmeye [Birleşik Devletler] birkaç milyar dolar koymak sadece bizzat altının değerini kurtarma girişimidir'.[68] Ancak, bu hâkimiyet girişimi tartışılabilecek düzeyde Donkişot'çadır ve ısrarla varlığını sürdüren ulusal ve uluslararası gerçekleri görmezden gelmektedir.

Birleşik Devletler ulusal bir ekonomidir ve kendi vatandaşlarına karşı sorumluluğu, dünya parasını basmasından dolayı

---

64) Desai, 'The Last Empire?'; Bacevich, *American Empire*.

65) Desai, 'The Last Empire?'.; Bacevich, *American Empire*; Williams, *The Tragedy of American Diplomacy*.

66) Kindleberger, *The World in Depression*; Arrighi, *Adam Smith in Beijing*.

67) The Marshall Plan (1947-195151).

68) Hudson, *Super Imperialism*, s. 150'den alınmıştır.

oynadığı rolden önce gelmektedir. On dokuzuncu yüzyılın İngiltere'si ülke içi ve emperyal ihtiyaçlara ilişkin dengeyi daha kolay sağlamıştır; sahip olduğu devasa imparatorluk, özellikle de ticaret fazlalıklarıyla ve güçlerle mücadele ederek emperyal sorumluluğun yükünü üstlenmiştir; ülke içindeki iktisat politikalarına olan baskılar nispi olarak zayıf olmuştur; ve İngiliz sermayesinin diğer sermayeler üzerindeki finansal çıkarlarının hâkimiyeti, kendi sanayisinin ihtiyacını asla üstün olmamasını temin etmiştir.

Doların dünya parası olarak oynadığı rol başlangıçtan itibaren sorunludur. Hükümet, beyhude olduğu söylenebilse de, dünyadaki nispi gücü sürdürmek için ekonominin artarak genişlemesi amacını gütmüştür. 1948 yılındaki Keynesyen *Employment Act* (İstihdam Kanunu) ise istihdamı yüksek tutmasını gerekli kılmıştır. Bu amaçlar, doların altın değerinin korunmasına karşı olacak bir biçimde işlemiştir.[69] Birleşik Devletlerin kendi sermaye ihtiyacı veri iken, devasa ölçülerdeki Marshall Plâm'na rağmen sermaye ihracı, dünya ekonomisinde büyümenin sağlanabilmesi açısından uluslararası likiditeyi yeterince besleyememiştir. Geriye kalan yol, dünya ekonomisine dolar arz ederek ödemeler bilânçosu açıklarını sürekli kılmak olmuştur; bir başka deyişle, senyoraj yoluyla ihtiyacından fazlasını tüketerek ve tüm dünyadan daha fazla harcama yaparak. Hâl bu olduğunda yani dünyanın diğer önde gelen paralarının konvertibilitesi 1958 yılında gerçekleştiğinde dolar aşırı değerli hale gelmiştir ve dünya giderek altın talep etmeye başlamıştır. Bu ise Birleşik Devletler ödeme açıklarının dünyadaki doları, doların altın karşılığının yetersiz olduğu noktaya kadar şişmesine neden olmasına rağmen söz konusu açıklar sonlandığında likiditeyi yetersiz hale getirdiğini açıklayan 'Triffin Dilemma' olarak adlandıran gelişmeyi ortaya çıkarmıştır. Bir

69) Calleo, *The Imperious Economy*.

süreliğine altının yurtdışına çıkışı bir 'altın havuzunun' yaratılmasıyla yavaşlatılmış olsa da, süreç sadece 'altın penceresinin kapatılmasıyla' -John Connolly ile birlikte Nixon'un hazine bakanı dünyaya pervasızca şu mesajı vermiştir: 'dolar bizim paramız ama sizin sorununuz olduğunu unutmayın'- ve Bretton Woods'la sona ermiştir.[70]

Ödemeler bilânçosu açıklarının emperyal etkileri de söz konusudur. Resmi bir imparatorluk haline gelmeden, Birleşik Devletler ulusal ekonomisine ve askeri savaş güçlerine dayanarak emperyal yükümlülüklerini yerine getirmeliydi söz konusu (Vietnam yenilgisinden sonra hiçbir Birleşik Devletler hükümeti plân yapma cesaretinde bulunamamıştır). Birleşik Devletlerin ticaret fazlaları 1970'li yıllara denk gelmişse de, bu ülkenin ödemeler bilânçosu düzenli bir biçimde açık vermiştir: ihracattan elde ettiği gelirler emperyal yükümlülüklerini finanse etmeye yetmemiştir. Altın penceresinin kapanması altının yurtdışına çıkışını yavaşlatma birlikte ne iktisadî sorunların altında yatan hususlara ve ne de uluslararası bir dünyada emperyal bir rol oynama girişiminde mündmiç gerilimlere işaret etmektedir. Birleşik devletlerin rekabet üstünlüğünü kaybetmesi ve ortaya çıkan ticaret açıkları, bu ülkeyi, 1870'li yıllardan başlayarak 1914 yılına kadar sanayisindeki nispi gerileme sonrasında geçen on yıllarda İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyılda içine düşmüş olduğu durum gibi, sonunda dünyanın en çok kredi sağlayan ülkesi olmaktan ziyade dünyanın en borçlu ülkesi haline getirmiştir. Birleşik Devletler 1971 yılından sonra tüm dünyayı doları kabul etme hususunda ikna etmek amacıyla bir dizi araca başvurduğu halde, pür dolar standardı, bugün yaşanan krizle sonlanması mümkün olan sonunun sürdürülemez düzenlemesidir. Giovanni Arrighi'nin 2005 yılında oğul Bush yönetiminin 'yeni emperyalizm' konu-

70) Hudson, *Super Imperialism*.

sunda 'Birleşik Devletlerin bir dünya devleti örgütleme merkezi haline gelme yolunda sürdürmüş olduğu altmış yıllık utandırıcı sonu, bu mücadelenin en zaferlerle dolu anlara sahip anlarıyla birlikte dünyayı değiştirmesine rağmen Birleşik Devletlerin yapmak istediğini gerçekleştirememesini' görmesi bir ileri görüşlülüktür.[71]

İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyıldaki hâkimiyetinin kaynağı kazanmış olduğu önceliklere dayanmaktadır: ilk sanayileşen ülke olarak sadece tarımda kapitalizm öncesi ve sanayi öncesi tarım üreticilerine ve rakipleri açısından nispi olarak ilkel 'imalâtçılara' ya da elle üretilen ürünlere sahip olan ülke olması.[72] Bu, tekrarı mümkün olmayan bir durumdur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında sanayileşmeyi destekleyen ulusal kalkınmacı devletler -Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya- ortaya çıkar çıkmaz, İngiltere'nin başı çeken konumu ortadan kalkmaya başlamıştır. Akabinde, emperyal rekabete -Lenin ve Hobson bunu emperyalizm olarak nitelendirmektedir- girişmekle birlikte I. Savaş'tan sonra milliyetçi ve komünist yapılar boy göstermeye başlamıştır. Bu yapılar II. Savaş'tan sonra sömürgeciliğin ortadan kalkmasını ve uluslararası bir dünyanın kurulmasını sağlamıştır. Birleşik Devletlerin savaş sonrası baş edilemez nispi gücü böylesi bir dünyanın oluşumunu ertelemekle birlikte 1960'lı yılların sonlarıyla birlikte Batı Avrupa'nın ve en seçkin bir biçimde Japonya'nın gelişme göstermesi, Birleşik Devletler ekonomisinin nispi gücünü, dünya ekonomisinin dörtte biri düzeyine çekmiştir. Bundan sonra da, diğer ülkeler en çarpıcı bir biçimde de Çin'in sanayileşmesi Birleşik Devletler ekonomisinin nispi ağırlığının daha azalmasına neden olmuştur (doların aşırı değerlenmiş olmasına rağmen finansallaşmanın sağladığı kazançlar ve senjoraj suni ola-

71) Arrighi, 'Hegemony Unravelling II', s. 115.

72) Leys, *Politics in Britain*.

rak Birleşik Devletler ekonomisini desteklemiştir). Diğer ülkeler, 'pür dolar standardı' kurumları nedeniyle değil ama söz konusu kurumlara rağmen sanayileşmişlerdir. Birleşik Devletlerin ya da bir başka ülkenin dünya iktisadî ve finansal düzenlemelerine hâkim olmasının önü kapanmıştır. Birçok kişi, Birleşik Devletler hâkimiyetinin iyi tarafı olmakla birlikte –Birleşik Devletlerin konumuna sahip herhangi bir ülkenin yirminci yüzyılda benzer bir biçimde davranmayacağı varsayımında bulunamayız- uluslararası gücün yeni oluşumu, Keynes'in Bretton Woods'ta öngördüğü tekliflerinin gerçekleme ihtimâlini ortaya koymaktadır. Bu fırsatı kaçırmamız gerekir mi?

Yararlanılan Kaynaklar

Amsden, Alice H., *The Rise of 'The Rest'*, 2001.

_____, *Challenges to the West from Lateindustrializing Economies*. Oxford: Oxford University Press.

Anderson, Perry, *English Questions*, 1992, London: Verso.

Arrighi, Giovanni, *Adam Smith in Beijing*, 1992.

_____,*Lineages of the 21st Century*, London: Verso 2005.

_____, 'Hegemony Unravelling I & II', *New Left Review*, 32 ve 33, Mar-Apr. ve May-Jun. 1994.

_____*The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*, London: Verso.

Bacevich, A.J., *American Empire*, 2002:

_____, *The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Brenner, Robert, *The Economics of Global Turbulence*, 2006. London:Verso.

Calleo, David P., *The imperious Econorny*, 1982. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Chang, Ha-Joon, *KickingAway the Ladder*, 2002, London: Anthem.

Chernomas, Robert, 'Keynes on Post-Scarcity Society', *Journal of Economic Issues*, XVll, . 1984, . 4 (December).

Chick, Victoria, *Macroeconomics After Keynes: A Reconsideration of the General Theory*. . 1983, First edition. Cambridge, MA: MIT Press.

_____, 'What Were 'the Children' Doing? Joan Robinson, Kahn and Kaldor and the 'Keynesian Revolution' Through the Eyes of Ambrosi', 2008. SCEME workshop'da sunulan çalışma, Stirling. Mimeo.

Clarke, P.OF., *Liberals and Social Democrats*, 1978, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Coates, David, *Prolonged Labour: The Slow Birth of Jew Labour Britain*, 2005, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Paigrave Macmillan.

Davidson, Paul, *Controversies in Post-Keynesian Economics*, . 1991. Cheltenham: Edward Elgar.

De Cecco, Marcello, *The international Gold Standard: Money and Empire*, . 1984. New York: St. Martin's Press.

Desai, Radhika, 'The Last Empire? From Nation-Building Compulsion to Nation-Wrecking Futility And Beyond', Third World Quarterly 28, 2, 2007.

_____, 'Introduction: The Political Economy and Cultural Politics of Nationalisms in Historical Perspective', *Developmental and Cultural Nationalisms*, Special Issue of Third World Quarterly 29, 3, 2008b.

_____, 'Neoliberalism Self-Destructs', 2008c. http:/121 stcenturysocialism.com/ articlelneoliberalism_self-destructsol 733. 15 February 2009.

_____, 'Imperialism and Nation-States in the Geo-politics of Capitalism', 2009., Ronaldo Munck and G. Honor Fagan (eds.), *Globalisation and Security: An Encyclopaedia. Vol. 1: Economic and Political Aspects* ve *Vol. 2: Social and Cultural Aspects*, Westport: Praeger.

Desai, Radhika andAlan Freeman, *How Bad Is US Unemployment?*, 2009. www.debtonation.org.

Deyo, Fredric, *The Political Economy of the NewAsian Industrialism*, 1987. Corneil Studies in Political Economy. Ithaca: Corneil University Press.

Dillard, Dudley D., *The Economics of John Maynard Keynes: The Theory of a Monetary Economy*, 1983,. Westport, Conn: Greenwood Press.

Dostaler, Gilles, *Keynes and His Battles*, 2007, Cheltenham, UK: Elgar.

Eichengreen, Barry, *Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression 1919-1939*, 1995. Oxford: Oxford University Press.

Elson, Diane, 'Market Socialism or Socialization of the Market?', *New Left Review*, 1988. 1/172, November-December.

Esping-Andersen, *Why We Need A New Weifare State*, 2002. Oxford: Oxford University Press.

Freeman, Alan, 'How much it Enough?', 2009. http://debtonation.org/guest-bloggers/. 6 April 2009.

_____, 'Heavens Above: What Equilibrium Means for Economics', V. Mosini (ed.), *Equilibrium in Economics: Scope and Limits*, 2007, London: Routledge.

_____, 'Geid'. Historisch Kritisches Wörterbuch des Marxismus. Band 5: *Gegenöffentlichkeit-Hegemonialapparat*, 2004, Hamburg: Argument-Verlag.

Galbraith, John Kenneth, *A History of Economics: The Past as the Present*, 1987. London: H. Hamilton.

Gallagher, John, and Ronald Robinson, 'The Imperialism of Free Trade', *Economic History Review*, 1953, 6, 1 (New Series).

Gamble, Andrew, *Britain in Decline: Economic Policy, Political Strategy, and the British State*, 1994, Fourth edition. New York: St. Martin's Press.

George, Susan, 'Alternative Finances', 2007, *Le Monde Diplomatique*, January.

Gerschenkron, Alexander, *Economic Backwardness in Historical Perspective*, 1962, Cambridge: Belknap Press.

Gonik, Cy, 'The Return of Mr. Keynes', *Canadian Dimension*, March-April, 2009.

Gowan, Peter, *The Global Gamble: Washington's Faustian Bid for World Dominance*, 1999. London: Verso.

Haggard, Stephan, *Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrializing Countries*, 1990. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Hobsbawm, E.J., *Industry and Empire: An Economic History of Britain Since 1750*, 1968, London: Weidenfeid and Nicolson. 1994.

_____, *TheAge of Extremes: A History of the World, 1914-1991*. First edition. New York: Pantheon Books.

Hudson, Michael, *Super Imperialism: The Origin and Fundamentals of U.S. World Dominance*, 2003, Second Edition. London: Pluto Press.

Ingham, Geoffrey K., *Capitalism Divided? The City and Industry in British Social Development*, 1984, First edition. New York: Schocken Books.

_____, *The Nature of Money*, 2004, Cambridge, UK: Polity.

Joli, James, *The Second International, 1889—1914*, 1974, Revised and Extended Edition, London: Routledge and K. Paul.

Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of Great Powers*, 1987, New York: Vintage.

Keynes, John Maynard, *Essays in Persuasion*, 1963, New York: Norton, 1965.

_____, *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, 1936. New York: Harcourt, Brace and World.

_____, *A Tract on Monetary Reform*, 1999, Great Minds Series. Amherst, N: Prometheus Books.

_____, 'National Self Sufficiency', *Yale Review* Summer 1933 and New Statesman and Nation 8 July 1933.

_____, *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, 1980, Vol. XXV: Activities 1940-1944. London: Macmillan and Cambridge University Press.

Kindleberger, Charles Poor, *The World in Depression, 1929—1939*, .1975, Berkeley: University of California Press.

Krugman, Paul, 'Introduction' to J. M. Keynes, The General Theory of Employment, Interest and Money, 1975, Basingstoke: Macmillan.

Leys, Colin, *Politics in Britain: From Labourism to Thatcherism*, 1989, Revised Edition. London: Verso.

Löwy, Michael, *The Politics of Combined and Uneven Development: The Theory of Permanent Revolution*, 1981, London: NLB.

Monbiot, George, *TheAge of Consent: A Manifesto for a New World Order*, 2003, London: Flamingo.

Nairn, Tom, *The Break-up of Britain: Crisis and Neonationalism*, 1981, Second Edition. London: NLB and Verso Editions.

Nove, Alec, *The Economics of Feasible Socialism*, 1983, London: G. Allen and Unwin.

Office of the Press Secretary, White House, 'Declaration: Summit on Financial Markets and the World Economy', 2008, November 15.

Patnaik, Prabhat, 'Speculation and Growth Under Contemporary Capitalism', Kale Memorial Lecture, Gokhle Institute of Economics, Pune, 6 February, 2009, Mimeo.

Polanyi, Karl, *The Great Transformation*, 1957, First Edition. Boston: Beacon Press.

Reinert, Erik, *Why Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor*, . 2007, London: Constable.

Rosecrance, Richard, *America as an Ordinary Country*, 1976, Ithaca: Cornell University Press.

Schorske, Carl E., *German Social Democracy, 1905-1917: The Development of the Great Schism*, 1983, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Semmel, Bernard, *Imperialism and Social Reform; English Social-Imperial Thought, 1895-1914*, 1960, Sydney/London: G. Allen and Unwin.

Simmel, Georg, *The Philosophy of Money*, 2004, Third edition. London: Routledge.

Skidelsky, Robert, *John Maynard Keynes*, 2001, Volume Three: Fighting for Freedom 1927-46. New York: Viking.

Soros, George, 'The Worst Market Crisis in 60 Years', Financial Times, 22 January 2008.

Stiglitz, Joseph, 'Can the World Economy be Sayed?', *Globe and Mail*, October 12 . 2006.

KEYNES'İN GENEL TEORİSİ'NİN İKTİSADi FELSEFESİ ÜZERİNE BİR DENEME

Burhan Baloğlu-Filiz Baloğlu

Giriş

İktisadi olaylara ve sorunlarına çözüm arayışları geçmişin birikiminden, yaşandığı dönemin şartlarından etkilenmekte ve aynı zamanda gelecekte de olması muhtemel olayları tahmin edebilmeyi de gerekli kılmaktadır. Bunu yaparken de bir yandan iktisadî olayların değişmez kuramsal ilkelerini bulmaya çalışmak, diğer yandan da bunların toplumsal sonuçlarına göndermede bulunmak iktisatçının temel amaçları arasındadır. Konuya böyle yaklaşırsak olağan üstü bir dönem olarak kabul edilen, 1929 dünya krizi ve dönemin şartlarında John Maynard Keynes'in 'yaygın işsizliğe çözüm arayışları', hem o günün iktisat anlayışını analiz etmekte hem de yeni fikirleri ve yeni açılımları beraberinde getirmektedir.

Bu ister istemez 'iktisatla felsefeyi' bir arada düşünmeyi zorunlu hale getirmektedir. Olayların belirsizliği karşısında, görüşlerin açıkça net olarak ortaya çıkmadığı ve konu üzerinde ortak uzlaşma noktası bulunamadığı durumlarda, felsefe başladığına göre, muhtemel her şeyi düşünmek, varolanı bütün

yönleriyle sorgulamak ve zamanla 'yeniden ve yeniden' oluşacak şartlarda, ortaya çıkacak yeni iktisadî davranışları da göz önüne almayı bize sürekli hissettirmektedir. İşte Keynes'in 1936 yılında iktisadî krizi bittikten sonra yazdığı 'İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi' adlı kitabında ortaya koyduğu *Genel Teori*'yle ekonominin 'eksik istihdamda da dengede bulunabileceğini' ve bunun 'toplam talep yetersizliği'nden kaynaklandığını ileri sürmesi, bir dönemin analizi olarak kabul edilmektedir.

Gerçi Keynes'ten daha önce *Genel Teori*'deki bazı kavramlar hem farklı terimlerle ifade edilerek tahlil edilmiş hem de uygulanma imkanı bulmuş olsa da, sorulması gereken soru, Keynes'in *Genel Teori*'si ve felsefesi neden ve hangi gerekçelerle önemlidir? İşte *Genel Teori*'nin hemen her yönüyle ele alındığı bu derlemede, bizim makalemizin amacı öncelikle Keynes'in teorisini etkileyen felsefi düşünceyi sunmaya çalışmaktır. Kuşkusuz bu konuda birçok eksikliğin olacağını peşinen kabul etmeliyiz. Zira daha sonra da belirteceğimiz gibi "tıpkı Smith ve Marx gibi Keynes de sürekli olarak düşüncelerinin farklı biçimlerinin birbiriyle etkileşimde olduğu karmaşık bir düşünürdü". Bu sebeple Keynes'in düşüncelerini kavrayabilmek için felsefeyle iktisadın nasıl birbirini etkilediğini anlamak gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmada öncelikle Keynes'in felsefi dünyasıyla iktisadî görüşleri arasında ilişki kuran art alan ele alınmaya çalışılmıştır. Burada Keynes'in felsefi düşüncelerinin nasıl okunması gerektiğine ilişkin bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise *Genel Teori* kapsamında, özellikle etkilendiği isimlerin görüşleriyle bağlantı kurularak iktisadî düşüncelerini besleyen felsefi düşüncelerine yer verilecektir.

Keynes'in Felsefi Dünyası

Felsefi düşünceleri O'Donnell, Carabelli, Davis gibi birçok

yazarın çalışmaları arasında yer alsa da Keynes'in iktisadî görüşleri her zaman ön planda olmuş ve bir bakıma felsefi alanın arka planda kaldığını söyleyebiliriz. Yaşanan ekonomik krizler Keynes'in sürekli gündemde kalmasını sağlamış, ama tartışılan konular iktisat disiplininin ağırlığıyla çerçevelenmiştir. O'Donnell'ın belirttiği gibi Keynes'in ikisadi anlayışının yakalanmasından sonraki adım, modern görüşlerin ve tarihsel şartların ışığında onun görüşlerinin genişletilmesidir. Ancak, Keynes'in iktisadını tamamen anlayabilmek için önce bir adım geri gidilerek onun felsefesini anlamaya çalışmak gerekir.[1]

Her şeyden önce Keynes'in felsefi düşüncesinin gelişiminde iki felsefi döneminin varlığından bahsedilmektedir.[2] Keynes'in felsefi düşüncelerinin gelişimine ilişkin çalışmalarda bulunan yazarlar arasında farklılığın bir bakıma, erken ve geç olmak üzere bu iki dönemin yansıtıldığı farklı boyutları ele almaktan kaynaklandığı belirtilmektedir. Aslında bu durum da Cambridge paradigmasındaki farklılığa dayanmaktadır. Sözgelimi Carabelli ve O'Donnell'ın[3] kitaplarının, temelde Keynes'in felsefi düşüncelerinin gelişimine odaklanmakla beraber karşılaştırılmaları çok güçtür. O'Donnell, Keynes'in felsefi düşüncelerini Moore, Russell ve erken Wittgeinstein tarafından temsil edilen erken Cambridge felsefi paradigmasına yerleştirirken Carabelli, geç Wittgeinstein felsefi paradigması üzerinde yorumlarını geliştirmiştir. Bu sebeple bu iki kitaptaki felsefi anlayış Davis'e göre birbirine zıt görünmektedir.

Keynes'in erken dönem felsefi düşünceleri, *Treatise on Pro-*

---

1) Rod O'Donnell, "What Can Economists Learn From Keynes's Philosophy?", *History of Economic Review*, Vol. 25, Winter-Summer 1996, s. 214.

2) John B. Davis, "On Interpreting Keynes's Philosophical Thinking", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, Vol. 12, s. 233-243.

3) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız Anna Carabelli, *On Keynes's Method*, McMillan, London 1988 ve Rod O'Donnell, *Keynes: Philosophy, Economics and Politics*, McMillan, London, 1989.

bability'i kapsayacak şekilde bu eserin verildiği dönem kadar bulunabilir. Aslında erken dönemin geç dönemi etkilemediği gibi bir sonuca varmak zor olsa da özellikle *Genel Teori*'nin felsefi temalarının farklılaştığı belirtilmektedir. Keynes, F. P. Ramsey'in *Treatise on Probability* eleştirisine 1930'daki cevabında ve 1938 "My Early Beliefs" makalesinde bazı erken felsefi görüşlerinde gerçekte yanlış yönlendirildiğini belirtmiştir. Bu durum bizi iktisattaki düşünce gelişimine eşlik eden felsefi düşünce örüntüsünü aramaya davet eder.[4]

Bu nedenle, Keynes'in felsefesini herhangi bir açıklama girişimi öncesinde, tanımlanması ve anlaşılması gereken önemli yöntemsel güçlükler, bu felsefi düşüncenin yorumlanmasına eşlik eder. Bu güçlükler başlıca Keynes'in felsefi ve ekonomik çalışmalarının hemen hemen tamamen Keynes'in hayatının ve entelektüel kariyerinin farklı dönemlerinde tamamlanması gerçeğinden kaynaklanır. Keynes önceleri Russell'la çalışmış ve felsefe mantığına katkı yapabileceğini düşünmüştür. Ancak, daha sonra ilgisi daha çok iktisat, politika ve iktisadî politikaya kaymış ve felsefe onun için mesleki bir uğraşıdan çok amatörce uğraştığı bir alan haline gelmiştir. Aslında *Treatise on Probability* adlı eserini bitirdiği zaman Cambridge yıllarında takip ettiği sistematik felsefi tartışmalarını bir kenara bırakmış ve bunun sonucu olarak felsefi düşünceler Keynes'in ekonomik düşüncesinde ve dilinde varlığını kaybetmiştir.[5]

Keynes, felsefi düşüncelerinin özünü George Edward Moore, Bertrand Russell, Ludwig Wittgeinstein ve son olarak Ramsey'den alırken "Marshall'ın yaklaşımı da Keynes'in iktisadî yönteminin temel dayanağını oluşturur". Rafaelli, Keynes'in

4) John B. Davis, "Keynes's Later Philosophy", *History of Political Economy*, Vol. 27 No: 2, 1995, s. 238.

5) John B. Davis, "Keynes' Philosophical Thinking", (Ed.) J. B. Davis, *The State of Interpretation of Keynes*, 1994, s. 223.

felsefesinin iktisadıyla ilintili olduğu üzerinde duran çalışmaların, Marshallcı art alanı işin içine dahil etmediklerini belirtmektedir. Oysa tıpkı Marshall gibi Keynes de matematiksel bilgiye bir sınırlama getirmekte ve iktisatta araçsallık hakkındaki görüşlere katılmamaktadır.[6]

Öte yandan Keynes düşüncesinde felsefenin rolünü yorumlayanların karşılaştıkları ilk ve belki de en zor problem, Keynes'in sonradan gelen iktisadı içinde erken felsefi düşüncelerini okumakta ne kadar geriye gitmek gerektiğini belirlemektir. Keynes, ilk felsefi çalışmalarını iktisat hakkında ciddi bir şekilde düşünmeye başlamadan önce geliştirmiştir. Bu sebeple basit bir şekilde bu önceki düşüncelerin sonradan gelen iktisattaki soyut düşüncelerini geliştiren bir araçsal öneme sahip olduğu varsayılamaz. Keynes daha önceleri soyut iktisat sorularıyla olsaydı ve bu soyut spekülasyonlar onun erken felsefi düşüncelerinde açıkça bulunsaydı, o zaman Keynes'in erken felsefi ilgisinin bir dereceye kadar iktisattaki teorik ilgisi tarafından motive edildiği tartışılabilirdi. Ancak, yine Davis'e göre böyle bir şey gerçekleşmedi.

Gerçekte Keynes'in iktisada döndükten sonra bu iki düşünce alanında çok az bağlantı kurmuş olduğu ve daha çok daha derin teorik iktisat konuları için erken felsefi görüşlerinin sadece marjinal olarak değerli olduğu öne sürülebilir. Kuşkusuz bu değerlendirme, Keynes'in erken felsefi fikirlerinin iktisattaki düşünceleri ne olursa olsa değer taşımadığı anlamına gelmez. Felsefe alanında başarılı olmuş herhangi bir düşünürün büyük bir çabayla elde edilmiş düşüncelerini başka bir alana yöneldiğinde tamamen terkedeceği beklenmemelidir. Gerçekte erken felsefi temaların Keynes'in iktisadında görüldüğü vurgulanmalıdır. Burada belirtilmek istenen daha çok Key-

6) Tiziano Raffaelli, "Keynes and Philosophers", *Cambridge Companion to Keynes*, Ed. R. E. Backhouse.

nes'in erken felsefi fikirlerinin rolünün daha sonraki iktisadî düşüncesinde açık olmadığı için bu fikirlerin Keynes'in iktisadında temel oluşturduğu varsayılamayacağı veya hatta felsefenin yetki alanının ötesinde diğer soyut fikirlerin Keynes'in iktisadında daha derin kavramsal kökleri şekillendirme ihtimali yok sayılamayacağıdır.[7]

Keynes'in iktisadında felsefenin yerinin yorumlanmasında ikinci bağımsız bir problem söz konusudur. Bu da Keynes'in iktisadî düşüncesinin kendisinin büyük ölçüde sonraki kariyerinde değişmiş olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu Keynes'in kendisinin de en çok vurguladığı konudur. Bu çerçevede bir alanda değişmelerin diğer alandaki değişmelere sebep olacağı düşüncesinden hareketle Keynes'in felsefi düşüncelerindeki değişmelerin iktisadî düşüncelerindeki kuruluşundaki değişmelere eşlik ettiğini düşünmek daha doğal bir yoldur.[8]

Kuşkusuz iktisat muhakemesine felsefeyi dahil etmekte Keynes'in faal olmadığını söylemek hata olur. Aynı zamanda bu felsefi düşünce, sorunlar ve farklı iktisat mantığı tarafından şekillendirilmiştir. Keynes'in felsefi düşüncesini açıklamaya çalışanların görevi böylece bir bilinçli bir felsefi düşünür olarak Keynes'in özellikle iktisatta problemleri yeniden nasıl çözdüğünü göstermektir.[9]

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabileceği gibi makalemizin sözü edilen amaçları karşısında yapılması gereken, sadece *Genel Teori*'ye dayanarak bir sınırlandırma yapmak ve böylece Keynes'in iktisattaki temel felsefesini yakalamaya çalışmak olmalıdır.

Keynes'in Genel Teorisinin Felsefesi

İktisadi düşüncelerini besleyen felsefi tavırları, daha önce

7) John B. Davis, "Keynes's Philosophical..., *a.g.m.*", s. 223, 224.

8) *a.g.m.*, s. 224.

9) John B. Davis, *Keynes's Philosophical Development*, New York, 1994, s. 120-121.

belirttiğimiz gibi hiç şüphesiz yüzde yüz ispat edilemese de etkilendiği söylenen Moore ve Wittgenstein'ın fikirleriyle[10] Keynes'in *Genel Teori*'nin felsefesi bir çok noktalarda benzerlikleriyle ilişkilendirilebilir. Çok sayıda atıf alan *Genel Teori*'nin onikinci bölümü Keynes'in felsefi düşüncelerini yansıtmaktadır. En azından sadece *Genel Teori*, böyle bir yaklaşımla incelendiğinde, ilkeler arasındaki bağlar, iktisadî olgular arasında kurduğu kombinasyonlarıyla etkilenmenin varlığı hakkında bir takım ip uçları verebilir.

Doğalcılığa Karşı 'Yargısal Önermeler'in Önceliği

Üst bir bakışla, tüm evrenin genel bir betimlemesini yapmak felsefenin görevidir. Bu bakış bazen Smith'in ahlak felsefesi bazen de arıların hayatını inceleyen Mandeville'nin ihtiyaçlar karşısında uyum ve birliğin nasıl bir işbölümüyle gerçekleştiğini açıklarken, benzer doğa kurallarının ekonomik ve toplumsal olayların ve organizasyonların insanlar için de geçerli olabileceğini düşünmek şeklinde olabilir. Ancak bazen de felsefe genel olan ve doğal olanla ilgilenmekten çok daha farklı bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Bu şekildeki farklı bir yaklaşımı Moore'un ve Keynes'in kullandığı iktisadî kavramlarıyla felsefi ilişkiler arasında bir paralellik kurarak yapabiliriz. Neoklasik İktisatçıların 'laissez faire' ilkesine karşı çıkan Keynes'in *Genel Teori*'si'yle Moore'un 'doğalcılık yanılgısı' arasındaki kolayca bir paralellik sezilmektedir.

1929 krizinin, dönemin baskın iktisat düşüncesi olan 'ekonominin tam rekabet şartları altında kendiliğinden tam istihdam seviyesind dengeye geleceğini' savunulmasına karşı, Keynes "ekonomi kendiliğinden ve daima tam istihdam düzeyinde dengede olamayacağını" ileri sürmüştür. Piyasada aşırı istihdam, eksik istihdam ve tam istihdam dengelerinden birinin

10) John B. Davis, "Keynes's Philosophical *a.g.m*", s. 224.

söz konusu olabileceğini savunur. Bu nedenle, bu gibi durumların toplam efektif talep yetersizliğinden ortaya çıktığını ileri sürmesi bizi önce 'bu fikirleri besleyen damarlar üzerinde durmaya ve düşünmeye' yöneltmektedir.

Nitekim "çokcu bir gerçekciliği benimseyen Moore, kavramlar ve ilişkiler arasındaki varlığın 'zihinden bağımsız' olduğunu kabul eder. 'Yargının Doğası (The Nature of Judgement)' adlı makalesinde tüm gerçekliğin önermelerde bir araya gelen kavramların bir toplamı olduğu iddiası..."[11], Moore için önermeler gerçeklikle uyuştuklarında doğru, uyuşmadıklarında da yanlış olan nesneler (kendilikler, şeyler) değildir. Önermeler bizzat gerçekliğin parçalarıdır.

Moore 'Ahlak Felsefesinin İlkeleri (Principia Ethica)' adlı eserinde[12] ise çözümlemenin bir anlamda bir üst bakış gerektirdiğini ve daha felsefi bir tavır olduğunu belirterek "dilsel bir ifadenin anlamını kullanımını ve benzeri özelliklerini bilmeyle bir ifadenin çözümlemesinin yapılmasının farklı iki şey olduğunu" söyler. Sözkonusu farklı iki şeyin aynı düzeyde kabul edilmesi Moore'da 'doğalcılık yanılgısı'na yol açar.[13] Bu ahlakbilgisel yani etik olgular -basitce "değerler"- doğal olamazlar ve öyle olduğunu düşünen bilişsel doğalcılık görüşü Moore'un doğalcılık yanılgısı dediği kusuru işlemektedir. Kısaca Moore'a göre, iyiyi olgusal herhangi bir şeyle karıştırmak bir 'doğalcılık yanılgısı'dır. Ancak 'iyi' metafizik bir nitelikle de tanımlanamaz, özdeşleştirilemez. Bu tavır William Frankena'ya göre, bir nevi 'tanımcılık yanılgısı'dır.

Öyleyse dilin özel kullanımıyla betimsel kullanımının birbirine karıştırılmaması gerekir. Ayer Stevenson, 'iyi'nin tıpkı öteki etik terimler gibi dilde özel bir yeri olduğunu belirtir.

11) Abdulbaki Güçlü ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 2003, s. 1014.

12) *a.g.e.*, s. 1014.

13) *a.g.e.*, s. 420.

Dünyanın nasıl olması gerektiğini değerler, nasıl olduğunu da olgular dile getirir.[14] Bu nedenle, olguları dile getiren (...dır'lı) betimleyici önermelerden, değerleri dile getiren değerlendirici (...meli) yargıların mantıksal olarak çıkarsanabileceğini ileri süren doğalcılar yanılmaktadır.

Benzer şekilde ekonomideki doğalcılık yanılgılarına karşı Keynes, "ancak efektif talep yönlendirilerek" ve 'piyasaya müdahale' edilerek önlenebileceğini savunur. Ayrıca ve açıkca "ekonominin kendiliğinden dengeye gelmeyeceği"ni ileri sürmesi, yargıya dayalı bir felsefenin ürünüdür. Ekonomiye yön vermeyi amaçlayan bu değerler, devlet müdahalelerini kaçınılmaz hale getirmektedir. Sözgelimi 'enflasyonist ya da deflasyonist şeklinde bir açık' söz konusu olduğu zaman, talebin üzerinde yapılacak yönlendirmeler, kamu harcamalarında ya da vergi oranlarında oynamalar şeklinde sınırlayıcı, telafi edici ve yönlendirici maliye politikalarıyla ekonomi yönlendirilmektedir. Kamu gelirleri ve harcamaları 'tarafsız' olamaz şeklinde özetlenebilecek görüşler o dönemde bir devrim niteliğindeydi ve değerlendirici yargıları ifade ediyordu. Hatta devlet harcamaları bazı alanlarda özel sektör kadar, hatta özel sektörden daha fazla 'verimli' olabileceği ileri sürülür.

Yargısal önermeler günümüzde vergi ödemeleri içinde geçerlidir. Mükellefler kamu harcamalarının nereye yapıldığını bilmek ve bunları yönlendirmek istemektedir. Vergi mükelleflerinin 'tercihlerini dikkate alan' uygulamalar, vergi mükelleflerinin davranışları kadar kamunun harcamalarını da etkileyecektir.[15] Böyle uygulamalar iktisadın sosyal hayattaki belirsizliklerini azaltabilir.

---

14) *a.g.e.*, s. 420.

15) Burhan Baloğlu ve Filiz Baloğlu, *Toplumsal Yapı ve Verginin Sosyal Bileşenleri, Tercihli Vergi*, İTO Yayınları, İstanbul, 2010, s. 155-157.

Ekonominin Sosyal Hayatla Beraber İşleyişindeki 'Belirsizliklerin' Aşılma Gayreti

Felsefeyi 'şişedeki sineğe şişeden çıkış yolu göstermek' olarak tanımlayan Wittgenstein'ın 'Dil Oyunu Betimlemesi' ile "sorunların yeni bilgiler vererek değil, daha önceden bildiklerimizi düzene koyarak çözüleceklerini ileri süren görüşleriyle Keynes'in karışık ekonomik olayları adeta formüle etmesi arasında bir parallellik kurulabilir. Bu aynı zamanda toplumsal ilişkilerdeki 'belirsizliği' de ortadan kaldıran bir etken olarak değerlendirilebilir.

Keynes'in ahlaki bilim düşüncelerinden yıllar önce tamamlanan *Genel Teori*'de, bağımsız bireysel kanaatler görüşü kuşkusuz en açık biçimde Keynes'in onikinci bölümünde, uzun dönem 'beklentiler'ini yönlendiren sosyal olarak paylaşılan kurallar ve düşüncelerin (conventions)[16] alınmasında yerleşiktir. Burada spekülatörler "zekâ ve malûmatlarını (intelligence) ortalama düşüncenin, ortalama düşüncenin ne olacağı hakkındaki beklentisini kestirmeye tahsis ederler". Bu aynı zamanda sosyal olarak paylaşılan kurallar ve düşüncelerin işlediği Keynes'in 'likidite analizi'nde ve kısa dönem üretici beklentileri için de merkezdir. Bağımsız beklentiler teması, *Genel Teori*'nin analizinin bütününde önemli bir yer işgal eder. Keynes'in bireysel kararlar ve beklenen kanaatler/inaçlara ait yeni teorisi, bu eserin merkezi temel felsefi temasıdır. *Genel Teori*'deki beklenti görüşü, gerçekten belirsiz olaylar karşısında tipik bir bireyin beklentileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Burada vurgu daha çok, gerçekten belirsiz olaylar dikkate alındığında bireylerin birbirlerinin beklentilerinin aktörün beklen-

16) Baltacıoğlu'nun *Genel Teori*'nin çevrisinde anlaşma olarak çevirilen *convention* kavramı, bu çalışmada, David Dequech'in "Financial Conventions in Keynes's Theory: The Stock Exchange" adlı makalesindeki tanımlamayla *sosyal olarak paylaşılan kurallar ve düşünceler* olarak kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için aşağıdaki başlığa bakınız.

tisinin ne olacağı üzerinedir. Gerçekte Keynes'in moral bilim felsefesi üzerinden doğan bireysel karar ve inançlar görüşünde belirsizlik, son tahlilde, geleceğin bilinmezliğiyle bağlı daha düşük düzeyde metafizik mutlak ve daha fazla bağımsız inanç beklentisinin bir çeşit özel yapısının konusudur. Genel olarak Keynes'in *Genel Teori*'sindeki felsefesinde, 'belirsizlik nihayetinde bir sosyal ilişkidir'.[17]

Bu görüşlerin erken döneminde olgulara bağladığı anlamı daha sonraki döneminde genişleterek 'anlam teorisi'ne dönüştüren[18] ve dünyanın birbirinden bağımsız sayısız olgudan, bu olguların her biri de yalın nesnelerin birbirleriyle çok değişik kombinasyonlar yoluyla girdikleri ilişkilerden oluştuğunu[19] tasarlayan Wittgenstein'e benzer. Zira her nesnenin bu anlamda kendine özgü bir mantıksal biçiminin olduğunu ve bu özgün biçimi nedeniyle de yine mantıksal olarak ancak belli türden nesnelerle çeşitli ilişki kombinasyonları oluşturabilirler.[20] Böylece iç içe geçmiş iki ayrı işlemin etkinlikle uygulanması felsefi yeni ufuklar açtığı kolayca farkedilmektedir.

Tıpkı *Genel Teori*'de de olduğu gibi Keynes, sürekli olarak düşüncelerinin farklı modlarının birbiriyle etkileşimde olduğu karmaşık bir düşünürdü. Bu sebeple Keynes'in düşüncelerinin gelişimini kavramak felsefe ve iktisadın bütün entelektüel gelişimde nasıl birbirini etkilediğini anlamayı gerektirmektedir.[21] Sözgelimi Keynes'in talebi daha fazla sayıda öğelere bölerek ve efektif talep olarak ifade ettiği toplam arzın toplam talebe eşit olduğu yerdeki talep hacmi, yani mal veya hizmeti sa-

17) John B. Davis (1995), "Keynes's Later... *a.g.m.*", *History of Political Economy*, Vol. 27 No: 2, s. 249, 250.

18) Ayşegül Yıldırım, *Wittgenstein Felsefesinin İki Dönemi*, Gazi Üniversitesi, Ankara 2008, s. 69, 70.

19) Abdulbaki Güçlü ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 420.

20) *a.g.e.*, s.1560.

21) John B. Davis, *Keynes's Philosophical a.g.k.*, s. xii, s. 13.

tın alabilmek için yeterli para ve benzeri araçlara sahip olarak 'etkin olma durumu'nu[22], mal veya hizmeti alabilecek durumu olmasa dahi o mal veya hizmete 'sahip olma isteği' olan mutlak talepten ayrı tutarken bunu açıkça görebiliriz.

Görüldüğü gibi Wittgenstein'de adlarla nesneler, tümcelerle olgular arasında olduğuna inandığı karşılıklı ilişkinin, Keynes'in ekonomik ve sosyal hayatı kapsayacak ve bir bütün teşkil edecek şekilde ifade etmesi oldukça önemlidir.

Öte yandan Wittgenstein, dilin bir çok işlevini göz önünde bulundururken, "etiketleme işlevi"nden de bahseder. Bir kimsenin bir adı ancak taşıyıcısı olduğunda kullanıp anlıyabiliyorsa, bunun bir zihinsel hastalık olduğunu söyler.

Dilin kurallarının yanlış kullanılması, ortak görümüzün bulandığını, ... saçma sonuçlara varıldığını gösterir. Dilsel soğaltımın amacı hastaya dilin gerçek yaşamda, sokakta, çarşıda, kahvede aslında *nasıl işlediğini izlettirmek*, kişiye birtakım 'kafa karıştırıcı sorunları' çözündürüp, dağıtma beçerisi kazandırmaktadır. Keynes bir bakıma bunu başarmıştır.

Burada şişe dilin içindeki gizli tuzakları, sinek ise şişenin içine sıkışıp kalmış bir kişinin kafasının karışmışlığını, yaşadığı durumu anlatırsa; Keynes için de şişe piyasanın gizli tuzaklarını yansıtırken, sinek ekonomi içinde sıkışıp kalmış piyasa aktörlerin ve onların kafasının karışmışlığım yansıtır. Keynes bu karışıklığa *Genel Teori*'nin ilkeleriyle çözmeye çalışmaktadır. Ancak bunu yaparken de iktisadî hayatı sosyal hayatla birlikte değerlendirmiştir. Nasıl ki oyunun birtakım dilsel, toplumsal, ayrıca pek çok başka etmenlerce kuşatılmış bir dilsel toplulukta, topluluğun üyelerince sorunsuz biçimde oynanabilir olması gerekiyorsa, doğası gereği asla oynanamıyacak bir oyunu oynamaya çalışmanın 'düşünsel bir krampa' hatta üste-

22) Michael Stewart, *Keynes Devrimi*, (Çev.) Asım Baltacıoğlu, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980, s. 127.

sinden gelmesi oldukça güç, yaşam boyu sürmesi de olası 'etik sorunlara' yol açması içten bile olmayacaktır.[23]

Keynes girişimlerin çoğunun benliğini o işe kendisini adayan atılgan yaradılışlı ve yapıcı ruhlu insanlar olarak kabul edildiklerini, bunların sadece yatırımın önemini gözönünde tutarak ve alman sonuçların, yöneticilerin yetenek ve niteliklerine göre, ortanın altında veya üstünde de olsa, işlere az çok piyango gözüyle bakılır olmasını kabul etemez. Bu şekilde birincilere kaybetmiş, ikincilere başarmış denilmesi eksik bir yaklaşımdı. Keynes'in itirazı, kimse hatta zarara uğradıktan sonra bile, sonuçların mevcut faiz rayicine yüksek, eşit veya daha aşağı derecede bir ilintiyle bağlı olduğunu bilmiyor olmalarına idi.[24] Böyle bir belirsizlik aşılmalıydı. Zira iş adamları sadece cesaret ve rastlantı şeklinde karma bir oyun oynuyorlardı. Genellikle de aldıkları sonuçlarda ellerinde kalan şeyin ne olduğunu bilmiyorlardı. İnsanın tabiatında tehlikeyi göze almak zevki olmasaydı ve para kazanmadan başka bir işletmeyi yönetme eğilimi bulunmasaydı; sadece katı şekilde yapılmış hesaplara dayanarak yatırımda bulunmak zorunluluğunda kalınsaydı şüphesiz girişimcilikten büyük bir gelişme beklenemezdi.[25]

Kısaca Keynes, piyasada yatırımların değerlemesinde sadece matematiksel hesaplamalarla dayanılarak başarıya ulaşılamayacağını, bunun organize edilmiş yatırım piyasasında paylaşılan kurallar ve düşüncelere bağlı olduğunu belirtmektedir. Keynes burada zımni bir kabulle pratikte, sosyal olarak paylaşılan kurallar ve düşüncelere başvurduğumuzu ve varolan ilişkilerin herhangi bir değişiklik beklemek için bir sebebimiz olmadığı sürece 'belirsiz bir zaman için' devam edeceği üzerin-

23) Abdulbaki Güçlü ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 1558.

24) J. Maynard Keynes, *İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi*, (Çev.) Asım Baltacıoğlu, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980, s. 151.

25) *a.g.k.*, s. 151.

de durur. Mevcut piyasa değerlemesi, yatırımın verimliliğini etkileyecek varolan bilgimize bağlı olarak benzersiz bir şekilde 'doğru'dur ve ancak bu bilgimizde bir değişme olduğu ölçüde değişecektir. Ancak "hiç şüphe yok ki felsefe, bunun tek kusursuz değerlendirme olacağını kabul etmez, çünkü bizim geleceğe ait şimdiki bilgimiz matemetik olarak hesaplanmış bir tahminin esasını teşkil edemez".[26]

Bu nedenle, Keynes'in felsefi gelişiminin felsefenin genel amaçlarından ve meselelerinden uzaklaşma yönünde ilerlediği söylenebilir. Bu gelişme, felsefenin geleneksel problemlerini temel araç haline getirmemiş ve aynı zamanda sanki bir grup sorundan ve iktisat üzerine düşünme yolundan diğerine aktarılıyormuş gibi *'görünenin arkasındakini dönüştürmeyi gerektirmiş*'tir. Buna rağmen, Cambridge'deki ilk yıllarında oluşan Keynes'in felsefi düşünceye bağlılığı, doğal 'soyut düşünme kabiliyeti' ile birlikte daha sonraki çalışmalarında felsefi boyutun bütün muhakeme süreci için daima hazır olmasını sağlamıştır. Ancak sonraki yazmalarında felsefi kanaatleri giderek örtülü bir hale gelse de kendi tarafında bunlar daha az ağırlığı olan düşünceler değildi.[27] Yalnızca sezmek ve seçmek daha zor olsa da Keynes, sınırsız sayıdaki 'iktisadî oyunların tümünün birden özünü verecek' bir özellik, ortak bir yapı ararken Wittgenstein'e yaklaşmaktadır. İskambil kağıdıyla oynanan oyunlardaki, çok çeşitli ilişkilerle birlikte aralarında üst üste gelen, çakışan karmaşık benzerlikler ağı[28] Keynes'in *Genel Teori*'deki yatırımların bir ölçüde kapsamlı bir biçimde 'toplumsallaştırılması'nı gerektirmektedir.[29] Sözgelimi bunu para, kredi ve vergilerin gönüllü bir biçimde kontrolü[30] için verdiği

26) *a.g.k.*, s. 153, 154.

27) John B. Davis, *Keynes's a.g.k.*, s. xii., s. 120.

28) Abdulbaki Güçlü ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 1558.

29) Keynes, *a.g.k.*, s. 378.

30) *a.g.k.*, s. 378.

önerilerde ve 'konjonktürel dalgalanmaları' açıklarken görebiliriz. Bütün bunlar "tüketim eğilimiyle yatırım yapma isteğinin birbirine uyumlu hale getirmeyi amaçlayan, gerektiği kadar merkezi kontrolüyle ekonomik yaşamı önceki anlayıştan daha fazla toplumsallaştırma[31] çabalarını kapsayan felsefi yaklaşımlardır.

Ekonomik Eylemlerin 'Ortalama Değerlere' Göre Belirlenmesi

Keynes'in ekonomik olayları ortalama değerlere göre çözme gayreti, bütüncül bir bakış açısını yansıtır. Yaşam biçimleri ve buralarda ortaya çıkan olaylar, düşüncemize derinlemesine kök salmışlardır. Bu anlamda içinde bulunduğumuz yaşam biçimi, 'şeylere nasıl baktığımızın', onları nasıl gördüğümüzün, hepsinden önemlisi de 'nelere bakıp nelere bakmadığımızın', 'neleri görüp neleri görmediğimizin' tek belirleyicisidir. Wittgenstein'e göre, her anlama belli bir yaşam biçiminden kopup gelen bir anlama; o yaşam biçiminin anlamasıdır. Söz konusu yaşam biçiminden edinilmiş anlayışın doğruluğu için doğruluğu için yeter bir dayanak gösteremeyiz, çünkü öyledir. Yaşam biçimi dışında bir şey yoktur, bu yüzden onun sınırlarının dışına çıkmak da olanaklı değildir.[32]

İktisatta şeylere, yani ekonomik ve sosyal davranışlara daha farklı bir gözle bakmış olan Keynes, sözgelimi işsizliği ve işsiz insanların durumunu düşünmesi, bu kişileri farketmesi görüp, anlaması ve daha önemlisi ifade edebilmesi bu açıdan önemli bir yaklaşımdır. O'na göre işsizlik, efektif talebin çok zayıf bir düzeyde bulunmasının belirtisiydi. Klasiklerin talebi mal veya hizmeti alabilecek durumu olmasa dahi o mal veya hizmete 'sahip olma isteği'ni ifade ederken, mal veya hizmeti satın alabilmek için para ve benzeri araçlarla mübadeleyi ke-

31) *a.g.k.*,

32) Abdulbaki Güçlü ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 1561.

sinleştiren bir eylemle 'etkin olma durumu' söz konusudur. Böylece Klasik İktisatçılar'ın 'her arz kendi talebini yaratır' şeklinde ifade ettiği 'Mahreçler Kanunu' yerine Keynes'in 'Efektif Talep Teorisi'ni ileri sürmesi, daha öncede belirttiğimiz gibi bunu, mutlak talepten ayrı tutması, yaşam biçimine göre, iktisadî olayları görebilme ve çözüm üretme ve iyi ifade edebilme gayretleridir.

Nitekim benzer gayretler Wittgenstein'ın, biraz önce bahsettiğimiz, belli bir dil oyununun oynanabilmesinin önkoşulu olarak gördüğü ve adeta bir anahtar olan 'yaşam biçimi' kavramı, dilsel olarak düzenlemede gerçek değerini kavramak açısından oldukça önemlidir. Herhangi bir yaşam biçimi takınılan tutumlar, duyulan ilgiler, benimsenen değerler gibi oldukça geniş bir davranış örgüsünden oluşur. Bu nedenle, bütün dil oyunları yaşam biçimlerinde köklenirler; yaşam biçimlerinde verili olarak bulunurlar. Hiçbir felsefe girişimi şu ya da bu yaşam biçimini belli bir aklı izleyerek temellendiremez, varlık nedenlerinin ne olduğunu gösteremez.[33]

Keynes'de 'sezgi (intuition)' konusuna erken dönem felsefi düşüncesinde çok fazla önem verdiği halde, daha sonra daha fazla dikkati hak eden paylaşılan 'anlaşma, kurum, kural, alışkanlık (convention)' üzerine düşünmeye başladığı[34] ve ortalama insan davranışlarına göre iktisadî değerler ürettiği bilinmektedir.

Keynes convention kavramını kesin bir şekilde tanımlamamıştır. Bu durum birçok farklı yorumların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Birçok yorum, convention'ı bireylerin 'pratik bir kural olarak göz kararı' karar almalarına göndermede bulunan bir araç olarak tanımlamıştır. Böylece belirsizlik altında rasyonel karar verebilmek için kullanılan pratik bir

33) *a.g.k.*, s. 1561.

34) John B. Davis, "Keynes's Later... *a.g.m.*", s. 239.

araç olarak convention'ın kullanımı bu kavramı bir ölçüde muğlaklıktan kurtarmaktadır. Ayrıca O'Donnell kavramın bu biçimde kullanılışının sadece bireysel olmadığını, bireylerin izlemek için diğerlerini de gözlemlediğini belirtmektedir. Yine convention 'paylaşılan davranış kuralları' ve geleceğe projeksiyon yapmak için 'ortalama kanaatler' olarak da yorumlanmıştır. Bu yorumlar da benzer kuralları izleyen birçok farklı bireyin varlığına işaret eder. Bu çerçevede ortalama kanaatlerle 'paylaşılan mental örüntüler' ve paylaşılan davranış kuralları' arasında bir yakınlık kurmak mümkündür. Bir başka yorum ise 'beklentilerin yapısı olarak' convention kavramı kullanılmaktadır. Farklı bireyler tarafından bağımsız kararlardan çıkarılan bir fikrin geçici olarak yerleşmesi olarak çerçevelendirilen bu tanımlama convention'm başka bir yönünü ortaya koymaktadır. Önceki yorumların sınırlarını genişleterek ortalama kanaat veya görüşlerden farklı bir biçimde geleceğe ait varsayımda bulunmanın da convention'm bir parçası olarak kabul edileceği ileri sürülmüştür. Dequech sonuç olarak Keynes'in convention kavramını 'sosyal olarak paylaşılan düşünce örüntüsü' olarak ele almıştır. Bu düşünce örüntüsü katı bir şekilde bireysel değildir ve sosyal sebeplerle paylaşılmaktadır.[35]

Keynes için bir ekonominin sosyal olarak paylaşılan kuralları ekonominin işleyişindeki psikolojik eğilimler ve tavırlar tarafından sergilenen faaliyetlerin durumunu veya düzeyini belirlemede sorumludur. Aynı zamanda bu psikolojik eğilimler ve tavırlar farklı bireylerde kendilerini çeşitli derecelerde gösterirler. Böylece sonuç olarak Keynes'in sosyal olarak paylaşılan kurallar yada düşüncelerle olan ilgisinin birbirleriyle ilişki içinde olan farklı bireylerin psikolojik eğilimler ve tavırlarını yapısallaştırmak için sosyal olarak paylaşılan kurallar ve

35) David Dequech, "Financial Conventions in Keynes's Theory: The Stock Exchange", *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 33, No. 3, Spring 2011, s.478-481.

düşüncelerin nasıl rol oynadığını açıklamaya yönlendirildiğini ya da alternatif olarak psikolojik eğilimler ve tavırların farklı bireyler karşısında işleme derecesinin sosyal olarak paylaşılan kurallarla nasıl ilişkili olduğunu söylemek daha yararlı ve daha bilgilendiricidir.[36]

Keynes'te bireysel hükümler diğerlerinin beklentilerine bağlıdır. İleriye dönük perspektif temalar içerir. Sözgelimi "...özel kapitalistlerin ortalamasına nazaran daha güvenli ve daha bilgili yargıya varmış yetkili meslek adamları arasındaki rekabet, yalnız kendi kafalarına göre hareket eden bilgisiz kimselerin fantezilerini de düzeltecektir. Oysa profesyonel spekülasyoncu ve plasman uzmanlarının faaliyet ve becerikliliği asıl başka yerde kendini gösterir. Gerçekte, bunlardan birçoğu bir yatırımın devamı boyunca uzun vadeli hesaplarla uğraşmaktansa, herkesten önce değerlendirmenin anlaşmalı esasının gelecekteki değişikliklerini sezinlemek işiyle meşgul olurlar. Elde eden kimsenin portföyüne girecek değeri anlamak için bir yatırımın gerçek değeriyle değil, fakat 'kolektif psikoloji'nin etkisi altında, üç ay ya da bir yıl sonra piyasanın ona biçeceği değer için kafalarını işletirler.[37] Böylece "kamu oyunu atlatarak 'ilk vurgun'u sağlayabilenler" ya da bir oyun analojisiyle "sandalye kapma oyununda ... boş iskemleye oturabilenler" en kurnaz olanlardır.[38]

Keynes'in 'sandalye' benzetmesi gibi diğer bir anolojisi de çok yaygın olarak bilinen 'güzellik yarışması'dır. "...yarışmaya katılanlar yüz kadar fotoğraf arasından en güzel altı tanesini seçerler ve birincilik bu yarışmaya katılanların, çoğunluğu tarafından beğenilen resim için verilir. Yarışmacılar fikir beyan ederken, kendilerince en güzel olduğuna inandıklarına

36) John B. Davis, *Keynes's Philosophical... a.g.k.*, s. 125.

37) Keynes, *a.g.k.*, s. 156.

38) *a.g.k.*, s. 157.

değil, diğer yarışmacılardan çoğunun hangi fotoğraf için oy vereceğini öğrenerek fikrini beyan eder. Bu şekilde yarışmacıların hepsi, sorunu aynı açıdan ele almış olurlar. Ne derece bir hükme varırsa varsın, onlardan her biri için en güzellerini, ya da ortalama düşünceye göre gerçekten böyle olanlarını seçmek söz konusu değildir. Dediğimiz gibi üçüncü aşamada, ortalama görüşün asıl kararından ne derece ileriye gideceğine dair düşünceyi anlayabilmek için melekelerini çalıştırırlar. Ve inanıyoruz ki, dördüncü ya da beşinci, hatta daha ileri aşamalara kadar giden kimseler de vardır".[39] Burada en güzel yüzler, satın alınması gereken hisse senetlerini temsil etmektedir. Zira diğerleri bu senetlerin alınması gerektiğini düşündüğü için herhangi birisi de öyle düşünmektedir. Keynes'in açık bir bağlantı kurmamasına rağmen David Dequech, diğerleri gibi kendisinin de güzellik yarışması analojisinin sosyal olarak paylaşılan kurallar ve düşüncelerle yakından bağlantılı olduğunu belirtmektedir.[40] Kısaca Keynes, tarihsel gelişim içinde ele aldığı piyasa sistemini iktisat ve toplumsal ahlakla birleştirmiştir.

Ekonomik Oyuncular Arasında 'Güven'

Keynes iktisat biliminin sosyal, psikolojik, felsefi ve politik faktörlerden 'soyutlanmasını' eleştirmektedir. Ancak kendisi de çarpan, para talebi, tüketim fonksiyonu, azalan gelirler kanunu, marjinal tüketim eğiliminin 1'den küçük olması gibi görüşleriyle ampirik araştırmaya uygun pozitivizme yaklaşmaktadır. Buna rağmen genel nitelikli iktisat kanunlarını kabul etmeyen ve (fakat) iktisadî düzenin zaman ve mekan içinde farklar gösterdiğini düşündüğü için iktisadî hayatta 'devlet müdahalesini' savunmuştur.[41] Keynes'le birlikte 'laissez faire'

39) *a.g.k.*, s. 157-158.

40) David Dequech, "Financial Conventions... *a.g.m.*", s. 476.

41) Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 210.

teorisi kaldırılarak, iktisadî ahlaka yeniden önem verilmeye başlanmıştır. Keynes'in sezgi; güdü, beklentiler, belirsizlikler, iç gözlem, ikna anlayışı gibi konularla ilgilenmesi, iktisat bilimini sosyal bilimlere yaklaştırmıştır.[42]

Benzer şekilde 'güven hali' olarak iş çevrelerinin her zaman dikkate aldığı bu unsuru, iktisatçılar yeterince açıklamamıştır. Keynes için iktisadın konusu ne 'değişmez' ne de 'homojen'dir. Zira iktisat bireylerin motifleri, beklentileri ve psikolojik belirsizlikleriyle uğraşmaktadır. Keynes için 'güven hali' piyasadaki herhangi bir hareket için merkezi önem taşır. Zira bu hareket, piyasanın gideceği yön üzerine umutlarına dayanarak baskın bir grubun 'paylaşılan güven'ine bağlıdır.[43]

Keynes'e göre "güven haliyle marjinal etkenlik eğrisi, yatırımın akışı üzerinde ayrı etki yapan başka başka etkenler değildir". Hatta Keynes, güven halini bu eğriyi yönelten başlıca faktörlerden biri olarak kabul ederek eserin büyük bölümündeki soyutluğun burada 'aynı derecede' geçerli olmayacağını belirtmektedir. Zira güven hali piyasalardaki psikolojinin pratik olarak gözleminden izlenebilmektedir.[44]

Piyasada işlemler bireylerin, her birinin birbirleri hakkında karşılıklı beklentilerine bağlı olarak gerçekleşir. Bu beklenti ortalama görüşün ne olacağına ilişkin bir görüşü piyasada somutlaştırır. Böylece bireysel bir tüccar, fiyattaki belli bir değişme öngörüsüyle piyasaya girdiğinde, piyasa girme arzusunda olan diğer tüccarlarla bir güveni paylaşmaya başlarlar. Piyasaya girmedeki bireysel sebepleri bu paylaşılan güven tarafından desteklenir. Böylece piyasada tüccarlar arasında beklentilerin dağılımı için yeterli koşulların oluşur.[45]

"Tahminlerde bulunurken çok belirsiz şeyle üzerine dayan-

42) Eren Ercan, *İktisatta Yöntem*, Bursa, 1994, s. 278, 80.

43) John B. Davis, *Keynes's Philosophical...a.g.k.*, s. 133, 136.

44) Keynes, *a.g.k.*, s. 149, 150.

45) John B. Davis, *Keynes's Philosophical... a.g.k.*, s.135.

mak akla uygun değildir". Böyle durumlarda rehber olarak, kesin sonuçlu olmamakla beraber, yeterli derecede gerçek olduğu kanısına varılan olayların alınmasının akılcı olacaktır. Buradan hareketle Keynes, uzun vadeli tahminlerimizde kullandığımız yöntemin şu anda yaşadığımız olayları gözönünde bulundurarak aşağı yukarı kesin nedenlere dayanmak suretiyle geleceğe yaymak olduğunu belirtmektedir.[46]

Nitekim Rafaelli, Moore'un bilgi, ne kadar ayrıntılı düşünülse de eylemlerin sonuçlarını garanti edemeyeceği üzerinde durduğunu belirtir. Bu sebeple deneyimlere dayanarak diğer eylem biçimlerinden daha iyi sonuçlar üreten geleneksel davranış kurallarına dayanmak zorunluluğu bulunmaktadır.[47] Keynes, her ne kadar bireylerin genel davranış kurallarına uymaları gerektiği üzerinde Moore'la aynı düşüncede olmasa da etkilendiği bu art alan bir sonucu olarak geleneksel davranış kurallarına benzer bir yaklaşımı kullanarak sosyal olarak paylaşılan kurallar ve düşünceleri işe koştuğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşımın piyasada birbirleriyle olan sosyal ilişkide olan bireylerin 'paylaşılan bir güven hali' ile bağlantılı olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir.

46) Keynes, *a.g.k.*, s. 149.

47) Tiziano Raffaelli, "Keynes and *a.g.m.*".

Sonuç

Bir ekonomide piyasaların ve aktörlerinin ayakta kalma çabası, ister deneye ve araştırmalara dayalı bilim olsun, ister felsefi çabalarla zihinde oluşsun; bunlardan çok daha önemlisi üretilen fikirlerin formüle edilebilmesidir. *Genel Teori*'nin temel felsefesi, piyasa ekonomisinin işleyişinde görülen istikrarsızlıkları ortadan kaldırarak eski anlayışlar yerine yeni çare arayışlarının bir yansımasıdır. Keynes'in felsefesi, tutumu ve yöntemsel tavırlarıyla iktisadî olayların çok farklı boyutlarda bütünleşmesini sağlamıştır. Kuşkusuz Keynes, piyasa ekonomisinin iktisadî sorunları çözmekteki rolünü reddetmemiştir. Ancak piyasa ekonomisine yapılacak kısıtlı müdahalelerle liberal anlayışın sorunsuz bir şekilde sürmesinin sağlanabileceğini savunmuştur. Aslında bu bir anlamda Keynes'in iktisat disiplinini ahlaki bilim olarak değerlendirmesinin bir görüntüsüdür.

Keynes *Genel Teori*'sinde ayrıca, toplumun bütününü düşünen bir felsefi yaklaşımı da yansıtmaya çalışmıştır. Keynes felsefesinin işsizliği azaltan formülleriyle topluma dönük, ortalama insanı düşünen bir karakter kazandığı söylenebilir. İktisadi faaliyetleri bireysel çıkarlar yönünde değil de bütün bir toplumun refahını sağlama yönünde inceleyen ve düşünen bir yaklaşımı yerleştirmeye uğraşmıştır. Öteden beri varolan yerleşik kavramları yeni bir anlayışla açıklamış ve fikirlerini ustalıkla sergilemiştir. *Genel Teori*'den sonra iktisat ilmi farklı bir bakış açısı daha kazanmış ve bu bakış açısı yaşanan krizlerin etkisiyle gündemdeki yerini korumuştur.

Keynes, Klasik İktisadın temel prensiplerine karşı çıkarak önce Moore'dan etkilenmiş ve piyasada sezgiye bir yer açmış daha sonra ise Ramsey'in eleştirileriyle sezginin yerine sosyal olarak paylaşılan kurallar ve düşünceleriyle (convention) bireylerin ortalama beklentilerine yer vermiştir. *Genel Teori*'nin felsefesi dikkate alındığında Keynes'in rasyonel inanca dayalı bir teoriye dayanmadığı açıktır.Bu çerçevede Keynes'in *Genel Teo-*

ri'de işe koştuğu felsefenin bu sosyal araçlar yoluyla insanı merkeze alan bir yaklaşım olduğunu belirtmek mümkün olabilir.

Kaynakça

Alada, A. Dinç, *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2000.

Baloğlu, Burhan ve Baloğlu, Filiz, *Toplumsal Yapı ve Verginin Sosyal Bileşenleri, Tercihli Vergi*, İTO Yayınları, İstanbul 2010.

Buğra, Ayşe, İktisatçılar ve İnsanlar, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2001.

Davis, John B., "Keynes's Philosophical Thinking", (Ed.) J. B. Davis, *The State of Interpretation of Keynes*, Kluwer, Dordrecht 1994, ss. 223-244.

Davis, John B., "Keynes's Later Philosophy", *History of Political Economy*, Vol. 27 No: 2, 1995, ss. 238-260.

Davis, John B., "On Interpreting Keynes's Philosophical Thinking", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, Vol. 12, 1994, ss. 233-243.

Davis, John B., *Keynes's Philosophical Development*, Cambridge University Press, New York 1994.

Demir, Ömer, *İktisatta Yöntem Tartışmaları*, Vadi Yayınları, 1996 İstanbul.

Dequech, David, "Financial Conventions in Keynes's Theory: The Stock Exchange", *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 33, No. 3, Spring 2011, ss. 469-487.

Eren, Ercan, *İktisatta Yöntem*, Ezgi Yayınları, Bursa 1994.

Güçlü, Abdulbaki ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, WVI+1728.

Kazgan, Gülten, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.

Keynes, J. Maynard, *İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi*, (Çev.) Asım Baltacıoğlu, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul 1980.

O'Donnell, Rod, "What Can Economists Learn From Keynes's Philosophy?", *History of Economic Review*, Vol. 25, Winter-Summer 1996, ss. 213-216.

Özel, Hüseyin, "Genel Teori'ye Yol Açmış Olabilecek Toplum Felsefesi Üzerine", *İktisat Dergisi*, Sayı, 490, Ekim-Kasım, 2007, ss. 58-69.

Raffaelli, Tiziano, "Keynes and Philosophers", *Cambridge Companion to Keynes*, Ed. R. E.Backhouse.

Stewart, Michael, *Keynes Devrimi*, (Çev.) Asım Baltacıoğlu, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul 1980.

Yıldırım, Ayşegül, *Wittgenstein Felsefesinin İki Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2008.

TÜKETİM TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE 'GENEL TEORİNİN' POLİTİKA ÇÖZÜMLEMESİ

Neşe Erim - Demet Vardareri

Giriş

2007 yılında ABD'nin emlak piyasasında başlayıp, 2008 yılında tüm dünyayı etkisine alan iktisadî krizin nedenleri araştırılırken serbest piyasa kritiğinde "Smith'in görünmez elinin varolup olmadığı" sıklıkla tartışılan bir konu olmuştur. Bu bağlamda krizden çıkış stratejileri geliştirilirken ise Keynesgil iktisat politikalarının tekrar baskın bir şekilde gündeme gelmesi ve uygulanması ise Keynes'in argümanlarının geçerliliğine bir kanıt sayılmıştır.

İktisadi tarihin başlangıcı sayılan Smith'in *Ulusların Zenginliği* (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations – UZ) isimli kitabında sadece bir kez kullanılan "görünmez el" metaforu daha sonraları serbest piyasa sisteminin meşruiyeti için sıklıkla başvurulan çok önemli bir kavram olmuştur. Bireyin kendi çıkarını artırma faaliyetlerinin, aslında bireyin buna niyeti olmadığı halde toplumun çıkarını da artırmasına sebep olmasının arkasında "görünmez bir el"in olduğunu ileri süren Smith'in, bireylerin sermayelerinin iktidar sa-

hipleri tarafından yönlendirilme yetkisinin son derece faydasız ve zararlı sonuçlara sebep olacağını belirtmesi[1] piyasalara devlet müdahalesinin gereksiz ve yanlış olacağı argümanlarına da temel oluşturmuştur. Kennedy'ye göre, 19.yy.m sonlarına kadar görünmez el deyişinden bahsedilmemiş ve önemsenmemişken, 20. yüzyılın ortalarından bu yana verilen önemin sebebi, iktisatçıların kendi iktisat politikası yorumlarına destek için "görünmez el" metaforunu övmeleridir.[2]

Genel Teori ile birlikte "görünmez el" metaforu çerçevesinde ileri sürülen politik argümanların tam tersi sonuçlara ulaşılınca, iktisadî politika açısından yeni tartışmalar başlamıştır. Günümüzde Keynesgil politikalar artık neredeyse öldü denilirken (geçerli sayılmayacakken), 2008 küresel ekonomik kriz sonrasında uygulanan kriz ile mücadele planları *Genel Teori*'yi tekrar sorgulamamızı da beraberinde getirmiştir. Şaşırtıcı olan gelişmiş ülkelerin küresel krizle mücadele de serbest piyasa sistemine yoğun devlet müdahalelerinde bulunmalarıdır. Yüksek miktarlardaki kurtarma paketleri, finansal kurumlara ve şirketlere likidite ve sermaye enjeksiyonları, toksik varlıkların satın alınması, mevduata devlet garantileri, banka kredileri ve borçları için garantiler gibi krizle mücadele de alınan tedbirler[3], *Genel Teori*'nin ekonomi politikası çözümlemesinin tekrar incelenmesini de zorunlu kılmıştır.

Gelir, tüketim, üretim ve yatırım arasındaki ilişkilerin dengesi, serbest piyasa tarafından mı en optimal düzeyde sağlanır, yoksa devlet müdahaleleri zorunlu mudur eksenin de yapılan tartışmalara tüketim teorileri açısından yaklaşmak, farklı bir bakış açısı getirecektir. Tüketim teorilerinin temel sorunsalı tüketim harcamalarını yönlendiren gelir kavramının nasıl tanımlandığıdır. Bireyin gelirinin istikrarlı bir büyüklük var sa-

1) Smith, 2002: 42-43.

2) Kennedy, 2009: 239-241.

3) Furceri ve Mourougane, 2009: 24.

yılıp sayılmaması, tüketim harcamalarını yönlendirmek için uygulanacak iktisat politikalarının etkinliği ile ilgili varılacak sonuçları değiştirecektir. Bu bağlamda çalışmanın amacı tüketim teorileri çerçevesinde '*Genel Teori*'nin politika çözümlemesinin incelenmesidir.

Birey bütçe kısıt altında mal ve hizmetlerden en yüksek faydayı elde etmeye çalışırken, zaman içerisinde tüketimini dengede tutabilmek için en optimal tüketim kararı almak zorundadır. Bireyin tüketim kararı tasarruf kararını belirlerken, yatırım kararlarının da yönlendiricisi olmaktadır. Bu nedenle bireyin tüketim kararı ekonomik refahın artması ve etkinliği açısından önemlidir. Eğer bireyin geliri istikrarlı değilse, özellikle tüketimi cari gelirine aşırı hassas ise, iktisat politikaları ile tüketim harcamalarının seviyesi değiştirilebilir. Özellikle iktisadî kriz koşullarında tüketim harcamalarının seviyesi devletin uygulayacağı iktisat politikaları ile yönlendirilebilirse, değişen makro ekonomik koşullar ile genel refah seviyesinin de bundan etkilenmesi mümkündür.

Çalışmada ilk olarak '*Genel Teori*'de tüketimin yeri ve önemi açıklanacaktır. Daha sonra sırasıyla, tüketim teorilerinde, tüketimin bağlı olduğu gelir büyüklüğünün tanımlanmasına göre iktisat politikası önerilerinin farklılaşması tartışılacaktır. Bundan sonraki aşamada bazı ampirik çalışmalarda elde edilen sonuçlar da gözden geçirilerek, '*Genel Teori*'nin politika çözümlemesi değerlendirilecektir. Son olarak ise elde edilen bulgular değerlendirilip, ekonomik istikrarın elde edilmesinde ve sürdürülebilmesinde devletin rolünün önemi vurgulanacaktır.

'*Genel Teori*'de Tüketim Kavramının Yeri ve Önemi

Genel Teori'de tüketimin bütün iktisadî faaliyetlerin amacı olarak kabul edilmesi[4] iktisatta farklı bir bakış açısı ile yola çı-

4) Keynes, 1970: 104.

kılmasını ve klasik teorinin ileri sürdüğü argümanların aksine çok fazla politika seçeneğinin var olabileceğini göstermiştir. Keynes'in işaret ettiği ekonominin tam istihdamı sağlayamaması ve keyfi ve eşitsiz gelir dağılımı problemleri[5] halen bugünkü ekonomi dünyasının da en önemli problemlerindendir. Bu bağlamda tüketim odaklı bir bakış açısı farklı çözüm stratejilerinin geliştirilmesini sağlayacaktır.

"*Genel Teori*" de Keynes iki temel esası ortaya koymaktadır. Birincisi, serbest piyasa ekonomisi tam istihdama ulaştırmaz. İkincisi, piyasa gücü, gelir ve servetin daha az eşitsiz dağılımı arzulanır bir amaçtır ve bu genel refahın artması için bir araçtır.[6] Toplam talep yetersizliği tam istihdama ulaşmayı engelleyen nedenlerden birisi olmaktadır.[7] Cari talep seviyesinin ekonominin gelecek potansiyel arzı üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu etki, cari talep seviyesinin cari yatırımlar, gelecek sermaye stoku ve verimlilik kapasitesi üzerindeki etkileri yoluyla gerçekleşmektedir.[8]

Keynes'e göre, bireyin tüketim eğilimindeki değişiklikler ikinci derecede etkilere neden olduğundan, toplam tüketim tutarı başlıca toplam gelir tutarına bağlıdır.[9] İstihdam, yatırımlardaki artış ile aynı oranda artabilir. Ancak, bunun gerçekleşmesi tüketim eğiliminde değişiklik olmamasına bağlıdır. İstihdamın beklenen yatırımın ve beklenen tüketimin bir sonucu olarak belirlenmesinin yanı sıra tüketimin net gelirin yani net yatırımın bir fonksiyonu olarak tespit edilmesi[10], ekonomi politikaları açısından önemli sonuçlar doğurur. İstihdamın toplam talebin boyutu ile sınırlandırılması[11], talep yönetimli poli-

5) Keynes, 1970: 372.

6) Arestis, Sawyer, 1998: 181.

7) Arestis, Sawyer, 1998: 183.

8) Arestis, Sawyer, 1998: 187.

9) Keynes, 1970: 69.

10) Keynes, 1970: 98.

11) Keynes, 1970: 104.

tikaların önemini de gösterir. Aynı bağlamda sermayenin tüketimden ayrı olarak kendi başına bir varlık teşkil etmeyeceğinin[12] kabulü de iktisat politikası oluşturulmasında benzer öneme sahiptir.

Tasarruf ile yatırım, tüketim eğilimi, sermayenin marjinal etkinliği ve faiz oranı tarafından belirlenirler.[13] Tüketim beklentisi istihdamın tek nedeni kabul edildiğinde, tüketim eğilimindeki zayıflama istihdam seviyesini azaltıcı yönde etki yapar.[14] Tam istihdam şartları varolmadığı sürece, zayıf tüketim eğilimi, sermayenin gelişimini engeller.[15] Keynes'e göre, devlet tüketim eğilimi üzerinde yönlendirici bir etkiyi, vergileme planıyla, faiz oranını belirlemeyle veya başka yollar ile yürütmek zorundadır. Tüketim eğilimi ile yatırıma teşvik arasındaki ayarlamayı sağlamak için merkezi kontrolü gereklidir. Merkezi kontrol, tam istihdamı garantiye almak için de kaçınılmazdır. Bu zorunluluk, yönetimin geleneksel fonksiyonlarında büyük bir genişlemeyi de kapsar.[16] Aynı zamanda Keynes, devletin fonksiyonlarındaki genişlemeyi, varolan iktisadî yapının bozulmasının önüne geçmek ve bireysel girişimlerin başarısının koşulu olarak savunmaktadır.[17] Eksik istihdam şartları altında, devletin yönlendirdiği mali politikaların desteğiyle tüketimi canlandırmak; ve böylelikle tüketim eğiliminin uyardığı yatırım artışı sonucu tam istihdama ulaşmak mümkün olabilecektir.

Keynes, girişimcilerin kâr beklentilerinin maksimum olacağı toplam talep fonksiyonu ile toplam arz fonksiyonunun kesiştiği, istihdam hacmini belirleyen noktayı efektif talep ola-

12) Keynes, 1970: 106.

13) Keynes, 1970: 183-184.

14) Keynes, 1970: 211.

15) Keynes, 1970: 372.

16) Keynes, 1970: 378-379.

17) Keynes, 1970: 380.

rak adlandırmıştır.[18] Belirli bir tüketim eğilimi ve yeni yatırım oranı denge ile uyumlu tek bir istihdam hacmini oluşturacaktır. Gelir bu istihdam hacmine bağımlı iken, tüketim de toplam gelir seviyesine bağımlı olduğundan, istihdam hacmine bağımlı olacaktır. Bundan dolayı istihdam hacmi arttığı zaman tüketim artar fakat gelir arttığında tüketim aynı oranda artmadığı için efektif talep ile aynı oranda artmayacaktır.[19] Tüketim eğilimi ve yeni yatırım tutarı tarafından birlikte belirlenen istihdam hacmi, reel ücretlerin seviyesini belirler.[20] Burada dikkat edilmesi gereken konu, değişkenlerin karşılıklı etkileşim içerisinde olmasıdır. Tüketim, tasarruf ve yatırım gelire bağlı olarak oluşurken, tüketim ve yatırım kararı istihdam seviyesini belirleyerek geliri yaratmaktadırlar.

Efektif talep yetersizliği, tam istihdama ulaşmadan, istihdam artışını durdurabilir. Efektif talep yetersizliği, emeğin marjinal üretimi istihdamın marjinal faydasızlık değerini aşmaya devam etmesine rağmen üretimi kısıtlayacaktır.[21] Keynesgil görüşe göre işsizliğin nedeni, emeğin ücreti değil, piyasa başarısızlığıdır. Efektif talepteki azalma işsizliği artırmaktadır.[22] Tüketim harcamalarının artması, kısa dönemde toplam talebi destekleyerek, uzun dönemde ise sermaye birikimini hızlandırarak yeni yatırım fırsatları yaratmaktadır.[23]

Tüketim ve yatırım kararları geliri; tüketimin üzerindeki gelir fazlalığı tasarrufu belirleyince, gelirden tüketimin çıkarılmasıyla Keynes'in ünlü tasarruf yatırım eşitliğine zorunlu olarak ulaşırız.[24] Toplam gelir ve toplam tasarruf değerleri (tutar-

18) Keynes, 1970: 25.
19) Keynes, 1970: 28-29.
20) Keynes, 1970: 30.
21) Keynes, 1970: 30-31.
22) Zagler, 2004: 222.
23) Carvalho, 2009:203.
24) Keynes, 1970: 63.

ları) bireylerin tüketim yapıp yapmama ve yatırım yapıp yapmama ile ilgili serbest tercihlerinin sonucu oluşur. Toplam gelir ya da tasarrufla ilgili kararlar, tüketim ve yatırımla ilgili kararlardan bağımsız verilmediğinden Keynes, tüketim eğilimi kavramını tasarruf eğilimi ya da niyetinin yerine geçirmektedir.[25]

Bireyin geliri arttığı zaman aynı oranda olmasa bile tüketimi de yükselmektedir. Bu durum özellikle objektif şartların değişimine adapte olacak yeterli zaman bulunmadığı kısa dönemde geçerlidir. Bireylerin yaşam standardı alışkanlıkları gelirlerinin üzerinde birincil etkiye sahiptir. Birey tarafından alışılmış standart harcamaları ve mevcut gelirleri arasındaki fark tasarruf edilmektedir.[26]

Keynes'ten önce tüketim, tasarruftan sonra gelirden arta kalan pasif artık olarak görülmekteydi.[27] Keynes ile birlikte tüketimin temel olarak ekonomik faaliyet seviyesini etkileyen önemli bir faktör olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda üretim fonksiyonu değişmediği zaman, talep şokları ekonomik dalgalanmaların nedeni olmaktadır.[28]

Tüketim Teorilerinde Gelirin Tanımı ve Başlıca Hipotezler

Tüketim teorilerinde tüketimin bağlı olduğu gelir büyüklüğünün nasıl tanımlandığına göre iktisat politikası önerileri de farklılaşmaktadır. Eğer tüketim istikrarlı bir gelir büyüklüğüne göre belirleniyorsa, mevcut politikaların yönlendirici etkisi olmayacaktır. Ancak tüketim istikrarlı bir gelir büyüklüğü yerine cari gelirden etkileniyorsa, cari gelirdeki oynamalara göre, mevcut politikaların yönlendirici etkisi olabilecektir. Bu

25) Keynes, 1970: 64-65.

26) Keynes, 1970: 97.

27) Buntig, 2001: 149.

28) Mankiw, 1989: 83.

doğrultuda Mutlak Gelir Hipotezi (MGH), Nispi Gelir Hipotezi (NGH), Yaşam Boyu Gelir Hipotezi (YBGH) ve Sürekli Gelir Hipotezi (SGH) incelenecektir.

Mutlak Gelir Hipotezi ((MGH)

Keynes'in tanımına göre kazanılan ücrete göre oluşan belirli gelir seviyesi ile bu gelir seviyesinin belirlediği tüketim harcamaları arasındaki fonksiyonel ilişki "tüketim eğilimi" olarak adlandırılır (Keynes, 1970: 90).

$$C_t = \chi(Y_t) \qquad (2.1)$$

C_t: Gelir seviyesine göre belirlenen t dönemindeki tüketim harcamaları

X: Fonksiyonel ilişki

Y_t : Kazanılan ücrete göre belirlenen t dönemindeki gelir seviyesi

Keynes'e göre tüketim harcamaları gelire, subjektif ve objektif faktörlere[29] bağlı olmaktadır. Ancak, tüketim eğilimi üzerinde faiz oranının etkisi zayıf kabul edildiğinden, kısa dö-

29) Tüketim eğilimini etkileyen faktörler Keynes tarafından objektif ve subjektif olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Tüketim eğilimini etkileyen objektif faktörler şunlardır: 1. Ücret birimindeki değişiklikler; 2. Gelir ile net gelir arasındaki farklılıktaki değişiklikler; 3. Net gelir hesaplamasında yer verilmeyen sermaye değerindeki beklenmedik değişiklikler; 4. Mevcut mallar ve gelecek mallar arasındaki mübadele oranındaki değişiklikler; 5.Mali politikadaki değişiklikler; 6. Gelirin cari ve gelecekteki seviyesi arasındaki ilişki ile ilgili beklentilerdeki değişiklikler (Keynes, 1970: 91-95). Tüketim eğilimini etkileyen subjektif faktörler ise şunlardır: 1.Beklenmedik olaylara karşı rezerv oluşturmak; 2. Tedbirli davranmak; 3. Faiz ve değer artışından yararlanmak; 4. Beklenen zevk yüzünden giderek artan harcamalardan hoşlanmak; 5. Bir şey yapabilme gücü ve bağımsızlık duygusundan hoşlanmak: 6. Spekülatif amaçlı veya ticari planları yerine getirebilmek için para taşımak; 7. Miras bırakabilmek; 8. Cimri olmak (Keynes, 1970: 90-91 ve 107-108).

nemde tüketimdeki değişiklikler kazanılan gelir oranındaki değişikliklere bağlıdır. Zira tüketimi etkileyen subjektif faktörler ve sosyal güdüler yavaş yavaş değişmektedir. Ayrıca, kısa dönemde faiz oranındaki ve diğer objektif faktörlerdeki değişikliklerin etkileri ikincil derecede önemlidir.[30] Diğer bir ifade ile, (2.1)'deki fonksiyonel ilişkinin gösterdiği gibi tüketim cari gelire bağlıdır. Bu sebepten dolayı Keynes'in tüketim teorisi, tüketim tek belirleyici değişkeni olarak elde edilen cari kazancı gösteren mutlak gelir kabul edildiği için, mutlak gelir hipotezi (MGH) olarak adlandırılır.[31]

Nispi Gelir Hipotezi (NGH)

Tüketici davranışı hakkında Duesenberry'nin yaptığı analiz ile birlikte, bireyin tüketim modelinin belirleyicileri arasında sosyal faktörlerin önemli bir role sahip olduğu gösterilmiştir (Mason, 2000: 554). NGH'nin iki temel varsayımı bulunmaktadır[32]:

1. Bireyin tüketim davranışı diğer bireyin tüketim davranışına bağımlıdır.
2. Bireyin tüketim davranışı zaman içerisinde tersine çevrilememektedir.

NGH'nin varsayımlarını da kanıtlayacak şekilde Duesenberry tüketim oranının artıp, tasarruf oranının düşmesinin temel sebepleri olarak gösteriş etkisini ve tüketimin sosyal önemini belirlemiştir. Bireyler daha üstün kaliteli mallar ile ne kadar çok karşı karşıya kalırlarsa, tüketim harcamalarını artırmaya karşı ani istek duymaktadırlar. "Gösteriş etkisi" olarak

30) Keynes, 1970: 110.

31) Guthrie, 1963: 432.

32) Duesenberry, 1952: 1-2.

adlandırılan bu durumda insanlar, herhangi bir amaç ile yüksek kaliteli malları tüketmenin çekici ve önemli olduğuna inanmaktadırlar.[33] İktisadi depresyon zamanlarında bireylerin daha önceki tüketim seviyelerini azaltmaya karşı neden dirençli oldukları, "gösteriş etkisi" faktörü ile açıklanabilmektedir. Ortalama tüketim eğilimi, gelire, tasarruf için kültürel baskıya ve komşuya göre daha iyi pozisyonu sağlayacak miktar kadar tüketim için kültürel baskıya bağlı olmaktadır.[34]

Duesenberry'e göre toplumun başlıca sosyal amaçlarından biri daha yüksek yaşam standardına ulaşmaktır. Hayat standardını geliştirmenin amaç olduğu bir toplumda, özsaygıyı devam ettirmek, daha yüksek kalitede mallara sahip olmaktır.[35] Birey, statüsünün sembolü olarak kullandığı malları gördüğü için, bir kere yüksek statülü pozisyonu yansıtan gelir seviyesine ulaştığında, bu sembolleri bırakmaya isteksiz olmaktadır. Bu bağlamda NGH, tüketim fonksiyonunun iktisadî darboğazda yapışkanlığını açıklayarak çok önemli bir katkı sağlamıştır.[36]

Duesenberry, tüketimin cari gelire bağımlı olduğu kadar, geçmiş gelire de bağımlı olduğunun verilerle uzlaştığını tespit etmiştir (Duesenberry, 1952: 82-85). Bunun arkasında yatan sebepler gösteriş etkisi ve yüksek yaşam standardını koruyabilmektir.

Yaşam Boyu Tüketim Hipotezi (YBTH)

YBTH'ye göre, birey sadece cari ve gelecekteki tüketim ve miras olan varlıklardan fayda sağlamaktadır. Hipotezin kalkış noktası, hane halkının tüketim ve tasarruf kararlarının, yaşamları süresince en yüksek faydayı sağlayacak tüketimin ter-

33) Duesenberry, 1952: 27.

34) Hagan, 1955: 51-52.

35) Duesenberry, 1952: 28-29.

36) Hamilton, 2001: 746.

cih edilen dağılımını elde etmede iyi kötü bilinçli bir çabayı yansıtmasıdır. Bireyler yaşamları boyunca elde ettikleri gelire göre, tüketim ve tasarruf kararlarını oluştururlar. Bireyler kendi kullanabilecekleri kaynaklara bağlı olarak faydalarını maksimize ederlerken, ömürlerinin sonuna kadar tercih ettikleri tüketim ihtiyaçlarına ulaşmayı amaçlamaktadırlar.[37]

Bireyin fayda maksimizasyonu, onun kullanılabilir kaynaklarına tabi olmaktadır. Bireyin bu kaynakları, mevcut dönemdeki kazançları, yaşamı boyunca elde edeceği iskonto edilmiş gelecek kazançları ve mevcut net servetinin toplamından oluşmaktadır.[38] Tüketim, beklenen emek geliri, servet ve servetten elde edilen sürekli gelire bağımlı olmaktadır.[39]

Sürekli Gelir Hipotezi (SGH)

SGH'de tüketicilerin bir yıllık zaman periyodu için hesaplanan gelir kavramı sürekli ve geçici iki unsurun toplamı olarak ele alınmaktadır. Benzer şekilde belirli bir dönemde tüketici birimlerinin harcamaları da, sürekli ve geçici unsurların toplamı olarak görülmektedir.[40] Bireyin sürekli tüketimi, faiz oranı, beşeri olmayan servet ve bireylerin zevk ve tercihlerine orantılı olarak belirlenen sürekli gelir tarafından oluşmaktadır.[41] Friedman, geliri geçici ve sürekli unsur olarak ikiye böldüğünden dolayı, ihtiyari mali politikanın etkisiz olacağını ileri sürmektedir. Tüketimin çok küçük bir kısmı cari gelire bağlı hareket ettiği için daha istikrarlı bir sistem öngörülmektedir.[42]

37) Modigliani, Brumberg, 1955: 430; Modigliani, 1966: 162; Modigliani, Tarantelli, 1975: 834.

38) Modigliani, 1963: 56).

39) Modigliani, Tarantelli, 1975: 825.

40) Friedman, 1966: 21.

41) Friedman, 1966: 26.

42) Bunting, 1989: 357).

Planlanan geleceği sürdürebilmek için sabit bir akım olarak düşünülen sürekli geliri, yaşam boyu kaynaklar temsil etmektedir. Eğer cari gelir sürekli geliri aşarsa birey tasarruf etmektedir; eğer cari gelir sürekli gelirin dışında azalırsa, birey borç almaktadır.[43]

YBTH ve SGH'de bireylerin tüketimi üzerinde geçici gelir şokları (geçici vergiler veya vergi indirimleri) ve sermaye kazanç-kayıplarının etkisi çok küçük beklenmektedir.[44] Bu argüman tüketimin iktisat politikaları ile yönlendirilmesi gerektiği durumlarda artan bir öneme sahip olmaktadır.

MGH'de tüketim cari gelirin fonksiyonu olduğu için, bireyin tüketim harcamaları gerektiğinde yürürlüğe konulacak vergi politikası veya faiz oranındaki değişiklikler gibi mali ve para politikalarıyla yönlendirmek mümkün olabilecektir. NGH'de, gösteriş etkisi ve tüketimin sosyal önemine verdiği değer yüzünden bireyin tüketim harcamalarının iktisat politikalarıyla etkilenmesi mümkün olmaktadır. Birey etkileşimde bulunduğu çevresine göre yeteri kadar yüksek kaliteli mal tüketemiyorsa, vergi indirimi veya kredi faiz oranlarının azaltılması gibi iktisat politikaları yoluyla yönlendirilebilecektir.

YBTH ve SGH'de tüketim harcamalarını etkileyen gelir kavramı cari gelirin haricinde istikrarlı bir büyüklük olarak tanımlandığı için, bireylerin zaman içerisinde tüketim kalıpları düzgün bir seyir izlemektedir. Bu nedenle vergi veya faiz oranlarında indirim sonucu oluşacak gelirdeki geçici değişiklikler, bireyin tüketim harcamaları üzerinde etkili olmayacaktır.

Ampirik Çalışmalar ve Politika Çözümlemesi

Tüketim teorilerinin ampirik çalışmalar ile test edilmesi sonucunda elde edilen bulgular, teorilere yeni katkılar yaparak,

43) Patnaik, 1997: 521.

44) Jappelli, 2005: 174.

iktisat politikalarının özellikle depresyon dönemlerinde faydalı sonuçlar elde edip edemeyeceğini göstermiştir.

YBTH'nin test edildiği ampirik çalışmalarda, kredi piyasaları kısıtlamaları yüzünden yaşam boyu gelirin dağıtılmasında problemlerin yaşandığı ve gelir ile cari tüketim harcamaları arasında korelasyon olduğu[45]; tüketimin cari gelire aşırı duyarlı olduğu[46]; genç ailelerin ve emeklilerin artan oranda tasarruf etmeye eğilimli olmaları ve servetin nesiller arası transferinin önemli olması[47] gibi sebepler yüzünden geçerliliği sorgulanmıştır. SGH ise, bireylerin beklenmedik gelirleri harcamaları ve geçici gelirin marjinal tüketim eğiliminin normal gelirin marjinal tüketim eğiliminden düşük olmaması[48]; sermaye piyasalarının mükemmel işlememesi ve bireylerin likidite kısıtlı olmaları[49] gibi nedenler ile ret edilmiştir. YBTH ile SGH'nin birlikte ele alınıp test edildiği bir çok araştırma da mevcuttur. Bu yönde yapılan ampirik çalışmalarda, kredi piyasalarının kusurlu olması ve likidite kısıtlılığı yüzünden bireylerin yaşam boyu tüketimlerini ayarlayamamaları[50]; beklenen gelir değişmeleri karşısında bireylerin tüketim harcamalarında değişiklik yapmaları ve likidite kısıtlı olmaları[51]; kısa dönemdeki gelir değişikliklerine tüketici harcamalarının aşırı duyarlı olması[52]; bireylerin geçici vergi değişikliğinde tüketim harcamalarını değiştirmeleri[53] gibi elde edilen bulgular neticesinde iki hipotezin de geçerliliği ret edilmiştir. Tüketim, gecikmeli tüketim ve gelir arasında istatiksel olarak anlamlılığın

45) Thurow, 1969: 324-329.

46) Blundell, Browning ve Meghir, 1994: 57-74.

47) Baranzini, 2005: 109-110.

48) Bodkin, 1959: 613-614.

49) Hayashi, 1982: 895.

50) Patnaik, 1997: 522.

51) Wilcox, 1989: 300-303.

52) Bernanke, 1985: 41-63.

53) Blinder, 1981: 26-45.

olduğu durumlarda SGH geçerli kabul edilmemiştir.[54] Yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarına göre, YBTH-SGH sermaye piyasalarının mükemmel işlemediği, bireylerin likidite kısıtlı ve miyopik olduğu ve gelir belirsizliğinin olduğu bir ekonomik çevrede geçerliliğini yitirmektedir.

Keynesgil tüketim teorisini destekleyecek şekilde elde edilen bulgulara göre, tüketim cari gelire aşırı duyarlılığı yüzünden SGH'nin geçerli olmadığı kanıtlanmıştır.[55] Tüketimin cari gelirin yanı sıra gelecekte beklenen gelire de aşırı duyarlılık göstereceğinin kanıtlanması[56] para ve mali politikalar ile toplam talebin etkilenebileceğini göstermektedir. Türkiye'de hanehalkı tüketiminin cari gelirine karşı aşırı duyarlı olup olmadığı yönünde yapılan ampirik çalışmada, Keynesgil görüşü destekleyen sonuçlar elde edilmiştir.[57]

Tüketimin cari gelire aşırı duyarlılığının sebepleri tüketim davranışının yaşam boyu özellik taşımaması, reel faiz oranındaki değişiklikler, belirsizlik, kredi kısıtlamaları[58], likidite kısıtlılığı, miyopik tüketici davranışı[59] ve kamu borçları[60] olarak tespit edilmiştir. Tüketimin cari gelire aşırı duyarlı olması, Keynesgil tüketim teorisini desteklediği gibi, hükümetlerin iktisat politikaları ile toplam talebi yönlendirebileceğini de açıklamaktadır.

Reel gelirdeki değişiklikler hızlı ve tamamen tüketimde değişikliklere sebep olduğundan, örneğin vergi oranlarındaki değişiklikler ile gelirin değiştirilebilmesi, konjonktürel iktisat politikaları için önemli bir politika aracı olarak toplam talebi

54) Christiano, Eichenbaum ve Marshall, 1991: 397-398.

55) Flavin, 1981: 1006.

56) Antzoulatos, 1994: 323-327; Antzoulatos, 1997: 539-541.

57) Vardareri, 2007: 149-155.

58) Madsen, McAleer, 2000: 232-233.

59) Flavin, 1985: 135; Perez, 2000: 43.

60) Pozzi, Heylen ve Dossche, 2004: 631.

değiştirebilecektir.[61]

Tüketim üzerinde para politikası iki temel kanal yolu ile etki eder. Birincisi servet ve faiz oranlarındaki değişiklikler, ikincisi ise likidite kısıtlılığındaki değişiklikler ile gerçekleşir.[62] Geleneksel Keynesgil analizde kısa dönemde toplam talepteki artış yapışkan ücretler, yapışkan fiyatlar ve geçici yanlış algılamalar sebebiyle ulusal geliri artırır. Bu bağlamda ekonomi bir resesyon ile karşı karşıya kaldığında, vergi indirimi politikası veya hükümet harcamalarındaki artış, Keynesgil analiz çerçevesinde toplam talebi artırmak amacıyla gerekli olmaktadır.[63] Hükümetler kısa dönemde, likidite kısıtlı hanehalkı tarafından yapılan tüketim harcamalarını ve düşük gelirli hanehalkı tarafından yapılan dayanıklı tüketim malları harcamalarını etkileyerek toplam talebi kontrol edebilir.[64]

İktisat teorisinde Keynesgil devrim yer almıştır ve bu iktisat politikası yapımını derinden etkilemiştir.[65] Wray'a göre, '*Genel Teori*' ekonomi politikası hazırlayanlar için kesinlikle bir el kitabı değil; kapitalist ekonomide istihdam, faiz ve paranın genel bir teorisidir. '*Genel Teori*'deki politika önerileri gayet geneldir. Keynes genel olarak kitabı haricinde heryerde çok daha özel spesifik politika önerileri geliştirmiştir.[66] Tobin ise, Büyük Depresyondan bu yana 1980'lerde Keynes'in teşhis ve reçetelerinin daha inandırıcı ve güvenilir olduğunu belirtmektedir. Keynesgil analiz ve politikanın depresyon zamanında canlandırıcı etkisi olabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre Keynesgil fikirler önemli bir yere sahip olacaktır.[67]

---

61) Hall, Mishkin, 1982: 480.

62) Dolde, Tobin, 1971: I.3.

63) Elmendorff, Mankiw, 1999: 1628.

64) Hayashi, 1982: 912.

65) Tomlinson, 1984: 261.

66) Wray, 1994: 297.

67) Tobin, 1983: 5-6.

Friedman Keynes'in *Genel Teori*'yi yazdığı döneme dikkat çekmektedir. Keynes Büyük Depresyonun dünya çapında yaşandığı 1930'lu yıllarda temel problemler için bir çözüm arayışındaydı. Diğer ülkelerde olduğu gibi İngiltere için, durgunluk, yüksek oranlı işsizlik ve hükümetin işsizlik parasına bağımlı olan büyük miktarda aileler bulunmaktaydı. Bu şartlar altında çok acil olarak sorunların nasıl çözüleceği temel problem olmaktaydı.[68] Friedman'ın özellikle belirttiği *Genel Teori*'nin yazıldığı dönemin sorunları, günümüz dünyasında daha sıklıkla yaşanan ekonomik sorunlardır. Son yaşanan kriz ile birlikte piyasaların kendiliğinden dengeye ulaşamayacağı ve acilen hükümetlerin piyasalara müdahale etmesinin gerekli olduğu daha net anlaşılmaktadır. Zaten 2007 krizi ile mücadele de baş aktör hükümetler olmuştur. Hükümetler 2008'den bu yana sürekli ve yüksek oranlı olarak piyasa aktörlerine destek olmaktadırlar.

Hükümetin ekonomiye müdahaleleri, tam istihdama ulaşmak ve bunu sürdürebilmek için gerekli olmaktadır.[69] Hükümetin mali politika aracı olarak kullandığı, bütçe açığı veya vergi oranlarındaki değişikliklerin potansiyel ekonomik etkilerinin ne olacağını tespit edebilmek için, kamu politikası oluşturulurken, bireylerin tüketim kararlarını nasıl aldığını anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda tüketimin toplam gelire göre daha az oynak olup olmadığı önemlidir. Geleneksel görüşte bireyler tüketim kararlarını kısa dönemli değil, uzun dönemli elde edecekleri gelire göre verirler ve beklenmeyen gelir değişiminde tüketim harcamalarını değiştirmezler. Ancak, tüketimin gelire göre daha fazla oynak olduğu yöndeki araştırmalar, geleneksel görüşün ekonomik gerçekler karşısında yetersiz kaldığını göstermektedir.[70] Hükümetler, vergileme

68) Friedman, 1997: 6-7.

69) Arestis, Sawyer, 1998: 192.

70) Christiano, 1987: 2-3.

ve hükümet harcamaları arasında tercihler ile, yeterli toplam talep seviyesini sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bütçe açıkları ve faiz oranı arasındaki ilişkinin zayıf olduğu yönündeki kanıtlar nedeniyle, bütçe açıklarının özel yatırımları dışladığı (crowding out etkisi) yönündeki argüman geçerli olmamaktadır.[71]

Keynesgil görüşte ekonomi depresyona girdiği zaman, toplam talepteki bir artış, reel üretimi artırdığı gibi, refahı da artırıp ekonomik dengesizliği düzeltmeye doğru yönlendirmektedir.[72] Politika araçları toplam talebi etkiler ve toplam harcamalar tek başına bütün rahatsızlıkları tedavi edebilir. Mali politika araçları en azından kısa dönemde, istihdam ve toplam üretimi uyarabilecek kapasiteye sahip olmaktadır.[73] Ayrıca belirtmek gerekir ki, hükümet harcamalarının kompozisyonu (tüketim, yatırım, askeri harcama) önemlidir. Kamu yatırım harcamasının üretim artışını uyarıcı etkisi büyüktür.[74]

Gayri iradi işsizlik, işçilerin aşırı ücret isteklerinden dolayı değil, firmaların üretimlerini satamayacakları beklentilerinden dolayı istihdam etmeyi niyetlenmemeleri sonucu gerçekleşmektedir. '*Genel Teori*'nin amacıda emeğin tam istihdam edilmesine karşılık gelen seviyenin altında gerçekleşen efektif talep yetersizliğini açıklamaktadır.[75] Carvalho ve Lopez'e göre, iktisadî kriz başladığında toplam talebi desteklemek için kamu harcamalarına önemli bir rol verilmiştir. Keynesgil politikaların ana amacı ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve krizleri önlemektir. Bu bağlamda tam istihdamı sürdürmek için, genişleyici parasal ve mali politikalar temel araçlar olmaktadır.[76]

---

71) Arestis, Sawyer, 1998: 187.

72) Olson, 1989: 377.

73) Cunningham, Vilasuso, 1994: 188.

74) Cunningham, Vilasuso, 1994: 192.

75) Carvalho, Lopez, 2007: 7.

76) Carvalho, Lopez, 2007: 11-12.

Değerlendirme

Keynesgil teoride istihdamın ve refahın arttırılmasında tüketimin özel bir yeri vardır. Keynes'e göre tüketim eğiliminin zayıf olması, tam istihdam koşullarında olmadıkça sermaye gelişimini engeller. Ona göre tam istihdamı sağlamak için devletin geleneksel fonksiyonlarının artması gerekmektedir ancak bu hiçbir zaman özel teşebbüs alanının daralması manasında değildir. Devletin fonksiyonlarındaki gelişme tüketim eğilimi ile yatırım teşvikini karşılıklı şekilde ayarlayacaktır. Devletin ekonomiye müdahalesi bireysel teşebbüsün başarısı için bir ön koşul olarak görülmektedir.

Tüketim fonksiyonuna ekonomik analizlerde temel bir rol vermek, ilk kez olarak Keynes'in "*Genel Teori*"sinde yer almıştır. Keynes'in tüketim ve tasarruf fonksiyonunda belirleyici değişken olarak faiz oranı yerine geliri kullanması ekonomik düşüncede bir devrim olarak görülür. Keynes'e göre bütün ekonomik faaliyetlerin tek amacı ve sonucu tüketimdir ve istihdam olanakları toplam talebin boyutu ile sınırlıdır. Serbest piyasa ekonomisi genel olarak tam istihdamı sağlamaz. Bu durumda makro iktisadî şartların iyileşmesi için devletin uygulayacağı politikaların önemi artmaktadır.

Tüketim teorilerini test etmek için yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarına göre, YBTH-SGH sermaye piyasalarının mükemmel işlemediği, bireylerin likidite kısıtlı ve miyopik olduğu ve gelir belirsizliğinin olduğu bir iktisadî çevrede geçerli değildir. Tüketim istikrarlı bir gelir büyüklüğü yerine, istikrarsız bir gelir büyüklüğünden etkilenmektedir. Tüketimin cari gelire karşı aşırı duyarlı olduğunun tespit edilmesi, iktisat politikası uygulamalarının toplam talep üzerinde etkili olacağını da göstermektedir.

Ekonomide sıklıkla karşılaşılan sorunlar olan tam istihdamın sağlanamaması ve krizler ile mücadelede toplam talep yönetimli politikalar etkili olacaktır. Tüketim eğilimi dolayısıyla

toplam talep üzerinde yönlendirici etki, vergi oranı değişiklikleri, faiz oranı değişiklikleri ve kamu yatırım harcamaları gibi araçlar ile sağlanabilir. 2008 krizinde de gözlemlendiği gibi, krizle ve beraberinde getirdiği sorunlar ile mücadelede devletler, mali ve parasal politika araçlarını etkin bir biçimde kullanmışlar ve halen de kullanmaya devam etmektedirler. Ekonomik durgunluktan çıkmak ve piyasaları canlandırmak için toplam talebi uyarıcı politikalar en etkili araçlardandır. Devletin yönlendirdiği mali ve parasal politikaların desteğiyle tüketimi canlandırmak; ve böylelikle tüketim eğiliminin uyardığı yatırım artışı sonucu işsizlikle ve durgunlukla savaşmak mümkün olabilecektir. Ekonomi depresyona girdiği zaman, toplam talepteki bir artış, reel üretimi artırdığı gibi, refahı da artırıp ekonomik dengesizliği düzeltmeye doğru hareketi başlatmaktadır.

Gelecekte ortaya çıkacak sorunlara göre Keynesgil teori ve politikalar hakkında tartışmalar devam edecektir. Ancak uygulamada ekonomik sorunlar ile mücadelede elde edilen başarılar Keynesgil görüşü hep gündeme getirip, haklı çıkaracak gibi gözükmektedir.

Kaynakça

Ando, Albert, Franco Modigliani (1963). "The Life Cycle Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests". *The American Economic Review*, Vol.53, ss.55-84.

Antzoulatos, Angelos A. (1994). "Borrowing Constraints, Income Expectations and the Euler Equation: Theory and Evidence". *Economics Letters*, 45, ss.323-327.

_____ (1997) "On the Excess Sensitivity of Consumption to Information about Income". *Journal of Macroeconomics*, Summer, Vol.19, No.3., ss.539-553.

Arestis, Philip and Malcolm Sawyer (1998). "Keynesian Economic Policies for The New Millennium". *The Economic Journal*, Vol.108, ss181-195.

Baranzini, Mauro (2005). "Modigliani's Life-Cycle Theory of Savings Fifty Years Later". *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, Vol.58, No.233/234, ss.109-172.

Bernanke, Ben S. (1985). "Adjustment Costs, Durables, and Aggregate Consumption". *Journal of Monetary Economics*, Vol.15, ss.41-68.

Blundell, Richard, Martin Browning and Costas Meghir (1994). "Consumer Demand and the Life-Cycle Allocation of Household Expenditures". *Review of Economic Studies*, Vol.61, No.1, ss.57-80.

Bodkin, Ronald (1959). "Windfall Income and Consumption". *The American Economic Review*, Vol.49, No.4, ss.445-447.

Buntig, David (1989). "The Consumption Function 'Paradox'". *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol.11, no.3, ss.347-359.

_____ (2001). "Keynes'Law and Its Critics". *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol.24, No.1, Fall, ss.149-163.

Carvalho, Fernando J. Cardim de (2009). "Keynes and The Reform of The Capitalist Social Order". *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol.31, No.2, ss.191-211.

Carvalho, Fernando J. Cardim de and Julio Lopez G. (2007). "Are Full Employment Policies Obsolete?". *International Journal of Political Economy*, Vol.36, No.3, ss.5-23.

Christiano, Lawrence J. (1987). "Why is Consumption Less Volatile Than Income". *Ouarterly Review*, Federal Reserve Bank of Minneapolis, Vol.11, No.4, ss.2-20.

Christiano, Lawrence J., Martin Eichenbaum, David Marshall (1991). "The Permanent Income Hypothesis Revisited". *Econometrica*, Vol.59, No.2, ss.397-423.

Cunnigham, Steven R. and Jon Vilasuso (1994). "Is Keynesian Demand Management Policy Still Viable?". *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol.17, No.2, ss.187-210.

Dolde, Walter and James Tobin (1971). "Wealth, Liquidity and Consumption". *Cowles Foundation Discussion Paper* No.311, Yale University.

Duesenberry, James Stemble (1952). *Income, Saving and The Theory of Consumer Behavior*. 2nd ed., Cambridge: Harvard University Press.

Elmendorf, Douglas W. and N. Gregory Mankiw (1999). "Government Debt". *Handbook of Macroeconomics*, Volume 1, ed. J.B. Taylor and M. Woodford, Elsevier Science B.V., ss.1615-1669.

Flavin, Marjorie (1981). "The Adjusment of Consumption to Changing Expectations About Future". *The Journal of Political Economy*, Vol. 89, No.5, s.974-1009.

Flavin, Marjorie (1985). "Excess Sensitivity of Consumption to Current Income: Liquidity Constraints or Myopia?". *Canadian Journal of Economics*, Vol.18, ss.117-1136.

Friedman, Milton (1966). *A Theory of The Consumption Function*. 4th ed., Princeton: Princeton University.

_____ (1997). "John Maynard Keynes". *Economic Quarterly*, Federal Reserve Bank of Richmond, Vol. 3, No.2, ss.1-23.

Furceri, D. and A. Mourougane (2009). "Financial Crises: Past Lessons and Policy Implications", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 668, pp.1-50

Guthrie, Harold W. (1963). "An Empirical Evaluation of Theories of Saving". *The Review of Economics and Statistics*, Vol.45, No.4, ss.430-433.

Hall, Robert E., Frederic S. Mishkin (1982). "The Sensitivity of Consumption to Transitory Income: Estimates from Panel Data on Households". *Econometrica*, Vol.50, No.2, ss.461-482.

Hamilton, David (2001). "Comment Provoked by Mason's 'Duesenberry's Contribution to Consumer Theory'". *Journal of Economic Issues*, Vol.35, No.3, ss.745-747.

Hayashi, Fumio (1982). "The Permanent Income Hypothesis: Estimation and Testing by Instrumental Variables". *The Journal of Political Economy*, Vol.90, ss.895-916.

Jappelli, Tullio (2005). "The Life-Cycle Hypothesis, Fiscal Policy and Social Security". *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, Vol.58, ss.173-186.

Keynes, John M. (1970). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, 16th ed., London and Basingstoke: MacMillan and Co Ltd.

Madsen, Jakob B. ve Michael McAleer (2000). "Direct Tests of the Permanent Income Hypothesis under Uncertainty, Inflationary Expectations and Liquidity Constraints". *Journal of Macroeconomics*, Vol. 22, No. 2, ss.229-252.

Mankiw, N. Gregory (1989). "Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective". *Journal of Economic Perspectives*, Vol.3, No.3, ss79-90.

Mason, Roger (2000). "The Social Significance of Consumption: James Duesenberry' s Contribution to Consumer Theory". *Journal of Economic Issues*, V.34, ss.553-572.

Modigliani, Franco (1966). "The Life Cycle Hypothesis of Saving, the Demand for Wealth, and the Supply of Capital". *Social Research*, Vol.33, No.2, ss.160–217.

Modigliani, Franco, and Richard Brumberg (1954)."Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data," in *Post-Keynesian Economics*, ed. by Kenneth K. Kurihara, London: George Allen and Unwin Ltd., ss. 388–436.

Modigliani, F. and E. Tarantelli (1975). "The Consumption Function in a Developing Economy and The Italian Experience". *The American Economic Review*, Vol.65, No.5, ss.825-842.

Olson, Mancur (1989). "A Microeconomic Approach to Macroeconomic Policy". *The American Economic Review*, Vol.79, No.2, ss.377-381.

Patnaik, Ila (1997). "Poverty, Excess Sensitivity and the Permanent Income Hypothesis: Evidence from a Developing Country". *Applied Economics Letters*, Vol.4, I.8, ss.521-524.

Perez, Stephen J. (2000). "Myopia, Liquidity Constraints, and Aggregate Consumption: What Do The Data Say?". *Economics Letters*, 67, ss.43-48.

Pozzi, Lorenzo, Freddy Heylen and Maarten Dossche (2004). "Government Debt and Excess Sensitivity of Private Consumption: Estimates from OECD Countries". *Economic Inquiry*, Vol.42, 4, ss.618-633.

Smith, Adam (2002). *Ulusların Zenginliği*, Cilt 2, (Çev. Tanju Akad), İstanbul:Alan Yay.

Thurow, Lester C. (1969). "The Optimum Lifetime Distribution of Consumption Expenditures". *The American Economic Review*, Vol.59, No.3, ss.324-330.

Tobin, James (1983). "Keynes' Policies in Theory and Practice". *Challenge*, Vol.26, I.5, ss.5-11.

Tomlinson, J.D. (1984). "A 'Keynesian Revolution' in Economic Policy-Making?". *Economic History Review*, Vol.37, I.2, ss.258-262.

Vardareri, Azize Demet. "Tüketimin Cari Gelire Aşırı Hassasiyeti: Türkiye Uygulaması (1988-2005). (Basılmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

Wray, L. Randall (1994). "Is Keynesian Policy Dead After All These Years?". *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol.17, No.2, ss.285-306.

Wilcox, David (1989). "Social Security Benefits, Consumption Expenditure, and the Life Cycle Hypothesis". *The Journal of Political Economy*, V.97, N.2, ss.288-304.

Zagler, Martin (2004). "A New Look at Old Issues: Keynesian Unemployment Revisited". *International Review of Applied Economics*, Vol.18, No.2, ss.209-224.

GENEL TEORİ VE REEL ÜCRET - İSTİHDAM

Selman Yılmaz

1.1. *Genel Teori*'de Beklenti - İstihdam

Genel Teori, 1929 dünya iktisadî krizi sonrasında 1936 yılında John Maynard Keynes tarafından ekonomik teori ve politika sorunlarının çözümü için yayınlamıştır (*Higgins Wrigt, 1998:8290*). Keynes'in ana teması fiyat sistemi ile yönlendirilen piyasa ekonomisinin işsizlik ve enflasyona neden olma eğilimine yol açtığıdır (*Frey,1978:72*). Kriz sonrası yayınlanan bir eser olmasına rağmen krizlerin çözümü olarak görülmüştür.

Bölgesel ve küresel olarak iktisadî krizler günümüz dünyasında gerçekleşmeye belli dönemler halinde devam etmektedir. İktisadi krizlerin tekrarlanma veya sürekliliği tehdidi, küresel ekonomiyi oluşturan ekonomik birimleri daimi olarak olumlu veya olumsuz beklentiler içerisinde bulunmalarına neden olmaktadır. İktisadi birimlerin bu beklentileri bazı durumlarda iktisadî krizleri derinleştirirken bazı durumlarda da iktisadî krizlerin etkisini hafifleterek iktisadî krizlerde çıkış yolunu oluşturmaktadırlar.

Beklentiler, piyasalarda bazen kısa dönemde çok hızlı olarak bazen de uzun dönemde çok yavaş bir şekilde değişebilen öngörülerdir. Her iki durum da beklentiler, bulundukları ekonomik

ortama göre olumlu veya olumsuzluklar yarabilmektedirler.

İktisadi olarak beklenti; ekonomik birimlerin iktisadî değişkenlerin gelecekte alabilecekleri değerlere ilişkin öngörüleri olarak tanımlanmaktadır. Bu öngörülerin tahmin edilmesindeki en önemli iki sorun, belirsizlik ve risk faktörleridir. Belirsizlik olayların gerçekleşme olasılığının bilinmediği durumu ifade ederken risk ise alınan iktisadî kararlar sonucu zarara uğrama durumunu içermektedir. İktisadi birimlerin iktisadî değişkenler ile ilgili beklentilerinin belirsizlik ve risk faktörlerinden arındırıldıkları oranda gerçekleşme oranı yükselmektedir. Belirsizlik ve risk faktörlerinin yoğunlaştığı ekonomilerde iktisadî krizlerin gerçekleşme ihtimalleri artmaktadır.

Genel Teori'de Keynes, belirsizlik ve risk faktörleri arasında yüksek derecede kendine özgü anlamlı bir ilişki olduğunu ama birbirlerinden farklı iki kavram olduklarını ifade etmektedir.[1] Keynes, risk faktörü tarafından belirsizlik faktörünün üretilebileceğinden söz etmekte ve belirsizliğin piyasalar üzerinde önemli derecede bir etkisinin olduğunu savunmaktadır.[2] Belirsizlik ortamında alınacak iktisadî kararlar sonucunda risk yüzdesi çok yükseleceği için Keynes geleceğin belirsiz olduğu ekonomik ortamlarda (*özellikle uzun dönem beklentiler söz konusu ise*) ekonomik birimlerin harcama kararlarını erteleyeceklerini belirtmektedir.[3] Ekonomik birimlerin harcama kararlarını ertelemeleri aynı zamanda yatırım seviyesinin de gerilemesi anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile ekonomideki belirsizlik ortamı ekonomideki toplam yatırım seviyesinin azalmasına neden olmaktadır. Belirsizlik ortamı yatırım seviyesini düşmesine neden olur iken risk de özellikle finansal varlıklar üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta dolaylı olarak

1) Fontana-Gerrard, *2004:626.*

2) Weatherson, *2002:61.*

3) Filho, *2004:18.*

da yatırımlar üzerinde etkili olmaktadır.

Beklentilerin, belirsizlik ve risk faktörleri çerçevesinde oluşması yatırım kararlarını ve uygulamasını doğrudan etkilemektedir. Bir başka ifade ile Keynes'e göre yatırım hacmini belirleyen etkenler olan sermaye mallarının maliyeti, yatırımdan beklenen parasal getiri ve faiz oranı[4] yanında beklentiler de çok önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Keynes'e göre yatırım, makro ekonomik dengenin en önemli iktisadî değişkenidir. Sadece yatırımlardaki reel artışlar diğer iktisadî değişkenleri etkileyebilecek güce sahip bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı yatırımlar toplam arzı doğrudan belirleyebilmektedir. Keynes'e göre toplam arz, milli gelir ve istihdamdan oluşmaktadır.

Beklentilerin istihdam ile ilişkisi bu noktada doğmaktadır. Keynes'e göre beklentiler, yatırımlar üzerinden istihdamı etkilemektedir.* Keynes, talep yönlü iktisat politikalarına önem vermekte ve toplam talebi arttırıcı politikaların uygulanması görüşünü benimsemektedir. Toplam talebin de özel tüketim, özel yatırım, kamu harcamaları ve net ihracattan oluştuğunu belirtmektedir. İktisadi birimlerin toplam talep üzerindeki beklentileri, toplam harcamaları etkilemektedir. Beklentilerin olumlu olması durumunda harcamaların arttığı olumsuz olduğu durumlar da ise azaldığı görülmektedir. Keynes'e göre beklentilerin olumlu olması makro ekonomik denge için istenilen bir durumu ifade etmektedir. Ancak beklentilerin olumsuz olduğu durumlarda toplam harcamalar ve dolayısı ile toplam talep azalmaktadır. Keynes'e göre bu gibi durumlarda kamu ekonomiye müdahale etmelidir. Bu müdahale ilk önce psikolojik (*kamunun beklentileri olumlu yönde yönlendirmesi*) daha sonra

* Emek piyasasının kendi içindeki dengenin oluşmasında da beklentilerin etkisi bulunmaktadır. Bu durum reel ücret - işsizlik başlığı altında analiz edilecektir.

4) Yılmaz, 2006: 86-87.

da reel otonom harcamalarını arttırıcı şekilde olmalıdır.

Toplam talep üzerindeki beklentiler doğrudan toplam arzı etkileyeceği için beklentiler istihdam üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu özellik Keynes'e göre ekonomiyi oluşturan piyasaların bir bütün olmasından bir başka ifade ile birbirleri ile karşılıklı etkileşim halinde olmalarından kaynaklanmaktadır.

1.2. *Genel Teori*'de Reel Ücret - İşsizlik

Keynes'in iktisadî analizi; işsizlik, durgunluk ve enflasyona neden olan toplam yurtiçi üretimin yani gayri safi yurt içi hasılanın satın alma miktarındaki dalgalanmaları üzerinde yoğunlaşmaktadır.[5] Bu satın alma miktarındaki dalgalanma ise talep yetersizliğine neden olmaktadır. Talep yetersizliği de Keynes'e göre makro ekonomik dengede eksik istihdam dengesini meydana getirmektedir. Keynes, eksik istihdam ile meydana gelen işsizlik ile eksik rekabet arasında da güçlü bir bağlantı bulunduğunu belirtmektedir (*Grandmont, 1989:273*).

Keynes'e göre emek talebi reel ücretin azalan bir fonksiyonudur. Emek talebi fonksiyonu aşağıdaki gibidir.

$$L_D = f(W/P) \qquad f_1 < 0 \qquad (1)$$

Girişimciler emek talebini emeğin marjinal verimine göre kâr maksimizasyon amaçlı yapmaktadırlar.

Keynes'e göre emek arzı, emek piyasasında iki farklı durumda meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi nominal ücretlerin azalma yönünde esnek olmaması (*para aldatmacası*), ikincisi ise emek arzının reel ücrete bağlı olması durumlarıdır.

Emek arzının bu iki durumu Keynes'e göre birbirinin alternatifi olarak görülmektedir. Nominal ücretlerin azalma yönünde esnek olmaması emek arzının nominal ücretlere bağlı olduğunu göstermektedir. Bu durumda emek arzı nominal üc-

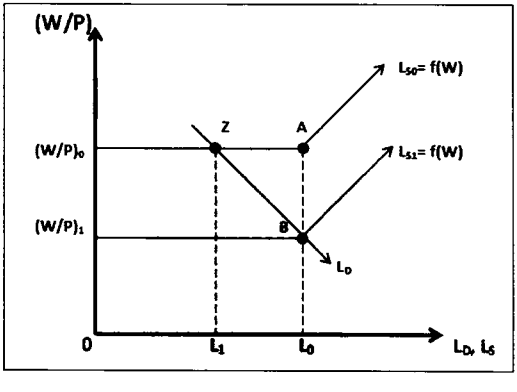
5) Hyman, 1997:598.

retlerin artan bir fonksiyonu olmaktadır ve aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$L_S = f(W) \qquad f_1 > 0 \qquad (2)$$

Emek arzı sahipleri emek piyasasında iki numaralı fonksiyon uyguluyorlar ise Keynes'e göre para aldatmacasına düşmüşler demektir. Bir başka ifade ile emek arzı sahipleri, nominal ücretlerin azaltılmasına tepki gösterirken fiyatlar genel düzeyinin artmasına tepki göstermediklerinden emek piyasasında reel ücretlerin seviyesi düşmüş olmaktadır. Bu durumda emek piyasasında istek dışı işsizlik ortaya çıkmaktadır.[6] Bu durum aşağıdaki şekil-1'de ifade edilmektedir.

Grafik-1'de görüldüğü üzere $(W/P)_0$ reel ücret seviyesinde emek arzı $0L_0$'dır ve yatay bir durumda yer almaktadır. Tam istihdam noktası olan A noktasına gelindikten sonra bu ücret düzeyinde L_0 emek arzı duracak ve nominal ücretlerin artması ile tekrar emek arzı yükselecektir. A noktasından sonra emek arz doğrusu bir büküm halini alarak L_{S0} emek arz fonksiyonunu oluşturacaktır. Z noktası ise emek arz ve talebinin

Şekil - 1

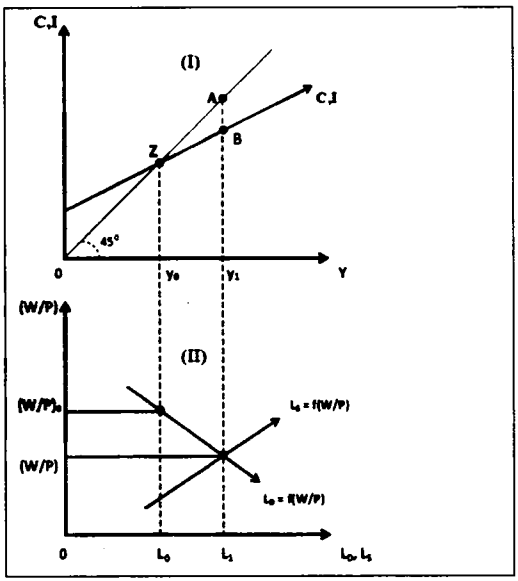
6) Yılmaz, 2006:74.

kesiştiği istihdam düzeyinin belirlendiği denge noktasıdır. Bu denge noktası L_1 seviyesindeki eksik istihdam denge noktasını oluşturmaktadır. Zira L_0-L_1 farkı kadar bireyler $(W/P)_0$ reel ücret seviyesinde çalışmak istemekte ama iş bulamamaktadır. Yani L_0-L_1 istek dışı işsizlik meydana gelmiş durumundadır. Emek piyasasında tam istihdam dengesi meydana gelebilmesi için ise bu ilk durumda emek talebi eğrisi ile emek arz eğrisi A noktasında birbirlerini kesmiş olması gerekmektedir.

Keynes'e göre tam istihdam dengesinin tekrar kurulabilmesi için toplam talebin arttırılması gerekmektedir. Toplam talep arttırıldığı zaman fiyatlar genel seviyesi yükselmekte ve reel ücretler $(W/P)_1$ seviyesine düşmektedir. Bu durumda emek arzı eğrisi de $(W/P)_1$ seviyesine düşmekte ve yeni denge B noktasında oluşmaktadır. B noktasındaki yeni denge artık emek piyasasında tam istihdam dengesi oluşturmaktadır.

Emek arzının reel ücrete bağlı olması ise aşağıdaki fonksiyon ile ifade edilmektedir.

$$L_S = f(W/P) \qquad f_1 > 0 \qquad (3)$$

Şekil - 2

Emek arzı üç numaralı fonksiyona göre reel ücretin artan bir fonksiyonu durumundadır. Keynes'e göre emek piyasasında $L_S = f(W/P)$ fonksiyonu geçerli ise nominal ücretler esnektir. Emek arzı sahipleri nominal ücretleri belirlerken reel ücreti arttırmak veya aynen korumayı amaçlıyorlar ise nominal ücret artışları fiyatlar genel düzeyi artışlarını belli bir gecikme ile izleyecektir anlamına gelmektedir. Ancak Keynes bu durumda emek piyasasında tam istihdam denge noktasına ulaşılamayacağını ifade etmektedir.

Şekil-2'de I. panelde görüldüğü üzere y_0 milli gelir düzeyinde toplam talep toplam arza eşit bulunmaktadır. Keynes'e göre Z noktasında beklentiler gerçekleşmiştir. Şekilin II. panelinde ise L_1–L_0 farkı kadar istek dışı işsizliğin olduğu görülmektedir. II. panelinde emek arzı emek talebinden büyük olduğu için fiyatlar genel düzeyi sabitken nominal ücretler azalacak bu azalış reel ücreti dolayısı ile üretimin marjinal maliyetini düşüreceği için emek talebi artacak ve emek piyasası tam istihdam dengesine ulaşacaktır. Ekonominin tam istihdam seviyesine gelmesi ile üretim artacak ve I. panelinde toplam arz yani milli gelir seviyesi y_0'dan y_1'e yükselecektir.

Keynes, milli gelir seviyesinde meydana gelen bu artışın sadece bir kısmının tüketilebileceğini belirtmektedir. Bir başka ifade ile nominal ücretlerin düşmesi ile istihdamın artması ve buna bağlı olarak toplam arz artışı toplam talepte aynı oranda bir artışla karşılanamayacaktır. Şekil-2'de milli gelir seviyesi y_0'dan y_1'e çıktığı zaman marjinal tüketim eğilimi bir den küçük olduğu için üretimde meydana gelen artışın sadece bir kısmı tüketilecek bir kısmı da (*AB kadar*) stok artışına dönüşecektir.[7] Bu stok artışı ve ekonomideki iktisadî dalgalanmalardan dolayı üreticiler toplam arzı yani üretim seviyesini azaltma yoluna gideceklerdir.[8] Üretimin azalması ile istihdam

7) Savaş, 1984: 47.

8) Atkinson-Oleson, 1998: 1019-1031.

seviyesi de azalacak ve milli gelir seviyesi y_1'den y_0'a istihdam seviyesi de L_1'den L_0'a tekrar gerileyecektir.

Keynes'e göre istihdam, emek piyasasında emek arzının reel ücretin artan bir fonksiyonu olması veya nominal ücretlerin esnek olması (*mal piyasası da dikkate alındığında*) durumlarında ancak geçici süreler ile artabilmektedir. İstihdamın geçici süreler ile artışı sonucunda üretimde meydana gelen artış toplam talep tarafından karşılanmıyor ise stok artışı ile aynı zamanda fiyatlar genel seviyesinin, üretimin ve istihdamın düşmesine neden olmaktadır.

Keynes'e göre istihdam miktarını belirleyen üç faktör bulunmaktadır. Bunlar;

*Temel psikolojik faktörler
- Psikolojik tüketim eğilimi
- Psikolojik likidite davranışları
- Sermaye mallarından gelecekte elde edilecek psikolojik beklentiler

*Emek arzı ile emek talebi arasında yapılan pazarlık sonucu belirlenen ücret seviyeleri

*Merkez bankasının davranışı sonucunda belirlenen para miktarıdır. Yalnız bu faktörler belirlenirken mevcut emek ile teçhizatın nitelik ve niceliği, mevcut teknik rekabet derecesi, tüketicilerin zevk ve alışkanlıkları, farklı yoğunluktaki emeğin denetim ve organizasyon faaliyetlerinin maliyeti, milli gelirin dağılımını belirleyen faktörler ve sosyal yapı veri olarak alınmakta bir başka ifade ile sabit kabul edilmektedir.[9]

Keynes, işsizliğin emek piyasalarındaki etkilerinden çok toplam talep üzerindeki etkileri üzerinde durmaktadır. Bir başka ifade ile emek piyasasındaki eksik istihdam veya tam istihdam dengeleri söz konusu olduğunda bu dengelerin toplam talebi nasıl etkilediği önem arz etmektedir. Toplam tale-

9) Keynes, 2010: 211-212.

bin etkin bir şekilde etkilenebilmesi için emeğini arz etmeye hazır emek arzı fazlalığının olması, toplam arzın esnek olması ve ekonominin durgun olması gerekmektedir. Bu şartlar aynı zamanda Keynes'e göre çarpan mekanizmasının etkin bir şekilde işleyebilmesinin koşulunu da oluşturmaktadır.[10] Bir başka ifade ile Keynes fiyatlar sabitken istihdam ve gelir artışının çarpan etkisi yaratacağını belirtmektedir.[11]

Keynes'e göre ekonomik birimlerin olağanüstü hataları, tam istihdam dengesi ve ihtiyari istihdam; adaletli gelir dağılımının ve servet paylaşımının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmaktadır.[12] Bu olumsuz sonuç da doğrudan toplam talep üzerinde etkisini göstermektedir. Emek piyasasındaki eksik istihdam veya tam istihdam dengelerinin söz konusu olduğu durumlarda bu dengelerin toplam talebi nasıl etkilediği önemli iken aynı zamandan toplam talepte istihdam üzerinde etkili olmaktadır. İstihdamda meydana gelen değişmeler toplam talepteki değişmeler bağlı bulunmaktadır. Toplam talep içindeki mal ve hizmetlerin dağılımı ve toplam talepteki artış veya azalışlar mal ve hizmetlerin istihdam esnekliklerine göre istihdam üzerinde etki yaratabileceklerdir. Örneğin, toplam talepteki artışın önemli bir yüzdesinin yüksek istihdam esnekliği olan mal ve hizmetlere yönlendirilmesi istihdam da önemli artışlara neden olabilecektir. Bunun tam tersi bir durum gerçekleşir ise de makro ekonomik denge için olumsuz yönde bir sonuç meydana gelecektir.

1.3. Emek Piyasaları Açısından Genel Teorinin Günümüzde Uygulanabilirliliği

Dünya ekonomisi son yılların en derin iktisadî krizini yaşadıktan sonra 2012 yılı öncesi ekonomiler, krizden çıkış süreci-

10) Yılmaz, 2006: 89.

11) Gale, 1983: 17.

12) Arestis-Sawyer, 1998: 181.

nin yaygınlaşması ile birlikte ekonomik yapılarını güçlendirecek iktisat politikalarına ağırlık vermektedirler. Bu politikalar sonucu dünya ekonomisi iktisadî büyüme eğilimine girmekte ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin iktisadî büyüme performansları gelişmiş ekonomilerin performanslarının üzerinde gerçekleşmektedir. Beklentiler de yine gelişmekte olan ekonomilerin gelişmiş ekonomilerden daha yüksek bir iktisadî büyüme oranı gerçekleştireceği ama bu iktisadî büyüme oranları her iki ülke grubunda da azalarak artacağı yönündedir.

Ancak, bu iktisadî büyüme oranlarına rağmen emek piyasalarındaki dengesizlik sorunu çözüme kavuşturulamamaktadır. Özellikle gelişmiş ekonomilerdeki işsizlik oranlarının yüksekliği ve bu ülkeler ile ilgili iktisadî büyüme beklentilerinin de azalarak artış göstereceği uzun dönemde işsizliğin bu ülkeler için önemli bir iktisadî sorun olacağını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise işsizlik oranının düşeceği ama bu düşüşün de yeterli seviyelerde olamayacağı beklentisi bulunmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadî kriz sonrası en önemli iki iktisadî sorunu işsizlik ve mali açıklardır. Özellikle mali açıklar sonucu ülke ekonomilerinin önemli ölçüde borç stokları artmıştır. Borç ödeyebilme yeteneğini arttırabilen ekonomilerin kendilerine sağladıkları finansmanı reel yatırımlara dönüştürebildikleri anlaşılmaktadır.

Genel Teori'nin iktisadî krizlerin çözümü olarak görülmesi ve günümüze kadar birçok defa çeşitli şekillerde çeşitli zamanlarda esas alınarak iktisat politikası olarak uygulanması* günümüzde emek piyasaları açısından genel teorinin uygulanabilirliliğini test etmek için bize temel oluşturabilmektedir.

Günümüzde birçok ekonomi eksik istihdam dengesinde bulunmaktadır. Emek piyasalarında emek arzı fazlalılığı bulunan

* Burada değinilmesi gereken bir nokta da Keynes'in görüşlerinin birçok iktisatçı tarafından eleştirilmesidir. Fakat bu başlıkta eleştirilere değinilmeyecektir.

bu ekonomilerde bu fazlalık yani istihdam sorunu artık yapısal bir iktisadî sorun halini almış durumdadır. Kriz sonrası ülkeler iktisadî büyüme eğilimine girmelerine rağmen bu sorunu çözüme kavuşturamamışlardır. İstihdam sorunu bu ülkelerde aynı zamanda düşük gelir ve adaletsiz gelir dağılımı sorununu da beraberinde getirmektedir. Özellikle gelişmiş ekonomilerdeki özel yatırım harcamalarının düşük maliyetli ülkeleri tercih etmeleri ile düşük gelir ve adaletsiz gelir dağılımı etkisi ile özel tüketim harcamalarının azalma eğilimine girmesi toplam talep üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Toplam talep üzerindeki bu olumsuz etkileri en alt seviyeye indirgemek için ekonomiler kamu harcamaları ve net ihracat gelirleri gibi iktisat politikası araçlarını uygulamaya çalışmaktadırlar.

Toplam talep yönünden gelişmekte olan ekonomilerin iktisadî büyüme performanslarının gelişmiş ekonomilerin üstünde yer alması gelişmekte olan ekonomiler için daha avantajlı bir durum meydana getirmektedir. Özellikle özel yatırım ve kamu harcamalarının yüksekliği toplam talebi arttırıcı yönde etkiler yaratmaktadır. Gelişmekte olan ekonomiler bu harcamaları için finansmanı sermaye hareketlerinden ve senyoraj gelirlerinden sağlamaktadırlar. Bir başka ifade ile borçlanma ve enflasyon kaynaklı bir iktisadî büyüme gerçekleştirmektedirler. Bu tür iktisadî büyümenin sermaye hareketleri ve senyoraj gelirleri sonrası reel çıktıları bu ekonomiler için kalıcı sürdürülebilir büyümenin oluşmasını sağlamış olmaktadır. Aksi bir durumda sürdürülebilir bir iktisadî bir büyümeden bahsedilmesi imkansız bir durumu ifade etmektedir.

Dünya ekonomisinde bulunduğumuz ekonomik konjonktür de özellikle emek piyasalarında beklentilerin de önemli bir yeri bulunmaktadır. Emek arzı fazlalığının bulunduğu emek piyasalarında iki tür emek arzı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi işsiz ve yeni bir iş arayan emek arzları, ikincisi de çalıştıkları işleri kaybetmemek için çaba gösteren emek arzlarıdır.

Özellikle ikinci tür emek arz sahipleri fiyatlar genel seviyeleri yükselirken aldıkları nominal ücretlerin sabit kalmasına veya düşürülmesine karşı çıkmamaktadırlar. Çünkü emek piyasaları ile ilgili emek arzının beklentileri bu gibi davranışları rasyonel kılmaktadır. Emek talebi ise reel gelirlerinin artmasına rağmen bu tip ücret politikasını uygulamaya devam etmektedirler.

Keynes'e göre tam istihdam dışındaki her hangi bir seviyede ekonomi doğal dengesinde değildir ve tam istihdam için bir her hangi bir engel de bulunmamaktadır.[13] Ancak Keynes emek piyasasında tam istihdam dengesinin özel bir durum olduğunu[14] bir başka ifade ile ekonominin daima eksik istihdam dengesinde bulunduğunu ifade etmektedir. Keynes'in işsizlik teorisi sunumları da genellikle mutlak ücret ve fiyat yapışkanlığı analizi ile başlamaktadır.[15] Bu bağlamda dünya ekonomilerinin eksik istihdam da bulunması ve bu eksik istihdam dengesinde iktisadî kriz sonrası yaşanan iktisadî büyüme eğilimi Keynes'in görüşleri ile örtüşmektedir.

Keynes'in beklentilere verdiği önem ve beklentiler ile ilgili iki önemli sorun olan belirsizlik ve risk faktörleri ile birlikte yukarıda bahsedilen iki tür emek arzı sahipleri bulundukları psikolojik durum içinde işsiz olanlar yeni bir iş aramakta ve düşük nominal ücretlere ve çalışanlar ise işlerini kaybetmemek için fiyatlar genel seviyeleri yükselirken aldıkları nominal ücretlerin sabit kalmasına veya düşürülmesine razı olmaktadırlar. Ücretlerin yapışkanlık özellikleri iktisadî kriz sonrası emek arzı fazlalılığımn hem miktar hem de oran olarak yükselmesi ile ve yine yukarıda bahsedilen iki ve üç numaralı emek arzı fonksiyonlarının aynı nedenlerden dolayı geçerliliğini yitirdiği görülmektedir.

---

13) Davidson: 1967-569.

14) Arestis-Dunn-Sawyer, 1999: 527-550.

15) Patinkin: 1972-892.

Keynes'e göre istihdam miktarını belirleyen faktörleri günümüz ekonomileri açısından analiz ettiğimizde temel psikolojik faktörlerin, emek arzı ile emek talebi arasında yapılan pazarlık sonucu belirlenen ücret seviyelerinin ve merkez bankalarının davranışı sonucunda belirlenen para miktarının halen istihdam üzerinde etkili oldukları görülmektedir. Bu etkileşim ile toplam talebi arttırıcı politikaların uygulanmasına önem verilir ve özellikle piyasalardaki olumsuz beklentilere kamu müdahalesi söz konusu olur ise (*önce psikolojik daha sonra da reel otonom yatırım harcamalarının artışı yönünde*) toplam talep üzerindeki beklentiler doğrudan toplam arzı etkileyecektir.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde toplam talebi arttırıcı yönde harcamaların arttırılması ve bu harcamaların kaynağı her ne tür olursa olsun eğer çıktıları reel toplam arzı arttırıyor ise sonuçta daha yüksek milli gelir ve dolayısı ile Keynes'e göre daha yüksek istihdam oranı gerçekleşebilecektir.

Kaynakça

Arestis Philip - Sawyer Malcolm; 'Keynesian Economic Policies for the New Millennium', The Economic Journal, Vol. 108, No. 446 (Jan., 1998), s. 181-195

Arestis Philip - Dunn Stephen P. - Sawyer Malcolm; 'Post Keynesian Economics And Its Critics', *Journal of Post Keynesian, Economics*, Summer 99, Vol. 21, Issue 4

Atkinson Glen - Oleson Theodare; 'Commons and Keynes: Their Assault on Laissez Faire', *Journal of Economic Issues*, Dec. 98, Vol. 32, Issue 4, s. 1019-1031

Davidson Paul, 'A Keynesian View of Patinkin's Theory of Employment', *The Economic Journal*, Vol. 77, No. 307 (Sep. 1967), Blackwell Publishing for the Royal Economic Society, s. 559-578

Filho Fernando Ferrari; 'The Concept of Uncertainty in Post Keynesian Theory and in Institutional Economics', *Programa de Seminarios Academicos 5'feira*, Universidade de São Paulo Instituto de Pesquisas Econômicas, Seminário 24-2004/14-10-2004, s. 1-18

Fontana Giuseppe – Gerrard Bill; 'A Post Keynesian Theory of Decision Making under Uncertainty', *Journal of Economic Psychology*, 2004, Vol. 25, s. 619-637

Frey Bruno S.; 'Keynesian Thinking in Politico-Economic Models', *Journal of Post*

Keynesian Economics, Vol. 1, No. 1 (Autumn, 1978), s. 71-81

Gale Douglas; 'Competitive Models with Keynesian Features', *The Economic Journal*, Vol. 93, Supplement: Conference Papers (1983), Published by: Blackwell Publishing for the Royal Economic Society, s. 17-33

Grandmont Jean Michel; 'Keynesian Issues and Economic Theory', *The Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 91, No. 2, 90th Anniversary Symposium: Whither Macroeconomics? (Jun., 1989), s. 265-293

Higgins Anthony - Wrigt J. W.; 'Keynes Antagonist: Correspondence Between Alvin Hansen And Dennis Holme Robertson', *American Economist*, Spring 98, Vol. 42 Issue 1, s. 82-90

Hyman David V., *Economics*, North Carolina State University-1997

Keynes John Maynard, *Genel Teori* (AKALIN Uğur Selçuk, Çev.), Kalkedon Yayınları, İstanbul-2010

Patinkin Don; 'Friedman on the Quantity Theory and Keynesian Economics', *The Journal of Political Economy*, Vol. 80, No. 5 (Sep. - Oct., 1972), The University of Chicago Press, s. 883-905

Savaş Vural, *Keynezyen İktisat Yıkılırken*, Beta Kitabevi, İstanbul-1984

Weatherson Brian; 'Keynes, Uncertainty and Interest Rates', *Cambridge Journal of Economics*, (2002), 26(1), s. 47-62

Yılmaz Selman, *Makroekonomik Teoride Yatırım Büyüme Enflasyon*, Beşir Kitabevi, İstanbul-2006

KEYNES'İN FİNANS 'MOTİFİ' ÜZERİNE

Gülsüm Akalın

Bu çalışmanın amacı; Keynes'in *Genel Teori* (GT) sonrası yayınladığı makalelerinden çıkarsanan Finans 'Motifi' ile para talebinin dördüncü bir motif olarak ele alınıp alınamayacağı üzerine yapılan tartışmaları yansıtmak ve ardından bu konuya, başlangıç düzeyinde sayılabilecek, farklı yaklaşımı tartışmaya açmaktır.

Çalışmada izlenen yöntem şöyledir; önce Keynes'in *Genel Teori*'de açıkladığı Likidite Tercihi Teorisi'ndeki bazı noktaların altını çizmek, ardından *Genel Teori* sonrası yayınladığı ve tartışılmakta olan para talebinin temel referanslarını oluşturan makalelerindeki önemli cümlelerini olduğu gibi vermek, sonra sırasıyla Davidson'm, Tsiang'ın ve Bibow'un bu konudaki yaklaşımlarını sunmak, daha sonra da başlangıç düzeyindeki yaklaşımı tartışmaya açmaktır. Burada hemen belirtilmelidir ki, makro-ekonomik teorideki her bir konunun yeniden ele alınması gerekliliği, bu konuda varılan en önemli sonuçtur...

Genel Teori'den

J. M. Keynes *Genel Teori*'sinde nakit talebini iki ana bölüme ayırır; işlem ve ihtiyat motifleri ile nakit (cash) miktarını M_1,

spekülasyon motifi ile nakit miktarını M_2 ile gösterir. Nakit bu şekilde ikiye ayrıldığında da L_1 ve L_2 olarak iki likidite fonksiyonuna ulaşıldığını belirtir. L_1'i cari gelir düzeyine, L_2' yi de temel olarak cari faiz oranına ve beklentilere bağlar ve vardığı eşitlik şöyledir;[1]

$$M= M_1+M_2= L_1(Y)+L_2(r).$$

Bu bilinen eşitliğini yazan Keynes daha sonraki makalelerinde bu eşitliğine herhangi bir şey eklememiştir.

Burada işlem ve ihtiyat amaçlı para taleplerinin açıklanmasında bilinenin dışında tek ayrıntı, işlem amaçlı para talebinin gelir motifi ve iş (business) motifi olarak ikiye ayrıldığı ama her ikisinin de cari gelire bağlı olduğudur.[2]

Burada özellikle altı çizilmesi gereken şeyin, Keynes'in özellikle daha fazla açıklanmasını gerekli bulduğu **spekülasyon motifidir.** Bu motif, Keynes'e göre "para miktarındaki değişmelerin etkilerini aktarmada çok önemli bir role sahiptir".[3] Daha da önemlisi bu motif aslında normal koşulların dışında çok önemli işleve sahiptir. Der ki; "Normal koşullarda ekonomik sistemin genel faaliyetleri zaten işlem ve ihtiyat motifleri ile uyumlu bir para miktarı ile sağlanabilir. Ancak spekülasyon motifini içeren para talebi ile para yönetimi yapmak mümkündür. **Hatta para yönetimi yoksa bile bu motifle para miktarını değiştirebilme şansına sahip olabiliriz."**[4]

---

1) J. M. Keynes, (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Collected Writings of J. M. K. Vol. VII, The Royal Economic Society, 1973, Cambridge, s.199, (First Edition 1936),

2) a.g.e., s.195,

3) a.g.e., s.196 ve ayrıca Keynes'in uluslararası para yönetimi konusundaki görüşleri için bkz., J. M. Keynes, (1930), *A Treatise on Money, The Applied Theory of Money, First Edition, 1930, The Collected of Writng of J. M. K.*, Vol. VI, The Royal Economic Society, 1971, s.189-377,

4) J. M. Keynes (1936), a.g.e., s. 196.

Şunu hemen belirtmek gerekir ki; Keynes ulusal ekonomiyi uluslararası sistemden bağımsız bir yapı olarak asla görmez. Bunun açık ifadesi *Genel Teori* öncesi para konusundaki eserlerinden açıkça ve mükemmel bir şekilde incelenebilir. Elbette ki buradaki amaç, para yönetimi değil ama para talebine ilişkin. Ayrıca Keynes'in yaşadığı dönemin altın standardından kağıt para sistemine geçiş dönemi olduğu ve daha IMF, Dünya Bankası v.b. kuruluşları olmadığı (1920'ler) bir dönem olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Bunun yanı sıra Dünya Merkez Bankası idealinde olan Keynes'te bugünkü Avrupa Birliği'nin aslında nasıl bir parasal birlik olma fikrinden doğduğunun izlerini bile bulmak mümkün!.[5]

Şimdi tekrar spekülasyon motifine geri dönersek yukarıdakilerin ışığı altında vurgulanması gereken iki önemli nokta var: Bu motifin ;

1. Normal koşulların dışında işe yaraması,
2. Para miktarını değiştirme şansını vermesi.

İşte spekülasyon motifindeki bu özellikler ileride finans 'motifi'ni yorumlama denemesinde temel kalkış noktası olacaktır.

Genel Teori'de normal koşullarda ilk iki motif yeterli iken normalin dışına çıkıldığında belirsizliğin olması, beklentilerin net olmayışı halinde bu motifin çok önemli olduğu daha doğrusu dengesizlik durumuna ilişkin bir motif olduğunu aşağıdaki cümle açıkça ortaya koymaktadır.

"Gelecek hakkında belirsizlik yoksa yani gelecekte faiz oranının ne olacağı herkes tarafından biliniyorsa L_2 likidite fonksiyonu dengede daima sıfır olacaktır. Dengede, $M_2=0$ ve $M=M_1$'dir."[6]

---

5) J. M. Keynes, (1971), *A Treatise on Money, the Pure Theory of Money*, The Collected Writings of J. M. K., Vol.V, Cambridge, s. xxi ve xxii, (First Ed., 1930).

6) J. M. Keynes (1936), a.g.e., s. 208-209.

Burada bir noktanın daha altını çizmek gerekir. Keynes'le birlikte anılan Likidite Tuzağı kavramı için Keynes "çok az rastlanacak böyle bir durumu pratikte hiç görmediğini" şeklinde açıklar.[7]

Genel Teori Sonrası

J. M. Keynes 1936 yılında *Genel Teori*'yi yayınladıktan hemen sonra Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisyenleri'nden (Robertson, Ohlin) yoğun eleştiriler alır. Eleştirilerin odak noktası da Likidite Tercihi Teorisi'dir. Keynes, bu teorisi ile onlarınki arasında çok önemli farklılıklar olduğunu açılamak için ardarda makalelerini yayınlar.[8] İşte, bu makaleler esas alınarak bu kez de yeni tartışmalar başlar; FİNANS 'MOTİFİ'; yeni bir motif mi?. Yeni bir motif ise bunun Likidite Tercihi Teorisine getirdiği boyutlar, bunun makroekonomik sonuçları, yeni bir motif ise; bunun likidite tercihi teorisini Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi'ne dönüştürdüğüne kadar giden çalışmalar mevcuttur.

Bu çalışmaları kısaca şu şekilde sınıflayabiliriz;

1. Likidite Tercihi Teorisi çerçevesinde ele alınışı;
   - Yeni bir motif olduğu görüşü (Davidson),
   - Yeni bir motif olmadığı geçiş sürecini açıkladığı;

7) a.g.e., s.207 ve ayrıca bkz. Axel Leijonhufvud (1981), *Keynes and The Classics*, Occasional Paper.30, London, The Institude of Economic Affairs, Seventh Impression, s.21.

8) J. M. Keynes (1937a), "Alternative Theories of the Rate of Interest", *Economic Journal*, 1937, Vol. XLVII, No.4, Reprinted in The Collected Writings of J. M. K., Vol.14, s.201-215, J. M. Keynes (1937b), "The Ex ante Theory of the Rate of Interest", *Economic Journal*, 1937, XLVII, No.4, Reprinted in The Collected Writings of J. M. K., Vol.14, s.215-223 ve J. M. Keynes (1938), "Mr. Keynes and "Finance ", *Economic Journal*, 1938, XLVIII, No.2, Reprinted in The Collected Writings of J. M. K., Vol.14, s.229-233.

- Dengede İşlem ve ihtiyat motiflerine dönüştüğü (Bibow),
- Geçiş sürecinde spekülasyon motifinde faiz oranının dışında başka bir nedenle otonom bir değişme olduğu (bu makalede savunulan),
- Bir bardak suda fırtına (Reynolds);finans motifinin yatırım artışı ile gerçekleşmesi arasında bir köprü niteliğinde geçici para talebi olduğu ve bunun bazı PostKeynesyen'lerce abartıldığı.[9]

2. Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi çerçevesinde ele alınışı (Tsiang)

Çalışmaya böylesine değişik ele alınışa doğrudan referans niteliği taşıyan makalelerden alıntılar vererek devam etmek uygun olacaktır.

Keynes aslında ilk makalesinde 'finans motifi'ne yer verir ama esas vurgu ikinci makalesinde olduğu için oradan başlanacaktır. Altı çizilen cümleler yukarıdaki temelde iki farklı yaklaşımın da kalkış noktası olmuştur. Adı geçen makalesinde Keynes likidite tercihi teorisinin temel taşını oluşturmasına rağmen daha önce ortaya koymamış olmasından dolayı üzüntüsünü belirterek finans motifini şöyle açıklar:

> "Eğer halkın ve bankaların likidite tercihi değişmezken, plânlanan yatırım tarafından talep edilen finansdaki bir artış, dönem sonu cari çıktı tarafından talep edilen finansın üzerinde ise bu, faiz oranını yükseltecektir. *Bunu daha önce ortaya koymalıydım. Çünkü, bu benim Likidite Tercihi Teori'min temel taşını (coping-stone) oluşturur.* Para talebine cari faaliyetlerdeki artışın etkisinin olacağını kabul etmiş ama plânlanan faaliyetlerdeki artışın para talebini etkilemesine izin vermemiştim. Ama şimdi ekliyorum; *plânlanan faaliyet-*

9) Peter J. Reynolds, (1987), *Political Economy: A Synthesis of Kaleckian and PostKeynesian Economics*, Sussex, s.156,

> *lerdeki artış para talebi üzeride benzer baskıyı yapmaktadır.*[10]

Bu açıklamasının hemen ardından dipnotunda bu eklenti ile Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi'ni desteklediği gibi bir anlamın çıkarılmamasını gerektiğini altını çizer. İlk makalelerinde özellikle kredi ile finans arasındaki ayrım üzerinde ayrıntılı olarak durur. Kredi Ohlin'in belirttiği anlamda stok bir kavramdır ve tasarruf odaklıdır. Keynes bunu reddeder. Finans anlamında krediye yüklediği anlam şudur:

> "O (finans) bir (revolving fund) döner sermayedir, yatırımın akışkanlığını sağlar ve biz onu tekrar tekrar kullanırız ve bu kaynaklarda hiçbir eksilme yaratmaz. Aynı miktardaki finans bir yatırımdan diğer yatırıma geçer. Ohlin'in söylediği anlamdaki kredi yani tasarruf anlamındaki kredi stokla ilgilidir ve tasarruf sadece bir kere kullanılabilir. Her bir yeni net yatırım ona karşılık gelen yeni net tasarruf gerektirir."[11]

Yatırım-tasarruf bağlantısını koparmaya özellikle dikkat eden Keynes zaten bu makalesinin yazılış amacının Say Yasası'na karşı çıkış nedenlerinin altını bir kez daha çizmek olduğunu, yoksa faiz oranının nerede belirleneceği meselesi olmadığını ısrarla vurgular. Çünkü, O adı geçen makalesinde de belirttiği gibi faiz oranı iç faiz oranı (ownrate) anlamındadır ve bunu da *Genel Teori*'de ayrıntılı olarak açıkladığının altını çizer.[12]

Keynes'in yine çok atıf yapılan şu cümleleri ile bu motifle bankacılık kesimini ön plana çıkardığı belirtilse de aslında da-

10) J. M. Keynes (1937b), a.g.e., s. 220-221.

11) J. M. Keynes, (1937a), a.g.e., s. 209.

12) J. M. Keynes (1936), a.g.e., s. 223-229'da bu kavramı Sraffa'dan aldığını belirterek açıklar.

ha önce yukarıda da vurgulandığı gibi finans ve bankacılık kesiminin önemine, finans piyasalarının çeşitliliğine (spot, future, forward), overdraft sistemine *Genel Teori* öncesi eserlerinde detaylı bir şekilde zaten incelemiştir. Sadece bu para talebinin eklenmesi ile bu kesime önem verdiğinin altının çizilmesi ilginç.

"*Plânlanan yatırım kararlarındaki artış ek finansa gerek duyar*. Bu da ek para talebini gerektirir. Ek para talebi bankacılık sisteminden karşılanmazsa ve para arzedilerek finans gerçekleşmez ise yatırım kararlarının gerçekleşmesini engeller. Buradaki finans asla tasarrufla yapılmaz."[13] Ve yine Keynes'e göre, "yatırımlar likidite sıkışıklığında tıkanır, tasarruf yetersizliğinden değil".[14] *Genel Teori*'de de bunun altı şöyle çizilmiştir. "Eskiye ait tasarruf odaklı yatırım, yatırım odaklı tasarruf görüşü yanlıştır".[15]

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Keynes yatırım ile tasarruf bağlantısının olmadığını her fırsatta vurgulamaktadır. Çünkü ileride de göreceğimiz gibi finans motifi tasarrufla ilişkilendirildiğinde Likidite Tercihi Teorisi'nden uzaklaşılmaktadır.

Şimdi aşağıdaki cümleler ileride bu makalede yapılacak yaklaşımın kalkış noktasını oluşturması açısından da ayrıca önem taşımaktadır.

> "*Alışılmışın dışında* fazla finans toplam para talebine baskı yaptığı için faiz oranı üzerinde baskı yaratır. Eğer bankacılık sistemi para arzı artışı ile bu talebi karşılamazsa bu finans eksikliği aynı zamanda müzakere halindeki yatırım kararlarına da önemli bir engel teşkil eder. Ancak bu finans asla tasarrufla yapılmaz. Zira *finansal bağlantı sırasında ne net bir yatırım vardır*

13) J. M. Keynes (1937a), a.g.e., s. 209.

14) J. M. Keynes, (1937b), a.g.e., s. 222.

15) J. M. Keynes, (1936),a.g.e., s. 83.

> *ne de kimsenin yaptığı tasarruf.* Finans ve finans sözleşmeleri bir anlamda benim yüklediğim anlamda kredidir. Borç olarak muhasebe kayıtlarına girer ve girişimcinin güvenle işe koyulmasını sağlar."[16]

Yukarıdaki 'alışılmışın dışında' kelimeleri normal dışı bir durumu ifade etmektedir ve daha önce spekülasyon motifinde altı çizilen durumla örtüşmektedir. Ayrıca "finansal bağlantı sırasında ne net bir yatırım, ne bununla ilintili gelir, ne de bununla bağlantılı tasarruf söz konusudur" dendiğine göre finans motifi açıklanırken gerçekleşen durumla bağlantı kurmamak gerekmektedir.

Girişimcinin güvenle işe başlaması future piyasaları çağrıştırmakta, risk alanın spekülatörler olması v.b. diğer konular akla gelmektedir ve şu cümleler de finans motifi ile para talebi çalışmalarında temel alınan esas ifadelerdir:

> "O yani finans talebi tam anlamıyla bir para talebidir.Ancak para talebinin tek bir kaynağı değildir. Bu finans talebinin bankalardan ya da hisse senedi (çıkararak) piyasasından sağlanmış olması onun diğer para taleplerinin karşılanması ile arasında bir fark yaratmaz. Böylece o, tamamen nakit için likidite pirimi kuralının işlediği piyasada belirlenen faiz oranına tabi olarak elde edilebilir."[17] Buradaki para talebinin kredi ya da ödünç anlamında ele alınmaması gerektiğini de özellikle vurgulamaktadır. Zira bu noktada, Klâsiklerle arasında köklü farklılıklar vardır."[18]

Davidson'm Finans Motifini İçeren Modeli

Post Keynesyen olarak bilinen Paul Davidson'm ün kazan-

16) a.g.e.

17) a.g.e., s.210.

18) J. M. Keynes., (1937a), a.g.e., s.202.

19) Richard P. F. Holt, J. Barkley Rosser, L. Randall Wray, (1998), Paul Davidson's Economics, Working Paper, No 251, Sept., *www.levy.org/does/wrpap/papers/251.htm.*

masına[19] neden olan 1965'te yayınladığı Keynes'in "Finans Motifi" adlı makalesinde, bu motif Keynes'in Likidite Tercihi Teorisi'ne eklediği yeni dördüncü bir motif olarak kabul edilmiştir.[20]

Davidson kendisinden önce sadece Robinson ve Weintraub'un bu motife değindiğini belirtir ve Keynezyen iktisatçılar olarak ön plâna çıkanları bu motifi ihmal etmiş olmalarından dolayı şiddetle eleştirir. O'na göre;

> "1960'larda kendilerini asıl Keynezyenler olarak ortaya çıkaranlar Keynes'in parasal analizlerindeki eklemelerini öylesine göz ardı etmişlerdir ki sonuçta onların analizleri Friedman tarafından Keynes'te paranın önemsiz olduğu suçlamasına kadar götürmüştür."[21]

Davidson 1965'teki makalesinde Tsiang'ın 1956 da yazdığı makalesine de bir cümle ile dipnotunda yer verir ve Onun finans motifinin işlem amaçlı para talebinin bir tekrarı şeklinde ele alınmasından başka bir şey olmadığı şeklindeki yaklaşımına da karşı çıkar.[22]

Oysa Davidson'a göre *bu motifin Likidite Tercihi Teorisi'ne eklenmesinin üç önemli sonucu vardır.* Bunlar[23];

1.Paranın içselleşmesi,

2.Parasal ve reel sektör ayrımının ortadan kalkması,

3.Dışlama (Crowding Out) Etkisini ortadan kaldırması,

Şimdi sırasıyla bunları kısaca yansıtmaya çalışalım.

---

20) Paul Davidson (1965), "Keynes's Finance Motive", *Oxford Economic Papers*, 17 (1), s. 47 ve ayrıca bkz., Brian Snowdon, Howard Vane and Peter Wynarczyk, (1998), *A Modern Guide to Macro-economics*, Cambridge, s.373.

21) P. Davidson (1994), *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, Cambridge, s. 110.

22) Davidson (1965), a.g.e., s.49.

23) a.g.e., s.57 ve Davidson (1994), a.g.e., s.122-136.

1. Paranın İçselleşmesi

Plânlanan harcamalardaki artışın gerektirdiği para talebini finans motifi ile para talebi olduğundan hareketle Davidson **plânlanan harcamalara ait tüm katsayıların aynı zamanda para talebi parametreleri olduğunu belirtir** ve bunun doğal bir sonucu olarak plânlanan tüketim, yatırım ve devlet harcamalarında meydana gelecek egzojen bir artışın eşanlı olarak para talebi fonksiyonunu da arttıracağını savunur.Bu da ona göre "**mikro ekonomideki satın alma gücü ile desteklenen arzu ve istek şeklinde tanımlanan talebin makro ekonomik görünümüdür.**"[24]

Davidson'ın modeli şöyledir.

$L^* = D_1 + D_2$

L^* ➡ Aktif para talebini,

D_1 ➡ Gelirle ilişkili olan tüketim harcamalarını,

D_2 ➡ Gelire bağlı olmayan yatırım harcamalarını ifade etmektedir.

Devlet harcamalarını da modeline kattığında, eşitlik;

$L^* = D_1+D_2+G$, halini alır.

Daha sonra eşitliği,

$L^* = \alpha C+\beta I+\varepsilon G$, biçiminde gösterir.

Buradaki C, I, G sırasıyla belirli bir dönem için plânlanan tüketim, plânlanan yatırım ve plânlanan devlet harcamalarıdır.

α, β, ε sabittir ve bunların değeri, ödemelerin sıklık derecesi, sistemdeki ödemeler ve gelirlerin örtüşmesine bağlıdır.

Tüketim fonksiyonu şu şekildedir;

$C = a_1+b_1Y$.

Bu tüketim fonksiyonunda a_1 sabittir, b_1 ise marjinal tüketim meylidir.

---

24) Davidson, (1994), a.g.e., s.125-126.

Yatırım fonksiyonu da şu şekilde tanımlanmıştır:

$I= a_2-b_2i$ (a_2 ve b_2 sabittir, i faiz oranıdır) devlet harcamaları dışsal olarak alınır ve L*'ye yerleştirilirse,

$L^* = \alpha(a_1+b_1y)+\beta(a_2-b_2i)+\varepsilon G$, olur ve faiz oranı sabit varsayıldığında;

$L^* = J+\alpha b_1Y$, haline gelir. ($J= \alpha(a_1)+\beta(a_2-b_Vi)+\varepsilon G$'dir.)

Davidson'a göre, bu modeldeki tüketim, yatırım ve devlet harcamalarına ait olan a_1, a_2, b_1, b_2 parametreleri aynı zamanda Keynes'in para talebi parametreleridir.

Davidson aktif para talebi fonksiyonunu (L*) bu şekilde tanımladıktan sonra Hansen'in işlem amaçlı para talebi fonksiyonu (L= kY) ile karşılaştırır ve onu doğru bulmaz. Hansen'in işlem amaçlı para talebini gösteren (L) fonksiyon orijinden başlarken, Davison'un aktif para talebi fonksiyonu (L*) orijinden başlamaz.

Sonuçta *Davidson'a göre finans motifinin Likidite Tercihi Teorisi'ne eklenmesi ile toplam para talebi ile reel sektör talebi içiçe girer*, daha doğrusu baş tarafta da belirtildiği gibi satın alma gücü ile desteklenmiş arzu ve istek anlamındaki talep haline gelir. Toplam para talebi reel sektör talebinden bağımsız değildir. Davidson'a göre, o halde, plânlanan yatırımlarda (ya da devlet harcamalarında ya da diğerlerinde) bir artış olduğunda denge para talebi miktarı iki nedenle artar[25]:

1. Finans motifi nedeniyledir ve bunun sonucu L* fonksiyonu topyekûn yukarı kayar ve faiz oranını arttırıcı yönde baskı yaratır.

2. Çarpan mekanizması ile çıktı artışı nedeniyle para talebidir ve yeni L* fonksiyonu üzerinde bir harekettir.

Davidson'un modeline göre, para arzı eksojen olmaktan çıkmıştır.

---

25) Davidson (1965), a.g.e., s.50 ve Davidson (1994), a.g.e., s.124,

2. Finans Motifi ve Reel ve Parasal Sektörlerin Bağımlılığı

Davidson'a göre finans motifinin modele katılması Keynes'in Klasik Teori'ye karşı çıktığı piyasaların ikiye bölünmüşlük özelliğine de açıklık getirmektedir. O'na göre ortodoks temel makro ekonomi kitaplarında hâlâ reel ve parasal sektörlerin bağımsız ele alınışı hayret vericidir.[26] Ancak buradaki analizini eleştirdiği IS-LM analizi çerçevesinde yürütür ve bu nedenle kendisi de bu açıdan eleştirilir. Analizi şu şekilde özetlersek[27]:

IS'ye ait denklemler:

$Y= C+I+G,$

$C= a_1+b_1Y,$

$I= a_2-b_2i$'dir.

$G= G_o$, denklemde yerine konduğunda ISG fonksiyonu şu şekli alır:

$$Y= [1/(1-b_1)]\ (a_1+a_2-b_2i+G).$$

Aktif para talebi fonksiyonuna likidite tuzağının olmadığı spekülasyon amaçlı para talebine eklediğinde;

$D_S= a_4-b_4i$ (spekülasyon amacıyla para talebi=D_s)

$L= \alpha(a_1+b_1)+\beta(a_2-b_2i)+\varepsilon G+(a_4-b_4i)$

Ve bu denklemi egzojen para arzına eşitler;

$\alpha(a_1+b_1Y)+\varepsilon G+\beta(a_2-b_2i)+(a_4-b_4i)-M_S=0$, elde eder ve yeniden düzenler;

$(\beta b_2+b_4)i= \alpha a_1+\beta a_2+a_4+\alpha b_1Y+G-M_S$, elde edilir ve eşitlikte de şu şekilde

26) Davidson (1994), a.g.e., s. 131,

$\pi_1 = [1/(\beta b_2 + b_4)]$ ve $\pi_2 = \alpha a_1 \beta a_2 + a_4$ kısaltılırsa;

Sonuçta LM fonksiyonu şu şekli alır:

$$i = \pi_1(\pi_2) + \pi_1 \alpha b_1 Y + \pi_1 \varepsilon G + \pi_1 M.$$

Aşağıdaki ISG fonksiyonundaki çıktı ve faiz oranına ait bütün değerlerin plânlanan yatırım, plânlanan tüketim ve plânlanan devlet harcamaları ile ilişkili olduğunun altı çizilmektedir.

Hicks'in modelindeki LM'nin denklemi şöyledir[28]:

$$\dot{I} = a_5 + b_5 Y - c_5 M'dir.$$

ve buradaki a_5, b_v ve c_5 şu şekilde tanımlanmıştır.

$a_v = a_4/b_4$,
$b_5 = k_3/b_4$,
$c_5 = I/b_4$.

Toplam talepteki parametrelerden herhangi birindeki bir değişme olduğunda LM ve ISG'de eşanlı değişme meydana gelir. Bu durumda yani ISG fonksiyonu kayarken, Hansen'e göre LM değişmezken Davidson'a göre a_2 katsayısı arttığında, π_1 nedeniyle her bir çıktı düzeyinde çoğaltan mekanizmasıyla LM'de kayar. Yani, *ISG'deki hareketle LM'deki hareket eşanlı olarak gerçekleşir.*[29] Bu da, makro sistemde parasal ve reel sektörlerin ikiye bölünemez oluşunun kaçınılmaz sonucudur.

Davidson'a göre klâsik düalite paranın etkisiz olduğu görüşüne dayalıdır. Finans motifini içeren bir modelde bu ikiye bölünmüşlük ortadan kalkmış olur ve dolayı-sıyla da reel ba-

28) a.g.e., s.119.
29) a.g.e., s.130.

lans etkisi ya da ürün fiyatlarının sabitliğine dayalı bir teorik bakış açısına da gerek kalmaz. Bu şekilde son zamanların makro ekonomisinin gelişmesi de kısır döngüden kurtulmuş olur. Ona göre Keynes'in önerdiği overdraft sistem dönem başı finans talebindeki artışın bankacılık kesimi üzerine etkisini hafifleten ideal bir sistemdir.

3. Crowding Out Etkisinin Ortadan Kalkışı

Finans motifini içermemiş ISLM modelinde LM'nin dikey olması halinde IS'de bir artış çıktıda bir artış yaratmayacaktır. Yani plânlanan devlet harcamalarındaki artış faiz oranını yükseltmekten başka bir işe yaramayacak, gelir artmayacaktır. İşte bu, yani para arzı sabitken devlet harcamalarındaki artışın özel sektörü dışlaması kendisinin de çıktı-gelir yaratamaması durumuna bilindiği gibi dışlama (crowing out) etkisi adı verilmektedir.

İşte finans motifini içeren bir ISLM analizinde ise Davidson'a göre bu durum söz konusu değildir. Zaten LM'de dikey değildir. Zira, tasarrufun dışında marjinal menkul kıymet satın alma eğilimi olan ?, ne genel kabûl görmüş Keynesyen Teori'nin varsaydığı gibi 1'e eşit ne de Friedman'ın kabûl ettiği gibi 0'a eşittir. Keynes bunun 0< <1 arasında olduğunu kabul etmektedir. Devlet harcamalarının finansman açığı 1/1-? kadar para arzını arttıracaktır ve faiz oranı değişmeyecektir. Keynes'in finans motifi analizi gerçek hayatta bankacılığın ve finansal kurumların öneminin altını çizmektedir.[30]

Tsiang'ın Finans Motifine Yaklaşımı

Asıl para teorisinin Robertson tarafından ortaya konduğunu ve bu nedenle M. Friedman'ın haksız bir üne sahip olduğunu savunan bir iktisatçıdır. Tsiang'a göre, Friedman, Keynes-

30) a.g.e., s.131-135,

Fischer analizine yakın olmasına rağmen Keynes'in finans motifini atlamıştır. Bu açıdan Friedman'ın analizleri de yetersizdir.[31]

Tsiang 1956 yılında yayınladığı makalesinde ilk kez kendisinin bu motifi işlediğini ve Davidson'nın 9 yıl gibi uzun bir zaman sonra ele almış olmasını da eleştirir.[32]

Robertsonyen para teorisi yanlısı olan Tsiang'a göre, Keynes'in bu motifi likidite tercihi teorisine eklemesiyle Robertson'un Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi'ne dönüş yaptığı inancındadır. Oysa, yukarıda da belirtildiği gibi Keynes bu motifi açıkladığında yanlış anlaşılmaması gerektiğinin de altını derhal çizmiştir. Tsiang 1956 yılında yazdığı makalesindeki modelini Robertson'a onaylattığını ve onun kendisini Robinson'un acımasız eleştirilerine de hazır olması noktasında uyardığını da belirtmeden edemez.[33] Bilindiği gibi G.T. sonrası eleştiriler Ohlin ve Robertson'dan gelmiş ve Keynes ısrarla aralarındaki uzlaşılmaz çelişkileri vurgulamak için ardarda makalelerini yayınlamıştır ama görüldüğü gibi çatışma halen de sürmektedir.

Finans motifindeki plânlanan harcamalardaki artış finans motifiyle para talebini gerektirecektir tanımından hareketle "eğer biz para talebinde gelir yerine plânlanan toplam harcamaları ikâme ettiğimizde faiz oranının Likidite Tercihi Teorisi'ni geleneksel Ödünç Verilebilir Fonlar Teori'sine dönüştürmüş oluruz"[34] diyen Tsiang, yatırımların tasarruflardan ayrılamayacağının ve finans motifi ile para talebinin modele katılmasının Likidite Tercihi Teorisi'ni, Ödünç Verilebilir Fonlar

31) Tsiang, S. C., (1980), "Keynes' 'Finance" Demand for Liqudity, Robertson's Loanable Funds Theory, and Friedman's Monetarism", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. XCIV, May, No.3, s.467-491.

32) a.g.e., s.471.

33) a.g.e., s.474.

34) a.g.e., s.472.

Teorisi'ne nasıl çevirdiğini ispat etmek ister.

Tsiang'ın para talebi fonksiyonu şöyledir (ki Keynesyen Likidite Tercihi Teorisi'nden olduğu gibi aldığını söyler).

$M_{Dt}= L(C_{pt}+I_{pt},r_t,\pi_t,W_t..)$

Burada,

C_{pt} ➡ Cari dönemde plânlanan tüketim (karar alınan dönemin başlangıcındaki),

I_{pt} ➡ Cari dönemde plânlanan yatırım,

r_t ➡ Piyasada belirlenen cari faiz oranı,

π_t ➡ Cari dönemde beklenen enflasyon oranı,

W_t ➡ Toplam servetin cari değeri'dir ve

C_{pt} ve I_{pt}'nin veri bir değer olmadığını, şedül fonksiyon olduğunu belirtir ve şöyle açıklar.

$C_{pt} (Y_{t-1},r_t,\pi_t,W_t...)$

$I_{pt} (Y_{t-1},r_t,\pi_t,W_t..)$

Dengede;

$M_{St}= L(C_{pt}+I_{pt},r_t, W_t..)$

Aradaki işlemleri geçerek sonuç denklemine gelirsek,

$M_{St}= k_{t-1}I_{pt}-k_{t-1}(Y_{t-1}-C_{pt})+Lr\ r_t+L\pi\ \pi_t+Lw\ \ w_t...)$ elde edilir.

Sonuç denklemindeki $(Y_{t-1}-C_{pt})$'nin tamamen Robertson'un tanımladığı anlamda plânlanan tasarruf olduğunu belirtir. Onun tanımladığı tasarruf gelecekte oluşacak gelirden umulan tasarruf değil önceki gelirden yapılacak plânlanan tasarruftur. Bu plânlanan tasarruf da yapılacak plânlanan yatırımın finansmanını sağlayacaktır. Aşağıdaki eşitlikte de görüleceği gibi,

$(Y_{t-1}-C_t)= S_t$

para yaratmadan yatırım için finans ortaya çıkmış olacaktır. Ona göre, tüketim ve yatırım harcamaları gerçekleşince C_{t-1} ve I_{t-1}, plânlanan yeni tüketim ve yeni yatırım harcamaları olan

C_t ve I_t için yeni finans ortaya çıkar. Sadece toplam plânlanan harcamalar (C_t+I_t) daha önce ortaya çıkan gerçekleşen toplam harcamaları (C_{t-1}+I_{t-1}) aşarsa o zaman faiz oranını arttırıcı yönde baskı yapar.[35]

Tsiang'a göre faiz, tasarruf yatırım eşitliğine bağlıdır ve faiz oranının oradaki anlamıyla Keynes'deki anlamı oldukça farklıdır. Nitekim Keynes, Robertson'la aralarındaki tartışmaların devam ettiği makalelerinde yanlış anlaşıldığını belirtirken "finansın" banka kredisi olduğu konusundaki ısrarlara karşı çıkar ve "ne yazık ki, bu (finans motifi) motifle benim nakit talebi yaklaşımımla Ödünç Verilebilir Fonlar Yaklaşımı arasında bir köprü kurduğum gibi bir yanlış anlaşılma vardır. Oysa, burada nakit ile tasarruf birbirine karıştırılmaktadır. Hâlbuki ikisi arasında fark vardır, iki ayrı şey içiçe geçirilmektedir (hotch-potch).[36] Görüldüğü gibi, o zamanki tartışmalar Tsiang'la devam etmiştir, oysa Keynes son makalelerinde asıl amacının tasarruf yatırım bağlantısını koparmak olduğunu altını tekrar tekrar çizer.

Bibow'un Finans Motifi Yaklaşımı

Bibow'a göre "ne yazık ki *Genel Teori*'deki Likidite Tercihi Teorisi, onun statik bir versiyonu olan faiz oranının belirlendiği bir teoriye indirgenmiştir. Oysa Likidite Tercihi Teorisi ona göre aynı zamanda ve özellikle Finansal Aracılar Teorisidir (Financial Intermadiation Theory)".[37]

Bibow Likidite Tercihi Teorisi'nin bu dar bakış açısıyla incelenmiş olmasından oldukça kaygılıdır. Ona göre bu bakış açısıdır ki finans motifi gibi bir kavram üzerinde odaklaşılması-

35) a.g.e., s.476-477.

36) J. M. Keynes, (1938), a.g.e., s.233.

37) Jörg Bibow (1995), "Some Reflections on Keynes's 'Finance Motive' for the Demand for Money", *Cambridge Journal of Economics*, 19, s.644-666.

na neden olmuştur. Oysa bu teori daha geniş bir bakış açısı ile ele alınmalıdır. Çünkü bu teori tamamıyla yatırımların likiditeye bağlılığı ile ilgilidir ve bu anlamda da para gerçekten önemlidir.

Bibow'a göre finans motifi dinamik bir kavramdır ve dengesizlik durumuna aittir. Bu açıdan Davidson'ın finans motifi ile para talebi analizini statik Hicksyen IS-LM analizine sıkıştırılıp incelenmesi de yanlıştır. Ona göre bu motif geçici bir fenomendir, geçiş süreci ile ilgilidir ve gelir seviyesi/servet arttığında vardır, bu açıdan dinamik bir kavramdır.[38] Makalesini yazma amacı da zaten budur; Keynes'in *Genel Teori* öncesi ve sonrası çalışmaları ışığında finans motifi ile işlem motifi arasındaki bağlantıyı ortaya koymak. Yine ona göre bu motif Keynes'in parasal düşüncelerinin şimdiye kadar ortaya konmamış yüzünü ortaya çıkarır.

Bibow, finans motifini dengede kısmen işlem kısmen de ihtiyat amaçlı para talebi içerisinde değerlendirir. Asimopulos'u, çalışmasında finans motifini dinamik bir kavram olarak ele alıp başlamış olması açısından uygun bulmakla birlikte, sonuçta yatırımları tasarrufa bağlamış olması açısından eleştirir.[39] Çünkü bu nokta Asimopulos'u Likidite Tercihi Teorisi'nin çerçevesi dışına çıkarır. Gerçekten de Keynes'in sürekli karşı çıktığı nokta burasıdır. Ve der ki Keynes, "para talebi basit bir kredi talebi değildir eğer öyle olsaydı, net kredi arzı tasarruf miktarıyla aynı şey olurdu ve bu da bizi Klâsik doktrine geri götürür ve tasarrufları faize bağlar".[40]

Sonuçta Bibow, bu motifi ek dördüncü bir motif olarak kabul etmemekte geçiş dönemine ait dinamik kavram olarak ele alıp sonuçta dengede kısmen işlem kısmen de ihtiyat amaçlı

38) a.g.e., s.654.

39) Bibow, a.g.e., s.663.

40) Keynes (1937a), a.g.e., s.202-205.

para talebi içerisine girmiş olduğunu kabul etmektedir. Zaten O, Likidite Tercihi Teorisinin dar bir bakış açısıyla ele alınışına karşıdır. Bu teori O'na göre finansal aracılar teorisi olarak yeniden ele alınıp incelenmelidir.

Spekülasyon Amaçlı Para Talebinde Otonom Bir Artış Mı?

Her ne kadar finans motifinin yatırım artışı kararı ile gerçekleşmesi arasında bir köprü niteliğinde geçici para talebi olduğu ve bunun bazı Post Keynesyen'lerce abartıldığı belirtilmekteyse de bu motif üzerine yazılanları ve *Genel Teori*'deki likidite tercihi yaklaşımlarının incelenmesi sonucu bir yorum getirilmeye çalışılacaktır.

Genel Teori'den spekülasyon amaçlı para talebinin "normal koşullar dışında önemli olduğu"[41] ve finans motifinin de alışılmışın dışında plânlanan yatırımlardaki artış sonucu ortaya çıkan bir para talebi olduğu[42] bu çalışmanın ilgili yerlerinde alıntılarıyla belirtilmiştir. Ayrıca bu motifin, para yönetimi varsa onun önemli bir aracı, para yönetimi yoksa toplam para miktarını düzenleyebilme gücüne sahip olması gibi de çok önemli bir işlev yüklemesi[43] bütün bunlarla birlikte, bu motifi literatüre kazandıran Keynes'in bu nokta üzerinden ele alınması uygun bulunmuştur. Keynes'in Klâsik düaliteye karşı çıkışında da anahtar rol spekülasyon amaçlı para talebinde değil midir?

Finansal piyasaların son 20 yılda geldiği karmaşık yapısı ve sayıları binleri aşan araçlarıyla bugün geldiği noktada bu finans motifi yorumlamasının da spekülasyon amaçlı para talebinden başlanması uygun görülmektedir. Zira Keynes, future piyasalar, spot, forward piyasalar hakkında o zamanlarda de-

41) Keynes, (1936), a.g.e., s.196,
42) Keynes, (1937a), a.g.e., s.209,
43) Keynes, (1936), a.g.e., s.196,

taylı açıklamalar yapmıştır. Kregel'de Geleneksel Keynesyenler'in hâlâ finans motifini reddetmelerine karşı çıkar ve O'na göre "Keynes'in faiz teorisine finans motifini eklemesi ile futures, forward ve options sözleşmeleri arasında bağlantı kurulmuştur".[44]

Burada, çok başlangıç düzeyinde bir yaklaşım sunulacaktır.

Keynes'e göre, plânlanan yatırımlarda bir artış beklentisi finans amaçlı para talebini arttıracaktır. Buradaki yatırım artışından kendi sınıflaması içinde neyi kastettiği açık değildir. Ama *Genel Teori*'de "beklenen yatırım artışı, aralarında çok önemli farklılıklar olmasına rağmen ister sabit sermaye (fixed capital) ister döner sermaye (working capital) ve isterse likit sermaye (liquid capital) anlamında olsun, anlaşılması gerekenin sermaye donanımındaki bir artış" beklentisidir.[45] Hemen belirtilmelidir ki, Davidson'a göre sadece sabit sermayede bir artış olarak ele alınır.[46]

Şimdi, plânlanan yatırımlardaki artıştan normal aktivitenin dışında bir aktivite beklentisi anlamında ele alırsak ve Bibow'un geçiş dönemine ait dinamik bir kavram olduğu görüşünü de dikkate alırsak, plânlanan yatırım artışının spekülasyon motifinin faiz oranının dışında, beklentilere dayalı olarak spekülasyon motifinde meydana gelen bir artıştır. Yani, spekülasyon amaçlı para talebinde otonom bir artıştır. Bu durumda cari faiz oranında, *yani faiz oranı sabitken, beklentiler ve haberlere dayalı olarak spekülasyon motifi ile daha fazla para talep edilecektir.* Bu durumda "finansal bağlantı sırasında gerçekleşmiş herhangi bir gelir söz konusu olmadığından"[47], cari

44) J. A. Kregel, (1998), "Aspects of A PostKeynesian Theory of Finance", *Journal of PostKeynesian Economics*, Fall, Vol.21, No.1, s.111-134.

45) Keynes, (1936), a.g.e., s.75.

46) Davidson, (1994), a.g.e., s.51.

47) Keynes, (1937a), a.g.e., s.209.

faiz oranında ilk etapta mevcut para miktarı ve işlem amaçlı para talebi değişmediğinden, spekülasyon amaçlı para talebindeki artış nedeniyle toplam para talebi artacak ve faiz oranı üzerinde baskı yaratacaktır.

Bu durumda eğer bankacılık kesimi gelişmişse, overdraft kolaylıkları varsa, yeni artan para talebini (işlem amaçlı para talebi sabitken) karşılayarak para sıkışıklığını önlemiş olacaktır. Sonuçta, faiz oranı üzerindeki baskı kalkmış olacak ve geçiş süreci tamamlanacaktır. Buradaki nakit para gelecekte gerçekleştirilecek yatırımlar için hazır hale gelmiş olacaktır. İşte bu para talebi, finans motifi ile para talebi olarak görülebilir. Keynes'in dediği gibi, bu para defter kayıtlarına girer ve gelecek için güven oluşturur.[48] Finans kullanılır kullanılmaz da ortadan kalkar.[49]

O halde finans motifi ile para talebini spekülasyon amaçlı para talebinde, faiz oranının dışındaki bir nedenle otonom değişme olarak niteleyebiliriz.

İşte Keynes'in "eklemek istediğim ve benim likidite tercihi teorimin temel taşını oluşturur" dediği nokta, burası olsa gerek. Potansiyel bir paradır ve bu para finans motifiyle talep edilmiştir. Çünkü Keynes "günlük taleplerdeki artışın para talebini artıracağını belirtmiştim, şimdi de plânlanan faaliyetlerde beklenen artışın faiz oranı üzerinde yapacağı etkiyi görmemiştim ve şimdi ekliyorum"[50] dediği nokta da burasıdır. Çünkü Keynes, beklentileri çok önemsemektedir ve zaten dengede L_2'nin, yani spekülasyon amacı ile para talebinin sıfır olduğunu belirtir.[51] Geçiş sürecinde normal dışı aktivitelerde görev verdiği L_2'nin (spekülasyon amacı ile para talebinin)

48) a.g.e.

49) Keynes, (1938), a.g.e., s.230.

50) Keynes, (1937b), a.g.e., s.220-221.

51) Keynes, (1936), a.g.e., s.208-209.

artması ve bunun sonucunda da diğer koşullar sabitken, toplam para talebinde faiz oranını arttırıcı yönde baskı yapması doğaldır. Burada, finansal kurumlara bankacılık kesimine ve para-otoritelerine önemli görevler düşmektedir.

Finans Motifi Konusunda Amprik Çalışma Var Mı?

Finans motifi konusunda her ne kadar uzlaşma yoksa da, bu konuda amprik çalışma olup olmadığına bakıldığında, daha çok mikro düzeyde çalışmalara rastlanmaktadır. Bu konudaki çalışmaların değerlendirilmesini Natke'de bulmak mümkündür.[52]

Natke'ye göre, Keynes'in finans motifi üzerine makroekonomistlerin ilgisinin artarak devam etmesine rağmen, bu motifin varlığını destekleyecek ampirik çalışmalar yetersizdir. O'na göre, bu yetersizlik toplam plânlanan yatırımlardaki artışı ölçmeye yönelik uygun bir makroekonomik modelin geliştirilmesindeki güçlükten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de, yapılan amprik çalışmalar genelde mikroekonomik düzeyde kalmıştır.

Natke de, Brezilya için ulusal firmalar ve çokuluslu firmalar düzeyinde yaptığı çalışmada çokuluslu firmaların davranışının finans motifi ile para talebini daha iyi açıkladığı sonucuna varmıştır.[53]

Makroekonomik düzeyde Avustralya için yapılmış bir amprik çalışma vardır. Bu çalışmada Smith, işlem amaçlı para talebini cari gelire bağlarken finans motifi ile para talebini plânlanan harcamalara bağlar. Geliştirdiği finans talebini de içeren para talebi fonksiyonunda da plânlanan harcama artışının odak noktasında özel sektörün plânlanan harcamaları mevcuttur.[54]

---

52) Paul Natke, (1997-1998), "Keynes's Finance Motive and Firm Behaviour: Emprical Evidence", *Journal of PostKeynesian Economics*, Winter, Vol.20, No.2, s.275-295,
53) a.g.e.
54) Peter Smith, (1979), "Keynes's Finance Motive: Some Emprical Evidence", *Journal of PostKeynesian Economics*, Spring, Vol.1, No.3, s. 55-68,

Sonuç

Keynes'in finans motifi, özellikle Keynes'in *Genel Teori* sonrasında kendine yapılan eleştirilere cevaben Likidite Tercihi Teorisi'nin 'temel taşı' dediği noktada 'plânlanan faaliyetlerdeki artış para talebinde artış yaratır' şeklindeki açıklamaların yer aldığı makalelerine dayandırılır.

Bu konudaki en geniş yaklaşımı Davidson'da bulmak mümkündür. Davidson'a göre, Likidite Tercihi Teorisi'ne finans motifinin eklenmesinin makroekonomik teoriye üç önemli katkısı olmuştur. Bunlar, paranın içselleşmesi, reel ve parasal sektörlerin birlikteliği ve crowding out etkisinin ortadan kalkmasıdır. Bu konuları statik ve karşılaştırmalı statik analiz çerçevesinde ve aslında kendisinin de eleştirdiği IS-LM analizi ile açıklar ve bu açıdan da yoğun eleştiri alır.

Tsiang ise, koyu bir Robertsonyen para talebi yanlısıdır. O'na göre, Keynes finans motifini Likidite Tercihi Teorisi'ne ekleyerek Likidite Tercihi Teorisi'ni Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi'ne dönüştürmüştür.

Bibow'a göre ise, Keynes'in *Genel Teori* öncesi çalışmalarında yoğunlaşmak gerekir. Finans motifi O'na geçiş sürecini açıklayan bir kavramdır. Bu açıdan dinamik bir analizi gerektirir. Bibow'a göre, Likidite Tercihi Teorisi Finansal Aracılar Teorisi olarak ele alınmalıdır. O'na göre de Keynes'de para önemlidir.

Bu makalede ise konuya, daha çok *Genel Teori* ve sonrası makaleleri ve kısmen de öncesine yönelik bakış açısı ile yaklaşılmıştır. Keynes'in spekülasyon motifine verdiği özel önem nedeni ile finans motifi de bu motif içinde aranmıştır. Finans motifinin spekülasyon motifi ile para talebinde faiz oranının dışında, beklentilere dayalı olarak meydana gelecek bir değişmenin nedeni olabileceği sonucuna varılmıştır.

Amprik olarak yapılan çalışmalar ise mikro düzeydedir.

Özetle, Keynes'in finans motifi konusunda, işlem, ihtiyat ve

spekülasyon motiflerindeki netliğin ve fikir birliğinin olmadığı saptanmıştır ve bu konunun, Klâsikler, NeoKlâsik'ler ve PostKeynesyen'ler arasında olduğu kadar, PostKeynesyen'ler içinde de tartışılmakta olduğu görülmüştür.

Yararlanılan Kaynaklar

Bibow, Jörg, (1995), "Some Reflections on Keynes's 'Finance Motive' for the Demand for Money", *Cambridge Journal of Economics*, 19,

Davidson, Paul, (1965), "Keynes's Finance Motive", *Oxford Economic Papers*, 17 (1),

Davidson, P., (1994), *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, Cambridge,

Holt, Richard P. F., J. Barkley Rosser, L. Randall Wray, (1998), Paul Davidson's Economics, Working Paper, No 251, Sept., *www.levy.org/does/wrpap/papers/ 251.htm,*

Keynes, J. M. Keynes, (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Collected Writings of J. M. K. Vol. VII, The Royal Economic Society, 1973, Cambridge, (First Edition 1936),

_____, (1930), *A Treatise on Money, The Applied Theory of Money*, First Edition, 1930, The Collected of Writings of J. M. K., Vol. VI, The Royal Economic Society, 1971, s.189-377,

_____, (1971), *A Treatise on Money, the Pure Theory of Money*, The Collected Writings of J. M. K., Vol.V, Cambridge, (First Ed., 1930),

_____, (1937a), "Alternative Theories of the Rate of Interest", *Economic Journal*, 1937, Vol. XLVII, No.4, Reprinted in The Collected Writings of J. M. K., Vol.14,

_____, (1937b), "The Exante Theory of the Rate of Interest", *Economic Journal*, 1937, XLVII, No.4, Reprinted in The Collected Writings of J. M. K., Vol.14,

_____, (1938), "Mr. Keynes and "Finance ", *Economic Journal*, 1938, XLVIII, No.2, Reprinted in The Collected Writing of J. M. K., Vol.14,

Kregel, J. A., (1998), "Aspects of A PostKeynesian Theory of Finance", *Journal of PostKeynesian Economics*, Fall, Vol.21, No.1,

Leijonhufvud, Axel, (1981), *Keynes and The Classics*, Occasional Paper.30, London, The Institude of Economic Affairs, Seventh Impression,

Natke, Paul, (1997-1998), "Keynes's Finance Motive and Firm Behaviour: Empirical Evidence", *Journal of PostKeynesian Economics*, Winter, Vol.20, No.2,

Reynolds, Peter J., (1987), *Political Economy: A Synthesis of Kaleckian and PostKeynesian Economics*, Sussex,

Smith, Peter, (1979), "Keynes's Finance Motive: Some Emprical Evidence", *Journal of PostKeynesian Economics*, Spring, Vol.1, No.3,

Snowdon, Brian, Howard Vane and Peter Wynarczyk, (1998), *A Modern Guide to Macroeconomics*, Cambridge,

Tsiang, S. C., (1980), "Keynes' "Finance" Demand for Liqudity, Robertson's Loanable Funds Theory, and Friedman's Monetarism", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. XCIV, May, No.3.

KEYNES'İN İKTİSAT FELSEFESİNDE BELİRSİZLİK KAVRAMININ YERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

A. Dinç Alada

- I -

1975 öncesinde akademik ilgiyi nadiren üzerine çeken Keynes'de belirsizlik yaklaşımı son 35 yılda gittikçe artan sayıda makaleye, kitaba ve teze konu olmuştur. Keynes 1921 yılında yayınlanan *İhtimal Üzerine Bir Deneme* adlı kitabında temellendirdiği bir önermenin gerçekleşme ihtimali ile bir önermenin ağırlığı ayırımını 1936'da gün ışığına çıkan *İstihdamın, Faizin ve Paranın Genel Kuramı* adlı eserinde, özellikle yatırım kararı ve para talebinin açıklamasında doğrudan kullanmıştır. İlk elde dikkat edilmesi gereken husus, Keynes'in kavramsal sınırları oldukça müphem ve kapsadığı alanın metafizik de dâhil olmak üzere felsefeden bilimlere tüm sahalarda mecazi ve/veya işlevsel kullanımı bulunan belirsizlik konusunu sadece iktisadî davranışların açıklaması için sınırlandırmış olmasıdır. Belirsizlik kavramı Keynes'in kaleminde neoklasik iktisadın akılcılık, tam bilgi ve dengeye kendiliğinden dönüş gibi temel varsayımlarının sorgulanmasında ve yeni ön kabullerin oluşturulmasında kullanılmıştır. Keynes, belirsizlik yaklaşımı ile neok-

lasik iktisat kuramının Lakatos'un tabiri ile "sert çekirdeğini"[1] sorgulamakta ve onu değiştirmeye talip olmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasında başta ABD'li iktisatçılar Hansen, Samuelson, Ackley ve İngiltere'de Hicks'in çabaları ile Keynes'in ilm-i iktisad (economics) içinde yapmaya çalıştığı varsayımsal dönüşüm durdurulmuş, Keynes'in fikirlerinin neoklasik iktisadın temel varsayımları ile çatışmaması temin edilmişti. 'Neoklasik Sentez'in bir parçası haline getirilen Keynesci analizin 1970'lerin bunalım ortamında hızla sorgulanması belli başlı üç kanaldan gerçekleşti: 'Neoklasik Sentez'in anaakım statüsünden indirilerek neoliberal bir anlayışa zemin oluşturabilecek farklı bir paradigmanın, 'yeni iktisat'ın yerleştirilmesi çabaları; Kökten Keynescilerin Keynes'in eserlerinden hareket ederek neoklasik olmayan varsayımlarını yeniden yorumlayarak Neoklasik Senteze karşı çıkışları; Monetarizmin ve Yeni Klasik iktisadın 'Neoklasik Sentez'in iktisat ve toplumsal politika çıkarsamalarının arka plan kuramsal çerçevelerine karşı çıkışları. Kökten Keynescilerin açtığı kanal bugün heteredoks iktisat içinde tanımlanan Post Keynesci İktisat, Eski Kurumcu İktisat çevresinde büyütülerek kullanılmaktadır. Bu çevrelerde Keynes'de belirsizlik konusu felsefenin ana kanallarından, epistemoloji, ontoloji, etik ve metodoloji kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin, Paul Davidson kavramın ontolojik ve epistemolojik kapsamını eşeleyerek belirsizliğin ergodik[2] olmayan bir çerçevede anlamlı olduğunu sapta-

1) Lakatos, I. (1984) *The Methodology of Scientific Research Programmes*, J. Worrall-G. Currie (der.), Cambridge: CUP, s. 48.

2) Paul Samuelson'un stokastik sürecin iktisadın vazgeçilmez unsuru olarak tanıtılması için kullandığı ergodik terimini Davidson ölçülebilir ihtimal hesabına indirgenen belirsizlik anlayışını ifade etmek üzere kullanmaktadır: "*Ergodik bir çevrede geleceğe dair bilgi, geçmişte ve/veya şimdi gerçekleşen veriler üzerinde temellendirilerek hesaplanmış istatistiklerin yakında gelecek olaylara taşınmasını içerir.* Gelecek geçmişin sadece istatistiksel bir yansımasıdır" [Davidson, P. (1996) "Some Misunderstanding on Uncertainty in Modern Classical Economics", *Uncertainty in Economic Thought*, C. Schmidt (der.), Cheltenham: EE, *içinde*, s. 28 (vurgu . orijinal)].

ması, Tony Lawson'un ise eleştirel gerçekçilik yaklaşımı ile belirsizliği toplumsal gerçekliğin açıklığı[3] ile özdeşleştirmesi dikkat çekici yeni katkılardır. Ancak, Keynes'in paranın ve yatırımın iktisat kuramındaki yerini yeniden kurgularken başvurduğu belirsizlik kavramının felsefi kapsamını bu yeni katkılarda görüldüğü gibi genişletmesi iki nedenle beklenemezdi. Öncelikle, Keynes neoklasik iktisadın varsayımlarını hırpalamasına karşın bir ekonomi politik ya da iktisadı toplumsal felsefe içinde değerlendiren bir düşünür değildi. Keynes, Jevons ve Marshall'in İngiltere'de Klasik İktisadı eleştirirken açtıkları yolu izleyen bir ilm-i iktisad (economics) yazarıydı. İlm-i iktisadın felsefesinin metodoloji ile sınırlı kapsamı Keynes'in belirsizliğe bakışını geleceğe dair genel bir güvensizlik hali, gelecek bilgisinin eksik ve noksanlığı ile sınırlandırmasına bir bakıma yol açmıştır. Öte yandan, Keynes'in değişen ulusal ve uluslararası iktisadî sorunlar karşısında elinin altındaki iktisat kuramını sürekli gözden geçirmeye çalışması[4], iktisadının felsefi temelleri konusunda daha açık olmasının önüne geçiyordu. Nitekim *Genel Kuram*'ında neoklasik iktisadın ön kabullerine alternatif olarak öne çıkardığı belirsizlik kavramının köklerine dair bir açıklama yapması gerektiğinde kendi *İhtimal Üzerine Bir Deneme*'ye dipnotta yaptığı atıftan başka bir bakış ortaya koyamamıştır.[5]

3)Lawson, T. (2005) "The Nature of Institutional Economics", *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 2 (1), s. 13 n.3.

4) Hoover [Hoover, K.D. (2005) *Doctor Keynes: Economic Theory in a Diagnostic Science*, İnceleme, California Üniversitesi, İktisat Bölümü, http://www.econ.ucdavis.edu/working_papers/06-3, (25.04.2011)] Keynes'in iktisat kuramlarını, sağduyu ve arka plan bilgi üzerine temellenmiş a priori muhakemeden hareket edenve nedenselliği gerçek hadiselere odaklanarak geliştiren sentetik (genişletici) yargılar olarak tasniflemektedir.

5) Keynes, J. M. (1981) *The General Theory of Employment Interest and Money*, Londra: Macmillan, s. 148 n.1. Dow da [Dow, S.C. (1999) "Post keynesianism and Critical realism: What is the Connection?", *Journal of Post Keynesian Economics*, Güz, C. 22, No.1, s.18] Keynes iktisadının felsefi ve metodolojik kanallarının çok fazla açık olmadığının altını çizmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Keynes'de belirsizlik konusunun iktisat yazınında bulduğu kabul tarihsel bir perspektifle aktarılacaktır. İkinci bölümde, Keynes'de belirsizliğin nasıl ele alındığına dikkat çekilirken, üçüncü bölümde, Keynes'de belirsizliğin neoklasik iktisadın varsayımları ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan zıt karakteri ve Keynes'in bu kavramın kullanım alanını genişletmekteki gayesi ve çabalarının sınırlarına vurgu yapılacaktır. Dördüncü bölümde, Keynes'in yeni bir dil ve yöntem arayışlarının dönemin ortodoksisi eliyle nasıl sönümlendirildiğine dikkat çekilirken, heterodoks iktisatçıların karşı ataklarına değinilecektir. Beşinci bölümde, Keynes'in eklektisizmini açığa çıkarabilmek için toplumsal felsefe içinden belirsizliğe alternatif bir bakıştan örnekler vererek Keynes'de belirsizlik yaklaşımı ile karşılaştırılacak ve iktisadî felsefe ile felsefe/toplumsal felsefe içinde iktisat yaklaşımı arasındaki mesafe titizlikle korunarak Keynes'de belirsizliğin katkı sağlayan ve sorunlu olan boyutları belirlenecektir.

- II -

Keynes'de belirsizlik üzerine sürdürülmüş tartışmaları dört evrede değerlendirmek anlamlı olabilir.[6] İlki, *Genel Teori*'nin

6) Keynes'den önce belirsizlik kavramının iktisat kuramlarında kullanılması ile ilgili olarak bkz., Alada, A.D. (2000) *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, İstanbul: Bağlam yay. Keynes'in bu kavramı kuramsal amaçla ilk kez kullanımı *Toplu Eserleri* incelendiğinde 1934 yılı Haziranında ABD dönüşünde hazırladığı daktilo ile yazılı taslaklarda bulunduğu düşünülmektedir. Keynes'in *Genel Kuram*'a esas teşkil eden ve 1935 yılının başında yakın çevresine değerlendirmelerini almak üzere dağıttığı birinci müsveddede belirsizlik kavramının yer aldığı yapılan karşılaştırmalardan ve mektuplaşmalardan anlaşılmıştır [Keynes, J. M. (1973b) *The General Theory and After: Defence and Development*, D. Moggridge (der.), C. 14, Londra: Macmillan, s. 351 – 512; Keynes, J. M. (1973a) *The General Theory and After: Preparation*, D. Moggridge (der.), C. 13, Londra: Macmillan]. Keynes'in *Genel Kuram*'a yazdığı önsöze düştüğü tarih 13 Aralık 1935 olduğu düşünüldüğünde enformel konuşmalar ve bu konuşmaların yazıya

yayınlanmasından Keynes'in ölümüne kadar geçen süre içinde yapılmış çalışmalardır. Bu devreye damgasını vuran 1937 yılıdır. Keynes'in 'İstihdamın Genel Teorisi' adlı makalesi[7] *Genel Teori* sonrası yazılmış, belirsizlik kavramını vurgulu bir şekilde öne çeken, eleştirilere cevap niteliğinde ve aynı zamanda kendi iktisat kuramını özetleyen bir çalışmadır. Aynı yıl Hayek 'İktisat ve Bilgi'[8] adlı makalesi ile Keynes'den bağımsız olarak, tam bilgi varsayımını eleştirerek neoklasik olmayan farklı bir fiyat kuramını tartışmaktadır. 1932 ve 1933 yıllarında Keynes'in Cambridge Üniversitesindeki derslerine katılmış[9] olan T. Hutchison, 1937 yılında "Beklenti ve Akılcı Davranış"[10] adlı makalesi ile Keynes'in belirsizlik fikrini değerlendirmiş ve eleştirmiş, metodolojik bir bakışla yine belirsizlik kavramı çerçevesinde neoklasik iktisadın tam bekleyişler ve tam bilgi varsa-

---

dökülmüş satırları dışarıda bırakılırsa bir, bir buçuk yıl gibi kısa sürede belirsizlik kavramının Keynes'in kuramsal satırlarının arasına girdiği görülmektedir. Yine de Keynes'in bu konudaki esin kaynakları konusunda hâlâ karanlık noktaların bulunduğu kabul edilmelidir.

7) Keynes, J.M. (1937) "The General Theory of Employment", "The Quarterly Journal of Economics", Şubat. Bu makale Keynes'in *Toplu Eserleri* içinde yeniden yayınlanmıştır. Bkz., Keynes, J.M. (1973b) *op. cit.*, s. 109-123.

8) Hayek, von F.A. (1937) " Economics and Knowledge", *Economica*, New Series, C. 4, No. 13, Şubat. Hicks, Hayek'in belirsizlik konusunda esin kaynağının F. H. Knight olduğunu, Knight'ın 'mükemmel öngörü varsayımı ile açıklanan denge durumunda paraya yer yoktur, paradan önce belirsizliğin analize dahil edilmesi gerekir' ifadesini kendisine 1932 yılında gösterdiğini, Hayek'in bu fikir üzerine "hemen atladığını" [Hicks, J.R. (1982) *Money, Interest and Wages, Collected Essays on Economic Theory*, C. II, Oxford: Basil Blackwell, s. 10] Londra İktisat Okulu günlerindeki birliktelikle-rine dayanarak açıklıyor. Hicks ise o yıllarda Knight tarafından açıkça reddedilen sayısal ihtimal varsayımının bir analiz aracı olarak hâlâ kullanılabilir olduğunu iddia ediyordu (bkz., *ibid.*, s. 11).

9) Hart, J. (2002) "A Conversation with Terence Hutchison", *Journal of Economic Methodology*, C. 9, No. 3.

10) Hutchison, T.W. (1937) "Expectation and Rational Conduct", *Zeitschrift für Nationalökonomie*, C. 8, No. 5.

yımlarını sorgulamıştır. Hayek'in *Fiyatlar ve Üretim* adlı eseri ile Keynes'in *Para Üzerine Bir Deneme* kitabını bir araya getirmek üzere akademik hayatına başlayan Shackle 1938 yılında *Bekleyişler, Yatırım ve Gelir* adlı çalışması ile Keynes'de belirsizlik üzerine ilk eğilen araştırmacılardandır.

II. Dünya Savaşı süresince iktisatta kuramsal tartışmaların durma noktasına geldiği düşünülürse Keynes'in 1946 yılında ölümüne dek bu konuda yeni bir çalışma yapılmamıştır. Keynes'de belirsizlik temasında 2. evre 1946-1974 arasındadır. Bu evrede Keynes'in analizlerinin Neoklasik İktisat ile senteze tâbi tutularak anaakım iktisadı içine taşınması, Neoklasik İktisadın akılcılık, tam bilgi, metodolojik bireycilik, dengeye kendiliğinden dönüş eğilimi varsayımlarına açık eleştiriler getiren Keynes'in *Genel Teorisi*'ni marjinalleştirmiştir. Keynesci Neoklasizmin (Neoklasik Sentez) yerleşik iktisat anlayışı temelinde formüle edilen iktisat politikaları, ABD'nin hegemonik gücü, Bretton Woods kurumlarının şekillendirdiği Batı sisteminde kapitalizmin canlanma evresini yaşaması paradoksal olarak iktisadın dilini ve düşünme biçimini kesinliğe yaklaştırmıştır.[11] Bu dönemde Keynes'in bekleyişler ve belirsizlik ile ilgili fikirlerine katkıda bulunan yazarlar arasında Hart'ın[12] makalesi gösterilebilir. Hutchison ve Shackle'ın Keynes'den esinlenerek geliştirdikleri özgün belirsizlik tahlilleri[13], Paul Davidson'un Keynes çalışmaları bir tarafa bırakılırsa bu konuda derin bir sessizlik dikkati çekmektedir.[14]

---

11) Alada, A. D. (2007) "İktisat Düşüncesinin Yakın Dönem Evrimi ve Türkiye'de İktisat Okuryazarı Olmak", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 23, No. 2, s.3.

12) Hart, A. G. (1947) "Keynes' Analysis of Expectations and Uncertainty", *The New Economics: Keynes' Influence on Theory and Public Policy*, S.E. Haris (der.), *içinde*, Londra: Denmis Dobson.

13) Bkz., Alada, (2000), *op. cit.*, s. 91 – 112.

14) Bu evrede Anglosakson iktisat dünyası dışında belirsizlik temasının daha çok dikkat ve ilgi çektiği ileri sürülebilir. Fransa'da Alain Barrère'in *İktisat Kuramı ve Keynes-*

Batı kapitalizminin derin bir durgunluk krizine girdiği 1974 sonrasında Neoklasik Sentezin tahtından indirilmesi Monetarist, Walrasian ve Avusturian Okulların Savaş sonrası Keynesciliğe yönelttikleri yoğun kuramsal eleştiriler, krizin dışsal etkileri, Keynes'de belirsizlik temasına kaldığı yerden yeniden geri dönülmesine itici güç oluşturmuştur. Üçüncü evrede ilk tartışmayı Weintraub[15] açmış, Kregel[16] onu takip etmiş ve *History of Political Economy* dergisinde Stohs, Garner[17] arasında yaşanan tartışma oldukça yankı uyandırmıştır. ABD'de Davidson'un[18], Minsky'nin[19], İngiltere'de A. Coddington'un[20], Moggridge'in, Shackle ve Hutchison'un çalışmaları tartışmaya yeni bir ivme kazandırmıştır.

1980-1990 arasında iktisat ideolojisinin yeniden şekillendirilmesi, dönemin sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin dağıl-

---

ci Tesir [Barrère, A. (1952) *Théorie Economique et Impulsion Keynésienne*, Paris: Dalloz] adlı eseri, Keynes'in kuramına Hicks - Hansen çizgisi dışından bakabilen derin vukufu ve kesintisiz sürdürdüğü Keynes çalışmaları ile özgün bir yere sahiptir. Türkiye'de, Sabri Ülgener'in *Milli Gelir, İstihdam ve Büyüme* adlı eserinde, Hansen tesiri güçlü olmasına karşın, Keynes'in belirsizlik ve bekleyişler konusundaki katkılarım ihmal etmeyen ve hatta yer, yer geliştiren [özellikle bkz., Ülgener, S.F. (1976), *Milli Gelir, İstihdam ve Büyüme*, İstanbul: Der yay., 5. baskı, s.380 – 388] bir yaklaşıma sahip olduğu da not edilmelidir.

15) Weintraub, E. (1975) " 'Uncertainty' and The Keynesian Revolution", *History of Political Economy*, Kış, C.7, No.4.

16) Kregel, J. (1976) "Economic Methodology in the Face of Uncertainty: The Modelling Methods of Keynes and Post Keynesians", *The Economic Journal*, Haziran, C. 86, No. 347.

17) Stohs, M. (1980) " 'Uncertainty' in Keynes' General Theory", *History of Political Economy*, Güz, C. 12, No. 3. Garner, A. (1983) " 'Uncertainty' in Keynes' General Theory: A comment", *History of Political Economy*, Bahar, C.15, No.1; Stohs, M. (1983) " 'Uncertainty' in Keynes' General Theory: A rejoinder", *History of Political Economy*, Bahar, C.15, No.1

18) Davidson, P. (1972) *Money and The Real World*, Londra: Macmillan.

19) Minsky, P. A. (1975) *John Maynard Keynes*, Colombia University Press.

20) Coddington, A. (1983) *Keynesian Economics*, Londra: G. Allen ve Unwin.

masından sonra yeni iktisat karşısında muhalif akımlar içinde kendine yer bulan Keynescilik, özellikle *Journal of Post Keynesian Economics* dergisi çevresinde Keynes'in özgün tezlerine geri dönerek, belirsizlik konusunda yeni tartışmalar açtı ve konuya ilgiyi toparladı. 1991 sonrasından günümüze bu konuyu işleyen yazarlar arasında Runde[21], Dow[22], Dequech[23], Carabelli[24], Vercelli[25]'nin adları sayılabilir.

- III -

Keynes 1921 yılında yayınladığı *İhtimal Üzerine Bir Deneme* adlı kitabında, bilinmeyen bir gelecek karşısında karar alma süreci içindeki aktörün kurguladığı muhakemede ihtimali hesaplamanın ötesinde farklı bir akıl yürütme mantığının bulunduğunu vurgulamış ve herhangi bir muhakemenin ihtimali yanında muhakemenin 'ağırlığı' kavramı üzerinde durmuştur. Keynes'e göre;

> "[K]ullanımımıza hazır işe yarar kanıt bulunduğunda, muhakemenin ihtimali büyüklüğü sırasıyla azalabilir veya artabilir, yeni bilgi, olumlu veya olumsuz kanıtı güçlendirdiğinde bir şeyin her durumda artacağı

21) Runde, J. (1991) "Keynesian Uncertainty and the Instability of Beliefs", *Review of Political Economy*, C. 3, No. 2.

22) Dow, S.C. (1995) "Uncertainty about Uncertainty", *Keynes, Knowledge and Uncertainty*, S.C. Dow ve J. Hillard (der.), Aldershot: EE.

23) Dequech, D. (1999) "Expectations and Confidence under Uncertyainty", *Journal of Post Keynesian Economics*, Bahar, C. 21, No.3.

24) Carabelli, A. (1995) "Uncertainty and Measurement in Keynes: Probability and Organicness", *Keynes, Knowledge and Uncertainty*, S.C. Dow ve J. Hillard (der.), Aldershot: EE.

25) Vercelli, A. (2002) "Uncertainty, Rationality and Learning: A Keynesian Perspective", *Keynes, Uncertainty and the Global Economy*, S.C. Dow ve J. Hillard (der.), Cheltenham - Northampton: EE.

> anlaşılmaktadır; istinâd ettirdiğimiz sonuç daha özlü bir temele sahip olmuş olacaktır. Bunu, yeni kanıta ulaşmanın herhangi bir muhakemenin ağırlığını arttırdığını ifade etmek üzere söylüyorum. Yeni kanıt, bir muhakemenin ihtimalini bazen azaltacak, buna karşılık bu muhakemenin ağırlığını her zaman arttıracaktır".[26]

Keynes *Genel Teori*'de neoklasik iktisadın kesinlik içeren temel varsayımlarının yerine geçmek üzere, yatırım kararı, elde para tutma, bugünkü tüketimi yarınki tüketime erteleme gibi eylemlerde belirsizlik kavramını kullanırken metodolojik bir arka plana başvurma ihtiyacı ile *İhtimal Üzerine Bir Deneme* adlı kitabına geri döndü. Karar birimlerinin geleceğe dair duydukları güvensizlik, korku ve endişelerinin onların iktisadî kararları üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olduğundan hareketle, gelecek karşısında alınan tavrın ihtimali hesaplama ile ilişkilendirilemeyeceği kanaatine vardı. Geleceğe dönük hesap edilebilirliği ortadan kaldıran, geleceğin belirsizliği ya da geleceğe duyulan güvensizlik, bugünkü kararlar ve bugün yapılan muhakemelerin ağırlığını azaltan bir etki doğurmaktadır. Yeni kanıtın buradaki karşılığı geleceğe dair bilginin noksanlığıdır. Noksan bilgi (negatif yeni bilgi), hem geleceğin hesap edilebilirliğini ortadan kaldırıyor ve öngörülerimize ihtimal atfederek bugün karar almamızın önünü tıkıyor hem de geleceğe dair muhakemelerimizin, öngörülerimizin ağırlığını azaltıyor. Geleceğe dönük muhakemelerin somutlaşamaması, ertelenmesi ise fiilen yatırımları azaltmakta, elde daha çok para tutma isteğini arttırmakta, bugünkü zaruri olmayan tüketimi ise ileri bir tarihe bıraktırmaktadır. Keynes'in *Genel Teori*'de ve 1937 yılında yazdığı 'İstihdamın Genel Teorisi' ad-

---

26) Keynes, J.M. (1973c) *A Treatise on Probability, The Collected Writings of J.M.K.*, C. 8, Londra: Macmillan, s.77.

lı makalesinde daha açık vurgularla belirsizliği öne çekmesi bu metodolojik açılım ile mümkün olabilmiştir. Keynes'in bu ilişkilendirmeyi yapmasının en önemli nedeni kavramın rastgele veya mecazi kullanımına engel olmaktır. Keynes bir kez belirsizliği anahtar kavram olarak seçince, hem iktisadî düşüncede arkasını yaslayabileceği bir temel aramaya yönelmiş, hem de metodolojik bir arka planı oluşturma kaygısını duymuştur. Nitekim 1937'den bugüne ortada duran bu boşluk Keynes iktisadı çerçevesinde yüzlerce kitap ve makalenin bu konuya teksif olmasına neden olmuştur.

Keynes'in, '*The General Theory*' gibi iddialı bir başlık kullanarak, para, istihdam ve faiz konusunda kendisinden önceki tüm iktisat düşünürlerini 'klasik iktisat' sepetine atması[27] ve ayrıca *Genel Teori*'ye yönelik eleştirilere cevap niteliğindeki 1937 makalesinde 'klasik iktisatçılar' ile kendi 'modern' görüşleri arasındaki metodolojik farkı belirsizlik kavramı üzerinden kurması dikkat çekiciydi. Nitekim Keynes iktisadî düşünce üzerinden kendini 'ötekilerden' farklı kılacak düşünsel temeli yeniden toparlarken Bentham'ın hedonistik, zevk ve acı ikilemi arasındaki akıl yürütme mantığını eleştirerek yola çıktı:

> "Çok iyi bildiğimiz gibi, gelecek hiçbir zaman geçmişe benzemez... geleceğe ait tasavvur ve bilgimiz zayıf olduğundan geleceğin ne getireceğini önceden bilemeyiz. Mamafih, yaşayan varlıklar olarak, eylemde bulunmaya mecburuz. Zihnimizin dengesi ve rahatı için geleceği öngörmedeki zayıflığımızı gizlememiz gerekir. Hatta bazı hipotezlerin rehberliğinde hareket etmeliyiz. Bu sebepten, bugün için ulaşılmaz olan bilgi yerine belirli teamülleri ikame etme eğilimine gireriz... Pratikte biz böyle davranırız... *Benthamcı okulun* olağanüstü marifeti 19. yüzyılda insan davranışı üzerine felsefi yorumlarda bulunanları bir hayli cezb etmişti: Mümkün olan bütün eylem biçimlerinin mukayese-

27) Keynes (1981), *op. cit.*, s. 3.

> li avantajlarım gösteren sayısal değerler ile bu eylemlerin ihtimalini tesbit eden diğer sayısal değerler çarpılarak herhangi veri bir eylemin bütün neticeleri belirlenir. Elde edilen bütün sonuçların bir araya getirilmesiyle nasıl davranacağımızı keşfetmiş oluruz. Böylece geleceği bugün ile aynı hesap edilebilir statüye indirgemek için ihtimali bilginin bu hayali sistemi kullanılmış olmaktadır. Şimdiye kadar hiç kimse bu kurama göre hareket etmemiştir".[28]

Keynes'in Bentham eleştirisine odaklanması sebepsiz değildir. Bentham'ın hedonizminin Jevons'ın elinde tüketici davranışları kuramına dönüştüğü dikkate alındığında aslında Keynes'in esas karşı çıkışını kendi iktisatçı kimliğinin temellerini de teşkil eden Neoklasik iktisada doğru yönelttiği anlaşılıyor.

Keynes'in *Genel Teori*'de ele aldığı modelde, belirsizliğin yeri aranırken nereden yola çıkılabilir? Keynes'in üç psikolojik faktör olarak ele aldığı sermayenin marjinal etkinliği, likidite tercihi ve tüketim eğiliminden hareket edilebilir. Keynes'e göre, "insan tabiatının psikolojik karakterinin"[29] devreye girdiği bu üç motif, iktisadî hayatın işleyişine yön vermektedir. Yatırım kararı alma aşamasında olan bir yatırımcının zihinsel durumu, elinde para mı yoksa tahvil mi tutmanın daha akılcı olacağını düşünen karar biriminin zihinsel hali ve yine gelirlerinin hangi oranında tasarruf, ne kadarıyla da tüketim yapacaklarını düşünen tüketicilerin davranışları. Bu üç psikolojik faktör Keynes'in modelindeki dışsal değişkenlerdir.[30] Nitekim

---

28) Keynes (1973b), *op. cit.*, s. 112-113 (vurgu:ADA). Bentham'ın, yarar ilkesini oldukça daraltarak, iktisat ve hukuk için pratik çözümlere yöneldiği bilinmekle birlikte, genellikle iktisatçıların gözlerinden kaçan Bentham'ın toplumsal felsefesini şekillendiren yanılabilirlik fikrinin temel belirleyici rolüdür. Bkz., Schwartzberg, M. (2007) "Jeremy Bentham on Fallibility and Infallibility", *Journal of the History of Ideas*, C. 68, No. 4, Ekim.

29) Keynes (1981), *op. cit.*, s. 251.

30) Bkz., age., s. 246 – 247.

bunlar, para miktarı-faiz oranı, faiz oranı-yatırım hacmi, yatırım hacmi-istihdam düzeyi arasında kurulan nedenselliği bozan ya da sekteye uğratan faktörler olarak dile getirilmektedir: "Para arzındaki bir artışın, *cet.par.*, faiz oranını düşürmesi beklenir, ancak halkın likidite tercihi para arzından daha fazla artıyorsa bu durum gerçekleşmez; faiz oranındaki bir azalma, *cet.par.*, yatırım hacmini arttıracağı düşünülür, fakat sermayenin marjinal etkinliği eğrisi faiz oranından daha hızlı düşüyorsa bu durum ortaya çıkmaz; yatırım hacmindeki artışın, *cet.par.*, istihdamı arttıracağı beklenir, fakat şayet tüketim eğilimi düşüyorsa bu durum gerçekleşmez".[31] Keynes'in buradaki akıl yürütme mantığı satır aralarından izlenirse ceteris paribus'a (diğer şartların aynı kaldığı kabul edildiğinde) dayalı nedensellik ilişkisinin üç noktada kesintiye uğradığı görülür. 'Halkın likidite tercihi' hakkındaki bilginin eksik olması, yatırımların 'beklenen getirileri'nin önceden tayin edilememesi ve tüketim eğiliminin bilinmemesini Keynes oluşturmak istediği kuramın önünü kesen değil, tam tersine iktisadîyatta ortaya çıkan dengesizlikleri insanın bu üç psikolojik eğilimi vasıtasıyla açıkladığı dinamik bir yöntem olarak düşünmektedir. Nitekim karar birimlerinin zihinlerinde geleceğe dönük güven derecelerinin artması ile birlikte iktisadîyattaki dengesizliklerin de sonu görünecekti. Shackle, Keynes'in yöntemini "bir denge durumundan diğerine şelaleyi andıran bir gümbürtü ile yuvarlanması[na]"[32] benzetiyordu. Bir denge durumundan diğer bir denge durumuna geçişte, denge 'analiz edilebilir' bir özelliğe sahip iken, yeni bir dengeye yönelten "çağlayanın hareketi"ne benzetilen mekanizmanın 'analiz edilemez' olduğu görülmektedir.[33]

Keynes'e göre yatırımcı, yapmayı düşündüğü yatırımın bek-

31) age, s. 173.

32) Shackle, G.L.S. (1968) *A Scheme of Economic Theory*, Cambridge: CUP, s. 44.

33) age., s. 43. Ayrıca bkz., s. 48-49; 62.

lenen getirilerini kendi öznel güven derecesine göre belirlediğinde, karar birimlerinin yine öznel olarak hissettikleri güven ortamı ve içinde bulundukları grubun ortalama kanaatini yansıtan teamüle göre, ellerinde ne ölçüde âtıl para tutacaklarını belirlediklerinde, para arzı da veri kabul edilirse, sermayenin marjinal etkinliği ile faiz oranı arasındaki ilişki dikkate alınarak, yeni yatırım hacmi belirlenmiş olur.[34] Yatırım hacmi de Keynes'e göre efektif talebin itici unsuru[35] olduğuna göre, milli gelirin ve istihdam hacminin -modelin içsel değişkenleridirseviyesi belirlenir. Para miktarı ve mevcut sermaye donanımının kısa dönemde değişmediği varsayıldığında, şayet karar birimlerinin gelecekteki bekleyişlerinin güven dereceleri azalırsa, geleceğe kötümser olarak bakarlarsa, parayı spekülasyon amaçla elde tutma veya gömüleme eğilimi artar. Yatırımın beklenen getirileri nasıl geleceğe dair güven ya da güvensizlik derecelerine bağlı ise, Keynes'in tanımında, faiz oranının gelecekteki değerine dair öznel güven dereceleri de karar birimlerinin ellerinde ne ölçüde para tutacaklarını belirleyen en önemli unsurdur.

> "Kısmen akılcı, kısmen de sezgisel olarak parayı bir servet deposu olarak elde tutma eğilimimiz, geleceğe yönelik teamül ve kendi hesaplamalarımız hakkındaki güvensizliğimizin derecesinin bir barometresidir... Paraya sahip olmamız geleceğe dönük tedirginliğimizi teskin eder. Parayı elimizden çıkarmanın karşılığı olan ödül tedirginliğimizin derecesinin ölçüsüdür".[36]

34) Bkz., Keynes (1981), *op. cit.*, s. 253 – 254.

35) Keynes (1973b), *op. cit.*, s.121. efektif talebin diğer unsuru olan tüketim hacmi ve onu belirleyen unsurların analizi, tüketimin bölünebilirliği, bir dönemden diğerine aynı seviyede kalması ve olmazsa olmaz karakteri sebebiyle, ikinci planda yer almaktadır[bkz., Shackle, G.L.S. (1983 – 1984) "The Romantic Mountain and the Classical Lake: Alan Coddington's *Keynesian Economics*", *Journal of Post Keynesian Economics*, Kış, C. 5-6, No.2, s. 247] . Cf., Coddington, *op.cit.*, s. 54.

36) Keynes (1973b), op. cit., s.116.

Keynes'e göre güven derecelerinde meydana gelen dalgalanmalar, doğrudan doğruya elde tutulan para miktarını değil, karar birimlerini gömülemeden vazgeçirecek olan faiz oranını ve bir adım ötede likidite tercihini değiştirecekti. Karar birimlerinin bekleyişlerinin güven derecelerindeki azalışla birlikte parayı spekülasyon amaçlı elde tutma eğilimi (likidite tercihi) artar. Bu durumda Keynes'e göre sermayelerin beklenen getirilerinde tersine bir eğilimin ortaya çıkıp ilk eğilimi bertaraf ederek yatırım seviyesini aynen muhafaza edebileceğini beklemek için ortada hiçbir sebep ve mekanizma yoktur. Genel olarak geleceğe dair kötümser havanın her iki psikolojik eğilimi de etkisi altına alacağı ve nihayetinde yatırım seviyesinin gelecekte daha da düşmesine sebep olmasının beklenebileceğini ileri sürüyordu.[37] Tersine olarak, yatırımcının geleceğe dönük bekleyişlerinin güven derecesi yükselirse bu kez yatırım seviyesi artar. Keynes'in modelinde dinamik itici güç, girişimci, yatırımcı ve halkın geleceğe dönük bekleyişlerinin güven derecesidir. Belirsizlik Keynes'de güvensizlik derecelerine tekabül ettiğinden, karar birimlerinin gelecekten duydukları belirsizliğin çok oluşu, az ya da hiç olmayışı iktisadî devrenin durağan, yavaş ya da hızlı işleyişini de belirlemektedir.

Coddington, Keynes'in bireylerin zihnindeki anlık ve kararsız dalgalanmalardan kaynaklanan bireysel yatırımlardaki değişmeyi incelediğini, yatırımcıların davranışlarının, içinde bulundukları şartlara, bu şartlara bağlı olarak yanlışlanan kararlarının gözden geçirilerek yeniden oluşturulduğu bir nesnelliğe dayanmadığını ifade etmekteydi.[38] Coddington Keynes'in analizindeki davranışlarla, içinde bulunulan şartlar arasındaki kesikliliğe, ilişkisizliğe parmak basarak, gerçekte "Keynes'in şemasında belirsizliğin değil... bireylerin özellikle özel kesim

37) age., s. 116.

38) Coddington, op. cit., s. 52 – 53.

yatırımcılarının belirsizlik karşısında aldıkları kararlar ile açığa çıkan dik kafalı ve zapt edilemez davranışlarının önem kazandığını"[39] ileri sürmektedir. Geleceğin bilinmediği ve geleceğe ait beklentilerin kötümser olduğu ortamda özel kesimin 'başına buyrukluğu', 'öznelliği'ne karşın kamu sektörünün ya da kamu yatırımlarının "dik kafalılık, başına buyrukluk, keyfilik" gibi öznel ölçütler taşımadığından, nesnel ölçütler göz önüne alındığından, iktisadî hayatta devletin konumunun vazgeçilmez olduğu düşüncesine ulaşılmaktadır. Keynes'e göre, devlet "kamu yararını dikkate aldığından, sermaye mallarının uzun süreli marjinal etkinliğini hesap edebilir durumda bulunduğundan"[40] yatırımın örgütlenmesinde yer alması gerektiğini de ifade ederek analizinin nihai vargısını açıklıyordu. Bir kere bu vargıya ulaşıldığında geriye sadece boş kutuları doldurmaktan başka bir şey kalmıyordu. Keynes'de belirsizliğin bu normatif boyutu üstü örtülemez bir biçimde onun iktisat politikası çıkarsamalarına temel oluşturmaktadır. Yalnız bu boyutun varlığı Keynes'in belirsizliği derinleştirme çabalarının önüne hiç geçmemiştir. Nitekim bunun en açık belirtisi onun belirsizlik karşısında tavır almanın psikolojik, sosyolojik boyutları da dikkate alarak yaptığı açılımlardır.

Keynes, belirsizliğin merkezi rolünü saptamakla kalmamış, karar birimlerinin belirsizliğe cevap kanallarının neler olabileceğine dair bazı saptamalarda bulunmuştur.[41] Bunlar belirsiz-

---

39) age., s. 52.

40) Keynes (1981), op. cit., s.164. Bu noktada farklı bir yorum için cf., Özel, H. (2003) "Closing the Open Systems: The Double Hermeneutics in Economics", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C. 30,s. 239-244.

41) Keynes'in, belirsizlikleri karşılayabilmek, faaliyetini sürdürmek ve karar mekanizmasını yeniden işletebilmek için karar birimlerinin içinde yaşadıkları kuralları, diğer insanların benzer durumlardaki tepkilerini, teamülleri dikkate aldığını vurgulaması, onun Veblen, Commons gibi Eski Kurumcuların eserlerine kayıtsız kalmadığını göstermektedir. J. M. Keynes'in 7 Aralık 1938'de H. Townshend'e yolladığı cevabi

liğin oluşum aşamasından önce ve bu durumu oluşturan unsurlardan çok, belirsizliğin ortaya çıkması sonrasında karar birimlerinin böylesi bir düzlemde davranışlarını nasıl düzenlediklerine dair bazı ipuçlarıdır. Bunlardan ilki, Knight'ın yaptığı risk, belirsizlik ayırımında görüldüğü üzere[42], ihtimali ölçümden farklı olarak belirsizliğin ölçülebilirliğinin olmadığı saptamasıdır: "[Belirsizlik konusunda] ihtimali hesaplamaların ele alınacağı her hangi bir bilimsel temel yoktur. Biz sadece bilmiyoruz"[43] diyen Keynes de Knight ile aynı yolu izlemektedir.

Ancak Keynes'e göre, karar birimlerinin, rekabet nedeniyle ve kâr amacıyla üretim süreçlerini idame ettirme kaygıları, onları sürekli olarak karar alma zorunluluğuna itmektedir. Geleceğe dönük bilgisizliklerine karşın bekleyişlerini "çok belirsiz meselelere ağırlık vererek [değil] ... bir bakıma güven duyduğumuz vakıaları büyük ölçüde rehber olarak[44] seçerek" oluşturmaya yönelmektedirler. Keynes bunları üç grup altın-

---

bir mektupta Kurumcu İktisadın izleri oldukça belirginleşiyor: "[Belirsizlik içinde] kalmamak için, zorunlu olarak başka türlü motiflerin peşine takılırız. Bu motifler, sonuçların değerlendirilmesi anlamında 'akli' değil, gelenek, içgüdü, tercih, istek, irade vs. ile alınan kararları kapsar. Bunların hepsi, iktisadî adam için olduğu kadar iktisadî olmayan adam için de geçerlidir... Ancak tüm bunları dikkate aldığımızda, iktisadî adamın geleneksel resminden biraz uzak düşmüş oluyoruz" [Keynes, J.M. (1979) *The Collected Writings of J. M. Keynes: The General Theory and After, A Supplement*, C. 29, D. E. Moggridge (der.), Londra: Macmillan, s. 294]. Keynescilik ile Kurumcu İktisat bağım araştıran bir çalışma için bkz., Hodgson, G. (1989) "Post Keynesianism and Institutionalism: The Missing Link", *New Directions in Post Keynesian Economics*, J. Pheby (der.), Aldershot: EE, s. 94 – 123.

42) "... *[Ö]lçülebilir* belirsizlik veya 'risk'in ta kendisi... *ölçülemeyenden* tamamen farklı olduğundan, aslında hiç de belirsizliği ifade etmez. 'Belirsizlik' terimini nicel-olmayan özellikteki durumlarla sınırlayacağız. Bu 'gerçek' belirsizlik ki riskten farklıdır... geçerli bir kâr teorisinin temelini teşkil eder" [Knight, F.H. (1957) *Risk, Uncertainty and Profit*, Boston: Houghton Miflin, s. 20, (vurgu: orijinal)].

43) Keynes (1973b), *op.cit.*, s. 114.

44) Keynes (1981), *op.cit.*, s. 148.

da ele almaktadır:

"(1) Bugünün gelecek için, geçmiş deneyimlerin tarafsız bir incelemesinden çok daha fazla işe yarar bir rehber olduğunu varsayıyoruz. Diğer bir deyişle, asıl karakteri hakkında hiçbir şey bilmediğimiz gelecekte olması beklenen değişimleri genel olarak göz ardı ediyoruz.

(2) Fiyatlarda ifadesini bulan *mevcut* genel kanaatin ve mevcut hâsılat durumunun, geleceğe ilişkin beklentilerin *doğru* bir toplamına dayandığını varsayıyoruz. Böylelikle yeni ve daha uygun bir kriter ortaya çıkmadıkça ve çıkana kadar bunu olduğu gibi kabul ediyoruz.

(3) Kendi şahsi kanaatimizin yetersiz olduğunu bilerek, belki daha çok bilgi ile donanmış olabileceklerini düşünerek bizim dışımızdakilerin kanaatlerine bel bağlamaya kendimizi zorluyoruz. Yani çoğunluğun veya ortalamanın davranışlarına ayak uydurmaya gayret ediyoruz. Herkesin birbirini taklit etmeye gayret ettiği bir toplumun psikolojisi, kesin olarak ifade edersek *teamüle dayanan* bir kanaat halini alır".[45]

Keynes böylece belirsizliğe cevap ya da çare olarak karar birimlerinin zihinlerinde kurmaya çalıştıkları akıl yürütmeye dair birkaç ipucu vermektedir.

- IV -

Keynes'in yazılarında belirsizlik kavramının çok boyutlu bir karaktere sahip olduğu ortaya çıkıyor. Bir yanda tüm sınırlılığına rağmen *İhtimal Üzerine Bir Deneme* kitabına yaslanılarak temellendirilmeye çalışılan felsefi-metodolojik kapsamı; ikinci olarak, özel kesim karşısında kamu sektörünün davranışlarındaki öznellik-nesnellik ayırımını öne çıkaran ideolojik-normatif boyut; öte yandan, belirsizliğin iktisat kamuoyuna

45) Keynes, (1973b), *op.cit.*, s.114, (vurgu: orijinal).

çağrıştırdığı anlamları zenginleştirerek ortaya koyduğu, iktisat camiasını şaşırtacak mecaz yüklü bir dil kullanarak dikkatleri kendi kuramına çekerek paradigmal öncelik alma isteği ve farklı tanımlara dayanarak likidite tercihi, sermayenin marjinal etkinliği, zaruri olmayan tüketimden kaçınma eğilimini kavramsal olarak güçlendirme denemeleri; son olarak yine iktisat kamuoyuna hitaben dile getirilen belirsizliğe cevap, belirsizliği bertaraf etme yöntemlerine dair pratik çıkarsamalar Keynes'in yaklaşımında göze çarpmaktadır. Belirsizliğin Keynes'de çok boyutlu kullanımının kendi akademik tercihlerinden bağımsız yönü, kavramın bizzat kapsadığı ve odaklandığı gerçeği anlamlandırma zenginliğini, tabii aynı zamanda, karmaşasını da sunduğu not edilmelidir. Ne zaman ki belirsizliğe yeni bir tanım getiriliyor, bu Keynes için de, başka bir iktisat yazarı için de söz konusu olabilir, içerdiği felsefi, ideolojik, mecazi ve ilmi muhtevası yeni tartışmalara sebep oluyor.

Kavramın çok boyutlu çağrışım ve anlamlandırma yeteneğinin farkında olarak Keynes, *Genel Teori* sonrasında açılan bu yolu daha da genişletmeyi denedi. Bu çabalar *Genel Teori Sonrası* olarak da ifade edilen, ancak gerek Keynes'in 1937 yılında geçirdiği kalp krizi ve yaşadığı sağlık sorunları, gerekse de yaklaşan savaşın ayak sesleri nedeniyle çok kısa süren bu dönem ile sınırlı kaldı. 1938 yılı sonuna kadar süren kuramsal mektuplaşmalar, en son 1940 yılı Mart ayına kadar *The Economic Journal*'de yayınlanan makaleler, Keynes'in kuramsal çalışmalarını, özellikle Neoklasik İktisadın eleştirisi üzerinden geliştireceğini göstermektedir. *Genel Teori* sonrası bir bakıma Keynes'in Neoklasik iktisadın 'makro' kuramı ile etkili son hesaplaşma dönemidir.[46]

---

46) Uluslararası makro iktisadın oluşumuna Keynes'in yapmış olduğu katkılar bu noktada dışarıda bırakılmaktadır. Keynes'in bu katkıları için bkz., Vines, D. (2003) "John Maynard Keynes 1937 – 1946: The Creation of International Macroeconomics", *The Economic Journal*, No. 113, Haziran, s.338 – 361.

Keynes'in önemli özelliklerinden bir tanesi de kurgulamış olduğu belirsizlik yaklaşımının neoklasik iktisadın belirsizliğe bakışından çok farklı olduğunun bilincinde olarak kendi yaklaşımını hiçbir durumda diğer yaklaşımlarla bir uzlaşı içinde değerlendirmeyişi ve bu çabalara karşı çıkışıdır. Nitekim 1946 sonrası tablo, bilimde gerçeğin bir olduğunun ya da gerçek arayışının değil farklı bakışların yan yana dizildiği, tek iktisat anlayışından sapmama koşulu altında farklı fikirlerin gerçeğin bir yerini göreceli olarak aydınlattığı kabulü ile uzlaşı içinde biraradalığını yansıtmaktadır.

Keynes'in kesinliğe dayalı bir akıl yürütme mantığının iktisada hâkim olmasına karşı çıkan, görüşünün gerçeğin ortaya çıkmasında yegâne yol olduğunun bilinci ile *Genel Teori Sonrası*nda bilimsel hesaplaşmalarını sürdürmüştür. Bu hesaplaşmalardan bir tanesi Tinbergen'in ekonometriyi geliştirme çabalarına Keynes'in gösterdiği kuramsal tepkidir. Bu tepki aynı zamanda Keynes'in oluşturduğu iktisat kuramının Neoklasik temellerden ne ölçüde uzaklaşmaya meyilli olduğunu da göstermektedir:

> "Acaba, geleceğin, geçmiş istatistiklerin kesin bir fonksiyonu olduğu mu varsayılmıştır? Gelecek ile ilgili bekleyiş ve güven haline yer ayrılmış mıdır? Buluşlar, siyaset, çalışma hayatındaki çalkantılar, savaşlar, depremler, mali krizler gibi sayısal olmayan unsurlar hesaba katılmış mıdır?... İstatistiksel olarak tedarik edilemediği veya hizaya gelmediği için birçok hayati unsur dikkate alınmamıştır".[47]

47) Keynes 'R. Tyler'a 23 Ağustos 1938 tarihli mektup', (1973b), *op.cit.*, *içinde*, s. 287. Tinbergen'i eleştiren asıl makale 1 yıl sonra *The Economic Journal*'da yayınlanmıştır: Keynes, J.M. (1939) "Professor Tinbergen's Method", *The Economic Journal*, Eylül. Makaleye Tinbergen'in 14 sayfalık eleştirisi ve yine Keynes'in cevabi yazısı [Keynes, J.M. (1940) "Comment", *The Economic Journal*, Mart] aynı dergide yer almıştı.

Bir bakıma Neoklasik iktisadın kesinlik temeline dayalı akıl yürütme mantığının uygulama sahasında iktisat politikalarına yön vermek, iktisadî öngörülere 'bilimsellik' boyutu kazandırmak üzere geliştirilen ekonometrinin yöntemini sorgulayan bu satırlar Keynes'in özellikle ölümünden sonra ve II. Dünya Savaşı ertesi hâkim pozisyona geçecek olan iktisat anlayışına da erken yöneltilmiş eleştiri niteliğindedir.[48]

Keynes'in belirsizlik yaklaşımını Neoklasik iktisattan veya kendi tabiriyle 'Klasikler'in belirsizlik algılamasından farklılaşan yönlerini ortaya koyabilmek için *Genel Kuram Sonrası*'nda Keynes'in yapmış olduğu bir tanımdan yola çıkılabilir:

> "... 'belirsiz' bilgi ile açıklayayım, sadece, kesin olarak bilinenden ihtimali olanı ayırmayı ifade etmiyorum. Rulet oyunu bu yönüyle burada belirsizliğin konusuna girmiyor... hatta hayat ümidi bile bu açıdan az belirsizdir... kullandığım bu terimin asıl manasına gelince; bir Avrupa Savaşı beklentisi veya yeni bir icadın metruk bir hale gelmesi veya 1970'deki sosyal sistemde özel servet sahiplerinin durumu veya yirmi yıl sonraki bakır fiyatı ve faiz oranı belirsizdir".[49]

Keynes'in bu tanımında çok açık ortaya çıkan kendi yaklaşımını Neoklasik iktisat kuramından ayırma isteğidir. Keynes belirsizliğin ilk olarak, ölçülebilir olmadığını, sayısallaştırılamayacağını, gelecekte olması beklenen olaylar hakkındaki ihtimallerin asla belirsizliğe tekabül etmediği ve bir bakıma Knight'ın risk-belirsizlik ayırımını onaylayarak belirsizliğin hesap edilebilir bir özelliğe sahip olan riskten farklı olduğunu benimsediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Keynes 'zayıf' ya da 'az' belirsizlik, 'şiddetli' veya 'çok' belirsizlik ayırımını da denediği görülmektedir. Bu ayırımda Keynes'in kendi bakışını örneğin Jevons'ın geleceğin belirsizliği anlayışından farklılaştırma çabasının da izleri bulunmaktadır. Nitekim Jevons, bozulabi-

lir bir tüketim malının ne kadar süre ile stok edilebileceğinin belirsiz olduğunu ileri sürmüş, denizde seyreden yetersiz erzağa sahip bir geminin tahmini bir uzaklıktaki en yakın limana gitmesi gibi 'zayıf' belirsizlik örneklerini kullanmıştı.[50] Jevons'ın *Ekonomi Politiğin Kuramı*'nda ana gayesi kâr ve fayda maksimizasyonu ilkesini ve akılcılık temel varsayımını muhafaza eden veya onunla ters düşmeyen bir bilinemez gelecek kurgulamasını üretmekti.[51] Geleceğin belirsizliğini risk ya da hata payı olarak değerlendirerek bu amacına ulaşmıştı. Baştan itibaren, Keynes'in adım, adım Neoklasik temel varsayımlardan uzaklaşması, yukarıdaki basit tanımında da görüldüğü üzere bu varsayımlar ile arasına geri dönülmez bir mesafe koyduğu açıktır. Bu tanımın kendi içindeki açmazına yönelmeden önce yapılacak eleştiri ve değerlendirmeler ne olursa olsun Keynes'in istihdam, para ve faiz oranı konularında döneminin iktisat politikalarının yeniden yorumlanmasına im-

---

48) Neoklasik Sentez'in 1970'lerin ortalarında çöküşü ertesinde kendi kuramına dönük özeleştiriler yapan Hicks'in sarf ettiği cümleler aynı Keynes'in 40 yıl önce yazdıkları ile birebir örtüşmektedir: "... Ocakta oluşturulan Nisan ile ilgili bekleyişler belirsizdir; ancak Nisan geçtiğinde, Nisan ayına dair bekleyişlerin yerine geçen tecrübeler belirlidir. Böylece bugün belirsizlikten belirliliğe doğru bir geçişin olduğunu görmezden gelemeyiz. *Geçmiş ve gelecek esasta birbirinden farklıdır, ortalamaları alınamaz*" [Hicks, J.R. (1979) *Causality in Economics*, New York: Basic Books, (vurgu: orijinal), s.85]. Ayrıca bkz., Hicks, J.R. (1982) *op.cit.*, s.292. Hicks'in dün – bugün – yarın üçlemesi ile belirsizliği ve belirliliği ilişkilendirmesi yerinde olsa da belirsizliğin ortaya çıkıp, daha sonra ortadan kalkışı zamana değil, karar biriminin içinde bulunduğu şartların bekleyişlerini alt üst etmesi ve bu durumu bertaraf etme kanallarının keşfedilmesine bağlıdır. Keynes'in de belirsizliği, karar anının tamamen ortadan kaktığı, ontolojik bir iç sorgulamanın öne çıktığı bir an olarak değil, geleceğe dair bilginin noksanlığına indirgediği vurgulanmalıdır. Tek farkla ki Keynes, belirsizliği bertaraf etme kanallarını çözümlemek için titizlikle uğraş vermekteydi.

49) Keynes (1973b), *op. cit.*, s.113 – 114.

50) Jevons, W.S. (1970) *The Theory of Political Economy* Middlesex, s. 124.

51) Bkz., Alada (2000), *op. cit.*, s. 49-50.

kân tanıyacak yeni bir paradigmayı oluşturduğu, geriye sadece bu yeni paradigmanın başkaları tarafından sahiplenilmesinin kaldığı teslim edilmelidir.

Keynes'in belirsizlik kavramını kullanım biçiminin 'devrimci' bir niteliği bulunmaktadır. O da Keynes'in kendi yaklaşımını diğerlerinin yanma yerleştirmek, göreceli bir tavır geliştirmek yerine gerçeğin birliğini benimseyen, dolayısıyla hangi koşul altında olursa olsun kendi yorumunun kendinden öncekilerden üstün olduğunu savunması, üzerinde çok az durulan bir noktadır. Gerçeğin 'göreceliği'ni reddeden bir tavra sahip olan Keynes'in bugün şayet makro iktisatta kuramsal bir üstünlüğe sahip ise nedeni budur. Bugün ise Keynes'de belirsizlik dendiğinde ve bu konu üzerine yazılan çoğu makale ve eserlerde, ağırlıklı olarak, 'Keynes'in belirsizlik' yaklaşımı diğer belirsizlik yaklaşımlarının yanında sıralanmaktadır.[52]

- V -

Genel Teori Sonrası'nda (1936-1940), Neoklasik Sentez Keynesciliğinin kökleri, Hicks'in 1937 yılında yazdığı, bugün IS/LM yaklaşımı olarak Ders Kitabı İktisadında önemli bir mevkiye sahip olan "Bay Keynes ve 'Klasikler'; Önerilen Bir Yorum" adlı makalesine ve yine yazarın 1939'da kaleme aldığı *Değer ve Sermaye* başlıklı eserine dayanmaktadır. Hansen'in *Keynes'e Bir Rehber*, başlıklı kitabı, daha sonraları Samuelson ve Ackley'in çalışmaları dikkate alındığında, hepsinin, Keynes'in fikirlerini içselleştirerek, Ders Kitabı İktisadını yeniden yazma gayretleri olduğu görülmektedir. Nitekim son dönemlerinde kendi yazılarına daha eleştirel bakan Hicks şöyle yazmaktaydı: "Ders kitabı formelleştirmesi bakımından ben bir kısım sorumluluğu üzerime almalıyım... ["Bay Keynes ve 'Klasikler'; Önerilen Bir Yorum"] makalesini, sürekli olarak tekrar ettiğim gibi, Keynes'in temel öğretilerini sadece daha iyi

sunma amacından hareketle yazdım. Eminim ki bu makaleyi yapmasaydım, bu şekilde de yapmasaydım, bir başkası eninde sonunda yapacaktı".[53] Bu noktadan yola çıkılırsa, Keynes'in önceliğinin bir Ders Kitabı yazmak olmadığı daha ilk cümlelerinden anlaşılır. Bu tesbitin ötesinde, Hicks'in yazılarının 1946 sonrasına önemli bir temel teşkil ettiği tezi devam ettirilirse, başta Samuelson olmak üzere Arrow ve Debreu'nun Genel Denge Kuramı'na, ve Friedman'ın yöntem yazılarına da esin kaynağı olduğu ileri sürülebilir.[54] Kısaca Keynes'in anaakım içine çekilmesi ya da Ortodokslaştırılması öncelikle yazdıklarının basitleştirme 'kaygısıyla' formelleştirilmesinden kaynaklandığı görülür. İkinci husus, Keynes'in, aynı Marshall gibi matematiğin iktisat kuramında kullanımının yaratabileceği katı nedenselliği, dolayısıyla belirlenimciliği, meydana çıkarmamak için matematiğin kesinliği çağrıştıran dilini değil, mümkün olduğunca gerçekçi, toplumsal hayatının tüm cephelerini düşüncenin içine katmaya çalışan sözel bir üslubu tercih etmiştir. Bu tercihte Keynes'in geleceğin belirsizliğini ihtimal hesaplamasına indirgemeyen tavrı belirleyici olmuştur.

Keynes'in 1946-1974 arası dönemde Neoklasik Sentez içinde Ortodokslaştırılmasma karşı yöneltilen eleştiriler, bu dönem içinde öncelikle Keynes'in Cambridge Üniversitesi'nde etrafına topladığı, Robinson, Sraffa, Kaldor'un başını çektiği

52) Bu konuda bkz., Lawson, T. (1988) "Probability and Uncertainty in Economic Analysis", *Journal of Post Keynesian Economics*, C. 11, No. 1, s. 48; Palley, T.I. (1993) "Uncertainty, Expectations and the Future: If We Don't Know the Answers, What Are the Questions?", *Journal of Post Keynesian Economics*, C. 16, No. 1, s. 4 – 6.

53) Hicks (1979), *op. cit.*, s. 73, n.1.

54) Cf., Jennings, F.B. (2011) " 'The Hicksian Gateway' and 'The Hirshleifer Rescue': Increasing Returns from Clapham to Kaldor", *Neoliberalism and the Crises of Economic Science*, 2nd. International Conference in Political Economy, Mayıs 20-22, 2011, Istanbul University, Faculty of Political Sciences, Istanbul'da sunulan çoğaltılmış bildiri, s. 4.

Ricardocu Keynesciler'den geldi. Bu grubun iktisada bakışı Neoklasik iktisadın kendiliğinden dengeye dönüş[55], akılcılık gibi temel varsayımlarına yönelttikleri eleştirilerle sınırlı olmayıp, Keynes'in özellikle *Para Üzerine Bir Deneme* (1930) adlı eseri ile Ricardo'nun gelir artışı ve gelir bölüşümü yaklaşımını birleştirmeye çalışarak ilm-i iktisadın muhalif kanadını oluştururlarken, ekonomi politiğin yeniden canlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu grubun eleştirileri ve iktisadî düşüncedeki duruşu, özellikle Ders Kitabı İktisadı üzerinden geniş okuyucu kitlelerine ulaşan, akademilere hâkim olan 'Neoklasik Sentez'e karşı güçlü bir alternatif oluşturamadı, sınırlı ve bölgesel kaldı.

Hicks, Ackley ve Hansen, yaklaşımlarında[56], ekonomi, emek, tahvil, mal ve para piyasalarının genel denge analizi içinde ele alındı. Walras'ın "denge öncesi fiyatlarda, alıcı ve satıcıların ne kadar alışveriş yapacaklarını kaydettirmeleri, yani bir nevi kontrat yapmaları, fakat fiili alışverişlerin ancak denge fiyatlarına ulaşınca gerçekleşmesi[ni]"[57] temin eden *tâtonnement*'ı bir analitik araç olarak kullanıldı. Böylece denge dışı davranışlar modelden soyutlanmış oluyor ve tüm fiyatlar hakkında tam ve kesin bilgi üreticilere aktarıldığından belirsizliğe hiç yer kalmıyordu. 1960'lı yılların sonunda, Clower[58]

55) "Bekleyişlerin belirsizliği iktisadî davranışların rehberi olduğu kabul edildiğinde, denge analizden düşer, yerini tarihe bırakır" [Robinson, J.(1979) *Contributions to Modern Economics*, Oxford, s. 126] diye yazan J. Robinson, bu bakışıyla Neoklasik iktisadı eleştiriyordu.

56) Bu yazarlara, danışmanlığını Paul Samuelson'un yaptığı, 1944 yılında MIT İktisat Bölümünde, Keynesci Devrim başlığı ile Doktora Tezini sunan Lawrence Klein da eklenmelidir. Klein, *The Keynesian Revolution* adlı kitabını 1949 yılında yayınlatacaktır.

57) Akat, A.S. (1980) *İktisadi Analiz*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi yay., s. 118.

58) Bkz., Clower, R.W. (1965) "The Keynesian Counterrevolution: A Theoretical appraisal", *The Theory of Interest Rates*, F.H. Hahn ve F.P.R. Brechling (der.), *içinde*, Londra. Ayrıca bkz., Clower, R.W. (1967) "A Reconsideration of Monetary Theory", *Western Economic Journal*, Aralık.

ve Leijonhufvud'un[59] öncülüğünde Dengesizlik Keynesciliği olarak adlandırılan bir grup iktisatçı Neoklasik Sentez'e içeriden bir eleştiri getirerek bu yaklaşıma karşı çıktılar. Walras'ın modelinde fiyatların hayali bir müzayedeci tarafından anında ve otomatik olarak, *tâtonnement* aracılığıyla dengeye geldiği varsayımsal çerçevelerinin yetersizliği ve gerçek dışılığı üzerinde durarak *tâtonnement'ın olmadığı* durumda, eksik bilgi, yanlış fiyatlar ve miktar intibakı mekanizmalarıyla Keynes'in *Genel Kuram*'ını yeniden yorumladılar. Belirsizlik karar birimlerinin denge-dışı davranışlarında enformasyon ya da bilgi akımındaki boşluklara karşılık gelmekteydi. Ancak piyasada müzayedeci vasıtası ile fiyatları otomatik olarak anında dengeye getiren *tâtonnement* sürecinin denge-dışı davranışları modele ithal etme gayesiyle analizden çıkartılması ve böylece gerçek dünyada var olan işsizlik, enflasyon gibi dengesizliklerin modele çekilmek istenmesi metodolojik açıdan bir dizi sakıncaları da beraberinde getirmekteydi. Örneğin, sadece *tâtonnement* varsayımının kaldırılması, Walrasian düşünme araçlarından tümüyle feragat edildiği anlamına gelmemekteydi.[60] Dolayısıyla modelinde belirsizliğe yer vermeyen Walras'm metodolojisi Dengesizlik Keynesciliği'nde olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Belirsizlik bu yaklaşımın sunduğu modellerde sadece 'tepeden inme' bir ön kabul olarak kalmakta ve hiçbir ampirik özellik taşımamaktadır.

1946-1974 arası dönemde Keynes'in yaklaşımının Neoklasik İktisat ile bağdaşmadığını ileri süren ve *Genel Teori*'nin 12. Bölümü ile 1937 yılında Üç Aylık İktisat Dergisi'nde (*Quarterly Journal of Economics*) yayınlanan makalesinde öne çıkan

59) Leijonhufvud, A. (1986) *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes*, New York.

60) Bkz., Barrère, A. (1979) *Déséquilibres Économiques et Contre – Revolution Keynesienne*, Paris: Economica, s. 17 – 29.

belirsizlik ve bekleyişler üzerinde daha ağırlıklı olarak duran, Kökten Keynesciler'in[61] fikirleri, akademi dünyası içinde oldukça silik kaldı. 1974 sonrasında özellikle Neoklasik Sentez'in yaşanan durgunluk ve enflasyon sorununa kuramsal çerçeve sunamaması, ABD'de Friedman'ın öncülüğünde Parasalcıların Neoklasik Sentez'e yönelik eleştirileri, Buchanan'ın Anayasal İktisat'ı parasal kuralcılığın alternatif kuramsal çerçevesi olarak sunuşu, İngiltere'de Hayek'in, Keynesci sosyal politikalara yönelik eleştirileri, Neoliberalizmi iktisadın hâkim ideolojisi haline getirdi. İlm-i iktisad bütün bu gelişmelere iç kuramsal tepkisini, 'Yeni İktisat' olarak isimlendirilen ve Neoklasik iktisadın temel varsayımlarının reddedilmeden sosyal bilimlerin diğer sahalarından çekip çıkarılan kavram ve yaklaşımlarla zenginleştirildiği bir anaakım iktisadı ve neoklasisizme doğrudan eleştiri yönelten tüm akımları heteredoks iktisat içine yerleştirerek verdi. Kökten Keynesciler ya da daha sık kullanılan adıyla Post Keynesciler ise heteredoks iktisatlar içine savruldu.

1970'li yıllardan ve 1990'lı yılların sonlarına dek inşa edilen bu iktisadîyat ve ilm-i iktisad mimarisi amaçladıklarına iktisadın düşün dünyasını sığlaştırma pahasına ulaştı. 1990'lı yılların sonlarından itibaren ise ABD'nin hegemonik gücünün zayıflaması ve ABD menşeli Ders Kitabı İktisadı'na yönelik eleştirilerin artması, heteredoks iktisatların canlanışı yanında metodoloji dışındaki boyutları ile iktisadın felsefe ile ilişkilendirilmesinin yeniden harekete geçirildiği, Keynes'de belirsizlik konusu merkeze alındığında izlenebilmektedir.

---

61) ABD'de Paul Davidson, Fransa'da Alain Barrère gibi düşünürler tarafından temsil edilmiştir.

- VI -

Keynes'in 1938 yılında Sraffa ile ortak editörlüklerini yaptıkları, David Hume'un 1740'da yazılan *İnsan Doğası Hakkında Bir Deneme Adıyla Bugünlerde Yayınlanan Bir Kitap Hakkında Bir Özet* belki de Keynes'in *Genel Teori Sonrası*nda iktisat yazıları ile felsefe arasında kurmaya çalıştığı ilişkiye dair son ipucudur. Kitap incelendiğinde Hume'un eserine atfen yazılan Önsözde geçmiş ile gelecek arasındaki nedensel uyumluluğu sağlayacağı umulan ihtimali hesaplamanın sınırlarına dikkat çekildikten sonra, gözlemlenemeyecek nesne ve hadiseleri, gözlemlenebilir olanlardan çıkarsamayı öneren tümevarım yönteminin sorununa işaret edilmişti. Geçmiş ile gelecek arasındaki mutlak uyumun hiçbir zaman kanıtlanamayacağı ileri sürülmüştü.

> "Aşikâr olan, bilimlerin tümüne sahip Adam'm, doğanın seyrinin tekdüzelikle aynı şekilde devam etmesi gerektiğini ve geleceğin geçmiş ile uyumlu olduğunu deney ve uygulama yoluyla hiç bir zaman kanıtlayamayacağıdır... Geleceğin geçmiş ile uyumlu olması gerektiği ihtimali önerme ile ispatlanamaz. Tüm ihtimali önermeler, geçmiş ile gelecek arasında uyumluluk olduğu kabulü üzerine inşa edilir ve bu sebeple hiçbir zaman ispatlanamaz... Geçmişdeki deneyimimiz gelecek için hiç bir ispat sağlayamaz...Geleceğin geçmiş ile uyumluluğunu sadece GELENEK ile belirleyebiliriz".[62]

Keynes'in David Hume'u zarif bir şekilde keşfedişi elbette bir son nokta değildi. Sadece bir başlangıçtı. Günümüzde

62) *An Abstract of a Treatise of Human Nature*, http://www.mmur.net/filo2bat/abstract.pdf (14.7.2011). Popper'in [Popper, K.R. (1980) *The Logic of Scientific Discovery*, Londra: Hutchinson, s. 369] *An Abstract of a Book Lately Published Entitled a Treatise of Human Nature* (1740), J.M. Keynes ve P. Sraffa (der.), 1938'den yaptığı aktarıma da bkz.

özellikle 1990'lı yıllardan sonra iktisat metodolojisi ile gelinen noktanın yetersizliği ve sınırlılığını aşma çabaları ile canlanan iktisat felsefe ilişkilendirmesi bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir.[63]

Keynes'in 1938 yılında ulaştığı nokta önemli olmakla beraber bir dizi sınırlılıkları da beraberinde taşımaktadır. İlki, Keynes'in belirsizlik kavramına oldukça geç bir tarihte başvurmasının yarattığı metodolojik sorunlardır. Bu sorunu en açık Hutchison dile getirmiştir: "Ne makroekonomik istihdam kuramında, ne de 'klasik ortodoksiyi' değerlendirmesinde, Keynes kendi esas saldırısını, kesinlik ve yeterli bilgi varsayımının eleştirisine yöneltmemiştir. Bu varsayımın tamamen belirleyici özelliğine karşın Keynes'in bilgisizlik ve belirsizlik konusunu analizine dâhil edişi bir çeşit *obiter dictum [rasgele ifade]*dir".[64] Patinkin de Keynes'in belirsizlik ortamında iktisadî davranışların oluşumuna ait herhangi bir kuram geliştiremediği gibi ihtimal hesabına dayanmayan belirsizlik konusunda F. H. Knight'm çok daha önceden yaptığı katkıyı aşamadığını ifade etmektedir.[65]

Nitekim belirsizliğin felsefi temelleri de her ne kadar 1921 tarihli eserine geri göndermeler yaptıysa da Keynes tarafından sonradan keşfedilmektedir.

---

63) Bu çalışmaların tümünü özetlemek ve aktarmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Lawson ve Davidson'ın katkıları daha önce konu edilmişti. Buna ek olarak, toplu bir tartışma için 1999 yılı, Bahar, C. 22, No.1 *Journal of Post Keynesian Economics*'deki makalelere de bakılabilir. Keynes'de belirsizlik konusunu felsefe ile ilişkilendirme denemelerinin Knight'da belirsizlik için de yapıldığı dikkate alınmalıdır. Bkz., Nash, S.J. (2006) "On the Anticipation of Knightian Uncertainty in Nietzsche's *Genealogy of Morals*", *Friedrich Nietzsche (1944 – 1990), Economy and Society*, J.G. Backhaus ve W. Drechsler (der.), New York: Springer.

64) Hutchison, T. W. (1978) "The Keynesian Revolution, Uncertainty, and Deductive Generel Theory", *On Revolutions and Progress in Economic Knowledge*, Cambridge: CUP, s. 206.

65) Patinkin, D. (1976) *Keynes' Monetary Thought: A Study of its Development*, Durham, s. 141.

İkinci olarak, Keynes'in kullandığı tanımlara bakılırsa belirsizlik geleceğe dair bir bilgi noksanlığı durumu olarak düşünülmekte veya geleceğe dair güvensizliği yansıttığı kabul edilmektedir. Bu tanımın açıkladığı veya gerçek hayatta, ama özellikle iktisadîyatta çağrıştırdığı çok hadise bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu tanımlama ile bilginin nereden ortaya çıktığı sorusu ile ilgilenen felsefenin ana damarlarından biri olan epistemolojiye her hangi bir kapı açılamamaktadır. Keynes'in, para, yatırım kararı ve tüketim meyli konularında Humeian bir akıl yürütmeyi iktisadî düşünceye kazandırdığının bilincinde olmasına karşın *Genel Teori Sonrası*nda, nihayetinde David Hume'un felsefesini, tabii felsefesinin sorunları ile birlikte, 200 yıl sonra, tekrarladığını fark etmesi ayrı, ayrı değerlendirilmesi gereken konulardır. Humeian akıl yürütmenin ilm-i iktisada taşınması, iktisadî felsefeye yapılmış bir katkıdır. Hume'un ayrıştırılmış bilimler (burada ilm-i iktisad veya ekonomi politik) üzerinden değil, insan doğasının tüm özelliklerini bir bütün olarak düşündüğü bir temelden hareketle ortaya koyduğu felsefesi ile iktisada ve iktisadîyata bakmak ise iktisat ile felsefeyi yan yana koymaktan öteye geçememekte, bir iktisat felsefesi üretememektedir.[66]

Üçüncü olarak, Keynes'in kurgulamasında ve çoğu zaman iktisat yazınının çoğu yerinde yapılan bir hata da iktisadîyatta (economy) günlük dil içinde kullanılan belirsizlik kavramının içerik itibariyle herhangi bir ekleme yapılmaksızın iktisat kuramına taşınmasıdır. İktisadiyattaki belirsizlik ile ilm-i iktisad içinde ve ekonomi politikte kavramsallaştırılan belirsizlik kavramı birbirinden kesin çizgileri ile ayrılmalıydı. Ayrıca ik-

66) Bu sorunun Keynes'e özgü olduğu düşünülmemelidir. Bu durum, ekonomi politikte olduğu gibi özellikle gençlik döneminde felsefede de derinleşen Adam Smith için de geçerlidir. Bkz., Alada, A.D. (2010) "Adam Smith'de Yanılabilirlik Fikrinin Güncelliği", *Görünmez Adam Smith*, M. Kara – E. Aydmonat (der.), İstanbul- Ankara: İletişim yay.

tisadîyatın siyasal hayattan, toplumsal ilişkilerden, devletten ayrılmaz oluşu kavramın çok boyutlu kullanımım zorunlu kılmaktaydı. Örneğin, Bauman *Siyaset Arayışı* adlı eserinde toplumsal felsefe içinde belirsizliği kullanırken ele alacağı çerçeveyi kavraması için buna güvensizlik, emniyetsizlik gibi kavramları da eklemeyi ihmal etmemiştir.[67] Toplumsal felsefenin oluşturduğu bölünmez bütünlüğü kavrayabilmek için Bauman bu anlamlandırma çabasına girişmişti. Keynes'in özel olarak *Genel Teori*'nin yazıldığı yıllarda aklını meşgul eden likidite tercihi, yatırım kararı ve tüketim meylinin çözümlemesinde belirsizlik kavramına müracaatı başlı başına 'iktisadî adam' hipotezi içinde yapılmış bir daraltmadır. Kavramın kullanımının doğrudan çağrıştırdığı ise o yılların iktisadîyatta (economy) karşılaşılan ufuk daralması, gelecek endişesidir. İkinci elde Keynes'in 'belirsizlik altında karar alma davranışına' bilimsel bir hüviyet verebilmek için belirsizliğe cevap kanalları olarak teamül, grubun ortak kararına uyum, çoğunluğun ne dediğine bakarak hareket etme gibi 'iktisadî olmayan adam' hipotezini de ekleyerek 'iktisadî adam' hipotezi yanında kurgulamaktadır. Aynı şekilde akılcı iktisadî davranışlar ki yatırım kararında yatırımların marjinal etkinliği ile faiz oranı ilişkisinin çözümlenmesi bu hipotezi gerekli kılmaktadır, hayvani güdüler, keyfilikler gibi akıl-dışı (irrasyonel) davranışları da analizinin içine alarak daralan alanını açma çabası içine girmektedir. Bunun tam anlamıyla bir eklektisizm olduğu açıktır.

Dördüncü olarak, Keynes, oluşturduğu düşünme alanı içinde belirsizliği, hep eksik bilgiye tekabül edecek şekilde kurgulamış, hiç bir yerde bilgi taşıyıcı ya da bilgi tedarik eden bir boyutta ele almamıştır. Eski felsefelere geri gitmeye gerek kalmaksızın son derece basit olan gerçek, hatanın her zaman eği-

67) Bauman, Z. (2000) *Siyaset Arayışı*, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis yay., s.13.

tici, geleceğe hazırlayıcı boyutunun olduğudur. Fakat anlaşılıyor ki Keynes'in kavramsallaştırmasında belirsizlik bir yanılgı ya da bir hataya karşılık gelmiyor. Yine her yanılma ve hatanın onu yapanı, bu kurumlar için de söz konusu olabilir, gelecek ufkunu körleştirdiğinden geçmişe, eski tutum ve tavırların gözden geçirilmesine yöneltiyor; dolayısıyla karşı karşıya kalınan ontolojik bir sorgulamadır ancak Keynes'de bu sorgulamaya dair en ufak bir ipucu bulunmamaktadır.

Ve son olarak, özellikle Montchrétien'den günümüze devletin adil kural koyuculuğu ile ticaretin özgürlüğü, mülkiyet ve güvenlik meselesi ile toplumun önceliklerini bir araya getiren ekonomi politik yazıları içinde belirsizlik, kamu yararı penceresinden bir etik mesele olarak devreye girmektedir. Ekonomi politik yazarları geniş anlamda bunalıma karşılık gelecek şekilde kavramsallaştırdıkları belirsizliği, toplumun kararlı, uyumlu ve rızaya dayalı birlikteliğinden ayrı düşünmemişlerdir. Bu nedenle toplumun kararlılık ve uyumunu bozan belirsizlik karşısında doğal haklar ve/veya kamu yararı önceliklerine sarılarak, açık etik tavır koyarak, devleti ve kurumlarını çözümleyici rol alması için teşvik etmektedirler. Keynes'in kuramsal yazıları ekonomi politik geleneği içinde yer almamaktadır. Bu nedenle Keynes, devletin müdahalesinin özellikle kamu yatırımları eliyle gerçekleştirilmesi fikrinin arkasına yerleştirdiği metodolojik olarak hatalı belirsizlik kurgusu etik meseleyi harekete geçirememiş, iktisat politikalarını kamu yararı yönünde teşvik etmek isteyen bir tavırla yetinmek zorunda kalmıştır.

Kaynakça

Akat, A.S. (1980) *İktisadi Analiz*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi yay.

Alada, A.D. (2000) *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, İstanbul: Bağlam yay.

Alada, A.D. (2007) "İktisat Düşüncesinin Yakın Dönem Evrimi ve Türkiye'de İktisat Okuryazarı Olmak", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 23, No. 2.

Alada, A.D. (2010) "Adam Smith'de Yanılabilirlik Fikrinin Güncelliği", *Görünmez Adam Smith*, M. Kara – E. Aydınonat (der.), İstanbul- Ankara: İletişim yay.

Barrère, A. (1952) *Théorie Économique et Impulsion Keynésienne*, Paris: Dalloz.

Barrère, A. (1979) *Déséquilibres Économiques et Contre – Revolution Keynesienne*, Paris: Economica.

Bauman, Z. (2000) *Siyaset Arayışı*, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis yay.

Carabelli, A. (1995) "Uncertainty and Measurement in Keynes: Probability and Organicness", *Keynes, Knowledge and Uncertainty*, S.C. Dow ve J. Hillard (der.), Aldershot: EE.

Clower, R.W. (1965) "The Keynesian Counterrevolution: A Theoretical appraisal", *The Theory of Interest Rates*, F.H. Hahn ve F.P.R. Brechling (der.), içinde, Londra.

Clower, R.W. (1967) "A Reconsideration of Monetary Theory", *Western Economic Journal*, Aralık.

Coddington, A. (1983) *Keynesian Economics*, Londra: G. Allen ve Unwin.

Davidson, P. (1972) *Money and The Real World*, Londra: Macmillan.

Davidson, P. (1996), "Some Misunderstanding on Uncertainty in Modern Classical Economics", *Uncertainty in Economic Thought*, C. Schmidt (der.), Cheltenham: EE, *içinde*.

Dequech, D. (1999) "Expectations and Confidence under Uncertainty", *Journal of Post Keynesian Economics*, Bahar, C. 21, No.3.

Dow, S.C. (1995) "Uncertainty about Uncertainty", *Keynes, Knowledge and Uncertainty*, S.C. Dow ve J. Hillard (der.), Aldershot: EE.

Dow, S.C. (1999) "Post Keynesianism and Critical Realism: What is the Connection?", *Journal of Post Keynesian Economics*, Güz, C. 22, No.1.

Garner, A. (1983) " 'Uncertainty' in Keynes' General Theory: A comment", *History of Political Economy*, Bahar, C.15, No.1

Hart, A. G. (1947) "Keynes' Analysis of Expectations and Uncertainty", *The New Economics: Keynes' Influence on Theory and Public Policy*, S.E. Haris (der.), içinde, Londra: Denmis Dobson.

Hart, J. (2002) "A Conversation with Terence Hutchison", *Journal of Economic Methodology*, C. 9, No. 3.

Hayek, von F.A. (1937) " Economics and Knowledge", *Economica*, New Series, C.

4, No. 13, Şubat.

Hicks, J.R. (1979) *Causality in Economics*, New York: Basic Books.

Hicks, J.R. (1982) *Money, Interest and Wages, Collected Essays on Economic Theory*, C. II, Oxford: Basic Blackwell.

Hodgson, G. (1989) "Post Keynesianism and Institutionalism: The Missing Link", *New Directions in Post Keynesian Economics*, J. Pheby (der.), Aldershot: EE.

Hoover, K.D. (2005) *Doctor Keynes: Economic Theory in a Diagnostic Science*, İnceleme, California Üniversitesi, İktisat Bölümü, http://www.econ.ucdavis.edu/working_papers, (25.04.2011).

Hume, D. (1740) *An Abstract of a Treatise of Human Nature*, http://www.mmur.net/filo2bat/abstract.pdf, (14.7.2011).

Hutchison, T.W. (1937) "Expectation and Rational Conduct", *Zeitschrift für Nationalökonomie*, C. 8, No. 5.

Hutchison, T. W. (1978) "The Keynesian Revolution, Uncertainty, and Deductive General Theory", *On Revolutions and Progress in Economic Knowledge*, Cambridge: CUP.

Jennings, F.B. (2011) " 'The Hicksian Gateway' and 'The Hirshleifer Rescue': Increasing Returns from Clapham to Kaldor", *Neoliberalism and the Crises of Economic Science*, 2nd. International Conference in Political Economy, Mayıs 20-22, 2011, Istanbul University, Faculty of Political Sciences, Istanbul'da sunulan yayınlanmamış bildiri.

Jevons, W.S. (1970) *The Theory of Political Economy*, Middlesex.

Keynes, J.M. (1937) "The General Theory of Employment", *The Quarterly Journal of Economics*, Şubat.

Keynes, J. M. (1973a) *The General Theory and After: Preparation*, D. Moggridg (der.), C. 13, Londra: Macmillan.

Keynes, J.M. (1973b) *The General Theory and After: Defence and Development*, D. Moggridge (der.), C. 14, Londra: Macmillan.

Keynes, J.M. (1973c) *A Treatise on Probability, The Collected Writings of J.M.K.*,C. 8, Londra: Macmillan.

Keynes, J.M. (1979) *The Collected Writings of J. M. Keynes: The General Theory and After, A Supplement*, C. 29, D. E. Moggridge (der.), Londra: Macmillan.

Keynes, J. M. (1981) *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Londra: Macmillan.

Knight, F.H. (1957) *Risk, Uncertainty and Profit*, Boston: Houghton Miflin.

Kregel, J. (1976) "Economic Methodology in the Face of Uncertainty: The Modelling Methods of Keynes and Post Keynesians", *The Economic Journal*, Haziran, C. 86, No. 347.

Lakatos, I. (1984) The Methodology of Scientific Research Programmes, J. Wor-

rall-G.Currie (der.), Cambridge: CUP.

Lawson, T. (1988) "Probability and Uncertainty in Economic Analysis", *Journal of Post Keynesian Economics*, C. 11, No. 1.

Lawson, T. (2005) "The Nature of Institutional Economics", *Evolutionary and Institutional Economics Review*, C.2, No. 1.

Leijonhufvud, A. (1986) *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes*, New York.

Minsky, P. A. (1975) *John Maynard Keynes*, Colombia University Press.

Nash, S.J. (2006) "On the Anticipation of Knightian Uncertainty in Nietzsche's Genealogy of Morals", *Friedrich Nietzsche (1944-1990), Economy and Society*, J.G. Backhaus ve W. Drechsler (der.), New York: Springer.

Özel, H (2003) "Closing the Open Systems: The Double Hermeneutics in Economics", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C. 30.

Palley, T.I. (1993) "Uncertainty, Expectations and the Future: If We Don't Know the Answers, What Are the Questions?", *Journal of Post Keynesian Economics*, C. 16, No. 1.

Patinkin, D. (1976) *Keynes' Monetary Thought: A Study of its Development*, Durham.

Popper, K.R. (1980) *The Logic of Scientific Discovery*, Londra: Hutchinson.

Runde, J. (1991) "Keynesian Uncertainty and the Instability of Beliefs", *Review of Political Economy*, C. 3, No. 2.

Schwartzberg, M. (2007) "Jeremy Bentham on Fallibility and Infallibility", *Journal of the History of Ideas*, C. 68, No. 4, Ekim.

Shackle, G.L.S. (1968) *A Scheme of Economic Theory*, Cambridge: CUP.

Shackle, G.L.S. (1983 – 1984) "The Romantic Mountain and the Classical Lake: Alan Coddington's *Keynesian Economics*", *Journal of Post Keynesian Economics*, Kış, C. 5 - 6, No.2.

Stohs, M. (1980) " 'Uncertainty' in Keynes' General Theory", *History of Political Economy*, Güz, C. 12, No. 3.

Stohs, M. (1983) " 'Uncertainty' in Keynes' General Theory: A rejoinder", *History of Political Economy*, Bahar, C.15, No.1.

Ülgener, S.F. (1976), *Milli Gelir, İstihdam ve Büyüme*, İstanbul: Der Yay.

Vercelli, A. (2002) "Uncertainty, Rationality and Learning: A Keynesian Perspective", *Keynes, Uncertainty and the Global Economy*, S.C. Dow ve J. Hillard (der.), Cheltenham - Northampton: EE.

Vines, D. (2003) "John Maynard Keynes 1937 – 1946: The Creation of International Macroeconomics", *The Economic Journal*, No. 113, Haziran.

Weintraub, E. (1975) " 'Uncertainty' and The Keynesian Revolution", *History of Political Economy*, Kış, C.7, No.4.

GENEL TEORİ'DE VE PSİKOLOJİDE 'SÜRÜ PSİKOLOJİSİ'

Betül Gür

Giriş

Keynes'in *Genel Teori*'sinin yayınlanmasından günümüze kadar yaşanan iktisadî gelişmeler incelendiğinde, özellikle 1990'lardan sonra ortaya çıkan gelişmeler ayrıca dikkat çekmektedir. Esasen 1980'lerin başlarından itibaren globalization kavramı çerçevesinde şahit olunan entegrasyon süreci, 1990'larda hız kazanmış ve 1990'larda en bariz şekilde kendisini finans piyasalarında göstermeye başlamıştır. Finans piyasalarının uluslararası çapta bütünleşmesi, işlem hacminin artması, bilişim teknolojilerinin günden güne gelişerek finans piyasalarında etkin şekilde kullanılması, beraberinde spekülâsyonların yaygınlaşmasına ve piyasalarda dalgalanmaların artmasına yol açmıştır. Gerek finansal kesimde gerekse reel sektörde yaşanan iktisadî dalgalanmalar, Keynes'in 1930'lu yıllarda dünyayı saran Büyük Buhran'ı açıklamak üzere kullandığı sürü psikolojisi kavramına, günümüzde de iktisadî dalgalanmaların açıklanması için başvurulması gerektiğini göstermiştir.

Ancak sürü psikolojisi sadece iktisadî açıdan incelenecek bir kavram değildir. Bu noktadan hareketle, sürü psikolojisi'nin psikoloji açısından izahını amaçlayan bu çalışmada öncelikle

bu kavramın temelindeki belirsizlikten ve beklentilerden bahsedilmekte, ardından kavramın iktisadî açıdan neyi ifade ettiği incelenmekte ve nihayetinde günümüzde psikoloji bilimi çerçevesinde değerlendirmesi yapılmaya çalışılmaktadır.

1. Keynesyen İktisat'ta İş Çevrimleri: Belirsizlik ve Beklenti

Neo-klâsik İktisat temelinde değerlendirildiğinde günümüzde genel kabul gören yerleşik iktisatta metodolojik olarak öne çıkan noktalar; yöntemsel bireyselcilik, yöntemsel enstrümantalizm (fayda maksimizasyonu) ve yöntemsel dengeciliktir. Bu çerçevede ele alınan birey, homoeconomicus'tur. Bağımsız olarak hareket eder (atomizm), bencildir (egoizm) ve rasyoneldir (subjektif rasyonellik). Bireyler faydalarını maksimum kılacak biçimde hareket ederler. Azalan marjinal fayda ilkesi geçerlidir. Herkesin değiştirmeye gerek görmediği (genel denge) duruma ulaşmak hedeftir. Buna göre veri zamanda kıt kaynakların fırsat maliyetlerini yansıtacak biçimde dağıtılması (etkinlik sorunu), iktisadın kapsam ve içeriğini oluşturur.[1]

Yalnız savaşlarda ve hızlı teknolojik gelişme durumlarında konjonktür dalgalanmaların olabileceği görüşünün hakim olduğu Klâsik modelde, ekonomi daima tam istihdam seviyesinde dengede olacaktır. Tam istihdam seviyesinden geçici bir sapma olması durumunda da ekonomi kendiliğinden, otomatik bir mekanizma ile tam istihdam denge noktasına gelecektir. Bu nedenle ekonomide bir konjonktür dalgalanma ortaya çıkmayacaktır. Konjonktür dalgalanmaların kaynağının beklentilere bağlı olduğu Keynesyen iş çevrimi teorisinde, iş çevrimlerinin itici gücü gelecekte beklenen satış ve kârlardaki değişimlerdir. Bunun yanı sıra gelecekteki vergiler, faiz oranlarının düzeyi, teknoloji veya global düzeyde iktisadî ve politik olaylar da bek-

1) Ercan Eren, "Yeni İktisatta Ortak Noktalar", *İktisadi Düşünce Girişimi, İktisatta Yeni Yaklaşımlar Çalıştayı*, 17 Nisan 2009, Working Paper No: 0013, http://econpapers.repec. org/RePEc:yil:wpaper: 0013 , s. 21.

lentileri ve yatırımları etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle iş çevrimleri içsel sebeplerden kaynaklanırken, temel belirleyici toplam talebin istikrarsızlığı olarak ortaya çıkmaktadır.[2]

Bu çerçevede beklentiler *Genel Teori*'de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 1910'lu yıllarda Keynes'in analizlerinde beklentiler ve belirsizlik üzerine vurgu yapılmaktadır. Kökeni Neo-klâsik İktisat akıma, özellikle de Marshall'a ve yine Keynes'in kendisine ait olasılık teorisine dayanır. Buna göre, kısa ve uzun dönem olmak üzere iki tür beklentiden bahsedilmektedir. Kısa dönemli beklenti satışlarla, uzun dönemli beklenti ise yatırımla ilgilidir.[3] Keynesyen modellerde toplam talepteki istikrarsızlık içinde en çok yatırım fonksiyonunun istikrarsızlığına önem verilmiştir. Beklentilerde ortaya çıkan değişiklikler yatırım miktarının değişmesine, yatırımdaki değişiklikler de çarpan etkisi ile toplam harcamaların, milli gelirin ve harcanabilir gelirin etkilenmesine sebep olmaktadır. Fiyat ve ücretlerin katı olması durumunda ise, ekonomideki fiyatlar genel seviyesi etkilenmeden miktar ayarlamaları söz konusu olabilmektedir.[4]

Keynes'te yatırım kararı, sermaye malının maliyetine ve söz konusu yatırımdan beklenen hasıla düzeyine bağlıdır. Olası hasıla beklentilerinin dayanakları kısmen mevcut gerçeklere ve kısmen de güvenle önceden tahmin edilebilen gelecekteki olaylardır. İlk dayanak mevcut tüketici talebiyle ilgilidir. İkinci dayanak ise sermaye malının türü ve miktarı ile tüketici zevklerinde gelecekteki değişmeler, yapılması düşünülen yatırımın yaşam süresi boyunca, zaman zaman efektif talebin gücü ve yaşam süresi boyunca para birimi cinsinden ücret biri-

2) Hakan Ongan, "Türkiye'de İmalat Sanayi ve İş Çevrimleri", http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/ kitap46/04.pdf , s. 2.

3) Roberto Marchionatti, "On Keynes' Animal Spirits", *Kyklos*, 52(3), (1999), 415-439, s. 418.

4) Ongan, op. cit.

mindeki değişmeler yer almaktadır. İkinci dayanakla ilgili olarak söz konusu olan psikolojik beklenti, uzun dönem beklentisi olarak ifade edilebilir. Yatırımcı karar alırken, beklentilerini oluşturmada, belirsizlik nedeniyle sezgilerine bir başka deyişle hayvani içgüdülerine dayanır. Bununla ilgili olarak beklentileri oluşturmada geleceğin belirsiz olması nedeniyle bir tren yolu, bir bakır madeni, bir tekstil fabrikası, bir ilâç patentinin itibarı, Atlantik seferi yapan denizyollarının, Londra'daki bir binanın sağlayacağı hasılanın on yıl hatta beş yıl öncesinden tahmin edilmesinde mevcut bilgilerden çok sezgilere dayalı tahminler yapmayı örnek olarak gösterir.[5]

1. Sürü Psikolojisi Kavramı

Sürü psikolojisi kavramı ilk kez Keynes'in *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* adlı eseriyle 1936 yılında popüler olmuştur. 1980'lerin ortalarına kadar bazı Post Keynesyen iktisatçıların dışında oldukça az çalışılan bir kavram olan sürü psikolojisi, Keynes'den itibaren iktisadî yapılardaki değişimle beraber, iş çevrimlerinden, para ve sermaye piyasalarına kadar pek çok konuda yeniden ele alınmaya başlanmıştır.[6]

Keynes, tüketicilerin ve yatırımcıların ekonominin durumu hakkındaki algılamalarının, ekonomideki konjonktürel dalgalanmalar için önemli unsurlar olabileceğini ileri sürmektedir. Çoklu denge kavramı ile yakından ilişkili olarak ekonomideki beklentilerin dengeyi etkileyebileceği görüşü sürü psikolojisi yaklaşımı ile açıklanmaktadır.[7] Sürü psikolojisi, çoklu denge

5) John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan, London, 1967, (12.kısım), s. 147-150. *Genel Teori*'nin çevirisi için ayrıca bkz. John Maynard Keynes, *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, (Türkçesi Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008.

6) Marchionatti, op. cit., s. 415.

7) Melike Bildirici ve Ümit Bozoklu, "Bireysel Beklentiler ve Çoklu Ekonomik Denge: Markov Geçiş Modeli", 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, 24-25 Mayıs 2007, İnönü Üniversitesi, Malatya, 1-10, http://web.inonu.edu.tr/~eisemp8/bildiri-pdf/bildirici-bozoklu.pdf, s. 2.

analizlerinin temel varsayımını oluşturmakta olup, yatırımcı ve girişimci açısından özellikle ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlarla beraber dikkat çekmeye başlayan noktalar tesadüfi değişkenler, doğrusal olmayan fonksiyonlar, iyimser ve kötümser beklentilerdir. Örneğin, iyimser beklentinin artan getiri ve çoklu dengeyle, kötümser beklentilerin ise yüksek faiz oranı, düşük büyüme ve çoklu dengeyle ilişkisi kurulmaktadır.[8/9]

1930'larda öne çıkan denge-dengesizlik tartışmalarının matematik ve ekonometrideki gelişmelere yansıyan biçimde dengesizlik kavramının, kararsızlık ve çoklu dengeyi içerecek biçimde denge kavramı içinde karşılık bulmasını da göstermektedir. "Kararsızlık ve çoklu denge kavramı" doğrusal olmama, sürü psikolojisi, güneş lekeleri, artan getiri, ikna, kaotiklik, stratejik tamamlayıcılık kavramlarını içermektedir.[10]

Keynes bu kavramı toplam iktisadî faaliyetlerin yatırımcıların geleceğe yönelik iyimser veya kötümser bekleyişlerindeki dalgalanmaya bağlı olarak etkileneceğini, bir başka deyişle, ekonomide fiyatların (istihdam, tüketim, milli gelir vb.) bütünüyle kendi kendini besleyen beklentiler, yani Keynes'in ifadesiyle sürü psikolojisi, nedeniyle iki farklı denge durumu arasında nasıl dalgalanacağını göstermek için kullanmıştır. Keynes *Genel Teori*'de yatırımlar üzerinde girişimcinin beklentisi üzerine vurgu yaparken, bunu "pozitif faaliyetlerimizin büyük bir kısmının spontane iyimserliklerimize bağlı olduğu" sözleriyle ifade eder. Yatırımcı, girişimci hayvani güdüleriyle hareket eder.[11/12] Girişimcinin iyimser mizaçlı ve yapıcı bireylerin girişim faaliyetini gerçekleştirdiğini, bu faaliyeti beceri

8) Eren, op. cit., s. 23.

9) Peter Howitt ve Preston McAfee, "Animal Spirits," *American Economic Review*, (Haziran 1992), 82(3), 493-507.

10) Eren, op. cit., s. 22.

11) Keynes, op. cit. (12.kısım).

12) Roger Farmer ve Jang Ting GUO, "Real Business Cycles and the Animal Spirits Hypothesis," *Journal of Economic Theory*, 63, (1992), 1-30, s. 3.

ve şansın harmanlandığı bir oyun olarak ifade eder.[13]

Yatırımcılar algılamalarında iyimser (kötümser) iseler yüksek (düşük) bir getiri oranı bekler. Bu durumda hem yatırımlar hem de reel getiriler yüksek (düşük) düzeyde olacak, ekonomideki dalgalanmalar düşük (yüksek) seyredecek ve daha uzun (kısa) bir ortalama süreyle ifade edilecektir. Bu bağlamda ekonomi iyi denge ile kötü denge arasında dalgalanacaktır. Ekonomide dalgalanmaların olması için önemli bir sorunun ortaya çıkmasına gerek yoktur. Yatırımın geleceğe yönelik getirisi ile ilgili iyimser veya kötümser beklentilerin kendi kendini beslemesi ekonomide dalgalanmalara sebep olabilmektedir.[14] Keynes *Genel Teori*'de, sürü psikolojisi kavramını; iktisadî istikrarsızlıkların spekülasyondan kaynaklanmasından ayrı olarak, bireylerin matematiksel bir beklentiden ziyade insanın doğası gereği spontane iyimserliğinden kaynaklanması şeklinde tanımlar. İster kişisel, ister siyasi veya iktisadî olsun, geleceği etkileyen insan davranışları matematiksel beklentilere dayanmaz. Bu tür iyimserliğe dayanan bireysel düşünüş ve girişimler tüm toplum için yararlı olabilir, ancak Keynes'in belirttiği gibi sağlıklı bir insanın ölümü aklına getirmemesi gibi iyimserlik çoğu zaman, aslında bireyi bekleyen bu gerçeği unutturur.[15] Keynes ekonomideki denge halinin otomatik olabileceği fikrinin tamamen bir kurgu olduğunu ifade eder. Bunun sebebi ise ekonomideki aktörlerin rasyonel olmamalarıdır. Özellikle finans piyasalarında en kötüsünü düşünmeksizin, sürekli daha çok kazanmayı düşünerek dolayısıyla rasyonel olmadan davranırlar.[16]

13) Marchionatti, op. cit., s. 427.

14) Edoardo Gaffeo ve Marco Gallegati, "Investments, Animal Spirits and Regime Switching: Some Evidence for Italy", Working Paper No. 02-00-eco, (2000), 1-14, http://diec.uniud.it/fileadmin/imma gini/diec/wp_econ/2000/wp02_00_eco.pdf, s. 3.

15) Keynes, op. cit., s. 161-163.

16) Mustafa ÖZEL, "Kapitalizm ve Finans Terörü". Dünyadan Basın Taramaları, 24, (2009), www.ekopolitik.org, s.102-103.

Keynes *Genel Teori*'de[17] olası hasıla tahminlerimizin yapıldığı bilginin aşırı derecede riskli olduğuna dikkat çeker. Zira bazı yatırım alanları, profesyonel girişimcilerin gerçek tahminlerinden çok borsada hisse senetlerinin açıklanan fiyatları temelinde faaliyette bulunanların ortalama beklentileri tarafından yönetilir. Burada Keynes'in asıl vurguladığı hususun "bilgi" değil "beklentiler" olduğu açıktır.[18] Yatırımcı yatırımın uzun dönemli hasılasını tahmin etmekten çok, yatırımcının ortalama fikri, ortalama fikrin ne olacağını tahmin etmek üzere zekasını kullanmasıdır. Bu nedenle söz konusu oyun ancak profesyonel yatırımcılar arasında oynanabilir. Tıpkı Keynes'in güzellik yarışı ile örneklendirdiği gibi, yatırımcılar, diğer yatırımcıların neyi tahmin edeceklerini tahmin etmeye çalışmaktadırlar.[19]

Keynes de dahil olmak üzere ilk yazarlar, iktisadî ajanların daha sonra realize olan beklentilerinin hesaba katıldığı dinamik modeller geliştirmemişlerdir. Bu tür yapay ekonomi modellerinin tam olarak gelişimi, Keynes'in *Genel Teori*'sindeki statik makroekonomik dengesizliklerin yerini modern dinamik genel denge modellerinin aldığı 1970'lerdeki Lucas'ın Rasyonel Beklentiler ile olmuştur. Lucas'ın iş çevrimlerinin parasal bir olgu olduğunu ileri sürmesine dayanan parasal modeller[20/21], daha sonra dinamik stokastik genel denge modelleriyle ilişkili modern makroekonomik teorilerin geliştirilmesiyle önemini kaybetmiştir.[22] Dinamik statik genel denge

17) Keynes, op. cit., s. 149.

18) Jerry O'Driscoll, "Animal Spirits", (Kasım 2009), http://thinkmarkets.wordpress.com/2009/11/13/ animal-spirits/

19) Keynes, op. cit., s. 156.

20) Robert Lucas,"Expectations and the Neutrality of Money", *Journal of Economic Theory*, 4, (1972), s. 103-124.

21) Robert Lucas ve Leonard A. Rapping, "Price Expectations and the Phillips Curve", *The American Economic Review*, 59(3), (Haziran 1969), s.342-350.

22) Roger Farmer,"Animal Spirits", http://farmer.sscnet.ucla.edu/NewWeb/JournalArticles/ANIMA LS%20SPIRITS.pdf

modellerinde sürü psikolojisi kavramı güneş lekeleri (sunspots) ve kendi kendini besleyen beklentiler (self-fullfiling expectations) kavramlarıyla birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmıştır.[23] Ekonomide aşırı canlanma ve resesyon arasındaki sürekli dalgalanmaların, tüketicilerin ve yatırımcıların sadece beklentileri tarafından ortaya çıktığı ve bir denge durumundan diğer denge durumuna nasıl kayacağı Markov zinciri modeli ile ortaya koyulmaktadır.[24]

Xiao[25] da 2 ülkeli ve 2 sektörlü modelinde, artan getiri ve belirsizliğin, açık ekonomi koşulları içinde reel iş çevrimleri (RBC) modelleri için önemli unsurlar olduğunu ileri sürmüş ve talep şoklarının etkilerini incelemiştir. Buna göre bir ülkede talep yükseldiğinde, bu ülkenin ithalatı aracılığıyla diğer ülkede de talep yükselmektedir. Bu modellerdeki belirsizlik, sürü psikolojisi olarak adlandırılır. Olumlu veya olumsuz beklentiler, yatırımcıların ve tüketicilerin davranışlarını etkileyerek iş çevrimlerine neden olmakta, beklentilerdeki dalgalanmalar ise finansal piyasaları ve diğer ülkelerdeki yatırımcıların ve tüketicilerin harcamalarını etkilemektedir. Böylece, ülkeler arasında çıktı, yatırım ve istihdam arasında pozitif korelasyon ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere, toplam talepteki dalgalanmaların aşırı canlanma ve resesyona sebep olduğu fikri, Keynesyen iş çevrimleri teorisinin köşe taşını oluşturmaktadır. Benhabib ve Nishimura[26] ile Farmer ve Guo[27] da toplam talep şoklarının iş çevrimleri modellerinde kritik rol

23) Farmer ve Guo, op. cit., s. 2.

24) Costas Azariadis, "Self-Fulfilling Prophecies", *Journal of Economic Theory*, 25(3), (1981), 380-396 s. 395.

25) Wei Xiao, "Indeterminacy, Demand Shocks, and International Business Cycles", (2003), 1-28, http://depts.washington.edu/sce2003/Papers/47.pdf, s. 25.

26) Jess Benhabib ve Kazuo Nishimura, "Indeterminacy and Sunspots with Constant Returns", *Journal of Economic Theory*, 81, (1998), 58-96, s. 75-77.

27) Farmer ve Guo, op. cit.

oynadığını ifade eder.

Özetle Keynes, Klâsik İktisadi düşüncede fiyat aracılığıyla piyasa dengesinin otomatik olarak sağlandığı *görünmeyen el* (invisible hand) mekanizmasının yerine piyasada dengesizliğin esas olduğunu savunarak bu dengesizlik halini bireylerin rasyonel olmayan davranışlarına bağlar. İnsanlar iktisadî çıkarlarının peşinde koşarken her zaman rasyonel davranamazlar. Bu durum sürü psikolojisi kavramıyla açıklamaktadır. Keynes'in sürü psikolojisi olarak adlandırdığı bu irrasyonel davranışlar, bir başka deyişle, insanın psikolojik davranışları, konjonktürel dalgalanmalar yaratarak ülke ekonomilerini kriz ortamına sürükleyebilmekte, bu nedenle iktisadî analizlerde mutlaka dikkate alınması gerekmektedir. Keynes 1929 Büyük Buhram'nın da temelinde ekonomi dışı bu güdüler ve dolayısıyla rasyonel olmayan bu davranışlar şeklinde özetle ifade edilebilen bu sürü psikolojisinin yattığını ifade etmektedir. [28/29] Keynes'e göre 1929 İktisadi Krizi yapısal olmadığı için de dünyada pek çok bilim adamı kapitalizmin artık çökmüş olduğunu, merkezi planlamaya dayanan bir ekonominin Batı ekonomilerini Büyük Buhran'ın pençesinden kurtarabileceğini ileri sürerken, kendisi kapitalizmin sonunun gelmediğini, yalnız bazı hükümet müdahalelerinin sistemin yeniden çalışmasının sağlanabileceğini savunmuştur.[30]

2. Kavramın Psikolojideki Yeri

Sürü psikolojisi kavramı ekonomi literatüründe Keynes'le

28) George A. Akerlof ve Robert J. Shiller, *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why it Matters for Global Capitalism*, Princeton and Oxford, Princeton University Pres, 2009, s. 135.

29) Matteo Pasquinelli, *Animal Spirits: A Bestiary of the Commons*, Rotterdam, NAI, 2008, s. 18.

30) Paul Krugman, *The Return of Depression Economics and The Crisis of 2008*, New York, WW Norton, 2009, s. 101-102.

beraber dikkat çekse de, geçmişten günümüze çeşitli dönemlerde bu kavramın kullanıldığı ve psikolojik açıklamalar getirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

a) Keynes'ten Önce "Sürü psikolojisi"in İzahı

Koppl, "Sürü Psikolojisi" isimli makalesinde açık bir şekilde, sürü psikolojisi kavramının, Keynes tarafından iktisat teorisinde kullanılmadan önce, ilk tıp teorilerinde beyin tarafından yönetilen kas hareketlerini ifade etmek üzere kullanıldığını ileri sürmektedir[31] Patinkin[32] ve Marchionatti[33] Keynes'in bu kavramı daha önce 1736'da David Hume'un "*A Treatise of Human Nature*" adlı eserinde kullanmış olduğunun farkında olduğunu ileri sürer.

Hatta Koppl[34], Keynes'in bu kavramı Descartes'ten ödünç aldığını savunmaktadır. Ancak Keynes'in bu kavramı Descartes'tan kasıtlı olarak aldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadığını, Keynes'in Descartes'ın bu terimi daha önce kullanmış olduğunu bilmeme olasılığının yüksek olduğunu belirtir.

Kavramın en eski kullanımı II. yüzyılda Hipokrat'tan sonra en tanınan hekim olan Galen'e aittir. Galen, Latince pneumata yani ruhlar teorisinde karaciğerin damarların taşıdığı doğal ruhları, kalbin atardamarların taşıdığı hayati ruhları, beynin ise sinirlerin taşıdığı hayvani ruhları ürettiğini ortaya ileri sürmektedir. Hayvani ruhlar bedenin hareket etmesine neden olurken, hayvani ruhlar ise hem duygular hem de ruh tarafın-

31) Roger Koppl, "Retrospective: Animal Spirits", *The Journal of Economic Perspectives*, 5(3), (Yaz 1991), 203-210, http://0-www.jstor.org.libunix.ku.edu.tr/stable/1942805, s. 207.

32) Don Patinkin, "On Different Interpratations of the General Theory", (Editör John Cunningham Wood), *John Maynard Keynes Critical Assessments*, Second Series, London, 1994, s. 250.

33) Marchionatti, op. cit., s. 415.

34) Koppl, loc. cit.

dan etkilenir.[35/36]

Descartes, manevi olan ruha, maddi bir merkez belirlerken ruhu da adeta maddeleştirir. Descartes'ın ifadesiyle; "Ruhun başlıca merkezinin dimağın ortasında bulunan küçük bezde bulunduğunu, oradan da ruhlar, sinirler ve hatta ruhların izlemelerine katılarak, onları atardamarlar yolu ile bütün uzuvlara taşıyabilen kan aracılığı ile vücudun bütün geri kalan bölümlerine yayıldığını" kabul edilmektedir. Descartes'a göre, ihtiraslar "ruhun, ruha atfedilen ve hayvan ruhlarının bir hareketi ile, meydana gelen, beslenen ve takviye edilen idrakleri veya duyguları veyahut da heyecanları" olarak tanımlamaktadır. O'na göre, ruh ihtirasları, ruh ile bedenin birleşmesinde bağlantıyı sağlayan bir merkez olarak kabul edilen epifiz bezi vasıtasıyla elde eder. Aynı şekilde, "Bütün ihtiraslar hayvan ruhlarının hareketi ile meydana gelir" ifadesi ile de ihtirasların, Descartes düşüncesinde, ruhun beden üzerindeki iktidarı açısından da önemli olduğu anlaşılmaktadır. Zira düşünen cevherin iki farklı yönü olan anlayış ve iradenin ihtiraslarla yakından ilişkisi vardır.[37]

b) Keynes'ten Sonra "Sürü Psikolojisi"in İzahı

Keynes'in "Modern Psikoloji Üzerine Notlar-I, Descartes-Liebnitz-McTaggart's Lectures, Erdmann's History-(includes Spinoza's Ethics)" isimli el yazması notlarının Descartes ile ilgili bölümünde kaynak belirtmeksizin bedenin, sürü psikolojisi ta-

35) Ibid., s. 207-208.

36) C. F. Goodey, "Hypothesis Behavioural Phenotypes in Disability Research: Historical Perspectives", *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(6), (Haziran 2006), 397-403, s. 397.

37) Nurten Gökalp, "Descartes ve Spinoza Düşüncesinde Gerçek İyi Kavramı", *Felsefe Dünyası*, 40, (2004/2), 1-23, http://www.tufed.org/1301-0875/40-2004/40-018.pdf, s. 24-25.

rafından hareket ettirildiği anlatılmaktadır.[38/39] Keynes buna daha sonra "bilinçdışı zihinsel faaliyet" yorumunu eklemiştir.

Keynes belirsizlik altında insan davranışlarını açıklamada, tümden bir irrasyonaliteyi reddeder. Aksine insanın kararlarının bilişsel temeline ve sınırlı bilgiye dayandırır. Bireyler yetersiz bilgiye sahip olduklarında, geleneksel kurallara göre hareketler ederler. Bu geleneksel kuralların daha az güvenilir olması durumunda iktisadî ajanlar daha ziyade psikolojik faktörler tarafından yönetilirler. Yapısal belirsizlik olması durumunda, rasyonel olmayan bu faktörler hakim olmakta ve belirleyici olmaktadır.[40/41]

Akerlof ve Shiller[42] güven, dürüstlük, rüşvet, para aldanması ve hikayeleri rasyonaliteden sapmaya neden olarak görmektedir. Klâsik İktisat'ta ihmal edilen tüketici güveni piyasada talebi etkiler. İnsanlar güvende olduklarını hissettiklerinde talep yaratırlar, aksi halde kendilerini geri çekerler. Dürüstlüğün öneminden bahsederken de, insanların üzgün oldukları zamanlarda dürüst davranmadıklarından yola çıkar. Kapitalist sistemin hediyesi olarak gördükleri yolsuzluk ve kötü niyetle ilgili olarak da, yolsuzluğun yaygınlaşmasının, insanların yolsuzluk yapanların yakalarını kolayca kurtarabildiği ve yolsuzluğun yolsuzluğu daha da beslediğini düşündüklerini ileri sürerler. Para aldanmasıyla başa çıkmada bireyi yetersiz bulurken, birey bu durumdan mutlaka etkileneceklerini ifade et-

38) Donald E. Moggridge, "The Source of Animal Spirits". *Journal of Economic Perspectives*, 6(3), (Yaz 1992), 207-212, http://0-www.jstor.org.libunix.ku.edu.tr/stable/2138312 (0895-3309) , s. 208.

39) Ali Osman Gündoğan, "Descartes'ta Mekanizm", *Felsefe Dünyası*, 16, (Yaz 1995), 49-55, http://www.tufed.org/1301-0875/16-1995/16-049.pdf, s. 53.

40) Marchionatti, op. cit., s. 424-425.

41) Arnold Kling, "Animal Spirits", *The Independent Review*, 14(1), (2009), 135-140, s. 136.

42) Akerlof ve Shiller, op. cit., s.13-51.

mektedirler. İnsanların olaylarla ilgili olarak belleklerinde kalan hikayelere endeksli olarak hareket ederler. Yatırımcının kafasında hakim olan hikayelerde hızlı değişmeler olması, piyasalarda volatilitenin artmasına katkı sağlar. Örneğin, petrol fiyatlarının artması ve uzun dönemde arzın yetersizliği ile ilgili hikayelerin yaygınlaşması, bu hikayelerin artmasına ve piyasada yatırımcı ve fiyatları etkilemeye başlayacaktır.[43]

Günümüzde geçerli yerleşik iktisat akımı, sürekli bir değişim göstermekte, yeni katkı alanlarıyla birlikte gelişme göstermeye devam etmektedir. Yeni katkı alanları ile yerleşik iktisatta öne çıkan başlıca konular[44];

1. Evrimci oyun kuramı,
2. Ekolojik ekonomi,
3. Psikolojik ekonomi,
4. Ekonometri,
5. Komplekstik kuramı,
6. Bilgisayar simülasyonları,
7. Deneysel iktisattır.

Bu alanlardaki gelişmeler ayrıca birbirlerini de etkilemektedir.

Evrimin iki temel yasası olan hayatta kalma ve kendini çoğaltma, canlıların davranışlarını belirlemesi çerçevesinde çalışan ve evrimci biyoloji ile bilişsel psikolojiden oluşan evrimci psikolojiye göre insan davranışları zihinsel süreçlerin sonucudur ve zihin bir bilgisayar gibidir. Bu sentez 1990 başlarında antropolog John Tooby ile psikolog Leda Cosmides tarafından evrimci psikoloji adı altında gerçekleştirilir: Buna göre zihni beyin oluşturur. Zihni oluşturan psikolojik mekanizmalar, evrim süreci içinde doğal seçilim yoluyla, atalarımızın avcı toplayıcı hayat tarzına uyum sağlamak üzere biçimlenmiş işlevsel

43) Kling, op. cit., s. 138-139.

44) Richard P.F. Holt, J. Barkley Rosser ve David Colander, "The Complexity Era in Economics", *Middlebury College Economics Discussion Paper* No. 10-01, (Ocak 2010), 1-23, http://sandcat.mi ddlebury.edu/econ/repec/mdl/ancoec/1001.pdf, s. 11.

programlardır. Bu anlamda ise insan doğası evrensel olup, mevcut kültürel çeşitlilik bu önerme ile çelişmez. Kültür, topluluklar halinde yaşayan bireylerin zihinlerindeki psikolojik mekanizmalar tarafından üretilir. Bu nedenle kültürel çeşitlilik zihnin sosyal bir ürün olmasından değil, doğal yapısı ve işleyişinden kaynaklanmaktadır.[45] Bahsedildiği üzere insan doğasının evrenselliği, herhangi panik durumunda sürü psikolojisi durumunda olduğu gibi insanların benzer tepkiler vermesine neden olabilmektedir.

Ekonomide psikolojiden faydalanma, zamanla davranışsal iktisadın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Davranışsal iktisat, finans başta olmak üzere, makro iktisatta geniş bir alan oluşturmuştur. Risk ve belirsiz altında seçim konusunda önemli yer tutar. İlk dönemlerde fayda hipotezi, sübjektif beklenen fayda, durum tercihi yaklaşımı, riskten kaçınma kuramı davranışsal iktisat çerçevesinde ele alınan konular iken, günümüzde sınırlı rasyonellik vb. davranışsal iktisat bağlamında ele alınmaktadır.[46] Rasyonellik ve belirsizlik altında karar alma, sınırlı rasyonellik, sınırlı irade, sınırlı kendi çıkarını düşünme gibi gerçekçi insan davranışları ile çalışılmaktadır.[47]

Neo-klâsik iktisat esasen davranışsal iktisada temel teşkil etmiş, rasyonellik çerçevesinde insan davranışlarını incelemek amaçlanmıştır. Ekonomi ilk kez ayrı bir bilim dalı olarak tanımlanmaya başlandığında, psikoloji henüz bir disiplin olarak mevcut değildi. Pek çok iktisatçı, kendi dönemlerinde birer psikolog gibi, bu bilim dalma ışık tutmuştur. Adam Smith, Irving Fisher, Vilfredo Pareto gibi isimlerin yanı sıra Keynes'in de sürü psikolojisi'nde hareketle borsayı bir güzellik yarışma-

45) Eren, op. cit., s. 28.

46) Ibid.

47) David Colander, "What We Teach and What We Do", Middleborg College Economic Discussion Paper, No: 04-26, (Eylül 2004), 1-16, s. 3.

sı ile karşılaştırarak gerçekte halkın nasıl davranış gösterdiğini, para aldanmasını açıklamaya çalışırken psikolojik izah yollarına başvurduğu görülmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren psikolojiye dayandırılan iktisadî tartışmalar büyük ölçüde önem kaybetmiştir.[48/49] Davranışsal İktisat alanında önemli katkılarda bulunan isimlerden ikisi olan Akerlof ve Shiller'e göre de, çoğu iktisadî faaliyette insanların sürü psikolojisiyle hareket ettiğini ileri sürmesi sebebiyle, Keynes Davranışsal İktisat Düşüncesi'ne sahip bir bilim adamı olarak tanımlanmalıdır.[50]

Son yıllarda özellikle davranışsal iktisatta sınırlı rasyonellikle ilgili olarak az çok ilerleme kaydedilmiştir. Sürü psikolojisi'in dayandığı sınırlı rasyonellik, genellikle psikolojik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Genellikle nöral faktörler, çeşitli davranışları ve bilişsel süreçleri anlamayı sağlayabilmektedir. Bu nedenle söz konusu faktörler çeşitli deneylere tabi tutulabilmekte, ilgili modellere dahil edilebilmektedir. Ancak bir davranışın nöral faktörlerle olan ilişkisini, o davranışın nedenlerinden ayırt edebilmek gerekir. Bir davranışın sebebi tamamıyla beynin başka bölgelerindeki nöral faaliyetlerden kaynaklanarak gerçekleşmiş olabilir. Ayrıca, biyolojik ve genetik nedenler de karışıltırılmamalıdır. Örneğin, farklı ülke ve farklı kültürlerden gelen insanların, laboratuar ortamında deneye tabi tutulmaları halinde, farklı eğilimler ortaya koydukları görülebilmektedir. Bu farklılıklar, karar almada beynin farklı bölgelerindeki farklı faaliyetlerle ilişkili de olabilmektedir. Bu tür faktörlerin de etki yaratabileceği dikkate alınmak suretiy-

48) Colin F. Camerer ve George Loewenstein, "Behavioral Economics, Past, Present and Future", draft: 10/25/02, (2003), 1-61, http://www.hss.caltech.edu/~camerer/ribe239.pdf, s. 1-38.

49) Nava Ashraf, Colin F. Camerer ve George Loewenstein, "Adam Smith, Behavioral Economist", *The Journal of Economic Perspectives*, (Yaz 2005), 19(3), 131-145.

50) Kling, op. cit., s. 135.

le nöral faktörler, gelecekteki davranışları tahmin etmede kullanılabilmektedir.[51]

Psikolojide zaman zaman deney yoluyla çözümlemeler yapılmaya çalışılabilmektedir. Ekonomi biliminde ise yakın döneme kadar, deney yapmanın zorluğu ve hatta olanaksızlığı üzerine vurgu yapılmaktaydı. Oysaki psikolojide deney yapabilme imkanlarının içselleştirildiği deneysel iktisat, günümüzde diğer katkılarının yanı sıra, çoklu denge analizlerinde de önemli bir yere sahiptir. Zira deneysel iktisatta iktisadî bir yapıda insanların anlama, öğrenme ve bilişsel süreçlerini anlamak için laboratuar ortamında kontrollü deneyler yapmak amaçlanmaktadır. Bu tür deneyler kuramları ispatlamak, politika oluşumu için veya kurum/piyasa dizaynı gibi durumlar için yapılabilmektedir. Kontrollü ortamda öznelere bir takım kararlar almaları için sorular sorulmaktadır. Bu deneylerdeki oyunlar gerçek iktisadî durumlara uygun olarak interaktif olup bireylerin kararlarının nasıl diğer bireylerin kararlarına bağlı olduğu araştırılmakta ve tümevarımcı bir yaklaşımla genellemeler yapılmaktadır. Deneysel iktisat sonuçlarının bir kısmında rasyonellik varsayımının geçerli olmadığı görülmüştür. Deneysel iktisat, geleneksel Klâsik İktisat'ın öngördüğü güçlü rasyonalite varsayımlarının gerçek insan davranışlarını yansıtmadığını ortaya koymaktadır. İnsanlar geleneksel iktisadın tanımladığı şekilde nadiren hiperrasyonel şekilde davranmaktadır. Örneğin, birçok deneyde insanların şu şekilde davrandıkları görülmüştür: A'yı B'ye, B'yi C'ye tercih edenler C'yi A'a tercih edebilmektedirler. Tercihlerin geçişkenliğindeki bu tutarsızlığın, eğer insanlar iyi tanımlanmış tutarlı tercihlere sahip olsaydılar meydana gelmemesi gerekirdi. Evrimci oyun kuramı hayvanların davranışlarındaki bazı belirgin davranışları başarılı bir şekilde açıkladıkları için ki bu davranışlarda

51) Drew Fudenberg, "Advances in Behavioral Economics", *Journal of Economic Literature*, 44(3), (Eylül 2006), 694-711, s. 704-706.

güçlü rasyonalite varsayımları açıkça başarısızlığa uğramaktadır. Bu yüzden rasyonalite daha önce düşünüldüğü gibi oyun kuramsal analizlerin çok da önemli bir unsuru olmaktan çıkmıştır. Daha zayıf rasyonalite varsayımları ile hareket edebildiği için, evrimci oyun kuramı insan davranışlarının seçimlerini tanımlamak ve onları tahmin etmede önemli bir başarı sağlayabilmektedir. Deneysel iktisat, davranışsal iktisat, davranışsal finans ve oyun kuramı ile birlikte, önemli yeni açılımlar sağlamakta, disiplinler arası özellik göstermektedir. İktisat yanı sıra, matematik, biyoloji, toplumsal, hatta psikolojik etkenler modellerde kullanılmakta ve daha önce değinildiği üzere sürü psikolojisi çerçevesinde piyasalar, oyunlar, karar alma, gibi konularda incelemeler yapılmaktadır. Piyasaların nasıl çalıştığını belki de en iyi şekilde deneysel iktisat açıklar. Şimdiye kadar sürü psikolojisinin varlığına dayanan denge modelleri kullanılmıştır.[52]

Bu nedenle, sürü psikolojisi kavramının açıklanmasına yönelik olarak psikolojinin önemli bir katkısı ekonomi bilimine sinir sistemlerinin incelenmesinin dahil edilmesi yoluyla olmaktadır. Ekonomi ve psikolojinin sentezi olan Nöro iktisat, davranışsal iktisada sinir sistemini gözlemeyi eklemiştir. Kararları değerlendirdiğimizde, riskleri ve ödülleri kategorize ettiğimizde, beynin her biri ile ilişkisini ele almaktadır. Nöro iktisat bireyin seçimlerini inceler. Nöro bilim akıl, hareket ve içsel düzenlemeyi içeren sinir sistemini incelerken, burada amaç düşüncelerin doğrudan ölçümüdür. Nöro iktisat ise bireysel tercihlerin ve kararların üzerine yoğunlaşır. İktisatta açıklanmış tercihler kuramı aracılığıyla, ölçülemez hissedişler vardır. Nöro iktisat ile birlikte bu hissedişler doğrudan ölçek istenmektedir. Bu nedenle nöro iktisadın çalışma alanları riskten kaçma ve rasyonelliğin yanı sıra zaman tercihi, alturizm (fedakarlık-özveri), paranın doğrudan faydası, motivasyon ve

52) Eren, op. cit., s. 25-26.

memnuniyet, bilişsel erişilememe olarak sıralanabilir. Ayrıca, çoklu denge açısından da önemli bir yere sahiptir.[53/54]

Üzerinde deneyler yapılan hayvanlar, insanlar hakkında bilgi vermektedir. Zira insan dışındaki memelilerin pek çoğunun beyin yapısı ve fonksiyonu insanlarınkiyle benzer özelliklere sahiptir. Nörobilimciler, genellikle psikoloji, fonksiyonlar ve evrimsel gelişmenin bir kombinasyonunun yansıdığı beynin işlenmemiş bölgelerini ayrıma tabi tutarlar. Bu bölgeler, genellikle nefes alma, uyuma, yeme gibi temel hayati fonksiyonlardan sorumlu olan Reptilian Beyin, sosyal duygular ve heyecanlarla birleşmiş sinir ağlarının etrafını sardığı Mammalian Beyin ve korteksimizi büyük ölçüde içine alan ve sadece insanlarda olan Hominid Beyin şeklindedir. Tek başına nöron ölçümü, insan dışındaki memelilerin insanlarla ortak temel duygusal ve motivasyonal süreçlerine sahip olan memelerin incelenmesini büyük ölçüde sınırlayıcı olabilmektedir. Bilişsel süreçlerle ilgili olarak geliştirilen yapay sinir ağları modelleri, iktisatçılar tarafından tipik olarak kullanılan denklem sistemlerinden çok farklı yapılardadır. İnsan belleği ve ekonominin işleyişi ile ilgili etkileşiminin kurulduğu "kara kutu" çözümlenmeye çalışılmaktadır. Örneğin, insanın alaycı bir yüz ifadesini otomatik olarak yapması gibi, insanlar otomatik seçimlerini veya yargılarını her zaman sorgulayarak yapmazlar. Otomatik süreçler, bilince erişemezler.[55]

Buna göre, bütün iktisadî faaliyetleri beyin tarafından yönetilmektedir ve insan davranışları genelde alışkanlıklar, gelenekler ve içgüdüler tarafından yönetilmekte olup, istikrarsız ve irrasyonel olabilmektedir. İnsan davranışlarını yorumlar-

53) Colin F. Camerer, George Loewenstein ve Drazen Prelec, 2005, "Neuroeconomics: How Neuroscience Can Inform Economics", *Journal of Economic Literature*, 43(1), (Mart 2005), 9-64, s. 9-11.

54) Eren, op. cit., s. 28-29.

55) Camerer, Loewenstein ve Prelec, op. cit., s. 13-16.

ken, hayvan davranışlarıyla ilgili olarak kurulan modellerin kullanılması uygun bulunmaktadır. İnsan beyni, esasen memeli hayvanların beyin yapısına benzer şekilde çalışmaktadır. Kan basıncı, kalp atışı, zihni konsantrasyonu, endişeleri vb. özellikleri açısından benzeşmektedirler. Bu nedenle çoğunlukla insanların psikolojik tepkileri ve nöral fonksiyonları hakkında çıkarım yapabilmeye olanak sağlar. Bu nedenle insanlarda ve hayvanlarda ortak biçimde görülebilen homostatik bu durumlar adeta bulaşıcı bir hastalık gibidir. Belli periyotlarda, belli döngüler halinde canlı fizyolojisinde tekrar ederler. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, piyasalardaki aşırı canlanma veya panik dalgaların da benzer şekilde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bakımdan söz konusu insan veya hayvan, canlının içsel durumlarıyla ilişkili olarak, Keynes'in iş çevrimlerine yol açan sürü psikolojisi'nde olduğu gibi makroekonomik gelişmeler meydana gelebilmektedir.[56]

Sonuç

Ekonominin her zaman dengede olduğu, çünkü bireylerin daima rasyonel şekilde düşünüp hareker ettikleri ve bu nedenle de ekonomide devlet müdahalesinin reddedildiği Klâsik İktisadi Düşünce'ye karşılık Keynes 1929 Büyük Buhranı'nın çözümlemesini yaparken, ekonomideki genel denge halinin arzu edilen bir durum olmasına rağmen, gerçek hayatta dengesizliğin esas olduğunu vurgular. Ekonomi aşırı canlanma ve daralma dönemleri arasında gidip gelmektedir. Bunun nedeni ise aslında bireylerin iktisadî hayattaki belirsizlik ve beklentiler sebebiyle her zaman rasyonel davranamamalarıdır. Özellikle yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde, yatırımcıların iyimser ve kötümser beklentileri doğrultusunda gelişen irrasyonel davranışlar ekonomide dalgalanmalara yol açmaktadır.

56) Colin F. Camerer, George Loewenstein ve Drazen Prelec, "Neuroeconomics: Why Economics Needs Brains", *The Scandinavian Journal of Economics*, 106(3), (Eylül 2004), 555–579, s. 555-562.

Bu dalgalanmalar birer iktisadî olay olsalar da, sebebi sadece iktisadî çerçevede aranmamalıdır. Yatırımcıların belirsiz altında takındıkları tavırların sınırlı bir rasyonellik içinde oluşması, bireylerin içgüdüleri, hırsları, tercihleri gibi rasyonelliğe dayanmayan davranışları ve bu davranışların birbirini etkilemesi, Sürü psikolojisi kavramının psikoloji bilimi çerçevesinde izahını gerekli kılmaktadır. Keynes'ten önce 2. yüzyılda Galen'den itibaren Descartes, David Hume gibi isimler bu kavrama yer vermiştir. Keynes, sürü psikolojisi belirsizlik altında insanların rasyonel davranamamaları olarak açıklar. Ekonomide psikolojiden yararlanma gereğinin ortaya çıkmasıyla, sürü psikolojisi, davranışsal iktisat, deneysel iktisat, evrimci psikoloji ve nöro iktisat gibi ekonomi ve psikoloji bilimlerinin sentezi yoluyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede yapılan açıklamalarda insanların sürü psikolojisiyle hareket ettikleri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Kontrollü laboratuar ortamlarında yapılan araştırmalarda beynin çeşitli bölgelerindeki nöral faaliyetlerin insan ve hayvanların çeşitli davranışlarının benzer olduğu ortaya koyulmaktadır. Yapılan deneysel çalışmalar, sinir sistemi yoluyla düşüncenin ölçümüne çalışmakta ve bireylerin rasyonel davranmadıkları durumlarda hissededişler yoluyla hareket ettikleri gösterilmektedir. İnsanların ve memeli hayvanların beyin yapıları karşılaştırmalı olarak incelenerek insan ve hayvan davranışları arasındaki bağ çözümlenmeye çalışıldığında, geliştirilen modeller endişe, panik gibi durumlarda benzer hareketler sergilediklerini göstermektedir. Gerek insanlarda gerekse hayvanlarda görülen ortak yanlar adeta bulaşıcı bir hastalık gibi belli döngüler halinde canlı fizyolojisinde tekrarlanmaktadır. İktisadi hayata uyarlandığındaysa, piyasalardaki aşırı canlanma ve durgunluk şeklindeki iktisadî dalgalanmalara benzer yapılar sergilemektedir. Bu nedenle insan ve hayvanların içsel özellikleri itibarıyla, sürü psikolojisi kavramıyla açıklanabilecek konjonktür dalgalanmaları şeklinde makroekonomik gelişmeler ortaya çıkabilmektedir.

KEYNES'TE DEVLET MÜDAHALESİNİN SINIRLARI

Sinan Alçın

-I-

II. Dünya Savaşı sonrasından başlayarak 1970'li yılların ortasına kadar hemen hemen tüm kapitalist dünya ülkelerinde uygulanan Keynesyen istikrar politikaları, 1970'lerin ortasından itibaren baskın hale gelen neo-liberal doktrin tarafından *"devletçi politikalar"* olarak nitelendirilmiş ve içinden geçilen çeşitli tür bunalımların da temel sebebi olarak gösterilmiştir.

Öte yandan, 2007 baharında başlayan ama etkileri itibariyle 2008 Eylül milatlı kabul edilen *dünya kapitalist krizi* sonrası, başta erken-kapitalist ülke devletleri tarafından alınan önlemler de yaygın olarak "Keynesyen politikalar" olarak kabul görmüştür.

Bu çalışmada bir yandan Keynes'in ne kadar devletçi olduğunu ya da olmadığını tartışırken öte yandan da mevcut konjonktürde Keynes'in "ruhunu çağırma"nın ne anlama geldiğini anlama gayreti içerisinde olacağız.

Esas itibariyle, kendini "devletçi" ya da yine kendine yakıştırılan biçimiyle "sosyalist" olarak tanımlamayan, hatta olası

bir sınıf savaşında tarafının "eğitimli burjuvazi"nin safı olacağını söylemekten çekinmeyen, iktisadî bir düşünür olarak Keynes'in yaklaşımı ve temel politika önermeleri üzerinden onun betimlediği "devlet müdahalesi"nin sınırlarını ayrımlamaya çalışacağız.

-II-

Keynes'i müdahale kavramı ile birlikte düşünmek aslında Keynes'in anısına saygısızlık olacaktır. Bütün bir hayatını serbest piyasa mitinin savunuculuğuna ve uslanmaz takipçiliğine adayan Keynes, kapitalist sistemin işleyişini tehlikeye sokacak her türlü müdahaleyi şiddetle eleştirmiştir. 1920 yılında yayımladığı ve çok satanlar (best seller) listesine giren *The Economic Consequences of The Peace* (Barışın İktisadi Sonuçları) isimli kitabında[1], I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Almanya'ya karşı müttefik kuvvetlerin dayattığı 5 milyar dolarlık tazminatı "acımasız" bularak böylesi bir tazminatta inat etmenin Almanya'yı "sistem" dışına itmek olacağını belirtmiştir.

Keynes'i büyük bir düşünür yapan temel şey, onun değişen ekonomik durumu çağdaşlarına göre daha net biçimde görüp yorumlaması ve "yeni" duruma kendisini (ve tabii kuramını) adapte etmesidir. Keynes'in bu özelliği, onun mesleki ve akademik gelişiminde devlet müdahalesine ilişkin farklı dönemlerde farklı yaklaşımlara sahip olmasına da neden olmuştur. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi *Genel Teori*'den 16 yıl önce yayımladığı *Barışın İktisadi Sonuçları* isimli çalışmasında

1) Keynes'in 1920 yılında yayınladığı *The Economic Consequences of Peace* kitabı best-seller olmuştur. 1936 yılında yayınlanan *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* isimli kitabı her ne kadar 5 centlik bir fiyatla satışa sürülmüş olsa da de istediği ilgiyi görmemiştir. Elbette bunun temelinde kitabın ağır teknik dilinin büyük bir payı vardır. Ancak yine de, Keynes'ten o dönemki mevcut klasik/neo-klasik sentezin önermelerini sarsacak bir çalışmayı kimse beklemiyordu.

müttefiklerin Almanya'yı kapitalist ekonomik sistem dışında arayışlara itecek yaptırımlardan uzak durmaları konusunda uyarmıştır.

Keynes'in erken dönemde ortaya çıkan bu müdahale karşıtı tutumundaki temel itkiyi "kapitalist sermaye birikiminin" dünya ölçeğinde sürdürülebilirliğinin sağlanması amacı oluşturmaktadır. Amaç sermaye birikiminin kesintisiz biçimde sağlanması olunca doğal olarak farklı dönemlerde farklı gruplara dönük farklı yaklaşımlar içinde olmuştur Keynes. Bu yaklaşımları kimi zaman onun bir "sosyalistmiş" gibi algılanmasına da neden olmuştur. Oysa Keynes, "ne olmadığı" konusunda oldukça nettir.

Keynes, kapitalizmin hastalıklarının dermanı olarak ortaya konulan sosyalizmi şiddetle reddetmişti. Hem klasik ekonomistler hem de sosyalistler, diyordu Keynes, aynı "iktisat yasaları"na inanıyorlardı. Ancak klasik ekonomistler bu yasaları gerçek ve kaçınılmaz olarak değerlendirirken, sosyalistler söz konusu yasaları gerçek ve hoşgörülemez yasalar olarak görüyorlardı. Keynes bu yasaların doğru olmadığını ortaya koymayı öneriyordu. Kapitalizmin kendisini "toplumsallaştırmakta" olduğu gibi bir olgunun devlet mülkiyetini gereksiz hale getirdiğini de sözlerine ekliyordu.[2]

Keynes'in ne türden bir Liberal olduğu konusunda pek çok tartışma yapılmıştır. Peter Clarke, Keynes'i sol kanat liberaller ile ılımlı sosyalistleri ortak, yeniden dağılım yanlısı ve demokratik bir programın çatısı altında birleştiren 1914 öncesi "ilerici" hareketin bir unsuru olarak görür. Buna karşılık, Michael Freeden, Keynes'in, bireyci bir kökene teknokratik yamalar diken, güçlü-zihinli, "merkezci" bir liberal olduğunu savunur. Keynes, özel teşebbüsler tarafından boş bırakılan alanlara yapılacak devlet müdahalesini sınırlamak, "yeniden dağılımı sosyo-ekonomik politikanın başlıca alanı olmaktan dışlamak"

2) Skidelsky, 2003: 74.

ve politika oluşturmayı uzman denetiminin lehine "demokrasiden arındırmakla", "ilerici" liberalizmin ayırt edici özelliklerini reddetmiş oluyordu.

Keynes'in bu her iki konumu da gerekçelendirilebilir. Keynes'i "ilericilerden" en açık biçimde uzaklaştıran şey, onun toplumsal adalet karşısındaki tutumudur. Keynes, yaşama şansını haksız ya da adaletsiz biçimde dağıttığı gerekçesinden hareket edip mevcut sosyal düzene karşı çıkmıyordu (ya da şiddetle karşı çıkmıyordu); ona göre, daha ziyade *laissez-faire* mevcut ekonomik ve sosyal "normları" korumuyordu. Keynes'e göre adaletsizlik, tıpkı paranın değerinde yaşanan değişimlerde olduğu gibi, kurulu sosyal düzenlemelerde yapılan keyfi değişiklikler anlamına geliyordu. 1926 yılındaki Genel Grev esnasında madencilere güçlü bir sempati besliyordu, çünkü madencileri, bir yıl önce aşırı ölçüde değeri yükseltilen sterlinin altın standardına geri götürülmesinin kurbanları olarak görüyordu. Keynes adalet sorununu mikroekonomiden makroekonomiye taşımıştı. Böylece adaletsizlik belirsizlikten kaynaklanan bir sorun, adalet ise sözleşmeye bağlanmış öngörülebilirlik sorunu haline geliyordu. Keynes'in toplumsal felsefesinde yeniden dağıtım, eşitlik gibi ideal bir amaca hizmet eden bir araç olarak değil, makroekonomik stabilizasyonun bir mekanizma bileşeni olarak, "önemsiz" bir değere sahiptir.

Keynes'in bu tutumları, ilk kez 1924 yılında Oxford'daki bir seminerde sunulan "*Laissez-Faire*'nin Sonu" başlıklı denemesinde ortaya çıkmaktadır. Mevcut düzenin kötülükleri çoğunlukla "riskten, belirsizlikten ve cahillikten" kaynaklanıyordu. Bu kötülüklerin çözümü ise, "paranın ve kredilerin merkezi bir kurum tarafından kasıtlı olarak denetim altında tutulmasını", "ticari bilgilerin toplanıp yaygınlaştırılmasını", tasarrufların toplam hacmi ve bu hacmin yerli ve yabancı yatırımlar arasındaki dağılımına ilişkin olarak "koordine edilmiş entelektüel bir yargı yasasını" ve "hem doğuştan gelen nitelikleri hem

de...rakamları dikkate alan" bir nüfus politikasını gerektirmektedir. Daha sonra *Genel Teori*'de yazdığı gibi, Keynes'in peşinde olduğu şey, "Manchester sistemindeki"[3] boşlukları doldurmaktı. Keynes kamusal müdahalenin kriteri olarak, yalnızca Devlet tarafından sağlanabilmesi anlamında "teknik olarak sosyal" olan bir hizmet ya da etkinlik nosyonunu öneriyordu. Bu argümanlar dizisine bir bakıma tutarsız biçimde eklenen bir başka argüman da, aile firmalarının bireyci kapitalizminin yerini, kamusal kuruluşların ve büyük özel şirketlerin "sosyalleşmiş" kapitalizminin almasını öngören evrimci bir perspektifti. Böylece spontane endüstriyel kalkınmalar, Keynes'in ileride *Genel Teori*'de savunacağı bilinçli "yatırım sosyalizasyonunun" habercisi olmuş ve onu mümkün kılmıştı.

Liberaller'in düşüşüne rağmen, Keynes ne muhafazakâr ne de İşçi Parti'lerine katıldı. 1926 yılında yazdığı "Ben Bir Liberal miyim?" başlıklı makalede, kendi kendisine, "Kendimi nasıl bir Muhafazakâr olmaya ikna edebilirim?" diye soruyordu.[4]

Keynes, Burke'un, "moral risk" kriterini aşırı dar biçimde yorumladığım düşünüyordu. 1904 yılındaki denemesinde Burke'u "gerçek karşısında barışı tercih ettiği, mevcut kötülüğü gelecekteki yararlar uğruna ortaya çıkarmakta aşırı ölçüde temkinli davrandığı ve oldukça nadir durumlar dışında, öyle hareket etmenin doğru olduğuna karar verdikleri için, insanların doğru biçimde hareket edebileceklerine olan inançsızlığı" nedeniyle eleştirmişti.[5]

---

3) Manchester Okulu veya Manchester Sistemi, serbest ticareti vurgulayan klasik iktisadî düşünce okullarından birisidir. *Laissez Faire* politikasını, serbest girişimi ve rekabeti ekonomik refah ve büyümenin en iyi yolu olarak kabul etmişler, korumacılığa, kamu yardımlarına, zorunlu eğitim ve benzeri önlemlere karşı çıkmışlar, tahıl ithali üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını savunmuşlardır.

4) Skidelsky, 2003: 70-3.

5) Skidelsky, 2003: 67.

Keynes'in kendi devlet yöneticiliği "özdeyişleri" ışığında Burke'un mülkiyet ve demokrasi konusundaki görüşlerini ele alış tarzı özellikle anılmaya değer. Burke, servetin yeniden dağılımının, sayıca zenginlerden çok daha kalabalık oldukları için yoksulların durumunda hiçbir gerçek değişiklik yaratmayacağı, buna karşılık, böylesi bir yeniden dağılımın "refahın şüphe götüremez yararlarından faydalanan ve zengin yurttaşların varlığının her zaman beraberinde getirdiği avantajları devlete kazandırabilecek olanların sayısını ciddi biçimde azaltacağı" biçimindeki çifte gerekçeden hareketle mevcut mülkiyet haklarını savunuyordu. Keynes bu argümanın "hiç şüphesiz büyük bir değere sahip olduğunu... ve nihai amacı olarak eşitliği gören herhangi bir şemaya verilecek en önemli cevap olması gerektiğini" düşünüyordu. Ne var ki, "refahın aktığı kanalları etkileyecek herhangi bir girişime" ve açlığı ya da şiddetli yoksulluğu ortadan kaldırma çabalarına yöneltildiğinde, söz konusu argümanın geçerliliği azalıyordu. Örneğin bu argüman, ne "amacı büyük kitlelerin birikimini dolandırmak olan" ölüm vergileri için ne de Fransız devrimi esnasında feodal mülklerin kamulaştırılması için geçerli değildi. Burke mülkiyet sisteminin "modası geçmiş değerlerini" öylesine yoğun biçimde savunuyordu ki, böyle bir savununun, bizatihi "merkezi" sistemi tehlikeye atacağını göremiyordu.[6]

Demokrasi sorunu, diye belirtiyordu Keynes, iki farklı soruyu ortaya atıyordu. Halk kitlelerinin doğrudan bir öz-yönetime sahip olma hakkı var mıdır? Özyönetimin varlığı, iyi bir yönetim için uygun ve elverişli midir? Burke her iki soruya da "uzlaşmaz bir olumsuzlukla" cevap vermişti. Keynes birinci soru karşısında, tamamen Burke'un yanında yer alıyordu. Hükümet basitçe, "belirli ihtiyaçları sağlamak üzere...insanın bilgeliği tarafından yapılan bir buluştur; ve konu bundan iba-

6) Skidelsky, 2003: 68.

rettir". Halkın öz-yönetime değil, iyi bir yönetime sahip olma hakkı vardır.[7]

Keynes, ne halkların kendi kaderlerini tayin hakkına prim vermiş ne de devletlerin mevcut piyasa ilişkilerini tehlikeye atacak "önlemlerine" yüzünü dönmüştür.

Keynes kendi siyasal felsefesinde, Burkeçu muhafazakârlığın -hükümetin amacı olarak hoşnutluk ve yönetimi olarak da risk önleme- biçimindeki iki kilit unsurunu, reformcu liberalizmin iki kilit unsuru -gerçeğe bağlılık ve rasyonel bireysel yargı olasılığına duyulan inanç- ile birleştirmişti. Keynes hem düşünmeyen muhafazakârlığı hem de radikal sosyalizmi reddediyordu. Keynes'in bu yaklaşımı, iki savaş arasındaki dönemde geliştirdiği Orta Yol ile bir hayli çakışıyordu.[8]

Günümüzde "üçüncü yol" olarak kavramsallaştırılan sosyal-piyasa davranışının ilksel örneğini Keynes'in yaklaşımlarında görmek mümkündür. Keynes her ne kadar hem yaşadığı dönemde hem de sonraları "devletçi" olarak nitelendirilmiş bile olsa ancak ve ancak liberal kanat içerisinde devlet "desteğini" savunan bir iktisatçı olarak ve akıllı bir liberal olarak nitelendirilebilir. Keynes'i bunun ötesinde değerlendirip sahip olmadığı ve sahip olmakta istemediği bazı sınıflandırmalara dâhil etmek yukarıda da belirttiğimiz gibi öncelikle onun anısına saygısızlıktır. Keynes için belirgin olarak söylenebilecek tek şey; gerek yaşam felsefesi ve sosyal çevresi ve gerekse de teorisinin "başarısını" dayandırdığı temel şey İngiltere ve diğer erken-kapitalist ülkelerde sermaye birikiminin engelsiz bir biçimde sağlanması ve sürdürülmesidir. Bunu tehlikeye atacak ve kapitalist sistemde tıkanmaya yol açabilecek her türlü engel Keynes'in temel savaşımının hedefine gelip oturmaktadır. Söz konusu tehlike kimi zaman I. Dünya Savaşı gibi bir du-

7) Skidelsky, 2003: 69-70.

8) Skidelsky, 2003: 70-3.

rum kimi zaman 1929 Buhranı gibi yaygın bir yıkım ve kimi zaman da II. Dünya Savaşı sonrası yeniden şekillendirilen dünyada geç-kapitalist ülkelerin erken-kapitalist ülkelerin birikim alanına ve denetimine nasıl sokulabileceği ile ilgili olmuştur. Bu farklı görünümlü olayların tamamında Keynes farklı bir görünüm (farklı bir teorik çerçeve) ile görünür olmuş ve fakat sermaye birikiminin tıkanmasına yol açan etkenlerin "temizlenmesine" yönelik gayretleri değişmemiştir.

Her ne kadar Keynes'in "ne olduğu" ya da "olmadığı" ile iligli farklı fikirler geliştirilmiş olsa bile Keynes kendisi ile ilgili -teorisindeki yalpalamalara rağmen- oldukça nettir.

Keynes sosyalist politikanın sınıf temelini açıkça reddediyordu. Bu konuda en çok alıntı yapılan açıklamalarından biri şöyledir: "İşçi Partisi bir sınıf partisidir ve söz konusu sınıf benim sınıfım değildir. Eğer sınıfsal çıkarları savunacaksam, kendi çıkarlarımı savunacağım... Bana asalet ve iyi niyet olarak görünecek şeylerden etkilenebilirim; ancak sınıf savaşı beni eğitimli burjuvazinin tarafında bulacaktır".[9]

-III-

Keynes bozulan dengelerin sonunda yerine oturacağına ilişkin sarsılmaz inancını *Para Reformu Üstüne Deneme* adlı yapıtından başlayarak dile getirmiştir:

"Uzun vadede hepimiz öleceğiz. İktisatçılar sadece fırtınalı zamanlarda, rüzgâr dindiğinde okyanustaki dalgaların da dineceğini söyleyebiliyorlarsa çok kolay ve çok az yararı olan bir amaca yönelmişlerdir".[10]

Para Reformu Üzerine Elkitabı'nın belirgin hedefi, iç fiyat istikrarının sağlanmasıydı. İstikrarlı ya da normal bir ticari et-

9) Skidelsky, 2003: 75.

10) Delfaud, 2010: 26.

kinlik ancak istikrarlı fiyatlarla sağlanabilirdi. Keynes, "Fiyat, kredi ve istihdam istikrarını, en önemli olgular olarak değerlendiriyorum" diye yazıyordu. Keynes'e göre, paranın değerindeki dalgalanmalar, sınıfsal gelir dağılımını çeşitlendirdikleri ve yerleşik beklentileri bozdukları için, ticari etkinliklerdeki kısa vadeli dalgalanmaları tetikliyordu. Düşen fiyatların, hem para ve ücretlerin kısa vadeli olarak sabitleştirilmesinden hem de yine fiyat düşüşlerinin satış hâsılatlarına ilişkin beklentileri bastırmasından ötürü, istihdama zarar verdiği söylenir. "Yoksullaştırılmış bir dünyada" diye yazıyordu Keynes. "İşsizliği teşvik etmek, rantiyecileri hayal kırıklığına uğratmaktan daha kötüdür". Kurumsal ve teorik argümanlardan böylesi bir kombinasyon oluşturmak Keynes'in tipik özelliğiydi. Aynı kombinasyon, Keynes'in "gerçekten" ne demek istediği konusunda yapılan pek çok tartışmanın kaynaklarından biridir. Bu noktada dile getirilen önemli husus şuydu: ekonomik istikrara bağlı olan sözleşmeli öngörülebilirlik için fiyat istikrarına ihtiyaç vardı. Ve para reformu toplumsal devrimin panzehiriydi.

Elkitabı'nda dört özel husus göze çarpmaktadır. Birincisi, Keynes altın standardını iyileştirme politikasına saldırıyordu. Bunu yaparken de, para reformcularının istikrarlı iç fiyatların istikrarlı döviz kurları ile uyumlu olabileceği biçimindeki argümanını mantıksal sonuca götürüyordu. İç fiyatların döviz kurlarına göre ayarlanmasını istemek yerine, döviz kurları, "normal" (yani makul ölçüde tam) bir istihdam düzeyi ile uyumlu olan iç fiyat seviyesine göre ayarlanmalıdır. Döviz kurları bakımından gelişmiş bir pazarın göze çarpan bir kesimi, tüccarların döviz kuru dalgalanmaları karşısında, üreticilerin iç fiyat dalgalanmaları karşısında yaptığına oranla, çok daha kolayca korunabileceklerini gösterecek biçimde tasarlanmıştır. Böylece, "istikrarlı bir kambiyo gerektiren sözleşmeler ve ticari beklentiler, İngiltere gibi bir ticaret ülkesinde

bile, istikrarlı bir iç fiyat düzeyi gerektiren sözleşme ve ticari beklentilerden çok daha az olacaktır" (Skidelsky, 2003: 86-7).

Keynes'in amacı, 19. yüzyıl "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ideolojisine karşı düzenlediği saldırı üzerinden yeni bir model inşa etmekti. Ancak, bu, 1936'da yayınlanan *Genel Teori* ile belirli bir biçim kazanacaktı. 1920'lerde yazdıkları esas olarak eleştirel bir tutumu yansıtıyordu: altın standardının yeniden kurulmasına saldırıyor ve kapitalist üretimin girdiği yeni toplumsallaşma evresini tanımlamaya çalışıyordu. Hepsinden önemlisi, ısrarla, Devletin sınıflar arası mücadeleye müdahale ederek iktisadî dengeyi güvenceye alması gerektiğini belirtiyordu.[11] Bu kitap özünde sistematik bir çalışma olmaktan çok eleştirel bir denemedir. Sınıflar arasında beliren yeni ilişkinin koşulları henüz sistematik bir tarzda Keynes'in analizine dahil olmamıştır; efektif talep, risk artışı gibi nosyonların ve kâr oranlarıyla ilgili yeni teorinin kurucu bir öğesi haline gelmemiştir: yani henüz bütünlüklü bir sistem oluşturamaz.

Keynes'in çalışmalarındaki bu hazırlık evresinin en anlamlı öğesini, Devlet müdahalesini savunan argümanını masaya yatırdığımızda, bunun "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ideolojisinin eleştirisinin basit bir sonucu olduğu hemen fark edilir. Keynes'in ortaya koyduğu bu eleştiri, işçi sınıfının kitleselleşmesinden ve onun iktisadî dengenin sağlanmasına çıkardığı güçlükten haberdar bir bilinci yansıtıyordu. Ancak işçi sınıfının kitleselleşmesinin bir bütün olarak kapitalist gelişme açısından doğurduğu niteliksel sonuçları anlamaya, tanımlamaya dönük bir çaba henüz ortada görünmüyordu. Önerdiği Devlet müdahalesi hala yalnızca siyasal bir çerçevede formüle edilir: ilerici burjuvazi ile sosyalistler arasında bir ittifakla kapitalist gelişmeyi daha geniş bir zemine oturtma ihtiyacına binaen ortaya çıkar. Ancak, sınıf ilişkilerindeki yeni

11) E.A.G. Robinson, "John Maynard Keynes 1883-1946".

dinamiğin ve işçi sınıfının bu dinamik altında üstlendiği rolün açık ve bilimsel tahlili zemininde tartışılmaz.

Bu ayrımı yaparken bir teorik etmenden daha bahsetmek gerekiyor. Kapitalist üretimin toplumsal ve kitlesel bir yapı kazandığını ve bu bağlamda daha güçlü bir devlet müdahalesine ihtiyaç olduğunu söylemek aslında ne yeni bir şeydi ne de yeterliydi. Bu tespit krizle birlikte beliren ve tarihsel olarak, işçi sınıfına karşı örgütlenmiş Devlet tipinin ilk somut örneklerine denk düşen yeni Devlet biçiminin doğasını ancak kısmen kavrayabiliyordu. Bonapartist rejim, İtalyan gericiliği bağlamında Faşist Prusya devlet sosyalizminin çeşitli biçimleri bu türün diğer örnekleri arasındadır. 1929'da uç vermeye başlayan bu yeni devlet biçiminin özgünlüğü, esas olarak, devlet müdahalesi çerçevesinde işleyen sınıf dinamiği türünde yatıyordu (ki müdahaleciliğin temeli ve hareket noktası da buydu). Yalnızca 1929 krizi gibi büyük bir kriz deneyimi, bu türde kapitalist bilimi, devletin yeniden tanımlanması yolunda yeni bir adım atma noktasına getirebilirdi. Diğer bir deyişle, böyle bir adımın atılabilmesi için, 1917 devriminin, tüm bu rejimlerin onu yalnızlığa mahkûm etmek üzere uygulamaya soktuğu tecrit stratejisi karşısında tarihsel olarak zafer kazanmış olması gerekiyordu.[12]

Keynes, kapitalist sistemin mutlaka yeterli alım-gücü ya da kendi ifadesiyle söyleyecek olursak, yeterli *efektif talep* yaratacağı düşüncesine karşı çıktı. O, hiçbir "sürtünme" ya da geçici suiistimaller olmasaydı bile tüm bir sistemin en nihayetinde bir istihdam düzeyi tutturabileceğini (dengeye kavuşabileceğini) savundu. Keynes'in önde gelen Amerikalı bir öğrencisinin söylediği gibi, Keynesçi devrim "efektif talep teorisinin, yani üretim düzeyinin bir bütün olarak belirlenmesi teorisinin ortaya konulmasından ibarettir".[13]

12) Hardt ve Negri, 2007: 63-4.

13) Klein, 1950: 56.

Ancak, Keynes buradan hareketle hükümetin ve merkez bankalarının yerinde müdahaleleriyle (kapitalist üretim tarzının dışına çıkmadan) üretimin ve istihdamın yüksek bir düzeye çıkabileceğini öne sürdü.[14]

Keynes'e göre burjuva Ortodoks teoriler bu istihdam düzeyi meselesi dışında çok da yanlış değillerdi. Tam istihdamın sağlandığı varsayılırsa, bu teoriler doğruydu. Onlar yalnızca tam istihdamın sağlandığı özel koşullarda doğru olmalarına karşın, kendi teorisi çok daha geniş ve genel bir uygulama alanına sahipti.

> 'Eğer, merkezi denetimlerimle üç aşağı beş yukarı uygulanabilir bir tam istihdama karşılık gelen toplam üretim hacmini belirlemeyi başarabilirsek, klasik teori bu andan itibaren yeniden değerini kanıtlayacaktır. O zaman, hangi ürünün üretileceği, bu ürünü üretmek için üretim faktörlerinin ne oranda birleştirileceğini ve ortaya çıkan ürünün değerinin bunlar arasında nasıl bölüştürüleceğini özel kişisel çıkarların belirlediği klasik analiz tarzına yöneltilecek bir itiraz kalmaz... Mevcut sistemin var olan üretim faktörlerini yanlış kullandığına inanmamızı gerektirecek bir neden göremiyorum... Klasik teorideki boşlukları doldurmak 'Manchester Sistemi'ni ıskartaya çıkarmak değil, potansiyel üretim eksiksiz olarak gerçekleştirilmek isteniyorsa eğer, ekonomik güçlerin serbestçe hareket edebilmesi için nasıl bir ortamın gerekli olduğunu işaret etmektedir'[15]

Keynes'ten yaptığımız bu alıntı da gösteriyor ki, Keynes kendinden önceki klasik/neo-klasik yaklaşımlardan temel olarak farklılaşmamakla birlikte uygulama sürecinde ortaya çıkan aşırı dengesizliklerin (özellikle işçi sınıfı ve emekçiler açı-

14) Eaton, 2009: 43.

15) Keynes, *General Theory*: 378-379).

sından) sistemin sürdürülebilirliğini tehlikeye attığını düşünmektedir. Hal böyle olunca, Keynes'in devlet müdahalesi önerisi de topyekûn üretim biçimini değiştirecek nitelikte değil, ancak sistemin aksayan yanlarının düzeltilmesi ve kapitalist kârın sürdürülmesine olanak sağlayacak özelliktedir.

Burada şunu hatırlamak ve hatırlatmak gerekir ki, *Genel Teori*'de maliye politikasına ilişkin sistematik bir öngörüye rastlayamayız. 1950'lerden sonra geniş ölçüde kamu maliyesi öncülüğünde yürütülmüş olan politikaların Keynesçi politikalar sayılması, birebir *Genel Teori*'nin sisteme bakışı, *öncelikle para ve finans penceresinden*dir. Keynes'in ömrü boyunca bu tarz değişmemiştir. Bu bakımdan, yatırımların sosyalizasyonu ve kapitalist girişimcinin bıraktığı ciddi boşluğu devletin doldurması ve ekonominin yatırım profilini etkileyecek kriterler oluşturması yolundaki önerisini Keynes'in ekonomide kamu maliyesi boyutunu ön plana çıkarma çabası gibi görmemek, bunu *sistematik açmazı giderebilme düşüncesinin ürünü* saymak doğru değildir.[16]

Keynes'e göre, hem fiyat seviyesinin düşmesine hem de insanların işsiz kalmasına yol açan şey, tasarruf oranı ile bağlantılı olarak, yatırım harcamalarının yetersizliğiydi.

İktisat psikolojisi bakımından buradaki temel olgu, Keynes'in tasarrufu yatırıma giden otomatik bir yol olarak gören klasik görüşten vazgeçmesiydi.[17]

Temelde, Keynes yaklaşımını klasik yaklaşımdan ayıran, dayandığı analiz çerçevesidir: gerçekten de söz konusu olan üretim ve istihdam dengesi durumunu değil, bunların değişim süreçlerini açıklamaktır. Bu noktadan itibaren, mantık, doğrulamaları eklemlenen tek tek pazarlar üstünde yürütemez, makro-ekonomik fonksiyonların zincirlenmesi söz konusu-

16) Kuruç, 2006: 26.

17) Skidelsky, 2003: 97.

dur. Sonuç, ekonomik etkinliğin düzenlenmesinin otomatik mekanizmalarının varlığının reddedilmesi ve devlet için en açık göstergesi yetersiz istihdam olan sürekli dengesizlikleri çözümleme amacıyla müdahale gerekliliğinin olumlanmasıdır.[18]

Keynes'in önerdiği çözüm kısaca şudur: devlet bir yandan para politikası yoluyla faizleri düşürerek hem tüketiciye, hem de üreticiye ucuz kredi olanağı sağlarken, diğer yandan maliye politikasını kullanarak altyapı yatırımlarıyla istihdamı, ve dolayısıyla gelirleri artırır; artan gelirler ve ucuz kredi, üretimi; artan üretim, istihdamı ve dolayısıyla gelirleri artırır; ve böylelikle büyüyen ekonomi birkaç çevrim sonrasında düze çıkar. Keynesyen iktisat modelinin amacı özel sektörü bir yana itip, ekonomiyi devlete teslim etmek değildir. Tam tersine, modelin amacı ölmeye yatmış özel sektörü devlet eliyle hayata döndürmektir.

Aşırı üretim sorunu, 1945 sonrası dönemde ABD'nin yanı sıra önce 1960'lardan başlayarak Avrupa'nın, 1970'ler sonrasında ise Asya'nın kapitalist rekabet koşulları altında, birer üretim üssü olarak ortaya çıkmalarının doğrudan bir sonucudur. Yalnız, bu süreçte sadece aşırı-üretim sorunu değil, aşırı sermaye birikimi sorunu da, başta ABD'de olmak üzere, kapitalizmin hâlihazırda yaşanmakta olan bunalımının önkoşullarını yaratmıştır. Aşırı sermaye birikimi, ortalama kâr oranının altında bir kârlılıkla üretim yapmak durumunda olan çok sayıda işletmenin, yani üretim kapasitesinin, ortaya çıkmış olması anlamına gelir. Dolayısıyla bugünün dünyasında, Keynesciliğin uygulandığı dönemden farklı olarak, sadece ölmeye yatmış değil, ölmüş bir çok reel sektör işletmesi de bulunmaktadır.[19]

18) Delfaud, 2010: 33.

19) Öncü ve Öncü, 2010.

Keynes'in yaklaşımı, siyaseti diğer düzeylerden ayıran klasik liberal görüşe karşı, siyasal öğenin iktisada içsel bir öğe haline getirilmesi yönünde genel bir vurgudan oluşuyordu.

Say Kanunu artık geçerliliğini kaybetmişti, çünkü kapitalist sistemin bizzat sürdürülmesinin bir sorun olabileceğini dikkate almamıştı. Kapitalizmi tümüyle kendi kendini düzenleyen ve doğal olarak işleyen bir sistem olarak varsaymıştı. Diğer bir deyişle, sistemin potansiyel bir yadsıması olarak işçi sınıfının varlığını reddediyordu. Şimdi, işçi sınıfı bir mesele olarak Keynes'in yazılarında tedrici bir şekilde bilimsel açıklamalarına konu oldukça, iktisat biliminin gizemli mesleki geleneğinin boş durmadığı ve sorunu klasik iktisadın kaba nesnelci geleneği içinde bir istihdam sorunu olarak tanımlama eğilimi gösterdiği doğrudur. Ancak, sorunun siyasi olarak görüldüğü bu ilk yıllarda, sınıf mücadelesi galebe çalmış ve iktisadî kategorilerin tarihselleştirilmesine yol açmıştır. Bilim gerisin geri tarihsel gerçekliğe götürülür. İngiliz işçi sınıfı bu yazılarda tüm devrimci özelliğiyle boy gösterir. Feryat figan, 1926 Genel Grevi'nin yasadışı olduğu ve anayasal eylem sınırlarının dışına taştığını söyleyen üniversiteden meslektaşlarına ve liberal arkadaşlarına Keynes kısa bir cevap verir: Olabilir, ama ne fark eder? Sınıfsal bir hareket yasadışı gözükebilir ama bunun nedeni, önceki sistemi şekillendiren ve önceki yasallığı belirleyen güçler dengesinin ortadan kalkmış olmasından başka bir şey değildir. Güç ilişkileri değişmişti ve yasallık sınırlarının yeni duruma göre yeniden ayarlanması gerekiyordu. Say Kanunu artık geçerli değildi, çünkü siyasi ve iktisadî denge bünyesindeki değişkenler değişmişti. Ortamdaki yeni faktör, işçi sınıfının özerkliğiydi. "Sendikalar, arz ve talep güçlerinin serbest oyununu bozabilecek derecede güçlüdür ve kamuoyu, biraz homurdanarak ve 'bunlar tehlikeli olmaya başlıyor' kuşkusu, hatta korkusu taşıyarak da olsa, 'kömür işçileri, harekete geçirilmelerinde en küçük bir sorumluluk taşımadıkları acı-

masız iktisadî geçlerin kurbanları olmak zorunda değil' diyen sendikaları mücadelelerinde destekliyor".[20] Yeni bir politik denge yaratmak, öyleyse, bu yeni durumu, bu yeni güç ilişkilerini hesaba dahil etmek anlamına geliyordu. Say'ın arz-talep denklemleri artık işlemiyorsa, sisteme yeni bilinmeyenlerin katılmış olmasındandı. O nedenle şimdi bu bilinmeyenleri iktisat bilimi bünyesine yedirmek şarttı: "Örneğin paranın değerini değiştirip gerisini (her türlü ayarlama ve düzenlemeyi) arz ve talep güçlerine bırakabilirsiniz yolundaki eski-dünya partisi (old-World party) kiri, 50-100 yıl öncesine, sendikaların güçsüz olduğu ve ilahi iktisat arabasının ilerleme yolunda engelle karşılaşmadan, hatta alkışlar arasında önüne geleni ezip geçtiği bir döneme aittir".[21]

Bunalım, Keynes'in analizinde tespit edilen münferit öğelerin diyalektik işleyişini ortaya çıkarmıştı. Peki Keynes, 1929 bunalımının gerisinde ne tür etmenler buluyordu? Bunalım, bir arz fazlasının, aşırı arzın eseriydi. Arz fazlası, doğrudan net yatırım düzeyini etkileyerek onun düşmesine ve sonuçta sermayenin marjinal verim programlarındaki değerlerin de aşağı çekilmesine yol açmıştı. Diğer bir deyişle, 1929 bunalımının özgüllüğünü anlamak, arzdaki büyümeye (savaş sanayiinin dönüşümü sürecinde teknolojik yenilikler, emeğin üretkenliğindeki olağanüstü artış ve sonuçta dayanıklı tüketim malları üretimindeki patlamaya dayalı büyüme) cevap verecek yeni bir arz-talep dengesinin kurulamadığı 1920'lerin iktisadî koşullarını anlamaktan geçiyordu.[22]

Bunalım, Keynes'in analizinde tespit edilen münferit öğelerin diyalektik işleyişini ortaya çıkarmıştı. Peki Keynes, 1929 bunalımının gerisinde ne tür etmenler buluyordu? Bunalım,

20) Keynes, "Am I Liberal?", s.305.

21) Keynes, "Am I Liberal, s.305 ve Hardt ve Negri, 2007: 61-2.

22) Hardt ve Negri, 2007: 63-4.

bir arz fazlasının, aşırı arzın eseriydi. Arz fazlası, doğrudan net yatırım düzeyini etkileyerek onun düşmesine ve sonuçta sermayenin marjinal verim programlarındaki değerlerin de aşağı çekilmesine yol açmıştı. Diğer bir deyişle, 1929 bunalımının özgüllüğünü anlamak, arzdaki büyümeye (savaş sanayiinin dönüşümü sürecinde teknolojik yenilikler, emeğin üretkenliğindeki olağanüstü artış ve sonuçta dayanıklı tüketim malları üretimindeki patlamaya dayalı büyüme) cevap verecek yeni bir arz-talep dengesinin kurulamadığı 1920'lerin iktisadî koşullarını anlamaktan geçiyordu.[23]

"Talep"ten bahsetmek, işçi sınıfından, siyasal bir kimliğe kavuşmuş bir kitle hareketinden, sistemi altüst edebilecek bir ayaklanma ihtimalinden bahsetmek demektir. Keynes, yaklaştığını gördüğü bir şeye karşı savaşa hazırlanan, açık-görüşlü, zeki bir muhafazakârdı. İşte bu umutsuzluktan doğan gerilim sayesinde siyasi irade, sistematik ve eksiksiz bir ideolojik alternatif olarak ortaya çıkma gücünü kendinde bulacaktır. Keynesci ideolojinin bir zaruret haline geldiği yer burasıydı.[24]

Müdahalecilik bir siyasal basiret meselesi değil, teknik bir zarurettir; iktisadî gelişmenin tempo ve biçimleri için temel bir referans noktası tesis etme meselesidir. Yatırım riskleri ortadan kaldırılmalı, ya da mukaveledeki düzeye düşürülmelidir ve devlet, iktisadın bu temel mukavelesini teminat altına alma görevini üstlenmelidir. Devlet, geleceğe bakarak bugünü savunmalıdır. Bunu başarmanın tek yolu, bugünden geleceği tasarlamak, geleceği bugünkü beklentilere göre planlamaksa, devlet, müdahale alanını, planlama rolünü de üstlenecek şekilde genişletmelidir.

Gelecekten sakınma, geleceğe karşı kapitalizmin gücünü acilen tahkim etme arzusu: Keynes'in sınıfsal karakteri sırıtan

23) Hardt ve Negri, 2007: 66.

24) Hardt ve Negri, 2007: 67.

referans çerçevesi işte budur.[25]

> "Kendi adıma, bugün, faiz oranlarına yönelik para politikalarının tek başına bu işe yeterli olacağı konusunda kuşkularım var. Yatırımların doğrudan düzenlenmesi hususunda... daha büyük sorumluluk alan bir devlet görmek istiyorum" (*Genel Teori*, s. 164).

-IV-

2008 dünya kapitalist krizi, gerek ortaya çıkış biçimi ve gerekse de krizin etkilerinin "aşılması" sürecinde uygulanan yeniden yapılanma adımlarıyla benzerlerinden farklılaşacak nitelikte yapısal özellikler göstermiştir.

Finansal alanda ortaya çıkmış gibi gözüken bunalımın gerçek sebebi, kapitalist aşırı birikim sisteminin tıkanmasıdır. Bu süreçte kapitalistler arası yeniden paylaşım çatışması, kapitalistin kapitalisti mülksüzleştirmesine yol açıp sermayenin merkezileşmesi sorununu daha görünür kılarken, öte yandan da artı-değer üretiminin/birikiminin sürdürülebilmesi ve dolayısıyla kapitalist üretim biçiminin/ilişkilerinin devamı için işçiler ve diğer emekçi kesimlerin baskılanmasma yönelik uygulamaların artmasına neden olmuştur. Bu baskılama, üretken sermayenin kendi kendine gerçekleştirebileceği sömürünün ötesinde, kapitalist devletler tarafından oluşturulan yeni yasal ve fiili müdahalelerle mümkün olabilmiştir.

Müdahalelerin biçimi iki boyutlu olarak gerçekleşmiştir: İlk olarak, erken kapitalist ülke devletleri, geç kapitalist ülke devletlerini yeni bazı ticaret anlaşmalarıyla ve gerektiğinde askeri müdahalelerle kendi birikim alanlarına katmaya çalışırken, ulusal düzeyde de devletler bunalım öncesine göre çok daha fazla baskıcı yöntemler ve rejimler aracılığıyla sermaye biriki-

25) Hardt ve Negri, 2007: 68.

mine yön verici adımlar atmıştır.

Yaşanan süreç kapitalizm içerisinde devletin rolü üzerine yürütülmüş olan tartışmaları yeniden gündeme getirmektedir. Özellikle son çeyrek yüzyılda uygulanan neo-liberal kapitalist birikim sistemi, sanki devletin yavaş yavaş ortadan kalktığı ve ulusal sınırların ve korumacılığın tarih olduğu yönünde bir inanış yaratmıştır. Oysaki, kapitalizm içerisinde devlet, pre-kapitalist dönemden itibaren sermaye birikiminin yaratılması, sürdürülmesi ve paylaşımı konularında zaman zaman açıktan müdahalelerle, zaman zaman da perde arkasından "yönlendirerek" etkide bulunmuştur.[26]

2008 sonrası düzenlenen G-8, G-20 zirveleri, IMF, Dünya Bankası toplantıları ve Dünya Ekonomik Forumu toplantıları, kapitalist krize yine kapitalizm içi çözüm yollarının arandığı ve uluslararası yeniden yapılanmanın sinyallerinin verildiği özellik arz ettiler. Düzenlenen toplantılarda, özel kesim sermayelerin hükümetlerce daha fazla desteklenmesi, uluslararası ticarette korumacılık uygulayan ülkelere yaptırım uygulanması, kamu harcamaları ve teşviklerle yeniden makroekonomik büyümenin sağlanması gibi kararlar alındı. Eskiyen *Yeni Dünya Düzeni*'nin sihirli kelimesi olan "küreselleşme" yerine kriz sonrası yeniden paylaşım sürecini ifade etmek üzere "uluslararası işbirliği" kavramı kullanılmaya başlandı. 2009 yılında Davos'ta İngiltere Başbakanı Gordon Brown, konjonktür programlarının ancak azami sayıda ülkenin uygulaması ve finans sektörünün uluslararası kurallara bağlanması şartıyla etkili olabileceğini belirtti. Brown, uluslararası mali kuruluşların daha fazla yetki ve otorite ile donatılması gereğini ifade ederken, kapitalist krizin temel hareket noktasını oluşturan uluslararası spekülatif para-sermaye akımlarının teşvik edilmeye devam edeceğini de ifade etti. Buradan çıkacak sonuç,

26) Alçın, 2008: 98-9.

krizi yaratan erken kapitalist ülkeler ve büyük sermaye kesimleri, krizin yükünü geç kapitalistleşen ülkelere ve emekçilere yıkmanın hesabını yaptığıdır.

Krizin başlangıcı kabul edilen 2008 Eylül ayından günümüze kadar trilyonlarca doların hükümetlerce "kurtarma paketi" adıyla özel kesim sermayeye kaynak olarak aktarıldığı, dolayısıyla da özel kesim sermayenin zararlarının toplumsal maliyete dönüştürüldüğü bir süreç ortaya çıkmıştır. Sermayeye kaynak yaratmanın yanı sıra bazı erken kapitalist ülkeler (ABD, İngiltere, Almanya, Fransa gibi) ve Çin tüketim harcamalarını artırmak amacıyla doğrudan gelir destekleri ve harcama artırıcı bazı önlemlere (tüketim vergilerinde indirim gibi) başvurmuştur.

Türkiye'de de bu süreçte çeşitli "teşvik paketleri" uygulanmıştır. Bunların bir kısmı sınırlı bazı mallarda süreli tüketim vergisi indirimi (KDV, ÖTV indirimleri gibi) ve ağırlıklı olarak da özel kesim sermayeye çeşitli vergi, yatırım ve istihdam kolaylıkları olmuştur. Bir yandan hızlı işsizlik artışı hane halkı harcanabilir gelirini azaltırken temel tüketim malları fiyatlarında herhangi bir indirim politikasının izlenmemesi ve transfer harcaması yoluyla yoksul kesimler için gelir artırıcı yöntemler uygulanmaması sebebiyle Türkiye özelinde uygulanan teşvik politikalarının tamamen özel kesim sermayeye gelir transferi özelliği taşıdığı ifade edilebilir. Bunların yanında Türkiye için güvenlik devleti uygulamalarının da şiddet kazandığı bir dönemden geçilmiştir. Kriz sebebiyle işten atılan işçilerin gerçekleştirdiği birçok grev ve işyeri işgali kolluk güçlerinin müdahalelerine maruz kalmıştır.

İşte yaşanan tüm bu süreç kapitalist devletlerin sermaye birikimi için bizatihi müdahil olduğu ve yine aynı amaçla ekonomik faaliyetler üzerinde *müdahaleci* yöntemler izlediğini göstermektedir.

Uygulanan müdahaleci politikaların teorik çerçevesi ise boşta kalmıştır. Neo-liberal yaklaşımların serbest piyasa miti ve

küreselleşme kavramı içinden geçilen süreçte temellerinden sarsılmıştır. Böylesi dönemlerde kapitalist devletleri aklama görevi yine iktisatçılara düşmektedir. Bu görevin ifasında en kolay yol ise ölü bir iktisatçının ruhunu çağırmaktır. Çağrılan ruh Keynes'in ruhudur. Ancak, ne yaşanan krizin niteliği ne de Keynes'in "duruma göre politikaları" bu krizi aşmayı mümkün kılacak türden olmamıştır. Bu süreçte erken-kapitalist ülkeler çok ciddi kamulaştırmalara imza atmışlar ve kapitalist devletin sermaye birikimi yanlı yüzünü çok net biçimde göstermişlerdir. Eğer Keynes bu çağda yaşıyor olsaydı muhtemelen sallanıp duran ışık onun yüzünü de çok net biçimde görünür kılar ve Keynes çok daha müdahaleci ama düşünülen anlamda "devletçi" olmayan önerilerini sıralardı. Ama ne Keynes yaşıyor ne de şimdilerde uygulanan önlemler kapitalizmin altın çağında uygulanan Keynesyen politikalar değildir.

Devletlerin ekonomi üzerinde etkide bulunmasını Keynescilik ve Keynes'in teorisini de devletçilik olarak görmek aynı yanlış yaklaşımın iki farklı görünümünden başka bir şey değil.

Çağdaş devletlerin iktisadî hayatı etkileyememesi mümkün değildir, çünkü devletin varlığı bunu gerektirir: Ne kadar mütevazı olursa olsun "kamu kesimi" yalnızca istihdam açısından bile her zaman çok büyük bir "sektör"dür ve kamu gelirleri ve harcamaları toplam ulusal gelirin önemli bir kısmını oluşturur. İngiliz *laissez-faire*'inin zirvesinde olduğu 1860'larda bile kamu harcamaları ulusal gelirin önemli bir oranına ulaşmış bulunuyordu. En az müdahaleci devletin döviz gibi bazı belli iktisadî konularda denetim uygulamaktan kendini çok ender olarak alıkoyması bir yana, devletin herhangi bir faaliyeti –bir yasalar ve yönetmelikler sistemi- doğal olarak, iktisadî hayatı etkiler. Söz konusu olan, devlet müdahalesi olgusu ve hatta bu müdahalenin derecesi değil, bunun niteliğidir.[27]

27) Hobsbawn, 2005: 208-9.

Kaynakça

Alçın, Sinan, *"Kapitalizm Bu Krizi Nasıl Aşar?"*, İnfomag Dergisi, Yıl:8, Sayı: 2008/12, ss. 97-99. İstanbul, 2008.

Hardt, Michael ve Negri, Antonio, *Dionysos'un Emeği Devlet Biçiminin Bir Eleştirisi*, 2. Baskı, çev. Ertuğrul Başer, İletişim, 2007.

Defauld, Pierre, *Keynes ve Keynesçilik*, çev. İsmail Yerguz, Dost Yayınları, Ankara, 2010.

Eaton, John, *Keynes'e Karşı Marx*, çev. Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, 2009.

Hobsbawm, E.J., *Sanayi ve İmparatorluk*, çev. Abdullah Ersoy, 3. Baskı, Dost Yayınları, Ankara, 2005.

Keynes, John Maynard, *The Economic Consequences of the Peace*, London, Macmillan, 1920.

Keynes, John Maynard, *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, London, Macmillan, 1936.

Keynes, John Maynard, *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, çev. Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon, İstanbul, 2008.

Robert Klein, Lawrence, *The Keynesian Revolution*, Macmillan, 1950.

Kuruç, Bilsay, "Ortodoksluktan Çıkış İçin Bir Kitap: Genel Teori", Genel Teori'den 70 Yıl Sonra konferans bildirisi, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 31, sayı: 256, Ankara, 2006.

Skidelsky, Robert, *Keynes*, çev. Cemal Atila, Altın Kitaplar, İstanbul, 2003.

Öncü, Ahmet ve Öncü, Sabri, "Keynesçilik Geri Mi Dönüyor?", *Birgün* Gazetesi, 3 Aralık 2010.

GENEL TEORİ VE "*KAMU BORÇLANMASI*" ÜZERİNE

Binhan Elif Yılmaz

John Maynard Keynes 20. yüzyılın en ünlü iktisatçılarından ve entelektüellerindendir. Onu var eden; Cambridge, İngiltere Hazinesi ve Bloomsbury adlı üç dünyaya olan ilgisidir. Keynes, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin dış politikasını ve Versailles Antlaşması'm eleştirdiği 1920 yılında "Barışın İktisadi Sonuçları" adlı eserinden sonra önemli bir şahsiyet haline gelmişti. O yıllarda liberal ekonomi politikaları ve Hazine'nin ortodoks iktisat anlayışına, özellikle Hazine'nin savaş sonuçlarının üstesinden gelmek ve bir süre sonra başlayan depresyonu yenmek için güvendiği sağlam finans ve deflasyon doktrinlerine yönelttiği eleştirilerle, ünü daha da arttı. Birçok çağdaşının gözünden kaçan, fakat Keynes'in açık seçik kavramış olduğu nokta, kozmopolit-liberal uluslararası düzenin yıkılmasıyla birlikte savaş sonrası düzenin kökten değişmiş olduğu, ne kadar istenirse istensin bu düzenin kolaylıkla yeniden kurulamayacağı olmuştur.[1]

1) Andrew Gamble, "Keynes, Anglo-Amerika ve Hegemonik İstikrar Teorisi", (Çev. Oktay Etiman), *Mülkiye*, Cilt: XXXI, sayı: 256, s. 31.

Keynes'in 1936 yılında yayınladığı "*The General Theory of Employment, Interest and Money*" adlı eseri, onun ekonomi düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Eserindeki fikir ve analitik teknikler o güne dek ekonominin işleyişine ait geleneksel modellerde yapılan hataları ortaya çıkardı ve alternatif modeller sundu. İşte bu sayede, Keynes'çi Ekonomi Devrimi oluşmaya başladı. Keynes'çi ekonomi devrimi, Keynes'in *Genel Teori*'si ve diğer yapıtları çerçevesinde oluşan iktisat teorisi ve politikası olarak, borçlanma alanında da önemli ipuçları sunmaktadır.

Borçlanma, kamunun esas gelir elde etme yolu olan vergilendirmenin giderek olağanlaşan bir alternatifi olarak, gerek uygulama gerekse teorik zeminde tartışılmaktadır. Borçlanma ile finansman, günümüz ekonomik yapısı içindeki gelişim ve etkileşimin bir gereği olarak karşımıza çıktığından, ona pek çok nedenle başvurulmaktadır.

Borçlanma salt kamu açıklarının kapatılmasında değil, büyük çaplı finansman gerektiren devlet faaliyetlerinde ya da çeşitli iktisadî istikrarsızlıkların çözümünde de işlev görmektedir. Ayrıca, vergi salmaktan daha kolaylıkla uygulanabilen, halkı yeni vergiler altında ezerek oy kaybetme riskini göze alamayan politikacıların kendilerini kaptırdıkları, maliyetsiz bir şekilde gelir elde etme yolu olarak da görülmektedir.[2] Borçlanma gelirleri klasik ekolün "olağanüstü gelir" olarak kabul ettiği dönemden günümüze gelinceye dek giderek "olağan" hale geldiğinden, hemen her ülkede borç miktarı da artış göstermektedir.

1. Büyük Buhran ve Sonrası: Keynes İktisat Sahnesinde

18. yüzyılda buhar makinesinin enerji kaynağı olarak üretime uygulanması ile ortaya çıkan Sanayi Devrimi, tüm dünya-

2) Binhan Elif Yılmaz, *Türkiye'nin Değişmeyen Kaderi, Osmanlı'dan Günümüze Borç Çıkmazı (1854-2007)*, İstanbul, Derin Yayınları, 2008, s. 18.

da yüksek kârlılığın ve rekabetin önünü açmıştır. Öte yandan 1. Dünya Savaşı ardından otomotiv sektöründeki gelişim sonrası artan otomobil sahipliği ile yeni yerleşim yerlerinin keşfi ve emlak piyasasının yükselişi, Amerikan kapitalizminin en canlı dönemlerinin yaşanmasını sağlamıştır.

Ancak, Amerikan ekonomisinin yakaladığı bu güçlü büyüme trendinin hisse senetleri fiyatları üzerindeki yükseltici etkisi, 1928 sonrası spekülatif özellik kazanmaya başlamıştır. Hisse senetleri, getirileri için değil fiyatlarındaki yükseliş ve bu yükselişin devam edeceği beklentisi ile talep edilir olmuş, hisse senetleri fiyatlarındaki artışlar firmaların değerlerindeki artışın çok üzerine çıkmıştır. Bu süreç yeni spekülatörlerin borsaya girmesi ile 1929'da sona ermiştir.[3]

Borsadaki çöküş reel ekonomiyi etkilemiş, tüketim ve talepte hızlı ve ani bir daralma ortaya çıkmıştır. Büyük Buhran, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünya ekonomisini ciddi bir durgunluğa sürüklerken, iktisat yazınında Keynes'in fikirlerinin kabulüne doğru bir yol haritası çizmiştir.

Keynes 1929 Buhranını ağırlıklı olarak talep yetersizliğine dayandırmıştır. Temel eserinin "Efektif Talep İlkesi" başlıklı bölümünde gelir arttıkça tüketimin de arttığını, ancak bu artışın daha küçük bir oranda gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, bir toplum ne kadar zenginse potansiyel ve fiili üretimleri arasındaki farkın da o derecede genişleme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan, zengin bir toplumda toplumun zengin üyelerinin tasarruf eğilimi ile yoksul üyelerinin istihdamının sağlanması isteniyorsa, daha çok yatırım fırsatının kovalanması gerektiğini belirtmiştir.[4]

Keynes talep yetersizliğinin neden olduğu durgunluktan çı-

3) Kaan Öğüt, *Azalan Kâr Oranlarından, Tüketim Yetersizliğine; Eski Teoriler Geri Dönerken..*, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/OgutMay06.pdf.

4) John Maynard Keynes, *Genel Teori, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, (Türkçesi: Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008, s. 36-37.

kış için devletin talep destekleyici, istihdam yaratıcı politikalar uygulamasını savunmuş, klasik iktisatçıların para politikası ile ekonomiye müdahalesinin yeterli olmayacağını, maliye politikası araçlarına da önem ve öncelik verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede kamu açıklarını makroekonomik bir değişken olarak görmüş ve konjonktürel dalgalanmalara karşı kullanımını önermiştir.

2. Klasik Ekol Temsilcileri ve Kamu Borçlanması

Keynesyen Teori borçlara ilişkin Klasik görüşe önemli eleştiriler getirmiştir. Zira Klasikler, devletin ekonomiye müdahalesi konusunda hoşgörülü değillerdir. Devletin sadece savunma, diplomasi, asayiş görevlerini yerine getirmesi, bir "jandarma devlet" olması taraftarıdır. Onlara göre ekonomi fiyat mekanizması aracılığıyla, tüm üretim faktörleri iş bularak, kendiliğinden dengeye gelecektir. "Rekabet" ekonomiyi doğal düzende ve dengede tutan temel koşuldur. Klasik sistemde faaliyet alanı sınırlandırılan devletin bütçesinin yıllık olarak denk ve rakamlarının da mümkün olduğunda küçük olması gerekir. Bütçe harcama rakamlarındaki bir artış bütçe denkliğini bozacak, açığın kapatılması için ek vergilere başvurulması da vergilerin saptırıcı etkilerini açığa çıkararak yatırım, tasarruf ve emek arzı üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır. Bu şekilde tarafsız olması gereken devletin bu yönü zedelenerek ekonomiye müdahalesi artacaktır. Öte yandan, devlet vergi yerine borçlanmaya başvurduğunda da, devletin ödünç verilebilir fonlar piyasasında özel sektöre rakip olmasıyla faizler yükselecek ve özel firmalar kredi piyasalarından dışlanacaklardır. Bunun yanında Klasik iktisatçılar sadece savaş ve olağanüstü haller ile kendini amorti edecek büyük bayındırlık faaliyetleri söz konusu olduğunda borçlanmaya sıcak bakarlar.[5]

5) Yılmaz, s. 7-8.

Klasiklerden D. Ricardo'ya göre borçlanma, bireyleri faiz ödemelerinin yükü altında bırakır, verimli olmayan kamu harcamalarından yeteri kadar almalarını önler ve savurganlaştırır. D. Hume'a göre ise borçlanmanın en önemli dezavantajları faiz ödemelerini karşılamak için yapılan vergi artışının enflasyonist etkileri (ki bu durum halkı daha yoksul yapacaktır), yabancı ülkelere bağımlılık ve devlete borç verenlerin faydasız ve aktif olmayan yaşantılarındaki artış olarak sıralanabilir.[6] D. Ricardo, borç ödemesinin, sermaye talebi ve aşırı üretim tarafından absorbe edilmeyen sermaye arzına yol açabileceğini ileri sürmüştür. D. Ricardo ve A. Smith, borçla finansman yerine vergi ile finansman kullanıldığında, savaşların azalacağını ileri sürerler. Özellikle D. Hume, aşırı bir kötümserlikle, devletin elindeki kaynakların faiz ödemelerinde kullanılmasıyla, "ya ülke borcunu yok edecek, ya da borç ülkeyi" demiştir.[7] A. Smith ise kamu borçlarını vergileri arttırmaktan daha az tepki çeken bir finansman yöntemi olduğu için devletin harcama arzusunu arttırdığı, vergilerin benimsenme derecesini azalttığı ve sermayedarları borç verme konusunda istekli kıldığı için eleştirmiştir.[8]

Klasikler, borç yükünün gelecek kuşaklara miras kalacağını ileri sürerler. Zira kamu borçlanması devam ettiği sürece borcun kapatılması için vergilerin arttırılması gerekecek, bu durumda ekonomi zarar görecektir. Keynesyen Teori klasik iktisatçıların aksine borç yükünün gelecek kuşaklara miras kalması düşüncesini yanlış bulur. Onlara göre gerçek yük gelece-

---

6) Norbert Andel, "Changing Concepts of Public Debt in the History of Economic Thougt", *Public Finance and Public Debt*, Edited by: Bernard P. Herber (Proceedings of the 40.th Congress of the I.I.P.F., Insbruck, 1984), Detroit, Wayne State University Press, 1986, s. 3.

7) age., s. 2-4.

8) age., s. 3.

ğe yansımaz, çünkü vergi yüküne katlanan toplum ve ekonomi aynıdır. Borç alındığında gelecek kuşaklar daha iyi yaşar ve faizin yüküne de katlanır. Domar'a (1941) göre borç yükü sorunu, milli gelirin artış sorunudur. Zira milli gelir ne kadar hızlı yükselirse, borç yükünün ekonomideki ağırlığı o derece azalacaktır. Önemli olan burada milli gelirin nasıl arttırılabileceğine ilişkin politikalar geliştirmektir.[9]

3. Keynes, Bütçe Açıkları ve Kamu Borçlanmasının Etkililiği

Keynes öncesi dönemde ülkeler bütçe denkliğine önem vermişler, Büyük Buhran ile birlikte denk bütçe ilkesine bağlılık sorgulanır olmuş, vergi artırımlarına rağmen pek az ülke bütçe denkliğini gerçekleştirebilmiştir.

Keynes, bütçe açığı sorununun analizini mümkün kılmış, başlangıçta toplam talebin unsurları olarak kamu açıkları ve maliye politikası üzerinde önemle durmuştur. Bu bakış açısından, resesyon döneminde bütçenin denk olması gerekmediğini görmüşlerdir. Bunun yerine konjonktürel bütçe görüşü, yani konjonktür boyunca[10] bütçenin ortalama olarak denk olması gereği, -resesyon dönemlerinde açık, boom dönemlerinde fazlalık- bir mali davranış normu olarak geliştirilmiştir.[11] Deflasyon dönemlerinde toplam talebin arttırılması için kamu harcamalarının arttırılıp ve/veya vergi oranlarının azaltılması yoluna gidilerek ortaya çıkacak bütçe açığı, enflasyon dönemlerinde ekonomideki aşırı talebin emilmesi için kamu harcamalarının kısılıp ve/veya vergi oranlarının arttırılması ile olu-

9) Yılmaz, s. 12.

10) Bu süreç, ortalama 7-8 yıl olarak kabul edilir.

11) Ömer Arasıl, "Bütçe Açığı Finansman Yöntemleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Prof. Dr. Salih Şanver'e Armağan, M.Ü. Maliye Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No: 10*, 1988, s. 67.

şacak bütçe fazlası ile kapatılacaktır. Böylelikle açık bütçe politikası devletin ekonomik hayata giderek artan oranda müdahalesine olanak verecek, bütçe açık verse de kamu harcamalarının artması ile üretim artacak ve işsizlik azalacaktır.

Keynesyen görüş ile birlikte kamu harcamalarının vergi gelirleriyle eşitlenmesi (denk bütçe) gerektiği görüşü, yerini bu eşitliğin gerekli olmadığı (açık bütçe) inancına bırakmıştır. Böylece Keynesyen yaklaşım, klasik iktisadın varsayımlarını sarsmış ve fonksiyonel maliyenin temellerini atmıştır.[12]

Keynes, ekonomi politikası üzerine uzun kariyer yazıları yazarken, tüm yazdıklarının bir yüzdesi göz önüne alındığında, bütçe açıkları hakkında fazla bir şey yazmadığı ortaya çıkmaktadır. Peter Clarke (1997, 69-70) Keynes'in "Collected Writings" adlı eserinin 30. cildinin indeksinin 376. sayfasına dikkat çekmiştir. İndeks toplamda 746 sütundan oluşmaktayken, indeksin sadece 10 sütunu bütçe açıkları konusuna ayrılmıştır.[13]

Bununla beraber, göreli olarak bu referans azlığından yola çıkarak yanlış bir çıkarsamada bulunmamak gerekir. Elbette bütçe açıkları ya da merkezi yönetim bütçe açıkları hakkında fazla bir şey işlenmemesi biryana, gerçekte durum tamamen bunun tersidir. 1928 yılında Keynes Liberal Parti'nin ünlü "Yellow Book"una "Ulusal Hesapların Reformu" bölümü ile katkıda bulunmuştur. 1929 Genel Seçimleri için hazırlanan bu ünlü broşürün esas başlığı, "Britanya'nın Endüstriyel Geleceği" olmuştur. Kariyeri boyunca Keynes, doğru tutulmuş ulusal bütçe hesapları konusunu hep önemsemiştir. Keynes'in argümanının merkezinde, bütçe hesapları reformu vardır (1928 yılında ve tekrar 2. Dünya Savaşı sırasında). Onun için

12) İzzettin Önder v.d., *Kamu Açıkları ve Kamu Borçları, Teori ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler*, Ankara, Türk Harb-İş Sendikası, 1995, s. 20-23.

13) Bradley W. Bateman, "Scholarship in Deficit: Buchanan and Wagner on John Maynard Keynes", *History of Political Economy*, 37:2, 2005, s. 186.

sermaye hesapları ve cari açıklar arasındaki fark, en önemli sorundur. Keynes, her bir kalemdeki tutarlı ve şeffaf olan birbiri hesabın arasındaki farkı açıklığa kavuşturmayı kanıtlamıştır. Keynes, mantık oyunu oynamayı ya da göz boyamayı istememiş ve sermaye hesabı içinde cari harcama kategorileri olarak bugün dikkate alınan kalemleri, yeniden tanımlamayı istemiştir. Keynes'in yazdıklarının tümünde, kamu yatırımı için kamu tüketiminin, arzu edilen bir hata olmadığı, açıktır. Böylelikle Keynes'in kamu bütçe hesapları hakkında söylediklerinde cahillik ya da toyluk olmadığı ortaya çıkmaktadır.[14]

Kamu bütçe hesapları ile ilgili iyi bilgilenilmiş ve dürüst olunduğunda, Keynes'in kariyeri boyunca iki argüman ileri sürdüğü ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, şiddetli işsizlik dönemlerinde, Keynes'in terminolojisi ile "ödünç harcama" denen politikalar uygulanabilir. Bir başka deyişle yol yapımı gibi bir yatırımı desteklemek ve fon kullanmak için veri bir yıl amortisman fonuna katkının büyüklüğünü azaltmak, arzu edilebilir. Bu birinci argüman, 1924'de böyle bir amortisman fonu için kullanılmış ve 1933 yılında Büyük Buhran sırasında da tekrar edilmiştir. Örneğin, vergi indirimlerinin uygulanması ile de amortisman fonu azalmıştır. O'na göre kamu bütçe hesaplarının herhangi bir mantıklı ölçümü ile, buna "bütçe açığı" denilmezdi, "bütçe fazlasında azalma" denilirdi.[15]

Keynes'in diğer ikinci argümanı, kamunun cari harcamalarının, bütçe açığına yol açmayacağıdır. Belki onun en çok ilgi çeken beyanatları, Keynes'in 1944 yılındaki "*White Paper on the Employment Policy*" adlı çalışmasında bulunabilir. Bu çalışmaya göre, normal ve olağan bütçe, her zaman dengede olmalıdır. Kariyeri boyunca Keynes, sermaye bütçesi temel fikrinin açık bütçe finansmanı ile karıştırılmasına karşı çıkmıştır. Keynes

14) age., s. 187.

15) age., s. 187.

bir başka vesile ile sermaye bütçesi hakkmdaki fikrini de açıklamıştır. O'nun bu terimden anladığı, sermaye bütçesinin açık finansmanı kolaylaştırma amacıyla kullanım olmadığıdır.[16]

Eğer Keynes açık finansmanın savunucusu olmasaydı, mutlaka bütçe dengesinin geleneksel prensiplerine karşı olan yazarlardan biri olmalıydı. Buchanan ve Wagner (1977, 22) Klasik veya Keynes öncesi doktrinin mali prensiplerinden biri olan, bütçeler normal olarak barış zamanlarında fazla yaratırlar ve bu fazlalar savaş gibi olağanüstü zamanlarda borcun ödenmesi için kullanılır, prensibini Keynes'inkiler ile karşılaştırdığımızda, Keynes'in şu söylemi ile karşılaşıyoruz. "Olağan bütçede bir fazla elde etmeyi amaçlıyorum... böylece verimli ya da yarı verimli borç, kamu kesimi borcu ile tedricen yer değiştirir. Ancak, sıradan ve olağan bir bütçe ile konjonktürel dalgalanmaları telafi etmeyi amaçlamıyorum". Dolayısıyla Keynes, sonsuza kadar süren bütçe açıklarını amaçlayan biri değildir.[17]

Bütçe açığına dayalı harcama, Keynes tarafından ileri sürülen tek çözüm değildir. Onun bu fikri oldukça yanlış anlaşılmıştır. Gerçekte onun ilk argümanı, merkez bankasının para arzını genişlettiği ve faiz oranlarını indirdiği para politikası ile ilişkilidir. Bununla beraber Keynes düşük faiz oranlarının bile insanları daha fazla nakit talebine teşvik etmeyeceği bazı durumların gerçekleşeceğinin farkındadır. Bu durum, "likidite tuzağı" olarak da bilinir. Ekonominin marşa basması için artan kamu harcamaları ile bir mali ayarlama sağlamak gerektiğinde, bütçe açığına dayalı harcama gereklidir.[18]

Keynesyen Teori, bu noktada kamu borçlarının etkili olduğunu ileri sürmekte ve borçlanmayı tam istihdama ulaşmada

16) age., s. 188.

17) age.

18) Nor Zahidi Alias, "Budget Deficits are Okay But...", *Malaysian Business*, November 16, 2004, s. 44.

bir politika aracı olarak görmektedir. Bu nedenle borçların boyutunun herhangi bir önemi bulunmamakta, hatta tam istihdam amacına ulaşıncaya dek borç arttırılmalıdır.

Ancak kamu borçlarının boyutu vergilerin bugünkü değerini aşıyorsa, tam istihdam için gerekli olan kadar borçlanma mümkün olmayacaktır. Ekonominin büyüme oranının reel faiz oranından düşük olması halinde kamu borçları sürdürülemez hale gelecektir. Bu yeni durumda kamu tekrar borçlanırsa, borç kısırdöngüsüne girileceği açıktır.

4. Keynes, Reel Balans Etkisi, Ricardo Denkliği ve Kamu Borçlanmasının Yansızlığı

Reel Balans Etkisi'ni ilk ileri süren iktisatçı Pigou'dur ve bu nedenle etkiye "Pigou Etkisi" de denilmektedir. Pigou Etkisi, fiyatlar genel düzeyindeki düşüşlerin mal ve hizmet harcamalarını arttırması şeklinde ortaya çıkar.

> Tasarruf, belli bir serveti yapmak için vardır. Fiyatın düşüşü serveti arttırır ve tüketimi belirler. Bu etki, mal piyasasında ortaya çıkar. Ayrıca işsizlik, ücretin ve fiyatın düşüşüne neden olurken bu etki, mal piyasasında tüketimin hemen düşmesine neden olmaz. Aksine fiyat düşüşünün servet unsurunu öne çıkarması nedeniyle tüketimde bu servet dolayısıyla bir artış görülecektir. Bu da fiyat düşüşünü azaltarak reel ücretlerin azalmasına, buradan da emeğe olan talebin artmasına neden olacaktır. Fiyat artışı hem yatırımı hem de üretimi arttırarak tam istihdama giden yolun önünü açacaktır. Böylece "denge sadece tam istihdamda sağlanır" düşüncesi Keynesyen düşünceye karşı öne sürülür.[19]
>
> Görüldüğü üzere Pigou, reel balans etkisini tam istihdam dengesini öne sürmek için kullanmıştır. Pigo-

19) Vural F. Savaş, *Keynezyen İktisat Yıkılırken*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, 1986, s. 71-75.

> u'ya göre Keynesyen Teori, ücretteki düşüş nedeniyle fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan azalmanın etkilerini yeteri kadar incelememiştir. Keynes ise fiyat düşüşünün bireylere getirdiği bir servet etkisinden sözetmemiştir.

Pigou, istihdam ve milli gelir konularında, Keynes modeli ile çelişkili ve Klâsik Ekol doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Fiyatlardaki bir düşüş, sahip oldukları likit balansların reel değerini yükseltir. Ortaya çıkan bu artışın bir kısmı ile tüketimlerini arttırırlar, böylece de gelir ve istihdam yükselmiş olur. Bu mekanizma Klâsik modelde reel ücretlerdeki düşüş yoluyla tam istihdama ulaşmayı sağlama yollarından biri olarak Keynesyen düşünceye karşı sürülür. Pigou etkisi, yalnızca mal ve hizmet piyasalarıyla ilgilidir. Bu bakımdan mekanizmanın menkul değerler piyasası yoluyla işlediğini savunan Keynes etkisinden ayrılır. Bu özellikleri dolayısıyla hem mal hem de menkul değerler piyasalarında işleyen reel balans etkisinden de farklıdır. Öyle ki, Pigou etkisine yönelik teorik eleştiriler şunlar olmuştur: Serveti elde bulundurma şekli herkes için aynı değildir. Tahvili elinde tutan alacaklılar karşısında borçluların durumu için Pigou'nun reel servet etkisi ters işleyecektir. Ellerinde yüksek miktarda tahvil bulunduranlar genellikle gelir düzeyi yüksek kişilerdir. Bunların marjinal tüketim eğilimleri düşüktür. Dolayısıyla fiyatlarda meydana gelen düşüş, tüketimi düşük oranda arttıracaktır. Ancak, düşük gelirli grupların (borçluların) tüketimi büyük ölçüde azalacaktır.

Keynes'in, Pigou etkisine olan eleştirisi, Ekonomi Dergisi'nin editörü olduğu dönemlerde M. Kalecki ile, Kalecki'nin 1944 yılında Pigou hakkında yapmış olduğu yorumla ilgili olan yazışmasında görülmektedir.[20]

---

20) Michael Kalecki, "Professor Pigou on the Classical Stationary State: A Comment", *Economic Journal*, Vol: 54, No: 1, 1944, s. 131-2'den aktaran Robert W. Dimand,

Kalecki, Pigou etkisi net servetteki değişimlerle ilgilendiği için, bankaların ödünç portföyleri ile desteklenen banka borçlarının değil de, yalnızca altın ya da diğer dış para destekli banka borçlarının uygun olduğuna dikkat çekmiştir. Keynes ve Kalecki, Barro (1974)'dan[21] 30 yıl önce, kamu borçlarının reel değerindeki değişikliklerin tüketimi etkilemeyeceği konusunda da mutabık olmuşlardır. Kalecki'nin, 28 Şubat 1944 yılında Keynes'e yazdığı mektup, 'Şayet kamu borçları üzerindeki faiz vergilendirme yoluyla finanse edilirse, bu faizin varlığı, toplam kullanılabilir geliri etkilemez' şeklinde parantez içinde bir uyarıyla bitmektedir.[22] Keynes'in, 8 Mart 1944 yılında Kalecki'ye yazdığı ise şöyledir:

> Faizin, vergilendirme dışında ödendiğini farz edersek, bu durum herhangi bir şekilde toplumun sahip olduğu serveti etkileyemez. Bu nedenle bana öyle geliyor ki Pigou, gerçekte tamamen altının değerindeki artışa bel bağlamaktadır. Bununla birlikte bütün her şey, kelimelere dökülemeyecek kadar düşsel olmakla beraber, çok da fazla tartışılmaya değer değildir.[23]

Kamu borcunun piyasa değeri, gerek anapara gerekse faiz ödemesi olmak üzere, borç için yapılacak ödeme akışının bu-

---

"Keynes, Kalecki, Ricardian Equivalence, and the Real Balance Effect", *Bulletin of Economic Research*, 43:3, 1991, p. 289. Bu yazışma, ilk olarak 1979 yılında Kalecki'nin, İngiliz baskısının da çıkmak üzere olduğu Çalışmalar adlı eserinde Lehçe çeviri olarak yayınlanmış ve Patinkin için ek bir bölüm içinde bastırılmıştır (1982). Patinkin (1982) ve Asimakopulos (1990), 1944 mübadelesinden ziyade, Keynes ve Kalecki arasındaki eski yazışmalar üzerinde durmaktadırlar.

21) R. J. Barro, "Are Government Bonds Net Wealth?", *Journal of Political Economy*, 82, 1974, s. 1095-1117.

22) Don Patinkin, *Anticipations of the General Theory and Other Essays on Keynes*, University of Chicago Press, Chicago, 1982, s. 103'den aktaran, Dimand, s. 290.

23) age.

günkü iskonto değeridir. Bu ödemelerin vergilendirme yoluyla finanse edilmesi durumunda, kamu borcunun piyasa değeri, bu ödemeleri gerçekleştirmek üzere toplanması gereken vergilerin mevcut iskonto değeriyle aynı düzeye gelebilir. Borca ilişkin ödemeler vergilendirme yoluyla finanse edildiği sürece, kamu borcunun boyutunun tüketimi etkilemeyeceği konusunda mutabık olan Keynes ve Kalecki, kamu borcu değerinin, tahvil sahipleri için yalnızca vergi ödeyenlerin öngörülen yükümlülüğü aracılığıyla eşdeğerde olabileceğini savunmuşlardır. Keynes, *Genel Teori*'de, tüketim oranlarının servette öngörülen değişimlerin, yalnızca tüketimde değişimlere yol açan servette öngörülmeyen değişimleri yansıttığına dikkat çekmiştir.[24]

Kalecki'ye 22 Şubat 1944 yılında yazan Keynes, yeni düşük bir seviyeye geçilen dönemde meydana gelen fiyat düşüşünün, reel faiz oranını arttırabileceğini ve böylece 'Pigou'nun varsaydığı üzere, insanların daha fazla para biriktireceğini' belirtmiştir.[25] Pigou etkisini, 'kelimelere dökülemeyecek kadar düşsel' olduğu için reddetme nedenlerinden bir diğeri de, 1931 yılında Keynes tarafından, Chicago'daki Haris Vakfı konferanslarında, iç borç reel değerinde, fiyatlardaki düşüşten kaynaklanan bir artışın tarafsız olmayacağını öne sürdüğü zaman ortaya çıkarılmıştır:

> tüm bu finansal yapı, altüst olabilir. İster istemez yaygın iflaslar, ödemede gecikme ve tahvillerin reddi meydana gelebilmekle beraber, bankalar tehlikede olabilmektedir.[26]

---

24) age.

25) Patinkin, p. 102'den aktaran Dimand, s. 290.

26) John Maynard Keynes, "An Economic Analysis of Unemployment", içinde Q. Wright (ed.), *Unemployment as a World-Problem*, University of Chicago Press, Chicago, 1931, s. 1-42'den aktaran Dimand, s. 290.

Nominal borçlar taahhüt edilirken düşük fiyat seviyesi öngörülmeseydi, iç borcun yükselen değeri, toplam talebi düşürebilirdi. İç borç hacmi, dış para miktarını geçtiği için, Pigou etkisi hiçe sayılabilmektedir. Bu nedenle Keynes 1931 yılında, Fisher etkisini ele almıştır. *Genel Teori*'de, 19. Bölümde Keynes servetin düşük fiyatlar nedeniyle girişimcilerden rantiyeye aktarılmasının tüketimi düşürebileceğini belirtmiştir.[27]

Keynes *Genel Teori*'de tüketimi, servetten çok cari gelir ile ilişkilendirmesi nedeniyle, sürekli gelir ve yaşam boyu tüketim teorileri yönünden çeşitli eleştiriler almıştır. Reel balans etkisi ile ilgili olan müzakeresi, servet ve tüketim arasındaki bağlantıyı onayladığını göstermektedir. Bu onay aynı zamanda, savaş zamanındaki 'insanların, yalnızca belirsiz kısa bir süre için güvenebilecekleri bir vergilendirme indirimi, tüketimlerini canlandırmada çok sınırlı bir etkiye sahip olabilir' yorumunun arkasında durmaktadır.[28]

Keynes ve Kalecki'nin reel balans etkisini reddi, tahvil sahipliğinin tüketimle ilişkisini anlama konusunda herhangi bir başarısızlığa dayalı değildir. Onların bu tutumu, iç ve dış borç senetleri arasında bir fark olmadığı ve ayrıca kamu borcunun net servet olmadığı şeklindeki görüşlerini yansıtmıştır.[29]

Görüldüğü üzere Keynesyen Teori, Ricardo Denkliği Teorisinin karşısında yer almaktadır ve buna göre kamu borçlanmasının etkisi nötrdür. Bir başka deyişle, Keynesyen ekole göre kamu açıklarının ve bu açıklar üzerinde izlenecek yöntem tercihinin toplumdaki bireyler üzerinde servet etkisi yaratacağı ve reel makroekonomik dengeleri değiştireceği kabul edilmektedir.

Devlet iç borçlanma senetleri ise birer servet unsuru olarak

27) age.

28) age., s. 291

29) age.

kabul edilmektedir. Buradaki bir artış, serveti arttırarak tüketimi ve yatırımı etkilemektedir. Bununla beraber devlet borçlanması portföydeki gelir getiren varlıkların göreli dengesini değiştirerek fiyatları ve faizleri etkilemektedir. Devlet iç borçlanma senetlerini ellerinde tutanlar, vergi seçeneğinin aksine cari tüketimlerini değiştirme özgürlüğüne daha çok sahiptirler. Borçlanma her ne kadar vergilerin arttırılacağı anlamını taşısa da, bireylere tüketimlerini arttırmada daha fazla esneklik tanımaktadır.

Kaynakça

Andrew Gamble, "Keynes, Anglo-Amerika ve Hegemonik İstikrar Teorisi", (Çev. Oktay Etiman), *Mülkiye*, Cilt: XXXI, sayı: 256, s. 31-44.

Binhan Elif Yılmaz, *Türkiye'nin Değişmeyen Kaderi, Osmanlı'dan Günümüze Borç Çıkmazı (1854-2007)*, İstanbul, Derin Yayınları, 2008.

Bradley W. Bateman, "Scholarship in Deficit: Buchanan and Wagner on John Maynard Keynes", *History of Political Economy*, 37:2, 2005, s. 185-190.

Don Patinkin, *Anticipations of the General Theory and Other Essays on Keynes*, University of Chicago Press, Chicago, 1982.

Kaan Öğüt, *Azalan Kâr Oranlarından, Tüketim Yetersizliğine; Eski Teoriler Geri Dönerken..*, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/OgutMay06.pdf.

İzzettin Önder v.d., *Kamu Açıkları ve Kamu Borçları, Teori ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler*, Ankara, Türk Harb-İş Sendikası, 1995.

John Maynard Keynes, "An Economic Analysis of Unemployment", in Q. Wright (ed.), *Unemployment as a World-Problem*, University of Chicago Press, Chicago, 1931.

John Maynard Keynes, *Genel Teori, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, (Türkçesi: Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008.

Michael Kalecki, "Professor Pigou on the Classical Stationary State: A Comment", *Economic Journal*, Vol: 54, No: 1, 1944.

Nor Zahidi Alias, "Budget Deficits are Okay But...", *Malaysian Business*, November 16, 2004.

Norbert Andel, "Changing Concepts of Public Debt in the History of Economic Thougt", *Public Finance and Public Debt*, Edited by: Bernard P. Herber (Proceedings of the 40.th Congress of the I.I.P.F., Insbruck, 1984), Detroit, Wayne State Univer-

sity Press, 1986.

Ömer Arasıl, "Bütçe Açığı Finansman Yöntemleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Prof. Dr. Salih Şanver'e Armağan, M.Ü. Maliye Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No: 10*, 1988, ss. 67-82.

Robert W. Dimand, "Keynes, Kalecki, Ricardian Equivalence, and the Real Balance Effect", *Bulletin of Economic Research*, 43:3, 1991, s. 289-292.

R. J. Barro, "Are Government Bonds Net Wealth?", *Journal of Political Economy*, 82, 1974, s. 1095-1117.

Vural F. Savaş, *Keynezyen İktisat Yıkılırken*, Istanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, 1986.

KRİZ ÇAĞINDA KEYNES'E YENİDEN DÖNÜŞ: KEYNES'İN TİCARET ÇEVRİMİ

Dündar Murat Demiröz

Giriş: Dr. Frankenstein ve Canavar Igor

Günümüzde insanlık iktisadî olaylar açısından bir "*kaos çağı*" yaşamaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısının ortalarında yaşadığımız Büyük Buhran'a benzerlikler içeren bir kriz süreci sahnelenmektedir. İktisat biliminin temel tartışma konusunu içeren Say'ın Mahreçler Kanunu'nun kabulü veya reddi bugün tekrar gündeme gelmekte, hararetli tartışmalara gerekçe olmaktadır. Bu satırların yazarının genel kanaati, bu içinde bulunduğumuz sürecin sadece kapitalizm'in değil, aynı zamanda ve esas olarak, Batı Uygarlığı'nın krizi olduğudur.

İnsanlık tarihine şöyle bir baktığımızda, kapitalist üretim sisteminin genel gidişattan bir sapma olduğunu görmekteyiz. Bu aslında, batı uygarlığının insanın ve doğanın yaradılışına aykırı bir kavramlar bütünü olması ve kapitalizm'in bu uygarlığın bir ürünü olarak aynı zamanda bu uygarlığın diğer toplumlara karşı en önemli silahı olduğu anlamına da gelmektedir. Dünyanın "*batılı*" olmayan kısmında hem bir nefret, hem de mazoşistçe hayranlık duyguları uyandıran ve dolayısıyla

"tek alternatifsiz medenileşme kodu" olarak algılanan "*Batılılaşma*" aynı zamanda denetimsiz bir kapitalizmin yarattığı tümörün bütün bir insanlığı sarmasına yol açmaktadır.

"*Batı Uygarlığı'nın Krizi*" derken denetimsiz bir kapitalizmin önlenmesi yolunda en etkili önlemler de yine bizatihi batı uygarlığının mensupları tarafından önerilmiştir. Ancak, özellikle son 30 yıldır, tıpkı canavar ve ucube Igor'un kendi yaratıcısı Dr. Frankenstein'ı öldürmesi gibi, denetimsiz kapitalizmde batı uygarlığının sonunu getirmekte, bu zehirin ilacı olabilecek en temel kurum olan "*Sosyal Refah Devleti*" unuttturulmaya çalışılmakta ve Hıristiyanlığın yedi büyük günahını erdem kabul eden bir spekülatör sermayedar grubunun kâr iştahına bütün insanlık feda edilmektedir. Günümüzde bir kumarhane ekonomisi haline gelen denetimsiz küresel kapitalizm yukarıda bahsedilen Igor gibi bir "*canavar ve ucubedir*". Bu canavarın denetim altına alınması, tek tek bireyler kadar bütün bir insanlığın ortak menfaatinin de gözetildiği bir dünya kurulması gerekmektedir. Bu yüzden, pratik politika uygulamaları ve teorik tartışmalar açısından Büyük Üstâd Keynes'e geri dönmek ve günümüzün şartlarında yeniden yorumlamak gerekmektedir.

Keynes ve İktisat Bilimindeki Yeri

John Maynard Keynes, iktisat yazını tarihinde, ana akımın rotasını değiştirerek kendisinden sonra gelecek birkaç neslin dünya görüşleri ve hayata bakış açılarını etkileyen istisnai şahsiyetlerden biridir. Bu tarz büyük akımların kurucularının hepsinde olduğu gibi anlatım bozuklukları yaratan karmaşık ifadelerden kaçınarak ve herkesin anlayabileceği basit bir yöntemle meseleleri açıklayarak, çok karmaşık ve girift konulara temas etmiştir. Keynes'in kullandığı dil her ne kadar "bir Victoria devri" aristokratının incelikli ve dolambaçlı özelliklerini içerse de benim hocamın hocasının hocası olan Alvin Han-

sen'in de katkılarıyla anlaşılabilen çok basit ve zarif bir model kurmuştur. Keynes'in temel modelinin basitliği, onun kavrayışının derinliğini ve Kapitalizm'in bugün daha iyi anlaşılabilen karmaşık davranış kalıplarını açıklayabilme özelliğini ortadan kaldırmamaktadır.

Keynes'in iktisat yazınına en büyük katkısı Makro İktisat'ın temelini attığı *Genel Teori* namıyla mâruf 1936 tarihli "*The General Theory of Employment Interest and Money*" adlı eseridir.[1] Tabii ki, Genel Teori Keynes'e gökten bir ilhamla inmiş değildi. Kökenlerini, Keynes'in Britanya İmparatorluğu Bürokrasi'si ve Cambridge Üniversitesi İktisat Bölümü'nde elde ettiği makamlardaki uzun yıllara dayanan mesâisinden almaktaydı. Denebilir ki, Genel Teori yazılmazdan önce Keynes'in Cambridge'deki öğrenci ve asistanları Genel Teori'yi okumuş gibilerdi. Yine akl-ı selim sahibi iktisatçılar da, Keynes'in Genel Teori'den önce yazdığı makale ve kitaplardan Genel Teori'ye doğru bir gidiş olduğunu görebilirlerdi. Bunlardan en önemlisi 1930 tarihli "*A Treatise on Money*"[2] idi. Her ne kadar Keynes, bu kitabında Wicksellgil[3] bir tema ile fiyat hareketle-

---

1) J.M. Keynes, *The General Theory of Interest Employment and Money*, MacMillan, London, 1936 [1967] Not: Bundan böyle ilgili esere atıf yapılırken (*Genel Teori*, s. ...) ifadesi kullanılacak ve tırnak içindeki metin parçaları Keynes'in Nisan 2010 yılında Kalkedon yayınlarından çıkan Prof. Dr. Uğur Selçuk AKALIN'ın aynı adlı tercümesinin ikinci baskısından alınılanacaktır.

2) J.M. Keynes, *A Treatise on Money*, New York, Harcourt: Brace, 1930.

3) KNUT WICKSELL : *Johan Gustaf Knut Wicksell* (20 Aralık 1851 Stockholm– 3Mayıs 1926 Stocksund) Stockholm Okulunun öncülerinden İsveçli bir iktisatıçıdır. Wicksell'in iktisat düşüncesine katkıları hem Keynesgil Okulu hem de Avusturya Okulu'nu etkilemiştir. Wicksell Lausanne Okulu'ndan Leon Walras'ın Avusturya Okulundan Eugen Böhm-Bawerk'in ve Klasik Okul'dan David Ricardo'nun görüşlerini sentezlemiştir. Wicksell'in iktisadî düşünce hayatında en etkili katkısı 1898 tarihli *Interest and Prices* adlı eserinde açıkladığı "*faiz teorisidir.*" Bugün Fon Arzı Fon Talebi modeli olarak iktisat derslerinde okutulan bu teorisinde doğal ve parasal faiz hadleri arasında temel bir ayırım gözetmiştir. *Parasal Faiz Haddi*, bugün kredi piya-

rinin bir analizini yapmış olsa da, Genel Teori'de kullanacağı birçok kavram ve temel yöntem bu eserinde belirginleşmektedir. Örneğin yatırım ve tasarruf bu eserinde çok önemli bir rol arz etmekte, efektif talep kavramından dem vurmakta, likidite tercihine başlangıç teşkil eden "*likidite primini*" vurgulamakta, ve kitabın temel amacı olan fiyat hareketleri ve kredi çevrimi arasındaki ilişkide fiyat istikrarını sağlama hedefine yönelik politika önerisi olarak Merkez Bankası'nın faiz indirimine muhalefet ederek "*aktif kamu müdahalesi*" ile gelirin ve fiyat düzeyinin arttırılması gerektiğini savunmaktaydı.[4] Tabiidir ki, bütün bu söylenenler Keynes'in, *Genel Teori* öncesinde ana akıma getirdiği eleştirileri, nasıl bir yöntem üzerinde titizlikle durduğu ve hangi politikaları önerdiği üzerinde temel bir fikir vermektedir.

Keynes *Genel Teori*'de ne yazmıştı da bu kadar ilgi çekmişti? Kitabın yazıldığı dönem dikkate alınırsa, 1929 yılında başlayan Büyük Buhran'm etkileri en sert şekilde bu dönemde sürmekteydi. Bu nedenle kitabın ana temasının *eksik istihdam* probleminin tanımlanması ve uygun politika önerilerinin olması gerektiği açıktır. Yine, o dönemde iktisatta hakim olan ve mevcut problemin çözümü için önerdiği çözümler aciz kalan ana akımın yöntemini kısmen de olsa paylaşmayacağı da aşikardır. Daha ayrıntıya inilirse, Keynes'in kurması gereken

---

salarında gözlenen faiz haddini, *Doğal Faiz Haddi* ise reel piyasalardaki fiyat hareketlerine nötr olan faiz haddini, başka bir deyişle kredi piyasaları varolmasaydı toplam arz ve talibi yahut tasarruf ve yatırımı eşitleyecek olan faiz haddidir ki, bu da, sermayenin marjinal ürünüdür. Kendisinin "*Kümülatif Süreç*" olarak adlandırdığı konjoktür teorisinde, konjonktürün "patlama safhası" doğal faiz haddinin parasal faiz haddinden yüksek olması ile başlar. Bu teori üç temel sonuç yaratmıştır:

i) Avusturya Okulu'nun, özellikle Hayek'in Konjonktür Teorisi

ii) Keynes'in Para Talebi, Yatırım ve Ticaret Çevrimi teorileri

iii) Kredi para ve endojen para teorileri.

4) Daha ayrıntılı bir inceleme için bkz: V. Savaş, , *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi Ankara, 2000, Bölüm 36, s. 746-752.

modelin içinde Say'ın Mahreçler Kanunu'nun reddi gerekmekteydi. Bunun zorunlu neticesi olarak saldırılması ve yıkılması gereken iki sarp kale yatırım-tasarruf denkliği varsayımı ile para piyasası dengesini gösteren Miktar Kuramı idi. Keynes, bu ağır yükü kaldırmak sorunu ile güreşirken iki iktisatçının -açık veya kapalı olarak- görüşlerine dayanmaktaydı: Alfred Marshall ve Knut Wicksell.

Alfred Marshall piyasalarda dengenin miktar intibakı ile gerçekleştiğini savunmaktaydı. Walrasgill dengenin oluşumunda fiyat intibakının esas rolü oynamasının tersine, Marshall, arz veya talep fazlası durumlarında piyasanın dengeye miktar intibakı yolu ile geleceği görüşünü ortaya atmıştı. Marshall'm eski bir öğrencisi olarak Keynes de, yöntemini miktar intibakları üzerine bina etmişti. Fark, Marshall'ın yalın olarak belli bir piyasanın dengesi ile ilgilenmesine rağmen, Keynes'in, bütün bir ulusal ekonominin dengeye intibak süreci ile meşgul olması idi. Ulusal ekonomi dendiğinde zorunlu araçlar toplam değişkenler olmaktaydı. İşte Keynes'in iktisat yöntemine getirdiği en önemli yeniliklerden biri "*toplam değişkenlerle çalışmak*" olmuştur. Bir iktisatçı, toplam değişkenlerle çalıştığında zorunlu olarak optimizasyon araçlarından vaz geçer. Optimizasyon araçları ise mikro iktisâdi yaklaşımın, dolayısıyla, Walras ve Neo-Klasik okulun "*kendiliğinden tam istihdam ve genel denge*" varsayımına dayanan kuramlarının yöntemini ve kalbini teşkil eder. Optimizasyon ilkesinin kullanılmaması bu yöntemin kalbinin sökülüp çöpe atılması demektir. Dahası, Keynes, toplam değerler kullandığı yönteminde bir çok parametreyi tarihsel (örneğin: Marjinal Tüketim Meyli), psikolojik (örneğin: yatırımların sürü psikolojisi *-animal spirits-* bağlı olması veya spekülatif para talebi) ve siyasi unsurlarla (örneğin: kamu harcamaları veya para arzı) tanımlamış ve Neo-Klasik iktisat okulunun temel aldığı zaman ve mekândan münezzeh, hedonist, faydacı ve rasyonel *Homo Economicus*'u reddetmiştir.

Keynes'in Modelinin Üç Temel Saçayağı: Sermayenin Marjinal Etkinliği, Likidite Tercihi ve Çarpan Karsayısı

Knut Wicksell 4 numaralı dipnotta bahsedilen kümülatif sürecinde, kredi çevrimi ile genel fiyat seviyesi arasında doğrudan ve üretim seviyesi arasında dolaylı ilişkiyi vurgulamak amacıyla tasarruftan bağımsız bir yatırımın olması gerektiğini vurgulamıştı. Bununla birlikte, Wicksell yatırımı ayrı bir fonksiyon olarak değil fakat kredi arzının bir sonucu olarak modellemişti. Keynes, "*Sermayenin Marjinal Etkinliği*" kavramı ile yatırımın parasal faiz haddinin bir fonksiyonu olduğunu vurgulamaktaydı. Bununla birlikte, otonom yatırımların girişimci ve sermaye sahiplerinin beklentilerine paralel olarak dalgalanacağını ve tasarruf seviyesi ne olursa olsun yatırımın bu seviyede gerçekleşmesinin zorunlu olmadığını vurgulamaktaydı. Klasik ve Neo-Klasik okullarca, yatırım fonksiyonu reel faizin bir fonksiyonu olarak tanımlanmış ve reel faizin de her zaman sermayenin marjinal ürününe eşit olduğu varsayılmıştır. Keynes, "Sermayenin Marjinal Etkinliği" kavramıyla sermayenin marjinal ürününü değil[5], ama yatırımların muhte-

5) Keynes, *Genel Teori*'nin 125. Sayfasında Sermayenin Marjinal Fizik Ürünü hakkında kendi çekincelerini şu şekilde belirtir:
"*Açıklığa kavuşturulması gereken en az üç belirsizlik söz konusudur. Ele alacak olursak, bunlardan ilki, bir birim daha fazla fiziki sermaye istihdam edilmesi sonucunda birim zamanda fizik üründe meydana gelen artışla ilgilenmemiz çerçevesinde ortaya çıkan belirsizliktir. .... İkinci olarak, sorun, sermayenin marjinal etkinliğinin mutlak miktar veya rasyo olup olmadığına ilişkindir. ... Son olarak, mevcut durumda sermayenin ilave biriminin kullanımıyla elde edilebilecek değer artışı ve ilave sermaye mallarından tüm ömrü boyunca elde edilmesi beklenen artışlar arasında bir ayrım söz konusudur.*" Keynes, burada, Newtongil Fizik yöntemini taklit eden Neo-Klasik okulun soyut ve gerçek hayata uymayan yönteminin tersine, gerçek hayatta yatırım kararı alan girişimcilerin pratikte kullandıkları temel yöntemlere atıf yapan bir anlayış içindedir. Nitekim, yatırım kararını alırken firmalar, yatırımın gelecek dönemlerde sağlayacağı tahmini net nakit akımlarının şimdiki değerini yatırım değerine eşitleyen iskonto oranı olan "iç verim haddini" kullanırlar ki, bu da, Keynes'in tam da "Sermayenin Marjinal Etkinliği'nden" anladığı şeydir.

mel parasal getirilerinin şimdiki değerlerini hesaplamakta kullanılan "iç verim oranını" kastetmekteydi. Burada Irving Fisher'e atıfta bulunarak Marshal'dan Wicksell'e bağlantıyı kurmaktadır.[6] Bunun sonucu olarak, "Sermayenin Marjinal Etkinliği" marjinal fizik üründen bağımsız olarak parasal faiz oranını yansıtmaktaydı.[7] Yine Klasik okul ve onun türevleri tarafından faiz haddinin bir fonksiyonu olarak görülen tasarruf, Keynes'te milli gelir düzeyinin bir fonksiyonu idi. Dolayısıyla yatırım ve tasarruf dengesinin oluşabilmesi için reel faiz oranının bir önemi ve rolü kalmamaktaydı. Bu ise, herhangi bir anda, yatırım veya tasarruf fazlasının olası olduğu sonucunu doğurmaktaydı. Klasik görüşe göre, yatırım ve tasarruf dengesi her zaman mevcuttu ve bunu sağlayacak olan ise reel faiz haddindeki dengeye intibak süreci idi. İşte *Genel Teori* ile Keynes bu olasılığı ortadan kaldırmıştı. Yatırım ve tasarruf

---

6) *Genel Teori*'nin 126. Sayfasında Keynes Marshall'dan alıntı yapar ve hocasının neo-klasik faiz teorisi ve sermayenin marjinal ürünü hakkında belirsizliğe düştüğünü belirtir. Ona göre Marshall teorinin açmazlarını anlamış ve içgüdüsel olarak başka bir açıklama getirmek gerektiğini sezinlemişti. Daha sonra, sayfa 127 ve 128'de, Irving Fisher'e atıfta bulunur ve "*Marshall buna sermayenin marjinal etkinliği adını vermese de, Profesör Irving Fisher Theory of Interest (1930) adlı kitabında, benim tanımımla özdeş olan ve 'maliyeti aşan getiri oranı' adını verdiği bir tanım yapmıştır. 'Maliyeti aşan getiri oranı, tüm maliyetlerin ve tüm getirilerin bugünkü değerini hesaplamada kullanılan ve bunları eşitleyen orandır' tanımlamasını yapmaktadır. Profesör Irving Fisher, herhangi bir yönde yapılacak yatırımın boyutunun, maliyeti aşan getiri oranı ve faiz oranı arasında yapılacak karşılaştırmaya dayandığını açıklamaktadır. ... Bu Profesör Fisher'in 'Değerleme ve Faiz' teorisi olarak adlandırdığı teorisinin altında yatan gerçektir – reel faiz oranının para değerindeki değişmeler düzeldikten sonra parasal faiz oranına eşit olduğu parasal faiz oranı ve reel faiz oranı ayrımı.*" Burada hem kendi kuramında faizlerin para piyasasında belirlendiği ve yatırımcının da "*Sermayenin Marjinal Etkinliği*" ile faiz oranın karşılaştırarak karar aldığı durumla, doğal faiz haddinin parasal faiz haddinden yüksek olmasının konjonktürün "patlama" safhasını başlattığı Wicksell'in "*Kümülatif Sürecine*" işaret etmektedir.

7) *Genel Teori*, s. 129-130

dengesini sağlayacak değişken, ona göre, milli gelirdi.

Peki, Keynes'e göre denge faiz haddi yatırım ve tasarruf eşitliği ile oluşmuyorsa, nasıl oluşmaktaydı? Genel Teorinin en çarpıcı katkılarından birini de Keynes'in bu soruya verdiği cevap teşkil eder. Ona göre faiz haddi para piyasasında belirlenmekteydi. Klasik sistemde para iktisâdi faaliyetin gerçekleşmesini sağlayan bir *peçe* gibiydi. Bu özelliği ile paranın sadece bir *mübadele ölçüsü*, belki de fazladan bir *muhasebe birimi* olarak tanımlandığı söylenebilir. Bu şartlar altında, insanlar ellerindeki nakit parayı hiçbir zaman atıl tutmayacaklar bununla ya alış veriş yapacaklar, ya da alış verişte kullanmadıklarını mevduata yatıracaklardı. Nakit paranın *tasarruf aracı* olmak gibi bir işlevi yoktu. Bu ise, tasarrufların her zaman yatırıma dönüştükleri varsayımı altında, ulusal ekonomide hiçbir zaman atıl nakit para tutulmadığı sonucunu doğuruyordu. Aynı zamanda, miktar kuramını doğrularcasma, arz edilen nakit para miktarı ile talep edilen para miktarının her zaman eşit olduğunu vurgulamaktaydı. Ancak Keynes'e göre, *insanlar atıl nakit para tutmaktaydı*. Yani, insanlar, harcamadıkları paranın tamamını bankaya yatırmıyorlar, bir kısmını ellerinde nakit olarak tutuyorlardı. Bu durum paranın üçüncü işlevi olan *tasarruf aracı* olma durumunu simgelemekteydi. Bunun sebebini Keynes *Spekülatif Güdü* ile açıklamaktaydı. "Spekülatif Güdü" Keynes'in para talebine, kendi deyimi ile "*Likidite Tercihi*'ne", getirdiği yenilikti. Bu güdü şöyle açıklanabilir:

Keynes'e göre insanlar ellerinde tasarruf amacıyla iki tür aktif tutarlar: nakit para ve tahvil. Bu iki aktifte birbirinin yakın ikamesidir. (Dikkat edilirse Keynes'e göre nakit bir peçe değil, diğerlerinden farklı özellikler içerse de bir maldır). Tahvil fiyatları faiz oranının ters eşleniği olduğu için, faiz oranının düşük olduğu durumlarda tahvil fiyatı yüksek olmaktaydı. Standart bir finansal yatırımcının yapacağı gibi, iktisadî aktörler de, bir menkul kıymeti "*ucuzken alır ve pahalıyken satarlar*".

Bu varsayıma dayanarak, Keynes, faizler düşük ve tahvil fiyatları yüksekken, iktisadî aktörlerin tahvilleri satarak nakit paraya döneceğini, ve faizlerin yükselip tahvil fiyatlarının düşeceği zamana kadar ellerinde bu atıl nakit parayı tutacaklarını iddia etmekteydi. Yani nakit paraya olan talep, piyasa faiz haddinin azalan bir fonksiyonu idi. "*Likidite Tercihi*" olarak tanımladığı bu para talebinin ilk iki unsuru olan Mübadele Güdüsü *milli gelirin* ve İhtiyati Güdü de *milli gelir* ve *geleceğe yönelik belirsizliğin* bir fonksiyonu olmakla birlikte, Spekülatif Güdü *faizin ve belirsizliğin* bir fonksiyonu idi.[8] Para piyasasında dengeye faizdeki dalgalanmalar vasıtası ile ulaşılmaktaydı. Keynes'in Likidite Tercihi'ni ortaya atması, aslında yatırım tasarruf eşitliği varsayımının da çökmesi demekti. Herhangi bir anda, ulusun tasarrufları, kayıtlı sistemdeki tasarrufları ve ellerindeki atıl nakit para tutarlarından müteşekkildir. Bunlardan yatırıma dönüşecek olanlar sadece kayıtlı sistemdeki tasarruflardır. Atıl ankeslerin sisteme dahil olması için faizlerin yükselmesi ve tahvil fiyatlarının düşmesi gerekmektedir. Para piyasasında oluşacak faiz haddinin belirlediği yatırım seviyesi ise tasarruflarla eşit olmak zorunda değildir. Bu kuramla, Keynes, hem bir para talebi modeli olarak Miktar Kuramını yıkmış hem de yatırım tasarruf eşitliği varsayımını reddetmiştir.

Keynes, sistemini genel bir çözüme ulaştırmak amacıyla, milli gelir ile toplam harcamalar denkliğini, bir başka deyişle "*Efektif Talep*" kuramını ortaya atmıştır. Efektif talep Genel

8) Mübadele Güdüsü'nün gelire bağlı olması Miktar Kuramı'nın Cambridge Denklemi yorumundan beri bilinen bir noktadır. Ancak, Keynes, kendi seleflerinden farklı olarak nakit para talebinde hem "belirsizliğe" hem de "faiz oranına" çok önem vermiştir. Belirsizliğin para talebi üzerindeki bu etkisini net olarak ifade etmese de, Genel Teori'nin gerek Para Talebini anlattığı 13. Bölümünde gerekse Ticaret Çevrimi üzerine kendi düşüncelerini ifade ettiği 22. Bölümündeki anlatıları bize bunu kuvvetle ima etmektedir.

Teori'de istihdamın bir fonksiyonu olarak geçer. Kurduğu basit modelde, Keynes, istihdam arttıkça reel mal ve hizmetlere olan talebin artacağını öngörmekteydi. Efektif talep kavramı, bugün standart ders kitaplarında bilinen "*Toplam Harcamaları*" simgeler. Bu yüzden efektif talebin bileşenleri kapalı bir ekonomide, Keynes tarafından, tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve kamu harcamaları olarak belirlenir. Bu değişkenlerin hepsi reel olmakla birlikte, bugünkü reel toplam değişken kavramından farklıdır. Bugün, iktisatçılar, reel değişkenleri, nominal değişkenleri genel fiyatlar seviyesindeki artışla iskonto ederek elde etmektedirler . Keynes ise bu iskonto işlemini genel nominal ücret seviyesiyle yapmaktaydı ki, bu da, toplam değişkenleri istihdam düzeyinin bir fonksiyonu olarak tanımlayan kuramı ile tutarlıydı. Bugünkü kullandığımız reel değişken tanımları, Keynes'in takipçileri ve özellikle Hicks tarafından önerilmiştir. Aynı zamanda toplam arz da istihdamın bir fonksiyonuydu. İstihdam arttıkça üretim artmaktaydı. Ekonomide genel denge arz ve talebin kesiştiği noktada gerçekleşecekti. Efektif Talep ve Toplam Arzın istihdamın birer fonksiyonu olması ve harcamalar ile milli gelir ve üretim ile milli gelir aralarında denkliklerin bulunması ve bunların her birinin istihdam ile doğrudan ilişkili bulunması sistemde dengeleyeci unsurun milli gelir olarak belirlenmesini getirmişti.

Toplam Harcama bileşenleri arasında daha önce Keynes'in bahsetmediği fakat *Genel Teori*'de sisteme dahil ettiği bileşen Tüketim Fonksiyonu idi ki, bu da otonom ve uyarılmış tüketim olarak iki kısımdan müteşekkildi. Otonom Tüketim, tüketimin gelire ve dolayısıyla istihdam düzeyine bağımlı olmayan ama onlardan bağımsız olan kısmı idi ki, bunu Keynes pozitif olarak kabul etmişti. Tüketimin ikinci kısmı gelirin bir fonksiyonu idi ki, bu da gelirle doğrusal bir ilişki içindeydi. Tüketimin gelire göre eğimini *marjinal tüketim meyli* olarak tanım-

lamıştı ki, bu 0 ile 1 arasında pozitif ve sabit bir katsayı olarak varsayılmıştı. Toplam talebin diğer bileşenleri olan yatırım harcamalarına yukarıda değinildiği gibi faizin bir fonksiyonu idi. Otonom yatırımlar ise beklentiler tarafından belirlenen, gelir düzeyinden bağımsız ve genel karakteri itibariyle istikrarsız bir yapı taşımaktaydı. Son bileşen olan kamu harcamaları siyasi otorite tarafından belirlenen bir harcama çeşidiydi ve Keynes bu bileşeni ilerde en önemli politika unsuru olarak önerecekti. Bu bileşenlerin toplamı bize toplam harcamaları, yani efektif talebi vermektedir. Belli bir gelir seviyesinde, toplam harcamalar milli gelir düzeyine eşit olmalıdır. Bu noktadan hareketle, tüketim, yatırım ve kamu harcamalarının toplamı bize milli geliri vermeliydi. Sistemin milli gelir seviyesi için çözümü, denge milli gelir seviyesini yatırım harcamaları, otonom tüketim ve otonom kamu harcamalarının bir fonksiyonu olarak verir ki, bu milli gelir düzeyi aynı zamanda toplam üretime denk, dolayısıyla istihdam seviyesini belirleyen bir gelir seviyesidir. Keynes'in bu modelinde, denge gelir seviyesi otonom harcamalar seviyesine bağlı olduğu için tam istihdam gelir seviyesine eşit olmak durumunda değildi. Dolayısıyla, tam istihdam mümkün (possible) olan denge gelir seviyelerinden sadece bir tanesi idi, bununla birlikte kendiliğinden piyasa mekanizması içinde oluşması yüksek oranda gayr-ı muhtemeldi (highly improbable). Çevrim dalgasının aşağı salımmında oluşan eksik istihdam durumunu düzeltmenin en doğrudan ve etkili yolu, bu yüzden, kamu harcamalarını arttırarak milli gelir ve istihdam düzeyini arttırmaktı. Tersine yukarı salınımda ortaya çıkan aşırı istihdam durumunun dengeye gelmesi de yine sıkı maliye politikası ile kamu harcamalarını kısarak elde edilebilirdi. Otonom harcamaların milli geliri oluşturma gücünü "*Çarpan*" adını verdiği bir katsayıyla açıklamaktadır ki bu da marjinal tüketim meyli ile doğrusal orantılıdır. Daha yüksek tüketim meyilleri, daha yüksek çarpan katsayıla-

rı ve kamu harcamalarının gelir yaratma gücündeki artışla dolaylı yoldan daha etkin maliye politikası demekti.

Keynes'in *Genel Teori*'de ortaya attığı kuramının ne dereceye kadar bir konjonktür kuramına dönüşebileceği tartışmalıdır. Aslında Keynes, *Genel Teori*'de devresel hareketlere kısaca bir değinmiştir. Özünde mili gelir ve toplam harcamaların zaman içinde istikrarsız bir karakter sergilemesini temel olarak yatırımdaki istikrarsızlığa bağlar. Ne var ki yatırım harcamalarındaki dinamik yapı için hiçbir deterministik açıklama getirmemiş, ama bunları kapalı olarak girişimcilerin *hayvani içgüdü* adını verdiği beklentilerine bağlamıştır. Otonom yatırımda beklentilere bağlı dalgalanmaların gelir ve üretimde ne kadar dalgalanma yaratacağı ise yine çarpan katsayısının büyüklüğüne bağlıdır. Çarpan katsayısı ne kadar büyükse, yatırımdaki dalgalanmaların gelir ve üretim düzeyinde yaratacağı dalgalanmalarda o kadar büyük olacaktır. Keynes'in Konjonktür Teorisi olarak adlandırabileceğimiz *Genel Teori*'nin 22. Bölümünde "Ticaret Çevrimleri Üzerine Notlar" adı altında bir araya getirdiği fikirleri, tıpkı bu kriz çağında Keynes'e benzer şekilde çok fazla atıf yapılan Marx'ınkinde olduğu gibi tamamlanmamış bir konjonktür teorisinin prelüdü gibidir. Bundan sonra Keynes'in bu konudaki düşüncelerini ele alacağız.

Keynes'in Ardıllarının İş Çevrimi Yazınına Katkıları

Robert Aaron Gordon 1952 tarihli eserinde Keynes'in statik milli gelir dengesi kuramının niçin iş çevrimi analizini tamamıyla kavramaya yetmediğini şöyle açıklamıştır:

> "Keynesgil bakışla genel istihdam kuramı iş çevrimleri analizini kavramada iki açıdan başarılı olamamaktadır... (İlki) yatırımın genel hasıla içindeki oranını belirleyen etkenleri tanımlamada yeterli bir açıklama getirmemesi, ... (ikincisi) ... yatırımın bileşenlerinin, özellikle sermayenin marjinal etkinliği eğrisinin niçin

çevrimsel dalgalanmalar yaratacak kaymalar içerdiğini açıklayamamasıdır."[9]

Keynes'in *Genel Teori*'deki kuramı belli bir anda, bir ekonomide gerçekleşen toplam talebi ve onun bileşenlerini açıklamada başarılı olmakla birlikte, efektif talebin zaman içindeki değişimini ve bunu sağlayan en temel etken olarak sermâyedar ve işadamlarının yatırım güdülerini belirleyen ilişkileri açıklamada yetersiz kalması ise Keynes'in kuramındaki en önemli açmazdır. Keynes'in ve dahi Marx'ın, başlayıp da bitiremedikleri, eksik bıraktıkları, iktisadî faaliyette gözlenen dalgalı yapının doğasını inceleyen modeller iş çevrimi yazının oluşturmaktadır. Keynes'in Ticaret Çevrimine girmeden önce bunlara değinmek gerekmektedir.

Sanayi Kapitalizmi'nin tarihine baktığımızda, hiçbir zaman dengeli ve istikrarlı bir büyüme trendine rastlamamaktayız. Kapitalizm geliştikçe ve kapitalist üretim süreci yaygınlaştıkça Krizler daha şiddetli ve daha geniş coğrafyalarda etkili olmaktadır. Bu ise, tarih boyunca genel bolluklar ve kıtlıkların olduğunu, bunların kapitalist üretim sürecinin doğurduğu ve o süreci besleyen olgular olduğunu desteklemektedir. Kapitalist üretim sisteminde gözlenen bu genişleme ve daralma safhaları da, aslında, İş Çevrimleri yazınının temel konusudur. Bu bağlamda ele alındığında, iktisadî faaliyet düzeyinde gözlenen dalgalanmaları açıklamayı amaçlayan her kuram, tekrar başa dönerek Say'ın Mahreçler Kanunu ile hesaplaşmak durumundadır. Klasik İktisat Okulu ve onun her çağdaki ardılları, iş çevrimlerini açıklarken aynı zamanda uzun dönem dengesinin mevcudiyetini ispatlayan, kapitalist üretim sürecinin istikrarlı olduğunu gösteren ve her defasında tekrar Say'ın Mahreçler Kanunu'nu doğrulayan modeller kurmuşlardır. Bunlar-

9) R.A. Gordon, *Business Fluctuations*, Bölüm 5, Harper & Brothers Publishers, New York,1952, s.120-122

da ana amaç, iktisadî faaliyette gözlemlenen dalgalanmaların aslında kapitalist yapıdan kaynaklanmadığını, aksine, üretim sürecinden bağımsız "dışsal" olgulardan kaynaklandığını vurgulamaktı. İş çevrimi yazınında, iktisadî olmayan bu olguların iktisadî sistemde yarattığı şoklar "Etki Mekanizmasını-Impulse Mechanism" oluşturur.[10] Etki Mekanizmasının ürettiği şokların iktisadî faaliyet düzeyinde dalgalanma yaratması ise, bu şokların etkilerini büyüten ve zamana yayan "Yayılım Mekanizmasıdır; Propogation Mechanism".[11]

Klasik görüşün karşıtı olan görüşteki iktisatçılara göre ise genel olan denge değil, fakat, dengesizlikti. Bu dengesizlik ise çeşitli "dışsal" faktörlerden değil, bizzat kapitalist üretim sürecinin doğasından kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla, iktisadî faaliyette gözlemlenen dalgalanmalar, dönemsel hareketler ve çevrimleri açıklayabilmek için, bu iktisatçıların yine Say'ın Mahreçler Kanunu'na dönmeleri ve onu reddetmeleri gerekmekteydi.

İktisadi faaliyette görülen dalgalanmaların, ve dolayısıyla, genel bolluk ve kıtlıkların varlığı, dolaylı yoldan da olsa, yatırım tasarruf eşitliğinin olup olmamasına bağlıdır. Say'm Mahreçler Kanunu'nu savunan Klasik Okul ve ardılları, aynı zamanda yatırım tasarruf denkliğini de savunmaktaydılar. Yani, herhangi bir zaman ve mekânda, yapılan bütün tasarruflar yatırıma gider; dolayısıyla, ne kadar tasarruf varsa o kadar da yatırım vardır. Bu totoloji, sonuç olarak, iktisatçıları, yatırımı tasarruftan bağımsız bir fonksiyon olarak tanımlamaktan uzak tutmaktaydı. İşte bu konumda, yatırım ile kredi piyasası arasındaki ilişkiler de göz ardı edilmekteydi Yani, sanayi kapita-

10) "ETKİ MEKANİZMASI : "Bir çevrimsel dalgayı tetikleyen şokların kaynağını teşkil eden gayrı iktisadî yapı" olarak tanımlanabilir.

11) "YAYILIM MEKANİZMASI: "Bir çevrimsel dalgada etki mekanizmasının tetiklediği dinamik sürecin dalgalı bir yapıda seyretmesini sağlayan iktisadî yapı" olarak tanımlanabilir.

lizminin dinamiklerini açıklamayı amaçlayan bir kuram, sanayi kapitalizminin iki temel sacayağı olan sermaye birikimi ve kredi piyasası dinamiklerini ihmal etmekteydi.

Eğer iş çevrimlerinin doğası kuramlaştırılmak isteniyorsa, Klasik Okul ve ardıllarının ihmal ettiği bu ilişkilere atıfta bulunulması gerekmekteydi. Bunlardan ilki, Juglar-Tugan Baranovski-Spiethoff üçgeninde gerçekleşen açıklamadır ki, temelde kredi-yatırım ilişkilerinin sektörler arası orantısız büyüme ve aşırı yatırıma, onların da iktisadî dalgalanmalara, yani iş çevrimlerine yol açtığını savunmaktaydılar. Başka, fakat benzer bir yolu, parasal değişkenler ve fiyat düzeylerindeki dalgalanmayı açıklamayı amaçlayan Wicksell tutmuştu. Ona göre, para talebi, tamamen firmaların finansman ihtiyaçlarını temel alan finansman saiki ile oluşmakta ve kredi hacmindeki dalgalanmalar da yatırımı belirlemekteydi. Wicksell "kümülatif süreç" adını verdiği bu yaklaşımla, Miktar Kuramı ve Mahreçler Kanunu'nun çeliştiğini savunmaktaydı. Bütün yaklaşımlardan daha etkili olan ve yarım asır boyunca iktisat yazınını etkisi altına alan iktisatçı John Maynard Keynes'ti. Keynes, geliştirdiği "likidite tercihi" kuramıyla Miktar Kuramını, "Efektif Talep" kuramıyla da Mahreçler Kanununu reddetmiş ve kendisine göre başı üstünde duran piramidi düzeltmişti. Keynes'in kuramının büyük revaç görmesi, şüphesiz, kendi devrinde dünyanın içinde bulunduğu Büyük Buhranın çözümlerini de kuramında barındırmasında yatmaktadır. Keynes'in ardılları, Keynes'in çok detaylı bir açıklama getirmediği yatırım talebini ayrıntılı olarak analiz eden ve "*hızlandıran mekanizması*"[12] ile yatırım talebini tasarruftan bağımsız, fakat genel iktisadî

12) Yatırım Harcamalarını, faizin yanı sıra Toplam Tüketim veya Milli Gelir gibi makro iktisadî değişkenlerin dönemlik değişimlerinin de bir fonksiyonu olarak tanımlayan, dolayısıyla, yatırımı statikten dinamiğe dönüşen bir model içinde inceleyen iktisatçıların kullandığı ve yatırımın iktisadî faaliyet düzeyindeki değişime duyarlılığını sergileyen iktisadî ilişki "Hızlandıran Mekanizması" olarak adlandırılır.

faaliyet düzeyindeki dalgalanmalara bağlı hale getiren çalışmalar yayınlayarak iş çevrimlerini yatırımdaki dalgalanmalarla açıklamaya çalışmışlardır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, iktisadî faaliyetteki dalgalanmaların oluşmasında yayılım mekanizması esas teşkil etmektedir. Yayılım mekanizması ise çoğunlukla yatırım talebindeki istikrarsızlığa bağlanmaktadır. Yani, ekonomiye herhangi bir anda gelebilecek arz veya talep şoklarının bir çevrime yol açmasını yatırım talebindeki dalgalanmalarla açıklamaktadırlar. Adı geçen istikrarsızlığın açıklanmasında kredi sektörü dinamiklerinin, psikolojik etkenlerin, kâr beklentilerinin veya yatırım ve tüketim malları arasındaki orantısız büyümeden kaynaklanan dalgalanmaların kaynak teşkil ettiği kabul edilmiştir. Bunların hepsinde de hızlandıran mekanizması baz teşkil etmektedir. Keynes'i takip eden iktisatçılar, başta Samuelson, Hicks, Metzler ve Duesenberry olmak üzere, Keynesgil çarpan ile hızlandıran mekanizmasını birleştirerek kendi modellerini oluşturmuşlardır. Bu modeller Keynesgil genel yapıyı taşımakla birlikte, Keynes'in kuramını milli gelir seviyesindeki dalgalanmaları kapsayacak şekilde dinamikleştirmişlerdir. Hızlandıran prensibinin iki temel avantajı vardır. İlki yatırımdaki dalgalanmaları sistematik biçimde açıklayan bir kuram olarak basit Keynesgil kuramdaki eksikliği gidermiştir. İkincisi ise yatırım ve tüketim malları sektörlerindeki ilişkilerinin gecikmelerle birbirini etkilediğini göstermesidir ki, bu da, çevrimin tepe ve dip noktalarından aşağı ve yukarı salınımları sistematik olarak açıklama imkânını doğurur. Bununla birlikte hızlandıran mekanizmasının bazı sınırlamaları da vardır.

Karşılaşılan ilk problem, hızlandıran mekanizmasının güncel verilerde rastlanan yatırımdaki dalgalı karakteri ne ölçüde yansıtıp yansıtmadığıdır. Daha önce Tinbergen (1938)[13], Kuznets

13) J. Tinbergen, "Statistical Evidence on the Acceleration Principle", *Economica*, May, Vol.5, 1938, s.164-176

(1935)[14] ve Hultgren'in (1948)[15] çalışmalarında elde edilen sonuçlara göre cevap olumsuzdur. Hızlandıran mekanizması, toplam harcamaların tamamı veya bir kısmındaki değişimin yatırımı uyaracağını savunan bir model olduğu için, bu çalışmalarda çıkan neticelerin yorumlanmasında bu karakteri göz önüne almak gerekir. Bu üç çalışmada da Amerikan ekonomisi için belirli kısa dönemlerde tüketim ve milli gelir değerlerindeki değişimlerin yatırımı etkilemediği yolunda bir sonuca ulaşılmıştır. Her şeyden önce, yatırımın da çeşitli bileşenlere ayrıldığı bilindiği için (örn. Makine ve teçhizat yatırımı, stok ve envanter yatırımı, bina ve inşaat yatırımları gibi), yatırımın farklı bileşenlerinin milli gelirin farklı bileşenlerindeki değişimlerin birer fonksiyonu olarak tanımlanması gerekir.

İkinci olarak, her bir yatırım malının farklı yenilenme süreleri bulunmakta, bunun neticesinde de, ilgili milli gelir bileşenlerinin değişimlerinin farklı süreleri içerecek şekilde alınması gerekir. Buna karşın Chen'in (1999)[16] yayınlanmamış makalesinde belirtildiği gibi, hızlandıran modelleri genel olarak ekonomideki dalgalanmaları ihtiva etme kudretine sahip değildirler.

İkinci önemli sınırlama, hızlandıran modellerinde temel varsayım olan sermaye hasıla oranının sabit olmasıdır. Bir çevrimin çeşitli safhalarında sermaye hasıla oranı değişmeler gösterir. Buhran safhası ele alınacak olursa, nihai mallara olan talep ve ekonomideki toplam harcamalar seviyesi en dip noktaya vurmuştur. Firmalar ellerindeki makineyi yok edemeye-

14) S. Kuznets, "Relation Between Capital Goods and Finished Products in the Business Cycle", *Economic Fssays in Honor of W.C. Mitchell*, 1935, s.225-256.

15) T. Hultgren, *American Transportation in Prosperity and Depression*, 1948, s. 157-169; alıntı: R.A. Gordon, a.g.e., Bölüm 5, s.120-122.

16) P. Chen,: "The Frisch Model of Business Cycles – A Spurious Doctrine but a Mysterious Success", Yayınlanmamış Seminer Makalesi, *Ilya Prigogine Center for Studies in Statistical Mechanics and Complex Systems*, 1999.

ceklerine göre, bu makine ve teçhizat stokunu atıl tutar, üretimi kısar ve işçi çıkartırlar. Bu süreçte iflas eden firmalar olabilir, ama bu sadece makine ve teçhizat stokunda mülkiyetin el değiştirmesi demektir, ulusal ekonomi açısından sermaye stoku azalmaz. Buhran safhasında, bu yüzden, sermaye hasıla oranı giderek artar, ve dip noktasında en yüksek seviyesine ulaşır. Zaman içinde ekonomi toparlanma safhasına girdikçe sermaye hasıla oranı gelir ve toplam harcamalardaki artış ile düşmeye başlar. İlk etapta Kaldor'un[17] öne sürdüğü gibi yatırım yapılmaz veya sadece yıpranmayı karşılayacak yatırımlar yapılabilir. Zira firmaların elinde atıl kapasite vardır. Kapasite tam kullanıma yaklaştıkça bazı firmalar yatım yapmaya başlar. Yatırımın ne zaman net olarak arttığını bilmek çok mümkün değildir. Bu firmaların toparlanma safhasında başlayan gelir ve harcama artışının sürekli olup olmadığına dair beklentilerine bağlıdır. Yine Kaldor'a[18] referans vererek yatırımların yıpranmadan net olarak artmasının sadece ve sadece gelecek kâr beklentilerinin olumlu olması ile açıklanabilir. Ama bilinen net bir olgu vardır ki, toparlanma safhasından patlama safhasına geçiş arasında bir yerde yatırımlar toplam olarak artmaya başlar. Hızlandıran mekanizması bu ilişkiyi deterministik bir sürece eklemlemiştir; buna mukabil, yatırımların artış trendine girmesi tamamen yatırımcıların beklentilerine bağlı bir olgudur, bu da hızlandıran mekanizmasının özel çözüm koşullarında ortaya çıkan dalgalı bir hareketin belli dönemlerine (periyotlarına) bağlı olmak zorunda değildir. Neticede, artan üretimi gecikme ile izleyen sermaye stokundaki artış, sermaye hasıla oranının düşmesine yol açar. Tepe noktasına ulaşıldığında, sermaye hasıla oranının en düşük seviyede olduğu görül-

17) N. Kaldor,: "Capital Intensity and the Trade Cycle", *Economica*, Vol.6, 1939, s.46-60.

18) Age.

mektedir. Görüldüğü üzere, çevrimsel dalgalanmalar sırasında sermaye hasıla oram değişmektedir ki, bu da, modelin başında varsayılan sabit sermaye hasıla oranı ilkesi ile çelişmektedir.

Üçüncü sınırlama, uyarılmış yatırımların tanımlanmasında bir çeşit uyarlamalı beklentilerin kullanılmasıdır. Yani geçmiş dönemde toplam harcamalarda vuku bulan artışın geleceğe yönelik beklentileri içermesi gereken yatırımları tetiklediği varsayılmaktadır. Yatırımlar, firmaların geleceğe yönelik kâr beklentileri ile tetiklenir. Bunun geçmiş dönemdeki gelir ve harcama artışı bir ilgisi olduğunu varsaymak belki de biraz zorlama sayılabilir. Bütün bu sınırlamalara rağmen, hızlandıran modeli, milli gelir ve toplam harcamalar seviyesindeki dalgalanmaların sıklığını (frekansını) veya dalga uzunluğunu (periyodunu) tanımlamada önemli bir işlev içermekte ve kolaylık sağlamaktadır. Çevrimsel dalgaların dalga yüksekliğini (amplitütünü) ise çarpan etkisi belirlemektedir. Herhangi bir yatırım artışının milli gelir ve toplam harcamalarda yaratacağı artış çarpan etkisiyle ölçülmektedir. Marjinal tüketim meyli ne kadar yüksek olursa, çarpan da o kadar yüksek olacaktır. Çarpanın yüksekliği ise dalganın yüksekliği ile doğru orantılıdır. Kısaca, Keynesgil iş çevrimi modellerinin birinci kısmı çarpan ve hızlandıran mekanizmalarının birlikte işleyişi ile dalgalanmaları oluşup oluşmadığını, oluşuyorsa bu dalgaların ıraksak veya yakınsak olup olmadıklarını ve hangi dalga uzunluk ve yüksekliklerine sahip oldukları ampirik bir yöntemle açıklama yetisine sahiptir, hızlandıran mekanizmasının bütün sınırlamalarına rağmen. Bu bağlamda Keynesgil iş çevrimi kuramları üç ana kategoriye ayrılmaktadır:

> Samuelson, Hicks ve Metzler'in başını çektiği çarpan-hızlandıran modelleri ki, bunlar doğrusal fark denklemleri veya diferansiyel denklemlere dayanır; Post Keynesgil gayr-ı doğrusal çarpan-hızlandıran modelleri ve sınıfsal çatışmaya dayalı çevrim modelleri ki,

bunlar da önceliğe Goodwin, Kalecki ve Kaldor'un eserleri sahiptir ve Yeni Keynesgil modeller. Yeni Keynesgil modeller, Yeni Klasik reel iş çevrimleri modellerine piyasa aksaklıklarının eklenmesi ile oluşturulmuş olup, yöntemsel açıdan yeni klasik reel iş çevrimlerine dahildir.

Keynes'in Ticaret Çevrimi

Keynesgil İktisat Okulu'nun konjonktür dalgalanmalarına bu üç farklı tarzda yaklaşımına rağmen hala daha bizim için muğlak olan bir nokta kalmaktadır: Keynes konjonktür dalgaları hakkında ne düşünüyordu? Birçok iktisatçı Prof. Dr. Hansen'in öğrencilere yönelik basitleştirilmiş ve matematiksel Keynes modeline referans vererek Otonom yatırımlarda bir düşüş ve çarpan etkisiyle bunun milli gelir düzeyine yansıması ile daralma safhasının başladığını söyleyecektir. Ancak bu Keynes'in iktisadı olmaktan çok Hansen'in iktisadıdır. Evet, Keynes *Genel Teori*'nin 22. Bölümünde öz olarak bunu söylemektedir, ancak başka önemli şeylerden de bahsetmektedir. Örneğin, dayanıklı tüketim malları ve sermaye mallarının yenilenme dönemlerinden, envanter stok çevriminden, beklentilerin geriye değil ileriye yönelik olduğundan, hayal kırıklığı ile sonuçlanabilecek aşırı yatırım olgusundan, aşırı yatırım tetikleyicisi olarak kritik bir gelir düzeyinden vb. Bunlar netleşmemiş, birbirleri ile illiyet bağı tam olarak kurulmamış ve muğlak kavramlar olmakla itham edilebilir ki, bir dereceye kadar doğrudur. Ancak, zaten Keynes'in tamamlamadığı, sadece "Ticaret Çevrimi Üzerine Notlar" olarak ifade ettiği bir fikirler yumağından bahsettiğimizi de unutmayalım.

Keynes'in Ticaret Çevrimi Modeli kabaca beklentilere ve bu beklentileri belirleyen yatırımcıların kitle psikolojisine bağlı bir aşırı yatırım modelidir. Keynes'in bu duruma yönelik fikirlerinin genel istihdam ve milli gelir dengesine yönelik tezleriyle bağlantısı olmasına rağmen, belirtmemiz gerekir ki, ince-

lenen olgunun -yani iş çevrimleri veya konjonktür dalgalanmalarının- doğası gereği, statik değil dinamik bir yapıyı ve ister istemez zaman faktörünü işin içine katmamız gerekmektedir. Bu nedenle Keynes'in ticaret çevrimi modelini incelerken iş çevrimlerinin doğasına da değinmemiz gerekecektir.

İş çevrimini kabaca iktisadî faaliyet düzeyini temsil eden bir değişkenin genel ekonomik büyüme trendi etrafındaki dalgalanmaları olarak tanımlayabiliriz. Teknik olarak ise, her zaman periyodunda farklı özellikler sergileyen bu dalgalanmaların ortalamada sahip oldukları dalga boyu (amplitude) ve sıklığının (frequency) belli bileşenlere ayrılmasını anlamaktayız. Genelde, incelenen veriler uzun dönem büyüme trendinden arındırıldıktan sonra, elimizde sıfır etrafında dalgalanan bir seri kalır. İşte bu serileri en kaba tabirle iki parçaya ayırabilmekteyiz:

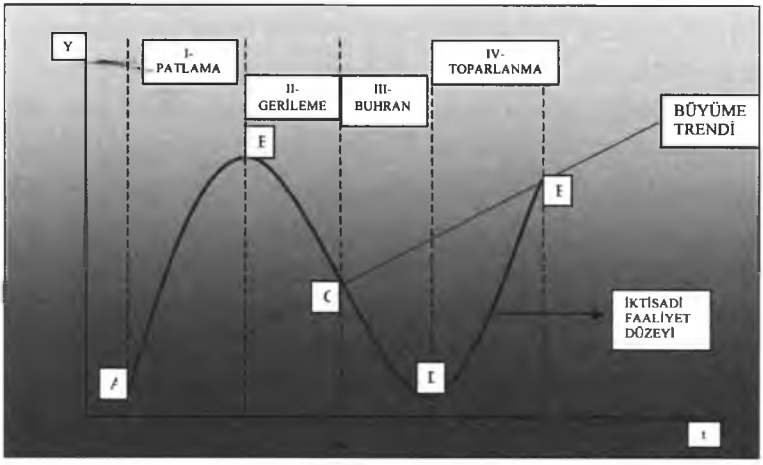
i) **Genişleme Safhası** (Expansionary Phase): eldeki trendden arındırılmış serilerin artma eğiliminde olduğu dönem. *Dip Noktası*'nda başlar ve *Tepe Noktası*'nda son bulur. Bu safha iki alt safhaya ayrılır:

- **Toparlanma Safhası** (Recovery Phase): Krizden çıkış aşamasını gösteren bu safha serilerin artan ama negatif değerde olduğu, yani iktisadî faaliyet düzeyinin uzun dönem büyüme trendinin altında olduğu ama daha hızlı arttığı safha. *Dip Noktası*'nda başlar ve *Denge Noktası*'nda son bulur
- **Patlama Safhası** (Boom Phase): Hızlı Büyüme aşamasını gösteren bu safha serilerin artan ve pozitif değerde olduğu, yani iktisadî faaliyet düzeyinin uzun dönem büyüme trendinin üstünde olduğu ve daha hızlı arttığı dönemdir. *Denge Noktası*'nda başlar ve *Tepe Noktası*'nda son bulur.

ii) **Daralma Safhası** (Contractionary Phase): eldeki trendden arıdırılmış serileri düşme eğiliminde olduğu dönemdir. *Tepe Noktası*'nda başlar ve *Dip Noktası*'nda sonbulur. Bu safha da iki alt safhaya ayrılır.

- Gerileme Safhası (Recession Phase): Büyüme

Şekil 1: İktisadi Faaliyet Düzeyi ve Uzun Dönem Büyüme Trendi

oranlarında düşüşün başladığı bu safha, trendden arındırılmış serilerin azalan ama pozitif değerde olduğu, yani iktisadî faaliyet düzeyinin uzun dönem büyüme trendinin üstünde olduğu fakat daha yavaş arttığı dönemdir. *Tepe Noktası*'nda başlar ve *Denge Noktası*'nda son bulur.

• **Buhran Safhası** (Depression Phase): Kriz safhası olarak da bilinir. İktisadi Faaliyet düzeyinin düştüğü bu safhada, trendden arındırılmış serilerin hem negatif hem de azalan olduklarını, dolayısıyla iktisadî faaliyet düzeyinin de uzun dönem trendinin altında ve daha yavaş büyüdüğünü görürüz. *Denge Noktası*'nda başlar ve *Dip Noktası*'nda son bulur.

Tabiidir ki; Tepe Noktası, Dip Noktası ve Denge Noktası için tanımlarımızı da yapmalıyız:

a) **Tepe Noktası** (Peak Point): Belli bir dönemde iktisadî faaliyet düzeyinin uzun dönem büyüme trendinin üzerinde geldiği en yüksek değer

b) **Denge Noktası** (Balance Point): İktisadi faaliyet düzeyinin uzun dönem büyüme trendine eşit olduğu noktalar

c) Dip Noktası (Trough Point): Belli bir dönemde iktisadî faaliyet düzeyinin uzun dönem büyüme trendinin altında geldiği en düşük değer

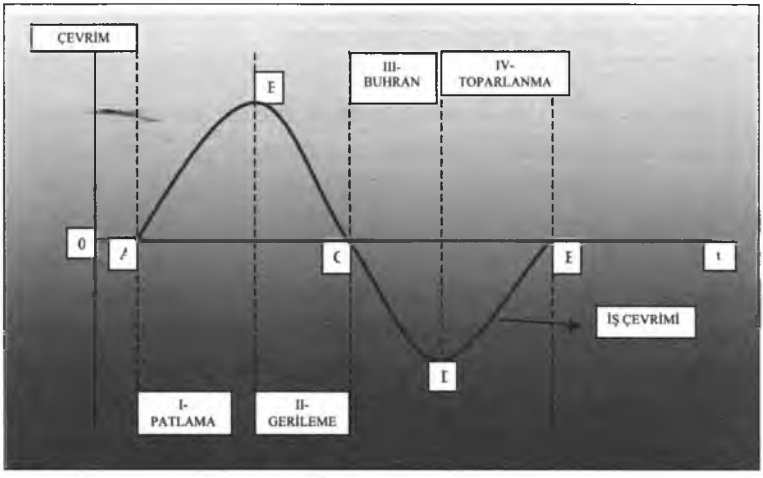
Yukarıda Şekil 1'de iktisadî faaliyet düzeyi ile uzun dönem büyüme trendinin karşılaştırmasını görmektesiniz. Tanımlara riayet edersek A,C ve E Noktaları Denge Noktası, B Noktası Tepe Noktası ve D Noktası da Dip Noktasıdır. Bu grafiği çizerken mümkün olduğunca Keynes'in kabulüne uygunluk göstermeye çalıştık. Şöyle ki, Keynes'e göre Genişleme Safhası ve alt safhaları Daralma Safhası ve alt safhalarına göre daha uzundur. Keynes'e göre, "...*Aşağı yönlü eğilimin* (Daralma Safhası, DMD), *yukarı yönlü eğilimin yerine* (Genişleme Safhası, DMD) *geçmesi* (B Noktası, DMD) *çoğu kez birdenbire ve sert bir biçimde gerçekleşir. Buna karşın, kural olarak, yukarı yönlü eğilimin aşağı yönlü eğilimin yerine geçtiği dönüm noktasında* (D Noktası, DMD) *sert bir geçiş söz konusu olmaz.*"[19] Yani Şekil.1'de II ve III no'lu bölgeler daha dik bir eğime, I ve IV no'lu bölgeler de daha yatık bir eğime sahip olacaktır. İş çevrimi zaman mefhumu ile doğrudan alakalı dinamik bir olgu olduğu içinde yatay eksende "zamanı – 't'" gösterdik. Dikey eksende ise İktisadi Faaliyet Düzeyini en uygun değişken olarak "Milli Geliri – 'Y'" gösterdik.

Aşağıda Şekil. 2'de ise Şekil 1'deki kırmızı renkli uzun dönem trendini iktisadî faaliyet düzeyinden çıkardığımız vakit elde ettiğimiz sapma değerleri bizim iş çevrimi dediğimiz olguyu üretmektedir. Şekil. 2'de yukarıda verdiğimiz tanımlara karşılık gelen iş çevrimi safhalarını göreceksiniz.

Keynesgil İktisat modellerinde de olduğu gibi, Keynes'in kendi Ticaret Çevrimi modelinde iktisadî faaliyet düzeyindeki bu dalgalı yapı temel olarak Yatırıma bağlanır. Ancak, biz aka-

19) *Genel Teori*, s. 268.

Şekil 2: İş Çevrimi ve Safhaları

demisyenlerin genel olarak ihmal ettikleri önemli bir olgu da belirsizlik ve beklentilerin sadece Yatırım Harcamalarında değil ama ayrıca Spekülatif ve İhtiyati para taleplerinde de ciddi boyutta dalgalanmalara yol açtığı ve Keynes'in bunu Ticaret Çevrimi'nin mekanizmasını açıklarken kullandığıdır. Kendi sözlerinden dinleyecek olursak, Keynes "...*Bundan başka sermayenin marjinal etkinliğindeki çöküşle birlikte görünen gelecekle ilgili ümitsizlik ve belirsizliğin doğal olarak likidite tercihinde zamanından önce keskin bir artışın ortaya çıkmasına ve dolayısıyla da, faiz oranının artmasına neden olur.* ..." demektedir.[20] Keynes'in *Genel Teori*'nin 22. Bölümü olan Ticaret Çevrimleri Üzerine Notlar'ında anlatmaya çalıştığı Milli Gelir dalgalanmalarındaki temel etken olan Yatırım Harcamalarında hangi etkenle istikrarsızlığın oluştuğu meselesi, standart ders kitaplarından daha fazla belirsizliğe önem vermekte, daha karmaşık bir geri besleme ilişkisi içermekte ve belki de iyi etüd

20) *Genel Teori*, s. 270.

edilebilirse kendiliğinden (endojen) iş çevrimlerine yol açmaktadır. Zaten en önemli nokta da burasıdır. Eğer standart bir hızlandıran modelini temel alırsak, dalgalı bir yapının oluşması için -çok istisnâi parametre değerleri dışında- gayr-ı iktisadî şoklara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ise kapitalist sisteminde özü itibarı ile istikrarsız olmadığını ancak beklenmedik, rastlantısal ve dışsal şokların sonucunda iktisadî dalgalanmaların gerçekleştiği anlamına gelecektir. Öte yandan Keynes, Post Keynesgil iktisatçılar gibi sermaye birikimine, sektörel orantısızlığa veya sınıfsal çatışmaya atıf yapmış bir iktisatçı değildir. Keynes'in Ticaret Çevrimi modelini bu bilgiler çerçevesinde değerlendirirsek, çevrimin alt safhaları ve dönüm noktalarına göre nasıl bir görünüm aldığını daha net olarak göreceğiz.

Burada "r" ile temsil edeceğimiz sermayenin marjinal etkinliği rasyosu ile faiz oranı "i" arasındaki etkileşime dayanarak analizimizi kuracağız ve iş çevriminin safhalarını da buna göre işleyeceğiz.[21] Yatırım sermayenin marjinal etkinliği rasyosu-

21) Keynes'e göre sermayenin marjinal etkinliği ilave sermayenin sağlayacağı üretim artışını değil, yatırımcıların bugüne nazaran gelecekte elde edeceği net nakit akımları hakkındaki beklentisine bağlıdır. Bütün 22. Bölüm boyunca bahsedilen ana tema, yatırımcıların tıpkı menkul kıymet piyasasındaki aktörlere benzer şekilde temel spekülasyon kuralını işleterek "*ucuz olduğunu tahmin ettikleri anda alıp, pahalı olduğunu tahmin ettikleri anda sattıkları*" varsayımına, dolayısıyla Spekülatif Güdü ile para talebindekine benzer bir mekanizmaya dayandıklarına dairdir. Net nakit akımı, "Satış Gelirinin" "Cari Maliyetlerden" farkına eşittir. "Cari Maliyetler" ise aragirdi, sermaye ve emek maliyetlerinden oluşan "Faaliyete ait Maliyetler" ve içinde üretim dışı maliyetlerin yeraldığı "Faaliyet Dışı Maliyetler" toplamından ibarettir. Tabiidir ki, her bir dönemin net nakit akımı, gelecekte gerçekleşecek olan fiyatlara ve satış miktarlarına dair yatırımcının tahminlerine bağlıdır. Ayrıca, başlangıç yatırım maliyetinin de bir belirsizlik içerdiği söylenmektedir. Yatırımcılar sermaye mallarının fiyatlarının *bugün mü* yoksa *yarın mı* daha düşük olacağına dair beklentilerine göre başlangıç yatırımını yapmaya karar verirler. Görüleceği üzere çok fazla belirsizlik içeren ve daha ayrıntıya inilirse sektörden sektöre, firmadan firmaya değişebilen bir veri grubu ile karşı karşıya bulunulmaktadır.

na, yani iç verim oranına, ve faiz haddine bağlı bir fonksiyondur. Denklemle ifade edecek olursak;

$$I = I_0 exp(\eta t) + b(\rho - i);\ \rho = \rho(Y, Y^E, TC, TC^E, \theta); \dots\dots\dots (1)$$

Denklem (1)' de;
I= Yatırım Harcamaları
I_0 = Yıpranmaya ve Bakıma Dayalı Yatırım Harcamaları
h = doğal büyüme hızı
r = sermayenin marjinal etkinliği
i = faiz haddi
Y = gelir düzeyi
Y^E = gelecekte beklenen gelir düzeyi
TC = toplam maliyetler düzeyi
TC^E = gelecekte beklenen toplam maliyetler düzeyi
q = belirsizlik düzeyini göstermektedir.

Sermayenin marjinal etkinliğinin hangi değişkenden nasıl etkilendiğine gelince o da aşağıdaki denklemde gösterilmektedir:

$$\frac{d\rho}{dY} < 0; \frac{d\rho}{dY^E} > 0;\ \frac{d\rho}{dTC^E} < 0; \frac{d\rho}{dTC} > 0; \frac{d\rho}{d\theta} < 0; \dots\dots\dots (2)$$

Eğer beklenen milli gelir (Y^E) bugünkü milli gelirden (Y) daha yüksekse veya bugünkü toplam maliyetler (TC) beklenen toplam maliyetlerden (TC^E) daha yüksekse o zaman sermayenin marjinal etkinliği (r) artar. Tersi durumdaysa düşer. Belirsizlikle (q) sermayenin marjinal etkinliği (r) ters orantılıdır.

Öte yandan faiz para piyasasında belirlenir ve para talebi:

$$M^D = M_T^D + M_P^D + M_S^D;\ M_T^D = \tau(Y); M_P^D = \pi(Y, \theta); M_S^D = \sigma(\theta, i) \dots\dots\dots (3)$$

Keynes'e göre Mübadele Güdüsü ile para talebi (M_T^D) milli gelirin (Y) artan bir fonksiyonu, İhtiyati Güdü ile para talebi (M_P^D) hem milli gelirin (Y) hem de belirsizliğin (q) artan bir fonksiyonu ve nihayet Spekülatif Güdüyle (M_S^D) para talebi belirsizliğin (q) artan faizin (i) azalan fonksiyonudur. Bu

modeli yukarıda Şekil 1 ve 2'deki iş çevrimi safhalarına uyarlarsak karşımıza şöyle bir analiz çıkar.

I.SAFHA: PATLAMA SAFHASI (BOOM PHASE):

Patlama Safhası'nda şu şartlar geçerlidir:

$$\textbf{Patlama Safhası} \rightarrow \rho > i; 0 < \frac{d\rho}{dt} < \frac{di}{dt}; I \uparrow; M_T^D \uparrow, M_P^D \uparrow ve M_S^D \downarrow \rightarrow M^D \uparrow; C \uparrow \ldots\ldots\ldots (4)$$

Patlama Safhası A Noktasında başlar. A noktasında sermayenin marjinal etkinliği faizden (r-i>0) yüksektir, fakat sermayenin marjinal etkinliği ve faizin artış hızları eşittir. Ne var ki, Patlama Safhası ile birlikte sermayenin marjinal etkinliği ve faiz arasındaki fark yavaş yavaş kapanmaktadır. Bunun sebebi bir önceki iş çevriminin toparlanma safhasındaki yatırım artışının çarpan etkisi yolu ile yarattığı gelir artışının hem Mübadele Güdüsünü hem de İhtiyati Güdüyü uyarmasıdır. Para arzının sabit olduğunu varsayarsak, faiz hızla artmak durumundadır. Bu artış hızının sermayenin marjinal etkinliği rasyosunun artış hızından daha yüksek olması patlama safhasının özelliğidir. Tepe Noktası olan B Noktasına gelindiğinde sermayenin marjinal etkinliği rasyosu ile faiz haddi birbirine eşitlenmiştir. Bu ise uyarılmış yatırımların durma noktasına geldiği aşamadır.

II.SAFHA: GERİLEME SAFHASI (RECESSION PHASE):

Gerileme Safhası'nda şu şartlar geçerlidir:

$$\textbf{Gerileme Safhası} \rightarrow \rho < i; \frac{d\rho}{dt} < 0 < \frac{di}{dt}; I \downarrow; M_T^D \downarrow, M_P^D \uparrow ve M_S^D \uparrow \rightarrow M^D \uparrow; C \downarrow \ldots (5)$$

Gerileme Safhası B Noktasında başlar. B noktasında sermayenin marjinal etkinliği faize (r-i=0) eşittir, fakat sermayenin marjinal etkinliği düşmeye başlamışken ve faiz artmaya devam etmektedir. Gerileme Safhasında ise sermayenin marjinal etkinliği faizden (r-i<0) düşüktür. Yani, Gerileme Safhası ile birlikte, sermayenin marjinal etkinliği ve faiz arasındaki fark hız-

la faizin lehine artmaktadır. Bunun sebebi, bir önceki safhadaki para talebi artışının yarattığı faiz artışı yatırımı düşürürken belirsizliğin ve beklentilerin gerçekleşmemesinin yarattığı hayal kırıklığının hem Spekülatif hem de İhtiyati Güdü ile para talebini arttırmış olması ve bu etkilerin milli gelir düşüşün yarattığı Mübadele Güdüsündeki azalmanın etkisinden daha fazla olmasıdır. Para arzının sabit olduğunu varsayarsak, faiz daha yavaş artmak durumundadır, çünkü gerileyen milli gelire bağlı olarak Mübadele Güdüsü ile para talebi düşmektedir. Çevrim C Noktasında tamamlanır.

III.SAFHA: BUHRAN SAFHASI (DEPRESSION PHASE): Buhran Safhası'nda şu şartlar geçerlidir:

$$\textit{Buhran Safhası} \rightarrow \rho < i; \frac{di}{dt} < \frac{d\rho}{dt} < 0; I \downarrow; M_T^D \downarrow, M_P^D \downarrow \; ve M_S^D \uparrow \rightarrow M^D \downarrow; C \downarrow \; \ldots (6)$$

Buhran Safhası C Noktasında başlar. C noktasında sermayenin marjinal etkinliği faizden (r-i<0) düşüktür, fakat sermayenin marjinal etkinliğinin ve faizin düşüş hızları birbirine eşitlenmiştir. Buhran Safhasında ise sermayenin marjinal etkinliği faizden (r-i<0) düşük olmakla birlikte, faiz daha hızlı aşağıya düşmektedir. Yani, Buhran Safhası ile birlikte sermayenin marjinal etkinliği ve faiz arasındaki fark hızla faizin aleyhine azalmaktadır. Bunun sebebi, bir önceki safhadaki milli gelirdeki daralmanın toplam para talebinde düşüşe yol açması ve hem Mübadele Güdüsüyle hem de İhtiyati Güdüyle para talebindeki düşüşün Spekülatif Güdü ile para talebindeki artıştan daha yüksek olmasıdır. Para arzının sabit olduğunu varsayarsak, faiz hızla düşmek durumundadır, çünkü gerileyen milli gelire bağlı olarak Mübadele Güdüsü ile para talebi düşmektedir. Çevrim D Noktasında tamamlanır. D Noktası Dip Noktasıdır.

IV.SAFHA: TOPARLANMA SAFHASI (RECOVERY PHASE):

Toparlanma Safhası'nda şu şartlar geçerlidir:

$$\textbf{\textit{Toparlanma Safhası}} \rightarrow \rho > i; \frac{di}{dt} < 0 < \frac{d\rho}{dt}; I \uparrow; M_T^D \uparrow, M_P^D \downarrow ve M_S^D \downarrow \rightarrow M^D \downarrow; C \uparrow \quad ...(7)$$

Toparlanma Safhası Dip Noktası olan D Noktasında başlar. D noktasında sermayenin marjinal etkinliği faize (r-i=0) eşittir, fakat sermayenin marjinal etkinliği hızla artarken faizin düştüğü görülmektedir. Toparlanma Safhasında ise sermayenin marjinal etkinliği faizden (r-i>0) yüksektir. Yani, Toparlanma Safhası ile birlikte sermayenin marjinal etkinliği ve faiz arasındaki fark hızla faizin aleyhine artmaktadır. Bunun sebebi, hem Spekülatif hem de İhtiyati Güdüyle para talebindeki düşüşün Mübadele Güdüsüyle ile para talebindeki artıştan daha yüksek olmasıdır. Para arzının sabit olduğunu varsayarsak, faiz bir önceki safhaya göre daha yavaş düşmek durumundadır, çünkü artan milli gelire bağlı olarak Mübadele Güdüsü ile para talebi de artmaktadır. Çevrim E Noktasında yeni bir iş çevriminin patlama safhasının başlangıcında biter.

Sonuç

Keynes'in Ticaret Çevrimi modeli kendi ardıllarınmkilerden üç noktada farklılaşır:

i) Hızlandıran mekanizmasındaki gibi geçmiş gelir veya tüketim düzeyleri bugünkü uyarılmış yatırımı belirlememekte, ancak yatırımcıların ileriye yönelik beklentileri -*Keynes'in meşhur "sürü psikolojisi"*- belirlemektedir. Ayrıca hızlandıran mekanizması sürekli bir fonksiyona ve doğrusal bir fark denklemine atıfta bulunurken, Keynes süreksiz ve doğrusal olmayan bir mekanizmayı vurgulamaktadır. Dahası Genişleme ve Daralma Safhalarının periyotları arasında bir asimetri bulunmaktadır.

ii) Keynes, Post Keynesgil modellerde olduğu gibi ekonominin arz yönüne, sermaye birikimi sürecine ve sınıf çatışması-

na hiç vurgu yapmamış, ancak buna rağmen, sadece Efektif Talebin en çevrimsel bileşeni olan Yatırımda oluşan bir köpük ve bu köpüğü anlatan süreksiz ve doğrusal olmayan bir fonksiyonu ima etmiştir. Bu ne Hansengildir, Hicksgildir ne de Kaldorgildir. Olsa olsa *Keynesgil*dir.

iii) Standart makro iktisat kitaplarında anlatılan IS-LM dengesi varsayılmamış, fakat bu dengeye giden dinamik intibak mekanizması açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu üç özellik göz önüne alınarak ve ulusal ekonominin yanı sıra küresel ekonominin dinamiklerini de inceleyecek şekilde genişletilirse, Keynes'in Ticaret Çevrimi modelinin bugünkü Küresel Krizin büyük bir kısmını açıklayabileceğini görmekteyiz. Ancak, sermaye birikimi modelini dahil etmeyen bir analiz Kapitalizmi hiçbir zaman tam olarak anlatamayacaktır.

Kaynakça

Gordon, R.A., *Business Fluctuations*, Bölüm 5, Harper & Brothers Publishers, New York,1952.

Chen, P., "The Frisch Model of Business Cycles – A Spurious Doctrine but a Mysterious Success", Yayınlanmamış Seminer Makalesi, "Ilya Prigogine Center for Studies in Statistical Mechanics and Complex Systems", 1999.

Hultgren, T., *American Transportation in Prosperity and Depression*, 1948.

Kaldor, N., "Capital Intensity and the Trade Cycle", *Economica*, Vol.6, 1939, s.46-60.

Keynes, J. M., *A Treatise on Money*, New York, Harcourt: Brace, 1930.

Keynes, J. M., *The General Theory of Interest Employment and Money*, MacMillan, London, 1936 [1967].

Keynes, J. M., *Genel Teori*, 2. Baskı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010; çev: Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın.

Kuznets, S., "Relation Between Capital Goods and Finished Products in the Business Cycle", *Economic Essays in Honor of W.C. Mitchell*, 1935, s.225-256.

Savaş, V., *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi Ankara, 2000.

Tinbergen, J.;"Statistical Evidence on the Acceleration Principle", *Economica*, May, Vol.5, 1938, s.164-176.

Keynes'in Genel Teori'si Üzerine

Ruh halimi anlamak için, dünyanın, iktisadî sorunlar konusunda düşündükleriyle ilintili olarak -şu anda olmasa da, gelecek on yıl içinde- iktisat teorisinde büyük ölçüde devrim yaratacak bir kitap yazdığıma inandığımı bilmeniz gerekmektedir.

(Keynes'in George Bernard Show'a gönderdiği 1 Ocak 1935 tarihli mektuptan)

***

Bu kitap, özellikle meslektaşlarıma yöneliktir. İktisatçı olmayanlar tarafından da anlaşılabileceği umudunu taşıyorum.

...kitabın temel amacı, zor teorik sorunları ele almak ve teorinin pratiğe ilişkin uygulamalarını ikinci planda tutmaktır.

Bu kitabın oluşumu, benim için, alışılmış düşünce şekli ve ifadesinden uzun soluklu bir kaçış mücadelesi biçiminde olmuştur. Yazdıklarımın anlaşılması ve bunlara inanılması konusunda elde edeceği başarı, kitabı okuyacak olanların büyük bir çoğunluğunun da benzer bir çaba göstermesini gerektirecektir. Kitapta, oldukça emek verilerek ortaya konan fikirler bir hayli basit ve açıktır. Zorluk, yeni fikirlerin anlaşılmasında değil, çoğumuzun yetiştirilmesi çerçevesinde zihnimizin her köşesinde dallanıp budaklanmış eski fikirlerden uzaklaşmaktadır.

(Genel Teori'den)

***

Keynes'in esas olarak istediği ve benimsediği, kapitalizmin iktisadî zor durumları atlatıncaya kadar devlet tarafından desteklenmesi gerektiği ve düze çıkıldığında devletin üstlendiği iktisadî rolün terk edilmesi zorunluluğudur.
Bu nedenle, Keynes'in Genel Teori'yi kapitalizmin defin işlemini gerçekleştirmek amacıyla değil ama onu düzlüğe çıkarmak için kaleme almış olduğu asla hatırdan çıkarılmamalıdır.

(Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın)

ISBN 978-605-4511-51-8